

HÁROM VILÁG • AZ ÁLLAM-
KÖZI KAPCSOLATOK ALAPEL-
VEIRŐL • A FIATAL AFRIKAI
ÁLLAMOK ÚTJA • BESZÉLGETÉS
A „VÖRÖS ÉRSEKKEKEL” • UGAN-
DAI ÚTIJEGYZET • NEMZET ÉS
NEMZETISÉG SZOCIOLÓGIAI NÉ-
ZETBEN • HŐSISÉG ÉS DEHO-
NESZTÁLÁS • A 300 ÉVES SZÉ-
KELYUDVARHELYI KOLLÉGI-
UM • EGY HÉT A SOK KÖZÜL
(KISREGÉNY) • A FORRÓ SZIGET
(DEÁK TAMÁS DRÁMÁJA) • •

1970 | 10

E SZÁM MUNKATÁRSAI

Arad

Seidner Imre

Kolozsvár

**Deák Tamás
Gáll Ernő
Gáll Erzsébet
Gáll János
Kallós Miklós
Kántor Lajos
Lászlóffy Aladár
Lászlóffy Ilona
Lázár József
Pap István
D. Szabó Lajos
Szabó Pál Endre
Ifj. Szabó T. Attila
Szováti Endre**

Kovászna

Gazda József

Marosvásárhely

Fuchs Simon

Székelyudvarhely

Péter Endre

Külföldi szerzők

**Baranszkaja, Natalja
Camara, Dom Helder**

Forestier-Leitner Anna

Pomogáts Béla

Afrikai anya gyermekével

KORUNK

havi szemle

	*	*	Emlékezés és előrelátás	1467
	*	*	KALLÓS MIKLÓS Az államközi kapcsolatok alapelveiről	1470
			GÁLL JÁNOS Három világ	1478
			LÁSZLÓFFY ALADÁR Az alexandriai könyvtár égése	1486
			SZOVÁTI ENDRE A fiatal afrikai államok útja	1488
			FORESTIER-LEITNER ANNA Ugandai útijegyzet	1496
			DOM HELDER CAMARA Békés erőszak? (interjú)	1503
			DEÁK TAMÁS A forró sziget (dráma)	1511
			GÁLL ERNŐ Nemzet és nemzetiség szociológiai nézetben	1526
			NATALJA BARANSZKAJA Egy hét a sok közül (kisregény, Gáll Erzsébet fordítása)	1539
JEGYZETEK				
			LÁZÁR JÓZSEF Étedő alkotókedv	1565
			GAZDA JÓZSEF Textil és grafika	1567
NEMZETKÖZI ÉLET				
			IFJ. SZABÓ T. ATTILA A bioszféra-kutatás új szakasza	1569
	*	*	Az államok baráti kapcsolatainak és együttműködésének nemzetközi elvei (Szabó Pál Endre fordítása)	1573
ÉLŐ TÖRTÉNELEM				
	*	*	FUCHS SIMON A párt félszázados jubileumára	1580
			Constantin Dobrogeanu-Gherea, a marxizmus hazai úttörője	1580
			IFJÚSÁG — NEVELÉS	
			LÁSZLÓFFY ILONA Életkori sajátosságok	1588
DOKUMENTUMOK				
			PÉTER ENDRE A háromszázéves székelyudvarhelyi kollégium	1594

TECHNIKA ÉS TÁRSADALOM

PAP ISTVÁN Tudományos állattenyésztés 1598

SZEMLE

KÁNTOR LAJOS Hősiség és dehonesztálás... (Kövek) 1603
POMOGÁTS BÉLA A mindenség eposzai 1607
D. SZABÓ LAJOS A táncművészet története 1612

LEVELEK

A SZERKESZTŐSÉGHEZ

SEIDNER IMRE Feljegyzések Nagy Dánielről 1618

KRÓNIKA, TÉKA, TALLÓZÁS

Műmellékleten Csomafáy Ferenc művészfotói

Afrikai népművészet

Aranyossy György, Bardócz Lajos, Iosif Iser grafikái

Deák M. Ria textiliái

Ingo Glass, V. Szergyukov szobra

Gépellt kéziratokat kérünk
Kéziratokat nem őrzünk meg

KORUNK

ALAPÍTOTTA Dienes László (1926), SZERKESZTETTE Gaál Gábor (1929–1940)

Postacím: Cluj, Căsuța poștală 65, Republica Socialistă România

Szerkesztőség: Kolozsvár, Szabadság tér 4–5. Telefon: 1 14 68, 1 38 05.

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG: Balogh Edgár (főszerkesztő-helyettes), Gáll Ernő (főszerkesztő), Gáll János, Kántor Lajos, László Béla (szerkesztőségi főtítkár), Lázár József, Szabó Sándor, Weiszmann Endre. Bukaresti szerkesztő: Aszódy János, Str. Budai-Deleanu 2. Tel.: 231 429.

EMLÉKEZÉS ÉS ELŐRELÁTÁS

Történelmi évfordulók és események változatos időjátéka, egybecsengések és hasonlóságok intése ösztökél éberségre. Építünk és alkotunk, a társadalmi boldogulás títját önmagunkban keresve és teljesítményeinkkel megoldáshoz segítve, de távoli dörgések emlékezetünkben és a negyedik vagy nyolcadik határból idáig villanó baljós fényjelek tudományos világszemléletünk alapvető tételeinek gazdagítására, emberségünk lesgzentebb fogadalmainak megerősítésére készítenek: nem ernyedhetünk el a béke védelmében.

Mi történt nálunk három évtizeddel ezelőtt? Az igazságtalan bécsi diktátum — kiszakítva Erdély egy részét Romániából — véres utat nyitott a horogkeresztes német imperializmusnak. A Horthy-rendszer csalárd „nemzeti” maszkja alól elővigyorgott a fasiszta kalandorság, mely milliókat szolgáltatott ki vak áldozatként egy idegen érdekekért vívott új világháború borzalmainak s a fajüldözés poklának, a Románia elemi érdekeit eláruló „nemzeti” jobboldal legionárius rebelliója és Antonescu diktatúrája pedig közönséges csatlósságnak bizonyult, gyilkosságok sorozatával sújtva hazafiakat és ugyancsak a rablőháború szerencsétlenségébe taszítva kismembek millióit. A pángermán törekvések „dunai tere” a legártóbb militarizmusnak, a világhódító hitleri fantazmagória hadigépezetének kezére jutott, meggyalázva az itt élő népek évszázados szabadságtörekvéseit és egymást kereső felismeréseit.

Nicolaie Iorga alakjára emlékeziünk, a történészre, aki nemcsak a múltban, hanem saját korának áramlatai közt is tájékozódott, s már Hitler bécsi bevonulásakor óvta népét. „Nekem — írta akkor — mint a múlt ismerőjének s a nemzeti lélek bűvárának, még egyszer meg kell mondanom: vigyázz magadra, én népem, nagy veszedelem közeledik feléd!” A fasiszták bosszúja nem maradt el. Kiráncigálták otthonából, és az utcán lötték agyon 1940 szomorú őszen. És Józsa Bélára gondolunk, a kommunista közíróra, aki cikkeiben a román—magyar testvériségért állott ki, s minden erők összefogását szervezte „Bécs” ellen egy magára talált „48-as Erdély” szellemében... Őt a Horthy-rendszer belügyi pribékjei ölték meg 1943 őszen. És közben Voronyezsnél, Sztálingrádnál magyar és román seregek pusztultak el német zsoldban. Szörnyűségesen igazolódtott a kommunisták őszinte előrejelzése, mely a nacionalista fellángolások közepette arra figyelmeztetett, hogy a bécsi diktátum következményeként magyar és román fiúk egyazon jeltelen sírba hullanak.

A kommunista figyelmeztetés azonban — az illegalitással járó minden nehézség, üldöztetés, vértanúság ellenére — felfokozta a tömegekben az ellenállás gondolatát, és a legsötétebb évek múltával megérett a német hódítással való fegyveres szembefordulás lehetősége is. A kommunisták Hitler ellen együtt meneteltek ha-

ladó polgári szövetségeikkel, de a Szovjetunió győzelmes honvédő háborúja és a román fegyveres felkelés, majd felszabadító hadjárat, a jugoszláv partizánharc és a szlovákok nemzeti felkelése, a magyar antifasiszták véraldozata az antifasizmuson túlmenően lényegileg az antiimperializmus megnyilatkozása volt, olyan harc, mely nemcsak a hitleri ellenfélnek, hanem annak képében minden háborús-agressziós rendszernek, magának a monopoltőkés imperializmusnak a visszaszorítására is irányult. Nem a polgári haladás mögött meghúzódó kapitalista versenytárs kerekedett tehát felül a mi tájunkon, hanem magának a kizsákmányoló embertelenségnek, az újra meg újra háborút, hódítást, elnyomást szülő tőkés-földesúri kiváltságoknak is elértük a lehetőségét felszabadított országunkból. Az antiimperializmus győzelmének gyümölcseként építettük fel mi is biztos, szuverén határaink közt új rendszerünket, fejlődésünk sajátosságait követve, alkotó együttműködésben a hasonló útra tért szomszédsággal.

Szerencsésen túljutottunk az első békeévtizedet oly ellentmondásosan jellemző hidegháború idegmegpróbáltatásain is. Az új Románia kiérdemelte az egész világ megbecsülését, kereskedelmi és művelődési kapcsolataink szövödtek és erősödtek gazdasági és társadalmi rendszerkülönbségek nélkül minden állammal, derekasan kivesszük részünket az Egyesült Nemzetek Szervezetének munkálataiból. S ha a NATO fegyveres készsége mindmáig szükségessé is teszi jelenlétiünket a Varsói Szerződés tagállamainak kötelékében, annál nagyobb elismeréssel üdvözölhattük éppen napjainkban a Szovjetunió európai békepolitikájának találkozását Németország Szövetségi Köztársaság felelőseinek új, realista magatartásával s a közösen megkötött új szerződést. Európa békéje s benne a mi békés fejlődésünk derüléstára ad alkalmat, sőt büszkeségre is, hiszen az európai együttműködés légkörének kialakításához mi is tevékenyen járultunk hozzá.

Európa azonban, akármilyen jelentős, mégis csak egy része a nagyvilágnak. Éppen ezért szükséges szembenéznünk a „harmadik világ“ kérdéseivel. Úgy látszik, hogy ma más, Európánál sokkalta hatalmasabb földrészek sorsán is megfordul az emberiség jövője. Ázsia, Afrika és Dél-Amerika zavaros helyzetképe egyáltalán nem ad okot arra, hogy nyugton alhassunk. Vietnam, Laosz és Kambodzsa népeinek harca az amerikai betolakodók és bábjaik ellen, az arab és néger világ gyűrűközése avult gyarmattartó rendszerek maradványaival és a neokolonializmus szemfényvesztő praktikáival, Latin-Amerika (és az indián őslakók) megpróbáltatásai éhség és katonai junta-puccsok közt, a mindenható dollár urainak újjobbágységában — megannyi példája az imperializmus el nem múlt fenyegetéseinek, s arra figyelmeztet, hogy mindaz ellen, amit mi legyőztünk vagy magunk körül semlegesítettünk, másutt még küzdeni kell. A gyarmati felszabadulás folyamata, számos új nemzetalakulás és a civilizációs áttörés fejletlenebb társadalmi szakaszokról a szocializmusba sok helyt napalm-bombázásokba, tömegkivégzésekbe, deportálásokba, katonai megszállásokba ütközik. Évek, évtizedek óta mindenki tudja: nemcsak mi küzdünk ez ellen, hanem a polgári világ humanista lelkiismerete és a hagyományos kereszténység is fel-feljajdul, e rettenetes embertelenségek ellen tiltakozva. A Közel-Kelet tragikus eseménysora mégis napjainkban árulja el a legjobban, hogy harcban a békéért, az emberiség közös boldogságáért milyen sok konok és áltudatokban lap-pangó elfogultsággal, az imperializmus mennyi ármánykodásával kell még meg-birkóznunk.

Miközben a Korunk antiimperialista „harmadik világ“-számát szerkesztettük, hangzott el New York-ban Nicolae Ceaușescu elvtársnak, az Államtanács elnökének beszéde az Egyesült Nemzetek Szervezete közgyűlésének jubileumi ülészakán. Szocialista humánus szól itt a nagyvilághoz a kolonializmus szégyenletes anakro-

nizmusának végleges felszámolásáért, az Amerikai Egyesült Államok és szövetségesi csapatainak teljes kivonásáért Vietnamból és az izraeli csapatok visszavonásáért az elfoglalt arab területekről, minden nép és állam függetlenségének és területi integritása biztosításának, az indokínai, palesztinai és a gyarmati területek lakosai nemzeti óhajainak és törekvéseinek tekintetbe vételével. „A nemzetközi élet arról tanúskodik — mondotta a szónok —, hogy egy nép nemzeti függetlenségének bármilyen megsértése nemcsak e nép létérdekeit, haladását és fejlődését érinti súlyosan, hanem magát a békének és a civilizációnak az általános ügyét is.“

Mi, akik harminc évvel ezelőtt éltük át a bécsi diktátum megpróbáltatásait és láncreakcióként robbanó háborús következményeit, ime, tapasztalatainkat mementóként állíthatjuk az emberiség szolgálatába, bármily háborús törekvéssel s a benne rejlő imperialista számításokkal szemben.

KORUNK

Aranyossy György:
Ébredő Afrika

Az államközi kapcsolatok alapelveiről

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének XXV., jubiláris ülészakán a Közgyűlés elé bocsátották elfogadásra a nemzetközi jognak az államok közötti baráti és együttműködési kapcsolatokra vonatkozó elveiről szóló nyilatkozatot. Ez a dokumentum hosszas elméleti-tudományos erőfeszítések eredményeinek átfogó szintézise. Mindez újra tanúsítja, hogy a nemzetközi kapcsolatok alapelveinek és normáinak a problémája rendkívül időszerű és jelentős.

Románia Szocialista Köztársaság külpolitikájának alapjává tette az államok közötti baráti és együttműködési kapcsolatokat, az alkotmányban szentesítette őket, harcol az ilyen kapcsolatok megteremtéséért. Széles körben elismert hazánk hozzájárulása ezeknek a viszonyoknak a meghonosításához és fejlesztéséhez a nemzetközi politikai gyakorlatban, valamint e kapcsolatok kidolgozásához, pontosabbá tételéhez és elmélyítéséhez a politikai elméletben. Nicolae Ceaușescu elvtárs Románia külpolitikájával kapcsolatban kiemelte, hogy hazánk egész nemzetközi tevékenysége, Romániának minden más országgal kiépített kapcsolata a következő alapelvekre épül: minden nép azon jogának tiszteletben tartása, hogy maga döntsön saját sorsa felől; a más népek belügyeibe való be nem avatkozás; a nemzeti függetlenség és szuverenitás következetes érvényesítése. Ezek az alapelvek, amelyeket maga az élet emelt a világ országai közötti viszonyok legfőbb követelményének rangjára mint a nemzetközi kapcsolatok normális fejlődésének alapvető feltételeit, egyre szélesebb körben hatnak, mind több ország érvényesíti, a világ közvéleménye mind nagyobb mértékben elfogadja őket.

Az államok közötti viszonyok alapelveinek nemzetközi jogi kodifikálása, ezeknek *ius cogens*ként történő elfogadása rendkívüli jelentőségű, hozzájárul az emberiség évezredes álmának — ahogyan az ókoriak megfogalmazták: *cedant arma togae* (a fegyverek vessék alá magukat a hivatali tógának) — megvalósításához. Ion Gheorghe Maurer, a Nemzetközi Jog és Nemzetközi Kapcsolatok Társaságának tiszteletbeli elnöke a *Revue Roumaine d'Études Internationales* című folyóiratban megjelent cikkében megállapította: a békés egymás mellett élés világában, amely bizonyos vonatkozásban már létezik, de még valóságosabb volna, ha a népek minden erejüket egyre inkább megvalósítására összpontosítanák, egy olyan világban, ahol a nemzeteket és államokat nyíltan a tartós együttélésre szólítják fel, a nemzetek és államok arra törekednek, hogy bebizonyítsák önmaguknak és azoknak, akik még nem győződtek meg a koegzisztencia hasznáról, hogy valójában senki sem tevékenykedhet és nem tarthatja fenn magát anélkül, hogy ne érvényesítené az államok közötti kapcsolatokban — bármilyen legyen is az érdekelt államok

társadalmi-gazdasági rendszere — a következő, talán az összes többit is magukban foglaló nagy elveket, mint a szuverenitás és a nemzeti függetlenség; a jogegyenlőség és kölcsönös előnyök; a belügyekbe való be nem avatkozás tiszteletben tartása; vagyis anélkül, hogy ne érvényesítenék — a kijelentésekben és gyakorlatban egyaránt — a jog szabályait.

Ezeknek az elveknek az elemzése kapcsán számos kérdés felmerül a nemzetközi jogban, vitatkoznak felettük, igyekeznek rendszerezni őket. Az államok közötti viszonyok alapelvei és normái nemcsak jogi természetűek. (E cikk meglátásai sem a jogtudományok körébe vágnak.) A nemzetközi jog, akárcsak a jog általában, nem „politizál“, hanem ilyen vagy olyan módon kifejezi a politikai valóságot, a mi esetünkben az államok közötti viszonyok valóságát és tapasztalatát. „Minerva baglya csak alkonyatkor szálldos“: az elmélet a társadalomtudományokban rendszerint csak *a posteriori* jelzi a társadalmi valóságban bekövetkezett változásokat. (Az előrelátás és előrejelzés szintén a felhalmozott tapasztalatok általánosításán és értelmezésén épül.) Ez a normatív tudományokra még inkább érvényes: ezek nagyon is komótosan alkalmazkodnak a társadalmi életben bekövetkezett átalakulásokhoz, amely változások a nemzetközi viszonyok területén igen gyorsak. Nem osztjuk azt a nézetet, mely szerint a normatív tudományok csődbe jutottak volna a társadalmi változások és a megújulás gyors üteme miatt, de kétségtelennek tartjuk: a politikai jelenségek tanulmányozásában a normatív tudományok képtelenek lépést tartani azokkal a tudományokkal (a szociológiával, jelen esetben a nemzetközi viszonyok szociológiájával, a politikai tudományokkal, jelen esetben az *irenológiával*, vagyis béke-tannal), amelyek arra törekednek, hogy azon melegebben észleljék a társadalmi-politikai jelenségeket. (Ez természetesen nem értékrendet jelez e tudományok között, csupán sajátosságaik egyik követelményét.)

A nemzetközi jog hazai szakértői nem értenek egyet bizonyos szerzők azon nézetével, mely szerint a nemzetközi jog alapelvei inkább politikai eszmék vagy doktrínák, avagy logikai hipotézisek lennének, sőt mi több, az egész pozitív nemzetközi jog valamilyen ezek fölött elhelyezkedő értékekből fakadna. Az ilyen nézetek bírálói (Grigore Geamănu, N. Daşcovici, M. Ghelmegeanu, Al. Bolintineanu) joggal hangoztatják, hogy éppen ezeket az említett eszméket törvényesítik, szentesítik jogilag, kényszerítő erővel ruházzák fel.

Másrészt, úgy véljük, tagadhatatlan, hogy a jogi értékeknek külsődleges jellegük is van, ezeket *eszközként* használják fel más célok és értékek, a mi esetünkben politikai és erkölcsi értékek elérésében. Az államok közötti viszonyok alapelvei, amelyek érvényesítéséért számos állammal együtt az ENSZ alapokmányának megfelelően Románia Szocialista Köztársaság is harcol, egyaránt politikai, erkölcsi és jogi értékek. (A nemzetközi jog ismert román szakemberei, E. Glaser és Al. Bolintineanu szintén beszélnek a nemzetközi viszonyok új rendszerének jogi, politikai és erkölcsi lényegéről. Lásd *Revue Roumaine d'Études Internationales*, 1969. 1—5. 45.)

Az államközi viszonyok alapelvei a jelenlegi szakaszban azoknak a mély belső átalakulásoknak az eredményei, amelyek kisebb-nagyobb mértékben a világ minden országában végbementek. Ezek a változások

új, az előző korokban ismeretlen keretet biztosítottak a nemzetközi viszonyok fejlődése számára. A nemzetközi viszonyok mindenekelőtt (de nem kizárólag) az egymással kapcsolatba lépő társadalmak szerkezetétől függnék. E viszonyok elemző tanulmányozásának szükségképpen azon társadalmak és államok társadalmi és politikai szerkezetére kell összpontosulnia, amelyek kölcsönhatása a tulajdonképpeni nemzetközi kapcsolat.

A hangsúlyt a jelenlegi társadalmi és politikai struktúrák elemzésének szükségességére helyezvén, természetesen nem feledkezünk meg arról sem, hogy a nemzetközi kapcsolatok alapelveinek megvan a maguk története, hogy ezek az alapelvek gazdag társadalmi-történelmi tapasztalatok eredményei. A nemzetközi viszonyok alapelvei társadalmi-politikai, erkölcsi és jogi értékek, s mint ilyeneknek konkrét történelmi elemeik mellett általános emberi tartalmuk is van. E tekintetben — az egyszerű analógián túlmenően — szoros kapcsolat van az államok közötti viszonyok alapelvei és az emberi jogok általános nyilatkozatában megfogalmazott elvek között. A legtermészetesebb, hogy a nemzetközi jog elveire vonatkozó nyilatkozat-tervezet, amelyet az ENSZ különleges bizottsága dolgozott ki, már az elején az ember jogaira hivatkozik. „Fontos — állapítja meg a nyilatkozat-tervezet harmadik szakasza —, hogy fenntartsák és erősítsék a szabadságra, egyenlőségre, igazságosságra és az ember alapvető jogainak tiszteletben tartására épülő nemzetközi békét, hogy fejlesszék a nemzetek közötti baráti kapcsolatokat, bármennyire különbözzék is politikai, gazdasági és társadalmi rendszerük vagy fejlődési színvonaluk.“ A társadalmi-történelmi gyakorlat, az emberi tapasztalat alapján a nagy haladó társadalmi mozgalmak eszményei — e mozgalmak eredményeképpen — általános emberi értékeké váltak. Az emberiségnek a múltban is volt rengeteg igaz, nemes eszménye. Sőt mi több, bizonyos értelemben azt is állíthatjuk, hogy a jelenkor alapvető eszményei közül is sok létezett az előző történelmi szakaszokban. Íme például, hogyan fogalmazta meg Nicolaie Titulescu a jelenlegitől merőben eltérő szakaszban — a harmincas évek elején — a szuverén egyenjogúság alapelvét: „A jelenlegi időben a nemzetközi törvény az egész világon nem mint az »alárendelés«, hanem mint a »mellérendelés« törvénye jelenik meg, minden állam más államhoz való viszonya pedig nem a »függőség«, hanem a »függetlenség« helyzeteként“ (*La souveraineté des États et l'organisation de la paix. Dictionnaire Diplomatique* II. Paris, 833—834).

Kant *A gyakorlati ész kritikája* című könyvéhez írt előszavában igazat ad ama feltételezett és lehetséges bírálóinak, akik majd azt mondják a könyvről, hogy nem ad egyetlen új erkölcsi elvet sem, csupán újrafogalmaz. Felteszi a kérdést: „De ki is akarná minden erkölcs egyetlen alapelvét bevezetni s ezt egyben elsőként kitalálni? Úgy, mintha előtte a világ mindabban, ami kötelesség, tudatlanságban vagy átmenetileg tévedésben élt volna“ (*Kant's Werke*. Berlin, 1908). Első látásra hasonló — alaposabban elemezve azonban kitűnik: lényegesen különböző — gondolatot fedezünk fel Marxnál is. Marx egyik levelében kifejti, hogy múlt és jövő közé nem lehet merev választóvonalat húzni, hanem meg kell valósítani a múlt eszményeit, mivel az emberiség általában nem kezd elölről a munkát, hanem tudatosan folytatja a maga régi dolgát:

„...nem doktrinér módon lépünk a világ elébe egy új elvvel: itt az igazság, itt térdelj le! A világ elveiből fejtünk ki a világnak új elveket. Nem mondjuk a világnak: hagyj fel harcaiddal, ezek ostobaságok; mi odakiáltjuk neked az igazi harci jelszót. Mi csak megmutatjuk neki, hogy voltaképpen miért is harcol, a tudat pedig olyan dolog, amelyet el kell sajátítania, még ha nem akarja is“ (Marx—Engels Művei I. 1957. 347).

A marxizmus tehát nagy figyelmet fordít a társadalmi-politikai értékekre és eszményekre, amelyeket azonban nemcsak az elméleti elvekkel, más eszményekkel vet össze, hanem elsősorban a társadalmi valósággal. Ezeket az eszményeket nem mint valamilyen elvont erkölcsi, hanem mint bizonyos társadalmi erők követelményeit fogalmazza meg, amely követelmények az adott társadalmi viszonyokból fakadnak, és csak akkor valósíthatók meg, ha figyelembe veszik e viszonyok, a történelmi mozgás sajátosságait. Marx már a múlt század közepén harcra ösztönözte a munkássztályt avégett, hogy az erkölcs és a méltányosság törvényei szabályozzák az egyedi, személyek közötti viszonyokat, s hogy ilyenek legyenek a nemzetek közötti kapcsolatok legfőbb törvényei. Marx úgy vélte, hogy az ilyen külpolitikáért folytatott harc a munkássztály felszabadításáért vívott általános harc része.

Ahhoz azonban, hogy az erkölcs és a méltányosság egyszerű törvényei legfőbb törvénné, alapelvevé váljanak a nemzetek és az államok közötti viszonyban is, alapvető szerkezeti változásokra, kedvező körülményekre van szükség. Ezek megteremtődtek a mi korunkban.

Általában a nemzetközi viszonyoknak — következésképpen e viszonyok alapelveinek — a vizsgálata megköveteli a szerkezeteknek, valamint a körülmények találkozásának az elemzését. Tulajdonképpen nem két párhuzamos, egymáshoz nem kapcsolódó síkról van itt szó. A körülmények találkozása a nemzetközi viszonyokban végső fokon rendszerint a főszerepet játszó társadalmak, államok szerkezeti változásából adódik.

Nyilvánvaló, hogy napjainkban létezik a nemzetközi viszonyoknak egy — Quincy Wright kifejezésével élve — „mezeje“, amely lényegesen különbözik az eddig ismertektől. A változás fő iránya abból következik, hogy: győzött a szocializmus számos országban; a gyarmati rendszer felbomlott, kialakultak és nemzetközi szinten egyre cselekvőbbek a fiatal független államok; a hidegháború csődöt mondott, a haladó erők és a minden földrészen kialakult közvélemény hatására egyre inkább teret hódítanak az államok közötti, az ENSZ alapokmányával összhangban álló viszonyok alapelvei; kibontakozott a tudományos-műszaki forradalom, az információs „boom“, a népek közötti kommunikáció.

E mély társadalmi átalakulások következtében lényeges változás állt be a nemzetközi élet szerkezetében és tartalmában. Ennek a változásnak van egy mennyiségi oldala: a nemzetközi életben részt vevő néhány partner helyébe több mint száz tevékeny alany lépett. A mai nemzetközi viszonyok ugyanakkor minőségileg is különböznek azoktól, amelyek a múltban léteztek, amikor ezek a viszonyok elsősorban a „vezető hatalmak“ közötti kapcsolatokra korlátozódtak. Éppen ezért legalábbis meghökkentő egy olyan kifinomult gondolkodónak, mint amilyen Raymond Aron, a megállapítása: „Kétségtelen, hogy a jelenleg létező nemzetközi kapcsolatok rendje nem különbözik alapvetően attól, amelyet eddig ismertünk“

(*Une sociologie des relations internationales. Revue française de sociologie*, juillet—septembre, 1963).

A francia szociológus azzal érvel, hogy mindaddig, amíg létezik a szuverenitások pluralitása, mindig létezni fog az államok közötti konfliktusok lehetősége is. Holott a valóságban a konfliktusok és háborúk éppen akkor voltak elkerülhetetlenek és gyakoriak, amikor a népek, nemzetek és államok nagy többsége nem rendelkezett szuverenitással, amikor a nagyhatalmak kénye-kedvének voltak kiszolgáltatva. Ezzel szemben újabb és újabb szuverén államok megjelenése a nemzetközi életben új feltételeket teremtett, s ezeknek köszönhetően az emberiség sorsa már nincs kifejezetten a nagyhatalmak kezében. Egyes szerzők ma is igazat adnak Machiavellinek, aki azt ajánlotta, hogy a kis országok ne kössenek szövetséget a nagy országokkal, mivel „nem létezhet egyenlőség azok között, akik erőben különböznek egymástól”. (Egyébként annak idején még Arisztotelész a *Politika* harmadik könyvében is egyetértően nyilatkozik a Szókratész-tanítvány Antisztenész fabulájáról. A nyulak egyenlőséget követeltek minden állattal. Az oroszlánok ezt felelték: „az ilyen kérést fogunkkal és körmünkkel támogatni fogjuk“.) A mai világban azonban annak követelése, hogy az „erő jogát“ a „jog ereje“ váltsa fel, nem jámbor óhaj; a társadalmi fejlődés és főként a már említett folyamatok megteremtették az objektív kedvező feltételeket a jog erejének érvényesítésére.

Napjaink nemzetközi élete igazolja, hogy a kis és közepes nagyságrendű országok egyre erőteljesebben részt vállalnak a nemzetközi kérdések megoldásából, függetlenségük és szuverenitásuk tényező, amely hozzájárul a nemzetközi konfliktusok elsimításához. Igazolja továbbá azt, hogy ezek az országok, ha energikusan tevékenykednek, jelentős szerepet játszhatnak a béke és a biztonság megvédésében a világon. A kis és közepes nagyságrendű országok rendkívüli érdeklődést, jelentős figyelmet tanúsítanak az ENSZ alapokmányában szentesített, az államközi kapcsolatok nemzetközi etikai elveinek megfelelő princípiumok iránt, mivel nagymértékben ezeknek a tiszteletben tartásától, a megfelelő nemzetközi légkör kialakításától függ nemzeti személyiségük, függetlenségük és szuverenitásuk tiszteletben tartása, a békéhez és biztonsághoz, a gazdasági és társadalmi fejlődésükhöz szükséges kedvező feltételek megteremtése (lásd Mircea Malița: *A kis és közepes nagyságrendű államok a nemzetközi viszonyokban. Lupta de clasă*, 1968. 12).

Természetesen a kis és közepes nagyságrendű államok szerepének növekedése a nemzetközi életben nem csökkenti a nagyhatalmak jelentőségét. A nagyhatalmak — a rendelkezésükre álló erők mértékében — felelősséggel tartoznak az államok közötti viszonyok alapelveinek tiszteletben tartásáért, felelnek a jogegyenlőségen, minden nemzet és állam függetlenségének és szuverenitásának elismerésén alapuló viszonyok kialakulásáért.

Számos jel mutatja: kedvező körülmények alakultak ki az államok közötti viszonyokban arra, hogy az erkölcsi alapelveket egyre szélesebb körben bevezessék és érvényesítsék. Azok a problémák, amelyek aggodalommal és feszültséggel töltik el a világot, éppen abból fakadnak, hogy egyes államok, egyes körök nem veszik figyelembe ezeket az elveket. Az ilyen problémák megoldására irányuló minden erőfeszítésnek

az alapja elkerülhetetlenül a nemzetközi viszonyok alapelveinek szigorú tiszteletben tartása kell hogy legyen.

Jelenleg, amikor a normatív tudományok a Kozmosz viszonylatában már körvonalazták a méltányosság és egyenlőség elveinek megfelelő együttélést és együttműködést, annál inkább követelmény, hogy az államok egymás közötti viszonyaikat a földgolyón is a nemzetközi viszonyok alapelveire helyezték.

Ezeknek az alapelveknek a lényegéből kiderül, hogy egyetemes érvényűek. Az egyetemes jelleg tagadása egyet jelent maguknak az elveknek a tagadásával. Azok, akik (A. Verdross, Ph. Jessup, J. Kunz és mások) ezeknek az elveknek az érvényét és működését, valamint a nemzetközi jogban való jogi kifejezését az államok egy csoportjára szűkítik le, szükségképpen eljutnak ahhoz a gondolathoz, hogy a nemzetközi jog és az államok közötti viszonyok alapelvei válságba jutottak. Ezzel szemben azok, akik harcolnak ezen elvek érvényesítéséért, közvetve szükségképpen harcolnak egyetemességükért is.

Vannak szerzők, akik azt a tényt, hogy egyesek nem alkalmazzák a gyakorlatban a nemzetközi viszonyok alapelveit, azzal próbálják magyarázni, hogy az olyan fogalmak, mint „agresszió“, „intervenció“, „függetlenség“, valamint azok a fogalmak, amelyek segítségével megfogalmazzák az alapelveket, nincsenek elméletileg kellőképpen meghatározva. Természetesen az elméleti igényesség és a tudományos pontosság követelése önmagában üdvös, de nem válhat a gyakorlati tevékenység fékjévé. Könnyen lehetséges, hogy bár az illető fogalmak pontosabbá tétele végett sok erőfeszítést tettek, mégis van még tennivaló ez irányban. De egészen nyilvánvaló, hogy az agresszor nem azért agresszor, mert ismerjük az agresszor fogalmát; az agresszió agresszió marad, bármilyen elnevezéssel illessék is. Teljesen világos, hogy a népek készek harcolni függetlenségük és szuverenitásuk megvédéséért: tudják, hogy miért harcolnak. Értjük el egyszer azt, hogy a béke, a biztonság, a népek és államok közötti megértés és együttműködés uralkodjék, s akkor elméleti munkáinkban sokkal jobban kicsiszolhatjuk majd ezeket a fogalmakat. Nem vagyunk a „prakticizmus“ hívei, s távol áll tőlünk az, hogy lebecsüljük az elmélet jelentőségét. Ellenkezőleg, éppen mivel rendkívüli jelentőséget tulajdonítunk az elméletnek — a mi esetünkben a nemzetközi viszonyok elméletének —, nagyra becsüljük a szociológusok, politológusok, jogászok s minden rendű és rangú társadalomtudósok hozzájárulását a nemzetközi kérdések megoldásához, ellenzünk minden olyan nézetet és álláspontot, amely ilyen vagy olyan formában bizonyos adag szkepticizmust, nihilizmust akar becsempészni a jelenkor égető problémáinak vizsgálatába.

Megadván az elméletnek, ami az elméleté, nem feledkezünk meg arról, hogy a nemzetközi viszonyok alapelveinek érvényesítése elsősorban gyakorlati — mégpedig politikai gyakorlati — kérdés. Tiszteljük egyes gondolkodók nemes szándékát, akik ezeknek az elveknek a nemzetközi viszonyokban való uralmához feltételként az emberek, az egyedek erkölcsi átalakulását tartják szükségesnek, de úgy véljük, hogy ezeknek az elveknek az érvényesülése nem a politikán kívüli vagy politika feletti

(Jaspersnél: „überpolitisches“) tényezőktől függ, hanem mindenekelőtt attól a politikai tevékenységtől, amelyet az érdekelt társadalmi erők a béke és biztonság világának megteremtéséért folytatnak.

Az elmondottak alapján Románia nemzetközi politikájából szeretném kiemelni kül- és belpolitikánk egységét. Hazánk az államok közötti viszonyokban a következő alapelveket érvényesíti következetesen: a nemzeti szuverenitás és függetlenség tiszteletben tartása; minden nép joga arra, hogy egyedül, minden külső beavatkozás nélkül határozzon sorsa felett; a jogegyenlőség; mások belügyeibe való be nem avatkozás; az erőszaknak és az erőszakkal történő fenyegetőzésnek a kizárása az államok külpolitikájából; a nemzetközi együttműködés; a kölcsönös előnyök. Ezeknek az elveknek az érvényesítése belpolitikánkkal összhangban arra irányul, hogy az ország magasabb szintre emelkedjék a gazdasági, társadalmi és szellemi fejlődésben. Innen Románia külpolitikájának következetessége. Románia — szocialista országgént — nyilván elsődleges jelentőséget tulajdonít a szocialista országokkal kiépített kapcsolatoknak. Mivel az államok közötti kapcsolatok alapelvei egyetemes érvényűek, ezek az elvek teljes mértékben megnyilvánulnak Románia és a szocialista országok viszonyában. Hazánk és a szocialista országok kapcsolatait azonban más, kiegészítő elemek is jellemzik, amelyek a társadalmi, politikai rendszer azonosságából, a szocialista országok közös céljaiból fakadnak (az elvtársi egymást segítés, a szocialista nemzetköziség érvényesítése). Ezek az elvek semmiben sem mondanak ellent azoknak az alapelveknek, amelyeket Románia az összes többi állammal kiépített kapcsolataiban érvényesít, függetlenül társadalmi rendszerüktől. Az említett összes elvek kölcsönösen feltételezik egymást, egyik sem érinti vagy semlegesíti a másikat.

A román állam bel- és külpolitikájának egysége kifejeződik abban is, hogy az ország alaptörvénye, az alkotmány leszögezi a nemzetközi kapcsolatok alapelveit, azokat az alapelveket, amelyekre Románia külpolitikája épül. Az alkotmány 14. szakasza megállapítja: Románia Szocialista Köztársaság a szocialista nemzetköziség szellemében baráti és testvéri együttműködési kapcsolatokat tart fenn és fejleszt a szocialista országokkal, együttműködési kapcsolatokat mozdít elő más társadalmi-politikai rendszerű országokkal, a nemzetközi szervezetekben a béke és a népek közötti megértés biztosítása céljából tevékenykedik.

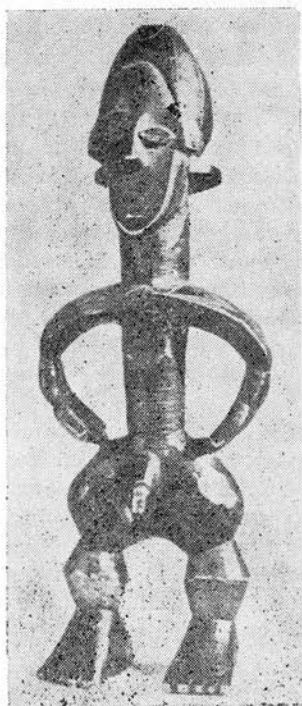
Románia Szocialista Köztársaság külügyi kapcsolatai a szuverenitás és nemzeti függetlenség, a jogegyenlőség és a kölcsönös előnyök, valamint a belügyekbe való be nem avatkozás tiszteletben tartásának elvein alapszanak.

Gyakran felmerül a kérdés: mit tehetnek a társadalomtudományok művelői az égető társadalmi problémák megoldásáért? Különösképpen élesen vetődik ez fel a nemzetközi viszonyokat vizsgáló kutatók előtt. Gyakran szkepticizmustól átítatott feleletet adnak rá. A Nemzetközi Szociológiai Intézet XXII. kongresszusán (1969 szeptemberében Rómában) Vittorio Castellano, az intézet elnöke a szociológiáról és a szociológia társadalmi célkitűzéseiről szólva így zárta megnyitó beszédét: a kongresszusnak két alapvető feladata van; egyrészt szerényen hozzájárulni a társadalmi tények megismeréséhez, másrészt jobban elhinteni azt a gon-

dolatot, hogy a társadalmi kutatásoknak elsődlegesenek kell lenniük mindenféle társadalmi közbeavatkozással szemben. Bizonyos vagyok abban — mondta Castellano —, hogy az első célt elérjük, abban azonban kételkedem, hogy a másodikat is. Raymond Aron a már említett közleményében jóval nyersebben fogalmazva azt mondja, hogy a nemzetközi viszonyok tudománya és e tudomány művelője csupán „tanácsokat adhat a fejedelmeknek, és reméli, hogy a fejedelmek nem lesznek örültek...“.

A nemzetközi jelenségeket vizsgáló kutatók és a nemzetközi viszonyokat befolyásoló döntéseket hozó egyének kapcsolata sokkal bonyolultabb, semhogy azt pillanatnyilag elemezhetnők. E sorok írója azonban optimizmusát szeretné kifejezni e tekintetben, s e derűlátás alapja nemcsak hazánk társadalomtudósainak társadalmi státútuma, hanem az is, hogy a nemzetközi kapcsolatokban a humanista erkölcsnek megfelelő elvek érvényesítésére irányuló elméleti vizsgálódás találkozik hatalmas társadalmi tényezők erőfeszítéseivel mindezen elvek érvényesítéséért. S mindez megfelel a nemzetközi élet valóságos fejlődési tendenciájának.

A Társadalom- és Politikatudományi Akadémiák müncheni kongresszusán előterjesztett szöveg.

Három világ

„Nagyon kényelmesen lehetne persze világtörténelmet csinálni, ha csupán a csalahatatlannul kedvező esélyek feltételével fognánk harcba“ — Marx e szavai ma igazán időszerűek. A jelenkor rendkívül bonyolult feltételei között világtörténelmet „csinálni“ talán nehezebb, mint bármikor. Ennek ellenére közismert, hogy napjainkban az emberi társadalom történelmi fejlődésének fő tartalmát, irányát és jellegzetességeit a szocialista világrendszer s vele mindazok az erők határozzák meg, amelyek az imperializmus ellen, a társadalom szocialista átalakításáért harcolnak. Korunk alapvető tartalma a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet. Ezt a folyamatot a Nagy Októberi Szocialista Forradalom nyitotta meg, amelynek győzelme kiindulópont gyanánt szolgál a proletárforradalmak, a népeknek az imperialista uralom alóli felszabadulása, az osztály nélküli társadalom — a kommunista társadalom — építése számára. Ebbe a folyamatba szervesen illeszkedik és óriási jelentőségű szerepet játszik benne az imperialista-ellenes nemzeti felszabadító mozgalom. A gyarmati rabság rendszerének a nemzeti felszabadító forradalmak csapásai következtében végbemenő összeomlása, történelmi jelentőségét tekintve, a szocialista világrendszer megalakulása óta a legfontosabb jelenség.

Természetesen naiv, a valóságot elferdítő és káros szemlélet volna, ha a világtörténelem erőviszonyaiban bekövetkezett eltolódások megállapítása nyomán a polgári társadalom s annak legkiforrottabb foka, az imperializmus jelenlétét és igen számottevő gazdasági, politikai, ideológiai, katonai és egyéb területen jelentkező szerepét mellőzhetőnek tekintenők, vagy mint valami egyszerűen túlhaladott, önmagától elmúló, csak a maga pusztulásával elfoglalt jelenséget fognók fel.

Mindaz nem paradoxon. Az emberiség történelmében már sokszor éltek egymás mellett különböző társadalmi rendszerek. A mai korban azonban, amikor a kapitalizmus és a szocializmus vívja történelmi harcát, ennek a két rendszernek a viszonya gyökeresen különbözik az előző társadalmi viszonyoktól. A kapitalizmus — az imperializmus formájában — az utolsó, kizsákmányoláson alapuló társadalmi rendszer ugyan, de kétségtelen, hogy hatalmas mértékben fejleszti a technikát, a tudományt, a termelést és általában a gazdaságot.

Új társadalmi-gazdasági alakulat?

Az imperializmus gazdasági lényege, alapvető eleme a monopóliumok uralma, ahogy azt Lenin 1916-ban írt, Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka című munkájában már kifejtette. Ebben a tekintetben Lenin óta semmi sem változott a modern kapitalizmus világában, a monopóliumok uralmának formái azonban lényegesen másak, és folyamatos átalakuláson mennek át. Köztudomású, hogy maga a forma is lényeges mind elméleti szempontból, mind pedig gyakorlatilag, vagyis a szocialista országok, a forradalmi munkásmozgalom és a nemzeti felszabadító harc szempontjából.

A változások több síkon mennek végbe: az állammonopolista kapitalizmus válik uralkodóvá; fokozódik a termelés társadalmisítása; a kapitalizmus hasonlít-

hatatlanul gyorsabban nő, mint azelőtt, de ez a növekedés általában mind egyenlőtlenebb lesz; az imperialista állam gazdasági téren jelentkező beavatkozása általános és széles méreteket ölt; a finánc-tőke nemzeti és nemzetközi keretben megvalósuló integrációs törekvése megerősödik; eluralkodik a gazdaság militarizálása; sajtós osztály- és rétegmozgások következnek be a társadalmi struktúrában és így tovább. Mindez azonban nem jelent új, önálló szakaszt a tőkésrendszer fejlődésében, vagyis nincs szó valamilyen ultraimperializmusról. Erről a kérdéstről Lenin nézeteit a legközvetlenebbül a Kautskyval folytatott vitájában s az osztrák szociáldemokrata álláspontjának bírálatában fejtette ki. Lenin hivatkozik Kautsky elméletére, amely szerint: „Tisztán gazdasági szempontból nem lehetetlen, hogy a kapitalizmus még egy újabb fázist fog elérni: a kartellpolitikának a külpolitikára való átvitelét, az ultraimperializmus fázisát...”, az egész világ imperializmusainak egyesülését, nem pedig azok harcát, vagyis olyan szakaszt, amelyben a kapitalizmus idején megszűnnek a háborúk, „amelyben a nemzetközi méretekben egyesült finánc-tőke közösen fogja kizsákmányolni a világot“. A választ erre Lenin így fogalmazza meg: „Ha a tisztán gazdasági szemponton valami »tisztán« elvont dolog értendő, akkor“ vitathatatlan, hogy „a fejlődés monopóliumok felé, következésképpen egy világmonopólium felé, egyetlen tröszt felé halad“, de a XX. század konkrét viszonyai közt hamis illúzió, hogy „a finánc-tőke uralma állítólag csökkenti a világ gazdaságon belül fennálló egyenlőtlenségeket és ellentmondásokat, holott a valóságban fokozza azokat“ (Művei, 22. kötet, 281—282). Tovább folytatva a folyamat elemzését, Lenin a tőkésállamok egyenlőtlen fejlődése törvényét tartva szem előtt, leszögezi: „...a kapitalizmusban nem képzelhető el más alap a befolyási övezetek és érdekszférák, a gyarmatok stb. felosztására, mint az osztozkodásban részt vevők erejének, általános gazdasági, pénzügyi, katonai stb. erejének számbavétele. Az ebben az osztozkodásban részt vevők ereje azonban nem egyformán változik...“ (i.m. 307).

Az imperializmus nem valamilyen új társadalmi-gazdasági alakulat, hanem monopolista kapitalizmus, de nem egyszerűen valamilyen külpolitikai koncepció és annak alkalmazási módja, függetlenül a belső gazdasági-társadalmi berendezkedéstől, amely értelmezésével az imperializmusnak nagyon gyakran találkozunk napjaink polgári gondolkodóinak, publicistáinak megnyilatkozásaiban.

Az imperializmus (monopolkapitalizmus) fogalmának az impérium (uralmi politika) értelmezéséből kiinduló logikai levezetése és azzal való azonosítása mellett, amely egyenlőségi jelet tesz a különböző berendezkedésű — kapitalista és szocialista — államok politikai lépéseinek lényegét képviselő mozzanatok között, mind elterjedtebb méreteket öltenek az olyan elméletek, amelyek a lényegüknél fogva ellentétes polgári és szocialista termelési módok fokozatos és a fejlődés perspektívájában megvalósuló közeledését, konvergenciáját hirdetik. A két rendszer közeledéséről szóló elméletnek több konkrét változata van.

Az állítólagos egybehajlás

Az egyik ilyen elmélet szerint a kapitalizmus mai formájának keretében sok olyan elem jelentkezik (állami beavatkozás a gazdasági életbe, tervezés), ami a szocializmusra emlékeztet, ez utóbbiban viszont a polgári társadalom jellemző kategóriái (piac, nyereség, anyagi érdekelttség) lépnek fel. Következésképpen — állítják egyesek — elmosódnak, majd megszűnnek a két rendszer közötti különbségek, s valamilyen hibrid társadalom alakul ki (H. Lilienstein, T. Tinberger).

A konvergencia-elmélet képviselőinek egy csoportja — különösen az 50-es évek második felében — a két rendszer közeledését politikai, államrendszerbeli állítólagos

azonosságra vezette vissza (H. Arendt, C. Friedrich, B. Wolfe, K. A. Wittfogel). Szerintük mindkét esetben ún. „totalitárius rezsimek“ uralkodnak, ez pedig a közeledésnek fontos kiindulópontja és feltétele lehet. Mások szerint az ipari társadalmak (a mai kapitalizmust és az előrehaladott szocializmust bizonyos technikai és technológiai premisszák alapján nevezik így összefoglalóan, például W. W. Rostow, Raymond Aron, J. K. Galbraith) a fegyverkezési verseny veszélyének megértése, befejezése és hasznosabb területekre helyezése végett szükségszerűen konvergálnak.

A konvergencia-elmélet egyes fejlődő országokban úgy lép fel, hogy azok vezetői közül sokan valamilyen „harmadik típusú“ társadalmi rendszer létrehozásáról ábrándoznak, valamilyen „vegyes gazdaságnak“ a megteremtésére tesznek — elvben, és nyilván eredmény nélkül — kísérletet.

A két rendszer közeledését és egybeolvadását a legnagyobb apparátussal és alapvető tévedésük ellenére a leggazdagabb, objektíve pozitív elemet is tartalmazó irodalommal az „ipari társadalom“ elméletének képviselői próbálják hirdetni. Ami a termelés anyagi-műszaki feltételeinek biztosítását, programozását, megszervezését, tudományos irányítását illeti, érvek között kétségtelenül sok a helytálló, s ezek érvényesek mind a fejlett kapitalista, mind az erőteljesen fejlődő szocialista társadalomra. Elgondolásuknak azonban teljesen elhibázott az alapvetése. Nem számolnak a két egymással szemben álló társadalmi rendszer lényegi sajátosságaival: a termelési viszonyok, a társadalom hajtóerői, a társadalmi szerkezet terén és más vonatkozásokban fennálló kibékíthetetlen különbségekkel. Nem vetnek számot sem a kapitalizmuson belüli változások ténylegesen nem strukturális voltával és leküzdhetetlen korlátaival, sem pedig a szocializmus, a kommunizmus első szakasza fejlődésének, önmegújulásának és kiteljesedésének, az osztály nélküli társadalomba való átmenetének korlátlan távlataival.

A formai hasonlóságokat nem lehet összetéveszteni a két társadalom belső és egymással kibékíthetetlenül szemben álló alapvető természetével. Így a két társadalmi rendszer fejlődésében nem lehet semmi „konvergáló“ (egybehajló).

Változások a mai kapitalizmusban

A mai kapitalizmus jellegzetességeinek felületes szemrevételezése során is abból kell kiindulnunk, hogy ez a termelési mód társadalmasodása folyamatában több szakaszon ment át. A kezdeti időszakból, amelyben az egyéni tőkés a jellemző figura, fokozatosan áttért a tőke sajátos társadalmasodására, azaz létrejöttek a tőkés csoportosulások, kialakultak az egyre hatalmasabb monopóliumok, amelyek uralmi helyzetbe jutottak mind a termelés, mind a piac területén. A tulajdonosi és az irányítási funkciók elváltak, és mindinkább eltávolodtak egymástól. A monopol-társaságok uralkodóvá válása bizonyos mértékig korlátozta a gazdasági fejlődésben korábban érvényesülő korlátlan spontaneitást; mindjobban teret kapott a gazdasági fejlődésben a tudatosság. Mint Engels mondta: a szabad konkurenciának, a tőkés társadalom terv nélküli termelésének „kapitulációja“ következik be a szocialista társadalom tervszerű termelése előtt —, de ez a „kapituláció“ a monopolista kereteken belül még mindig a tőkésék „üdvére és javára“ szolgál.

Lenin klasszikus művének az imperializmus lényegére vonatkozó megállapításai maradéktalanul érvényesek, az eltelt több mint öt évtized alatt azonban a monopol-kapitalizmus jellegzetességei újakkal bővültek, illetve kiegészültek és hangsúlyozódtak. Azonkívül pedig a mai imperializmus elemzése nem szorítkozhat ellentmondásai belső, spontán fejlődésének vizsgálatára. Helyzetét, annak további alakulását

nem lehet megérteni a szocialista vilárendszer egyidejű létezésének s a modern kapitalizmus természetét ugyan meg nem változtató, de igenis befolyásoló szerepének a figyelmen kívül hagyásával.

A jelenkorban a fejlett polgári társadalom legszembeötlőbb vonása, hogy állammonopolista kapitalizmus. Lényegét már Lenin megfogalmazta: megvalósulnak a tőkés termelés államosításának elvei, vagyis a kapitalizmus óriási erőinek egyesítése az állam óriási erőivel egyetlen gépezetté, összefonódnak a magán- és az állami monopóliumok a finánc-tőke keretében. Természetesen az állammonopolista kapitalizmus kialakulása és uralkodóvá válása nem egyszerűsíthető le az állami tulajdon kialakulása tényével, és nem azonosítható az államosítás fogalmával. Az állammonopolista kapitalizmus az egyes országokban a termelés tőkés társadalmisításának, a tőke koncentrációjának és centralizációjának legfelsőbb foka, nem azonos tehát a pusztá államosítással. Az imperializmusban végrehajtott államosítás nem jelenti a monopolista tőke tagadását. Az állami tulajdon szükségszerűen a magánmonopóliumok sajátos felépítménye marad, és a kapitalizmus egész rendszeréhez úgy viszonylik, mint ahogyan maguk a monopóliumok viszonyulnak az egész kapitalista rend alapját alkotó magántulajdonos, nem monopolista vállalatok rendszeréhez.

Az állammonopolista kapitalizmusban az állami és a nagy monopolista egyesülések tevékenységének egységes rendszerbe olvadása messzemenően és a tőke számára előnyösen kihat az ár- és hitelpolitika, az állami megrendelések, felvásárlások alakulására. A nemzeti jövedelem újrafelosztása a költségvetés révén, egyes monopolista csoportok nyílt vagy burkolt támogatása (szubszídiumok) mind velejárói az állammonopolista kapitalizmus sajátos mechanizmusának. Elválaszthatatlanul vele jár az állammonopolista kapitalizmus uralmával a gazdasági-társadalmi élet mind fokozottabb militarizálása. Ez pedig nem egyéb — mint Marx mondotta —, mint ha a nemzeti jövedelem egy részét kidobnák az ablakon (az Egyesült Államok 1970-ben mintegy 100 milliárd dollárt, a bruttó nemzeti termékek értékének 12%-át költi fegyverekre és hadseregre). Az imperialista állam a hadikiadásokat használja fel mint az állami szabályozás fő eszközeit a gazdaságban. Egyben uralmának fenntartásában és elvesztett pozíciói visszaszerzésében alapvető és első számú biztosítékát a fegyveres erőkből látja.

Tudományos-műszaki forradalom és a mai kapitalizmus

A mai kapitalizmus sajátosságait nem lehet még felületükben sem megérteni anélkül, hogy behelyeznők a jelenkori tudományos-műszaki forradalom összefüggéseibe; ez ugyanis belső logikájában is társadalmi folyamat, éppen úgy, ahogyan társadalmi folyamat volt az ipari forradalom is. A tudományos-műszaki forradalom követelménye a civilizáció menetének harmonikus, egyben radikális biztosítása mind a technikai elemek, mind a társadalom és az ember oldalán, mégpedig az élet minden dimenziójában.

Szükségszerűen együtt jár a tudományos-műszaki forradalom kibontakozásával az eddigi munka alaptömegének perspektivikus átalakítása. Ez pedig azt jelenti, hogy lényegbeli változás megy végbe az „összmunkás“ struktúrájában; ugyanez vonatkozik a munkamegosztás régi, rögzített formájának fellazulására, az irányító és a cselekvő, a fizikai és a szellemi munka viszonyának alakulására, mélyreható átalakulást eredményez a társadalmi rétegződés lényegében; a tudományos-műszaki forradalom eddig soha nem tapasztalt kiterjedésű kulturális forradalommal jár

együtt, fordulattal a művelődés és a kultúra helyzetében; és végül a tudományos-műszaki forradalom nem valósítható meg, ha nem hozzák mozgásba az emberi élet jelenkori határait: nemcsak az életszínvonalat, hanem ezen felül az élet szintjét is (Radovan Richta és munkaközössége: Válaszúton a civilizáció. Budapest, 1968).

A kapitalizmus ezeket a társadalmi változásokat magáévá teheti, sőt bizonyos értelemben ösztönözheti is mindaddig, amíg nem haladt át a kritikus ponton, amíg az új elemek beiktatódnak a régi társadalmi struktúrába. De a monopolista kapitalizmus szerkezeti kerete szűknek bizonyul mindehhez. A monopolizmus, amely a társadalmasítás magasabb szintjét képviseli, tágabb lehetőségekkel rendelkezik a termelőerők fejlesztésére, mint a kapitalizmus „klasszikus” szakasza. De éppen összpontosítottágánál fogva a fékezés is inkább módjában áll, stagnáláshoz vezet.

Hogy melyik tendencia kerül előtérbe, az a tőke értékesülésének külső és belső feltételeitől függ, és ezekre a monopolkapitalizmus igen érzékeny. Így a XX. század elején (1910—1913 körül) a termelékenység érezhetően — például az Egyesült Államokban a felével — lassúbbá vált. Ezzel szemben a 30-as évektől (nagy válság), a 40-es évektől (világháború) és különösen az 50-es évektől (a szocializmus világrendszeré válása) a tőke metropolisaiban jelentős változásokra került sor. Az Egyesült Államokban a munka óránkénti termelékenységének növekedése 1940 és 1960 között, a század első évtizedéhez viszonyítva, 50%.

Az állammonopolista apparátus minden módon támogatja a termelés fejlődését, igénybe veszi erre a többlettermék újrafelosztását és a tőke elértéktelenedése révén keletkezett általános veszteségek fedezését. Így nem kétséges, hogy egy ideig számos tudományos felfedezés és műszaki vívmány először a tőkésországokban jelentkezik. Sajátos helyzet alakul ki, amelyet a burzsoá ideológia bőségesen kihasznál, és amely nemritkán bizonyos zavart is kelt.

Mivel a polgári társadalom igénybe veszi ezeket az eredményeket, a rendszer apologétái azt bizonygatják, hogy a kapitalizmus újjászületett. Valójában osztálylényege nem változott, megváltoztak azonban a feltételek, amelyek között a tőke értékesülése végbemegy és végbemehet, ez pedig fordulatot kényszerít ki a termelőerőkhöz való viszony tekintetében is: a hagyományos iparfejlődés — a legtöbb fejlett kapitalista országban — elérte tetőpontját, és a monopolista állam közvetlen beavatkozása nélkül a tőke már nem képes normálisan funkcionálni; a második világháború teremtette feltételek annyira megnövelték a keresletet, hogy az annak kielégítésére irányuló erőfeszítés áttörte a monopóliumok gyakori ellenszegülését a műszaki újításokkal szemben; a tőkésországok gazdasági életében mint hosszantartó tényező megjelenik a szocializmus egyre növekvő nyomása. Úgy fordulnak a műszaki fejlődéshez, mint az országon belüli társadalmi összetűzések elhárításának eszközehez.

A szocialista világrendszer létrejötté és feltartóztathatatlan fejlődése áttörést jelent a monopolrendszer falán, a tőkéstársadalom elveszti a tudomány és technika, a termelés terén élvezett monopol helyzetét, s ez egyszersmind a keretei között folyó konkurrencia élesedésével is együtt jár. A monopóliumok már nem fékezhetik (az esetek többségében) a technika fejlődését, mert jórészt elvesztették manőverezési szabadságukat. Mozgásba lendül a monopóliumok fordított logikája: menteni próbálják azt, amit nem tudnak megmenteni egy meghatározott állapot alapján. De a jelenkori tudományos-műszaki forradalom belső összefüggései nemcsak közvetlenül, hanem áttételekkel, közvetítő úton is hatnak — a monopóliumok bizonyos fokig módosítják a tőkés gazdasági életet úgy, hogy a műszaki haladásnak és a tőke elértéktelenedésének viszonylagos aránya ma a tőke értékesülésének feltételévé válik.

A mai, állammonopolista kapitalizmus sajátos velejárója az államnak — amely a csúcson megtestesíti a fináncoligarchia és az államhatalom személyes unióját —, s közvetlen beavatkozás a gazdasági életbe, azaz tudatos gazdaságpolitika érvényesülése. Ez elsősorban bizonyos tervezés formájában nyilvánul meg. J. K. Galbraith Új ipari állam című, 1967-ben New Yorkban megjelent könyvében írja: „A hidegháború időszakában a tervezés fogalma ideológiai mellékzöngékkel párosult. Hiszen a kommunista országokban nemcsak a termelőeszközöket államosították, amittől az Egyesült Államokban nem kellett tartani, de tervgazdálkodást is folytatnak, és ez már veszélyesebbnek tűnik. Úgy gondolták, hogy ha odaát körülhatárolják a szabadságot, akkor ebből azt a következtetést kell levonni, hogy a szabad társadalomnak óvakodnia kell mindenfajta tervezéstől... Egy állami tisztviselő számára az a vád, hogy tervgazdász, kevésbé volt súlyos, mintha azt mondták volna róla, hogy kommunista, de mégis kedvezőtlen jelző volt“ (Idézi Simai Mihály: Közeledik-e a két rendszer egymáshoz? Budapest, 1969. 49).

A jelenkori kapitalizmus — bár kétségtelenül tanult a szocialista országok tapasztalataiból, és sürgeti is a két rendszer közötti verseny — elsősorban azért alkalmaz bizonyos gazdaságtervezést, mert a tőke értékesülése, a termelés anyagi-műszaki és szubjektív elemeinek legmegfelelőbb felhasználása ezt parancsolóan megkívánja. Így kerül sor a hagyományos tőkés piaci módszerek részleges feladására, illetve a tervezéssel való összeegyeztetésére. Ugyancsak az állam gazdaságpolitikájának megnyilvánulása az állami költségvetés szerepeinek térhódítása s a tudományos kutatás közvetlen állami irányítása.

A monopolista rendszer haszonélvezői elfogadják — éppen a rendszer alapjait érintő körülmények kényszerítő hatása alatt —, hogy a magánérdekeknek a gazdasági fejlődés fő mozgatóerejeként való kizárólagos és kíméletlen érvényesítését korlátozni kell, szélesebb szükségleteknek kell alárendelni, és sok esetben az állam gazdasági tevékenységével kell helyettesíteni. A gazdasági-társadalmi élet egész sor területét ki kell emelni a magándöntések köréből, és a központosított adminisztráció hatáskörébe kell utalni. Mindez mégsem jelenti az imperialista állam osztálytartalmának feladását, azt, hogy az állam valamilyen osztályok feletti döntőbíróvá, összehangoló, pártatlan gépezetté válna. A monopolkapitalista rendszer államhatalma a monopóliumok — a magántulajdon eme kiemelt formája — érdekeinek a kiszolgálója, az általános monopolista törekvések kifejezője. De éppen mert az, a tőkésállam gazdasági kérdésekben nem dönt függetlenül: például a nemzeti jövedelem mind nagyobb hányadának felhasználásáról sem. A. Shonfield *The Modern Capitalism* című, Londonban kiadott könyvében egyebek között azt írja: „Hiba lenne feltételezni, hogy a tervezés folyamán csupán egyirányú nyomás érvényesül — a hivatalos központokból az egyes cégek felé. A nagy társulások, amelyek érdekeltek a tervezésben mint olyan eszközben, amely csökkenti kockázatukat, a tőkebefektetéseknel és piacaik rendezett fejlesztése során ugyancsak nyomást gyakorolnak. A terv jelentős mértékben az ő elképzeléseiket tartalmazza, vagy legalábbis kompromisszumokat tartalmaz az ő kívánságaik és a kormány gazdaságpolitikájáért felelős tisztviselők kívánságai között“. Ez vonatkozik az állami intervenció más területeire is.

Menedzserek és „fogyasztói társadalom“

A modern kapitalizmusra jellemző a fejlődés korábbi szakaszával szemben, hogy a tőkés nagyvállalatok irányítási módja megváltozott. Nem a tulajdonos (és ez aligha egy személy, sőt a legtöbbször társaság), hanem menedzserek állnak a

vállalat élén, s kialakul a csoportos döntések szakértői apparátusa, az ún. technostruktúra, amelynek kezében növekvő hatalom összpontosul. Így a tőketulajdon és a közvetlen irányítási funkciók között szélesedik a szakadék. Innen származik a közismert tétel, amely szerint állítólag nem a tőkésék, hanem a technokraták tartják kezükben a hatalom valamennyi emeltyűjét. Nyilván itt ismét formai okok javára mellőzik a lényegét: a tulajdonviszonyokat és a belőlük következő valamennyi tényezőt.

Szokásos a mai kapitalizmusnak a fejlett országokban kialakult formáját „fogyasztói társadalomnak“ is nevezni. Kézenfekvő, hogy itt nem egy, az imperializmust követő új szakasról van szó, hanem annak egy sajátosan eltorzult formájáról.

Jellemző erre a társadalmi képletre, hogy a termelés és a fogyasztás kapcsolata a manipulált szemléletben egyetlen vonatkozásra szorítkozik: arra, hogy a termelés létrehozza a fogyasztás tárgyát. A munkafolyamat tehát nemcsak a termékek tárgyi létét hozza létre, nemcsak magánvalóságot alkot, hanem — a fogyasztó előlegezésével — kijelöli egyszersmind a tárgyak célját, megtervezi a fogyasztás formáit (Somlai Péter: Sorsok méretre. Valóság, 1970. 7). Ebben a helyzetben a cél nem a szükségletek leghatékonyabb kielégítése (történelmileg meghatározott fokon), hanem a vállalati expanzió. A hatalmas tömeghírközlési rendszer, a manipuláció különböző formáinak felhasználásával jelentős részben értelmetlen, mesterségesen felfokozott fogyasztás alakul ki. Következésképpen e rendszerben a pazarlás, a „tékozlás“ elengedhetetlen eszközzé, céllá is válik, és a termelés egy része csak ezzel kap létjogosultságot, csak ezzel tartható fenn a foglalkoztatottság.

A fejlett kapitalista országokban ez a tékozlás, amely magának a rendszernek a fennmaradását biztosítja, rendetlenséget, káoszt szül, hiszen a termelés társadalmi jellege és a termékek kisajátításának magánkapitalista jellege között egyre élesebb az ellentmondás. S a tőkés világgazdasági rendszer általános válságának, a szocialista forradalmaknak és a tegnap még gyarmati elnyomás alá vetett népek nemzeti felszabadulásának korszakában a termelés anarchiája a fegyverkezési versenyben, az atomháborúra való készülésben fejeződik ki; abban, hogy képtelenek a gazdasági és társadalmi haladás céljaira felhasználni a tudományos eredményeket, s képtelenek legyőzni az éhséget, amely az emberiség több mint kétharmadát sújtja.

Az imperializmus gyarmatbirodalmának felbomlása

Sok más, de az alapvető helyzeten nem változtató, a kapitalizmust strukturálisan nem érintő módosulás mellett a jelenkori tőkés társadalom alakulására az is jellemző, hogy a „klasszikus“ értelemben vett gyarmatbirodalmak megszűntek létezni. Széles méretekben bontakozik ki a nemzeti felszabadító mozgalom. A „klasszikus“ gyarmati rendszer felbomlása azonban nem jelenti automatikusan az imperializmus gazdasági, politikai és ideológiai uralmának megszűnését s a felszabadult nemzetek teljes gazdasági és politikai önállóságát. A volt gyarmati országok ugyanis függetlenségük és önálló államiságuk megteremtése után is hosszú ideig még a világkapitalizmus rendszerében maradnak — mint gazdaságilag kizsákmányolt területek.

Az imperializmus — s annak vezető hatalma, az Amerikai Egyesült Államok — mindent megtesz avégett, hogy új, az eddigiektől különböző formákban visszaállítsa a gyarmati uralmat. A neokolonializmus a gyarmatosításnak az a sajátos formája, amelyet a mai világ erőviszonyainak, alapvető tendenciáinak figyelembevételével alkalmaznak az imperialista erők uralmuk, befolyási övezeteik fenntartása, illetve újabbak szerzése céljából. A neokolonializmus rendkívül változatos módszerei a gazdasági segítségnyújtás, kölcsönök, kulturális, katonai egyezmények kötésén át

államcsínyek szervezéséig, bábrendszerek fenntartásáig és nyílt fegyveres intervenciók folytatásáig terjednek. Ez utóbbi legmegdöbbentőbb példája az Egyesült Államok indokínai háborúja, melynek az egész nemzetközi politikai légkört mérgező volta közismert, mint ahogy ma már újszólván választóvíz az indokínai háborúhoz való viszonyulás az országok, mozgalmak megítélése szempontjából. Bizonyításra sem szorul, hogy a vietnami háború kimenetelének mérhetetlenül nagy hatása lesz, sőt már van is az egész nemzetközi helyzetre, a két világrendszer erőviszonyaira, három földrész felszabadító mozgalmaira és a kapitalista országok forradalmi erőinek tevékenységére. Ez a küzdelem a legszélesebb és a legmeggyőzőbb formában vonultatja fel az imperializmussal szemben a felszabadító mozgalmak, a szocialista országok és a kapitalista országokban működő haladó és forradalmi tényezők tevékeny egységének igazi méreteit és alakját, azét az erőt, amely kívülről és belülről egyaránt megrendíti az imperializmus egész struktúráját.

Sajátos jelenség az ún. „kollektív gyarmatosítás“, amely közvetlen függvénye a fejlett imperialista országok integrálódása folyamatának (a gazdaságilag elmaradott országokat valamilyen formában igyekeznek becsalogatni az Európai Gazdasági Közösségbe, vagy legalábbis attól függővé tenni őket). Nem túlzás az a megállapítás, amely szerint az EGK a kollektív kolonializmus új formája. Csak ha az egész népet bevonják a fejlődésért folyó küzdelembe, lehet véget vetni a neokolonialista felosztásnak, szembeszállni az ellenőrzés és az uralom új imperialista taktikájával, s felépíteni a független, virágzó társadalmat; a tömegek megszervezését és küzdelmét semmiféle felülről jövő forradalommal, rajtaütéssel elért győzelem nem helyettesítheti.

A belső reakció és a világrimperializmus ellen folytatott harcukban a fejlődő országoknak el kell dönteniük a további fejlődésük szempontjából alapvető kérdést: milyen távlatok irányában igyekeznek biztosítani előrehaladásukat. De a kapitalista vagy nem kapitalista úton megvalósuló haladás sem csak az egyes felszabadult népek sorskérdése, ez kihatással van a világpolitika általános alakulására is, mert nem mindegy: vajon a szocialista országokhoz közeledő, azokkal együttműködő államok születnek-e a volt gyarmati és függő területeken, vagy a kapitalista fejlődés új szférái jönnek-e létre.

Az ún. „harmadik világ“ helyzetének alakulásában — sok más tényező mellett — nem kis szerepet játszik a tudományos-műszaki forradalom befolyása. A kapitalizmus modern ipari civilizációja elvezetett az anyaország gazdasági élete és az emberiség nagy részének „örök“ vegetálása közötti szörnyűséges, egyre mélyülő szakadékhoz. A civilizációs elemek fejlődésének az egyes országokban és világrészekben tapasztalható egyenlőtlensége ma is tovább tart, sőt mélyül, amilyen mértékben a jelenkori imperializmus tudományos-műszaki fölényét neokolonialista gyakorlattá változtatja. Ennek ellensúlyozása a „harmadik világ“ országainak nagy problémája, amelynek megoldásában a szocialista világrendszer, a nemzetközi munkásmozgalom és egymás támogatására számíthatnak.

Az alexandriai könyvtár égése

Ha minden aprócska ügyben összefutnak,
mert minden aprócska ügyben összefutnak,
ha minden aprócska ügyben összefutnak —
mért nincsenek jelen a döntő pillanatokban?

A fehérség szempontjából a legrózsaszínűbb éjszaka volt, s én, aki hozzá voltam szokva, hogy a legelső márványoszlopok kora óta, ahányszor csak felébredtem, mindig megkérdezték gyöngéden, miért nem alszom — most kellemetlenül lepődtem meg a durva lármától, rohanástól. Kiléptem polcom ajtajába, és a folyosó hangulatából rögtön láttam, hogy valami rendkívüli történt. A bölcsek, költők és tanítómesterek valamennyien álmukból felzavartan álltak a polcok szélén, a folyosók emeletei felett. „Ég a szálloda!“ — „Tűz van!“ — „Ég a könyvtár!“ — kiáltottak összevissza a rohangálók. A már fojtó füstfüggönyön át egymásra néztünk. Így, teljes létszámban ekkor voltunk együtt utoljára. Egymással és a mindig is élő kedves és tanulékony földlakókkal.

Mi könyvek, kinek feje, keze, lába, hangszíne, szürke, fekete, kék tekintetű szeme, szíve, vére, neme, indulata, éhsége, fiatalsága és öregsége van a természet jóvoltából, s ők, az emberek; akiknek egyszerű vagy díszes kötése, címe, bevezetője, oldalszáma, tárgya, tartalma, felfogása és szigorú, megzavarhatatlan logikája van a történelem jóvoltából, mi együtt, mindent az előzményeknek köszönhetünk. Szürkült szakállú előzmények, múltunk alkonaji óráiban, szerénységből szinte titokban hordtak össze mindent és mindenkit, földgolyókat válogattak, húst, homokot, papiruszt, téglát, és úgy látszik, ami reszkető erőfeszítéseik közepette sose sikerült —, az sikerült, mikor a Nílus vagy az Eufrátesz tintája véletlenül rálöttyent a sivatagra. Ez nem volt dicsőség, s nem lesz mentség.

Ha minden aprócska ügyben összefutnak,
mert minden aprócska ügyben összefutnak,
ha minden aprócska ügyben összefutnak —
mért nincsenek jelen a döntő pillanatokban?

Tisztában vagyok azzal, hogy ez a Harun-al-Valaki nevezetű kalifa egyedül nem tudta kirobbantani a harmincéves háborút, mint ahogy Adolf Hitler sem egymaga döntött afelől, hogy Karthágót el kell pusztítani, és Torquemada hiába rendelte volna el saját fejétől Auschwitz korszerű felszerelését, hogy négy milliósor máglyára küldje az alexandriai könyvtárat. Ma már általában tisztában vannak ezzel is a földön.

Erről jut eszembe: összegeztük a tegnapi eseményeket. Ezután nyugodt szívvel vethetem magam a vitákba — akikkel egyetértettem,

valahol beleszólnak mellettem, és valakiket meg fognak győzni. Bízom a szövetségekben, ha egyszer Lenin se egyedül szervezte meg a Spartacus-féle lázadást és Robespierre, mikor az Októberi Forradalom élére állt, megingathatatlan, nyugodt nagy pártja volt.

Ha minden aprócska ügyben összefutnak,
mert minden aprócska ügyben összefutnak,
ha minden aprócska ügyben összefutnak —
mért nincsenek jelen a döntő pillanatokban?

Csak a haladóknak ama fajtája zavar, mely olyan mélyen megveti a középkort, ha a középkorról van szó, de szemet huny egymásnak, ha egytől egyig nem olvasták Hegelt, hogy mind élhessenek abból, amit hallomásból tudnak Hegel felől. Mulatságos lenne, ahogy elmáskálnak a szintézis égboltnyi strucctojáshéján, ha nem fenyegetne a veszély, hogy undok talpuk alatt szakad be a gótika üvegvékony boltozata, s dübörgésük telefröcsköli Beethoven és Bartók műtermeiben a levegőből kihallott szobrokat. Hogy dübörögnek! Mi ez a megbocsáthatatlan hangoskodás olyan korokban, mikor a tudósok valóban elmélyülnek, mikor a gondolkozóknak valóban teljes csend kell, minden lélegzetnyi lét elállítja a gondolatot, minden gondolatnyi elállítja a lélegzetet, mikor az ártatlanul meghurcoltagnak feledni kellene, miután nagy nehezen megbocsátottak nekik? Csend legyen, nagyon mélyen benn vagyunk már az időben, mint operáló kéz a szívbén, csend legyen, vajon még dobog, dobog? A B C D E F G H I J K L M év már eltelt. Most itt vagyunk. És mi lesz velünk ott unokák korában, az Y után, az utolsó nemzetközi könyvkiállítás ötszázadik évfordulóján, mikor a Gutenberg-korabeli ember fejletlen koponyáján dolgoznak a restaurátorok? Mert jön N O P R S T U V Z X és ez a papírral letakart láthatár még mindig olyan, mint első hó reggelén a táj. Ide, erre a lapra írást érez az írás előtti s az írástudatlan is, állat, növény és ember. Itt mindent meg kellett volna őrizni, hátha valaha valakik olvasni s érteni fogják!

De erről már szó sem lehet. Szomorúan be kell jelentenem, hogy az alexandriai könyvtár örökre leégett. Föld alatti börtönükből ki kell majd engedni a túlélte kultúrákat. Talán mégis kiérdemelték azóta a bocsánatot. Szomorúan be kell jelentenem, hogy az alexandriai könyvtár még nem égett le. Marad a gond és a felelősség.

Ha minden aprócska ügyben összefutnak,
mert minden aprócska ügyben összefutnak,
ha minden aprócska ügyben összefutnak —
hát legyenek jelen a döntő pillanatokban.

A fiatal afrikai államok útja

Az utóbbi negyedszázad történetének egyik legnagyobb, következményében még alig lemérhető eseménye a gyarmatbirodalmak összeomlása, a gyarmati népek felszabadulása volt. Hatalmas, az egész világot érintő olyan fordulat ez, amelynek során új államok születtek, mostanig alig ismert népek léptek cselekvően a történelem színpadára, lerázva magukról az évszázados rabigát, a gyarmatosítás emberi méltóságot, népi és nemzeti öntudatot nap mint nap megcsúfoló béklyóit. A változás csak a szembenálló haladó és reakciós erők gigászi küzdelme folytán következhetett be, s a haladás diadala után egykori hódítók arra kényszerültek, hogy magukra öltve a nagylelkűség álarcát, felajánlják békejobbjukat, és nemegyszer az önkéntes felszabadítók szerepében tetszelegjenek.

Hogyan fejlődnek a függetlenségüket elnyert afrikai államok? Milyen a kapcsolat köztük és a régi gyarmatosok között? Az új kapcsolatok nem hordják-e magukban egy újabb, finomabb formában jelentkező elnyomás és kizsákmányolás veszélyét?

Hogy a látszólagosan csendes felszín alatt milyen fordulatok, milyen gazdasági, politikai, társadalmi, kulturális és szerkezeti változások mennek végbe, azt csak alapos gazdasági meg szociológiai tanulmányok tudják felderíteni. Mégis egy-egy szárnyra röppent hír, beszámoló sejteti a változások mélységét, rohamléptét, és drámai fordulatok ejtik ámulatba az embert. Ilyen volt például a Kongóban (Kinshasa) lezajlott ünnepség. Ágyúdörgés mellett, a Boulevard de Trente Juin-on harminc fekete Cadillacban, frakkban és cilinderben vonultak fel a miniszterek. Mögöttük a belga király, Baudouin meg felesége és az államelnök, Joseph Désiré Mobutu. Majd két órán át a díszszemlén katonai egységek, női ejtőernyősök és ezer meg ezer tanuló tisztelgett. Ezt követően a belga király és felesége, Fabiola királynő és Mobutu elnök az utca két oldalán felsorakozó tapsoló kongóiak tízezreit köszöntötte.

Ki hitte volna, hogy a néhány év előtti tragikus előzmények után a belga királyt és királynőt tízezrek tapsai fogadják majd, éppen Kinshasa véráztatta utcáin?

Mobutu, aki mint egyszerű szakaszvezető kezdte, azóta magasra ívelt és világszerzte elismert katonai és politikai pályafutása során megszervezte a kongói nemzeti hadsereget, majd miután 1965-ben hatalmát megszilárdította, rendkívüli képességeket árult el az államvezetésben. Elbocsátotta a fehér zoldosokat, pénzreformot vezetett be. A rézbányák óriási jövedelmével nemsokára helyreállították az ország gazdasági egyensúlyát, a külföldi, elsősorban belga szakemberek visszatértek, és az országban lassanként beköszöntött a gazdasági és politikai stabilitás. Ma Kongó Afrika egyik leggyorsabban fejlődő állama.

Ami Kongóban történt, bizonyos fokig jellemző Afrika több országára. A függetlenség kivívása óta eltelt idő alatt csaknem mindenütt az alábbi folyamat játszódott le: a politikai hatalom a civilek kezéből a katonák kezébe ment át; a gazdasági, társadalmi és kulturális élet a fejlődés jeleit mutatja; a régi gyarmattartó állam és gyarmat kétoldali gazdasági, kulturális és tudományos kapcsolatba lépett egymással; ez rányomja bélyegét a függetlenné vált államok fejlődésére.

Emlékeztetésképpen elmondjuk, hogy a felszabadult afrikai államok — az egykori birodalmi helyzetnek megfelelően — két csoportba sorolhatók. Az egyik a francia nyelvű (*francophone*) országok közössége; ezekben a politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődést elsősorban a Franciaországgal fenntartott kapcsolatok szabják meg. Nyelvi szempontból a volt Belga-Kongó is idesorolható. A másodikba az egykori angol gyarmatok tartoznak, amelyek mint a brit Commonwealth tagjai London felé tekintenek, s az angol nyelvet és hagyományokat igyekeznek közös nevezőre hozni a helyi feltételekkel, szokásokkal és fejlődéssel. Párizs és London vonzását azonban — gazdasági forrásaira támaszkodva — New York gyakran megkérdőjelezi. S ami perspektivikusan valóban fontosnak mondható: öntudatos elemek a szocialista országok felé tekintenek, és készülnek a teljes felszabadulásra.

Miért tekintenek az afrikai országok kifelé? Mi akadályozza meg őket abban, hogy most, függetlenségük elnyerése után saját útjukat járják? A feleletet a Fekete Földrész sajátos történelmi előzményeiben kutatjuk.

A történelmi múlt

Afrika történelmi múltjára és jelenére vonatkozólag az utóbbi időben számos feldolgozás, tanulmány, monográfia jelent meg. Itt csak Basil Davidson *Which Way Africa?* (Merre tartasz, Afrika?) című, 1964-ben megjelent könyvét említjük, mely a jelen és a jövő alakulásának megértéséhez a múltat is összegezi. Kiderül, hogy a gyarmatosítás sehol sem pusztított olyan romboló erővel, mint Afrikában, melynek nepei — a dicső múlttól és a nagy birodalmak létezéséről szóló újabb és feltétlenül túlzó állítások ellenére — leigázásuk pillanatában még nem, vagy alig léptek ki az ősközösségi társadalom keretei közül. A hódítók számára a leginkább hasznot hajtó érték az ember volt. Ezt szedték adóban, ezt zsákmányolták ki a könyörületet nem ismerő kényszermunka formájában: dolgoztatták bányákban, az ültetvényeken, és elhurcolták rabszolgának távoli országokba és földrészekre. Mivel a négerek egyedüli fegyvere a szökés és a munkával szemben tanúsított érdektelenség volt, a hódítók azt a — még ma is el-elhangzó rágalmat kovácsolták, hogy a néger lusta, alkotómunkára nem alkalmas, csak a korbácsütés serkenti őt dolgozni.

1908-ban, amikor Kongó a belga király magántulajdonából a belga állam tulajdonába ment át. II. Lipót elégette a hivatalos iratokat, s tettét ezzel a megjegyzéssel indokolta: „Kongómat birtokukba vehetik, arra azonban nincs joguk, hogy megtudják, mit cselekedtem.”

Az európai gyarmatosoknak nem volt érzékük az afrikai életforma iránt, és a profit utáni hajszájukban a legkegyetlenebb büntetésektől sem riadtak vissza. Ez a magatartás a népből gyűlöletet váltott ki az európaiakkal szemben, és azt a még gyakran fellebbanó vágyat, hogy visszaállítsák a régi, törzsi keretekben máig fennmaradó közösségi formákat.

Amint Jean-Pierre Ndiaye az *Elites africaines et culture occidentale* (Az afrikai elit és a nyugati kultúra) című munkájában megállapítja, francia hivatalos körök szeretnek azzal dicsekedni, hogy mielőtt Franciaország a gyarmatoknak szabadságot adott, kiképezte az új államok közigazgatásához és politikai vezetéséhez szükséges szakembereket. A felszabadulás óta eltelt első évtized alatt azonban bebizonyosodott, hogy „a francia politikai iskolának” ezek a tanítványai nem voltak képesek megoldani a problémákat.

Ndiaye szerint a francia iskola képzettsége inkább súlyosbították, mint enyhítették az illető országok gazdasági és társadalmi helyzetét. Vezetésük alatt megnőtt a munkanélküliség, az árak emelkedtek és a „népbetegségek” elszaporodtak. A bajokat tetézte a korrupció, a közigazgatási gépezet gyarlósága.

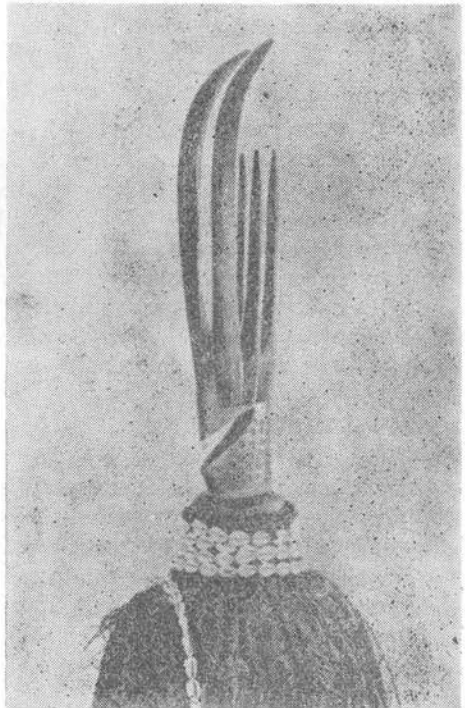
Ilyen körülmények között a hatalmat — rendszerint államcsíny formájában — több országban katonák vették kézbe. Ndiaye ebben is a neokolonializmus egyik megnyilvánulási formáját látja. Ugyanis a katonai rezsim a régi kapcsolatokat az anyaállammal rendszerint nem számolja fel, és tiszteletben tart gyakran előnytelen gazdasági egyezményeket is. Befelé nem erősíti a demokratikus intézményeket, a népek nem biztosít politikai jogokat, ami pedig jelszava volt a függetlenség harcnak. Magatartását azzal indokolja, amivel egykor a gyarmattartó államok a függetlenség megadását halogatták: a nép „nem érett meg” a demokráciára.

A megfigyelők szerint vannak szerencsés kivételek, ahol a hadsereg a nép támogatásával került hatalomra.

A fejlődés jelei

A bajok ellenére a fejlődés szembezőkő.

Ez elsősorban új városok születésében, a régiak lakosságának növekedésében, üzemek, gyárak létesítésében, a műutak, vasutak, légi járatok szaporodásában s mindenekelőtt az iskolahálózat bővülésében nyilvánul meg. Persze a kép országoként változik: az arablakta területek és a kelet-afrikai országok történelmi hagyományaik következtében elől járnak, de valamennyi, függetlenségét elnyert országban megpezdült az élet, és Afrika megtette az első lépést évszázados lemaradásának leküzdésére. Ennek legszembetűnőbb jele az oktatás fejlődése.

A fejlődést előmozdító tényezők közül méreteiben a volt gyarmattartó állam, a *metropolis* és a volt gyarmat között kibontakozó kooperáció a legjelentősebb. Ezt elősegítik a hagyományok, a még mindig érvényesülő nyelvközösség, de ez válhatik legkönnyebben a neokolonializmus csatornájává, mert „az együttműködés szellemével álcázott hatalom“ itt lopakodhatik be a legkönnyebben.

Egy francia folyóirat, az *Esprit* (1970. 7—8.) éppen ezért szenteli nyári kettős számát az egykori gyarmattartók és gyarmatosítottak kooperációjának. A kooperáció ez esetben azt a folyamatot jelöli, melynek során a volt anyaállam és az egykori gyarmat között új, együttműködésen alapuló kapcsolat bontakozik ki. Francia viszonylatban e kapcsolat fenntartásával foglalkozó szervezetek a külügyminisztériumnak vannak alárendelve, és négy nagyobb igazgatósággra oszlanak, ezek pedig különböző hivatalokra, csoportokra és szolgálatokra, s együttesen bonyolítják le a technikai, a tudományos együttműködést, a kulturális cserét. Angliának szintén külön szervezete van, míg a kulturális kapcsolatok egyik legfontosabb intézménye a British Council.

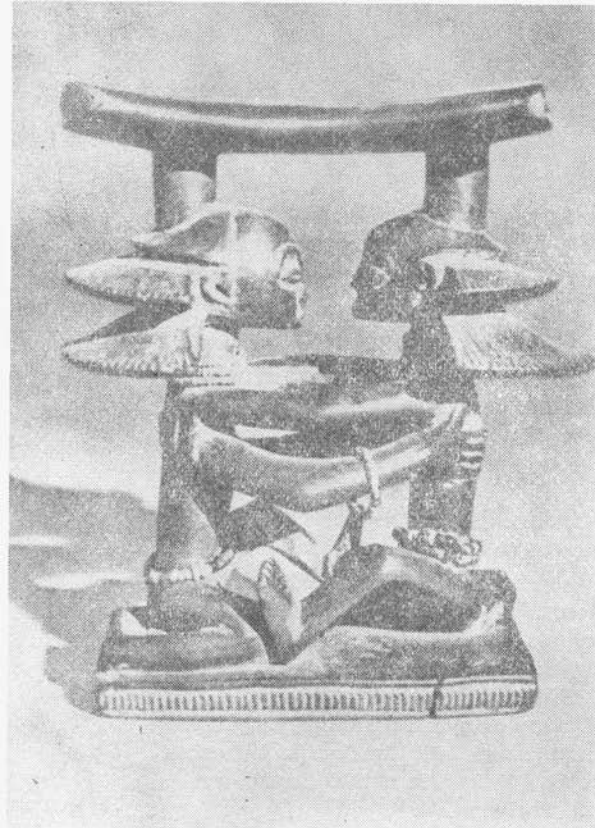
A kooperáció magában foglalja a szakemberek, oktatók, mérnökök, tudósok, katonai tanácsadók kiküldését szerződéses alapon, továbbá iskolák, egyetemek létesítését, ösztöndíjak biztosítását, vagyis a szakképzés sokoldalú fejlesztését. A franciák gyakran hangoztatják, hogy ők kezdeményezték és finanszírozták a legtöbb afrikai egyetem létesítését. 1965 óta évenként 1700—1900 ösztöndíjat létesítenek az olyan afrikai főiskolai hallgatók számára, akik tanulmányaikat valamelyik afrikai egyetemen végzik. Ugyanakkor Franciaországban mintegy 5000 ösztöndíjat biztosítanak az afrikai ifjak számára. Ezenkívül évenként 31 000 francia oktató (tanító, tanár, egyetemi tanár) dolgozik a 17 *francophone* afrikai országban.

E segélyek mögött ott lapul az a törekvés, hogy az egykori birodalmi részek fölött megőrizze a gazdasági, technikai, kulturális és nyelvi befolyást, és megakadályozzák más hatalmak betörését a sajátjuknak tekintett érdekszférába. Vagyis nem az erőszak fegyverével, hanem finom szálakkal igyekeznek magukhoz láncolni, pórásra fűzni a hatalmuk alól kiszakadt országokat...

A külföldi szakemberek véleménye

Az *Esprit* megszólaltatta az ezekben az országokban dolgozó szakembereket, tanárokat, katonákat, orvosokat, papokat, vagyis a „kooperánsok“ tipikus képviselőit. Ezek összlétszáma Afrikában 111 000, közülük mintegy 45 000 francia. Szavaikból kibontakozik a felszín alatt zajló folyamatok igazi mivolta.

Valóban tanulságosak arra a kérdésre adott válaszaik, hogyan látják helyzetüket abban az országban, amelyben dolgoznak, hogyan értékelik saját tevékenységüket és az ország népe hogyan vélekedik munkájukról. A légkör — szerintük — általában jó, noha a helyiekhez viszonyítva a „kooperánsok“ anyagi és szellemi kényelemben élnek. Anyagiban, mert fizetésük rendszerint négyszer annyi, mint egy hasonló képzettségű helyi szakemberé, és szellemiben, mert környezetükben és általában az országban csak keveseknek van az övékhez hasonló felkészültségük és kultúrájuk. Hadd idézzük szó szerint egy tuniszi „kooperáns“ megállapítását: „Tuniszban az utca légköre jó, az ország népe túljutott a vak nacionalizmuson, és kapcsolataink a járókelőkkel könnyedek. A gyanakvás légkörének nyoma sincs. Se nem kémkednek utánunk, se nem gyanakodnak ránk... Az embert a fensőbbég érzése tölti el, ami megkülönbözteti őt a lakosság nagy részétől. Ennek azonban az

az eredménye, hogy a kooperáns szakember akaratlanul a gyarmatos mentalitását ölti fel.”

A Maghrebtől (Algéria, Marokkó, Tunézia, Libia) Fekete-Afrikáig és Fekete-Afrikától Indokínáig — úgymond — nem tapasztalható nehezítés a volt gyarmatosok iránt. De Gaulle politikája állítólag elmosta a kolonializmus lélektani következményeit, a franciákat általában megértéssel fogadják. A munkahelyen azonban a helyzet nem olyan kedvező. A „kooperánsok” és a honiak között számos sűrűlődségi terület van. Ezt kiválthatja a „kooperánsok” jobb anyagi helyzete, magasabb végzettsége; ezért jelenlétük hivatalosan kívánatos, a lakosság megbékél velük, de távozásuk miatt sem sajnálkoznék. A „kooperáns” nem érzi otthon magát. Idegennek tekintik, különösen Marokkóban, ahol 9000 francia oktató dolgozik. A sűrűlődségek itt, akárcsak másutt, két tényezőből fakadnak: nagy részük régi gyarmatos, és a helyi vezetők féltékenyek rájuk, a beosztottak pedig úgy érzik, hogy akadályozzák előléptetési esélyeiket. Innen adódik a gyakran elidegenedéssé fokozódó elszigeteltségük. A helyi tanár 600, a „kooperáns”

2—3000 frank fizetést kap. A „kooperánsok” 20 százalékkal olcsóbban vehetnek autót, mint Franciaországban, míg például Tuniszban a honiak számára a behozatali vám miatt az autó 100 százalékkal drágább, mint Franciaországban. Gazdaságilag tehát a „kooperáns” a magas körökhöz tartozik. Algériában például, ha csak katona is, 1100 dinár fizetést kap, míg a helybeliek átlagkeresete 500 dinár. A mérnökök, orvosok, tudósok havi fizetése 5—7000 dinár között váltakozik, de elérheti a 10 000-et is, ami a helybeliek szemében elégedetlenséget válthat ki. Innen van azután, hogy (különösen a fiataloknál) az amúgy is lappangó irigység gyűlöletté fokozódik. A „kooperánsok” emiatt mintha gettóban élnének. A legtöbbjük kényelmes villában lakik, de csak egymással és a helyi burzsoáziával érintkezik. A nőtlen férfiak csoportokban sétálgatnak, a magános nők igyekeznek minél kevesebbet mutatkozni az utcán, mert félnek a túl merésznek mutatkozó toladódtól, és ezért sietnek haza, menedéket biztosító otthonukba.

A kooperáció célja

Az arra a kérdésre adott válaszok, miben látják a kooperáció célját, nagyon eltérőek. Egyesek a gazdasági, mások a technikai segítséget említik, továbbá a szakemberképzést. Vannak olyanok, akik az etikai oldalt hangsúlyozzák, és a kooperációt olyan találkozásnak, véleménycserének tekintik, amelyben két világ, két kultúra folytat építő dialógust egymással, hogy létrehozza a szükséges szintézist. Mégis a legtöbben úgy vélik, hogy feladatuk a felszabadult népek rendelkezésére bocsátani azokat az anyagi és szellemi eszközöket, amelyek lehetővé teszik uralmukat a természet fölött. A helyiek szakképzése azonban mégsem olyan sikeres, mint ami-

lyennek a hangzatos nyilatkozatok sejtetik. Például éppen a természet fölötti uralmat biztosító reáltudományok terén mutatkozik jelentős lemaradás.

Sok nehézségbe ütközik a helyi hagyományok és az arab nyelv művelése. Emiatt a kétnyelvűség egyszerre kulturális és politikai kérdés lett. A hazai tömegek gyermekeiket arab nyelven szeretnék taníttatni, és azt óhajtanák, hogy elsősorban az arab művelődési hagyományokat sajátítsák el. A vezető réteg és általában a jobbmódúak, nemkülönben a francia oktatók, álláspontjukat főként azzal indokolva, hogy világkultúrát közvetít, a francia nyelv és a francia kultúra hívei. A volt angol gyarmatokon az iskolák túlnyomó többségében angolul tanítanak. Főként az arab országokban a haladó politikusok küzdenek az arab nyelv uralkodó szerepéért, és így a nyelvhasználat kérdése a „kooperánsok“ és a honiak, az uralmon levő pártok és az ellenzéki mozgalmak közötti ellentétek egyik forrása lett. Azokban az országokban, ahol a törzsi szervezetek és nyelvek még megmaradtak, a francia vagy az angol az egységesítő erő szerepét játssza, és csökkenti a különböző törzsek és nyelvterületek ellentéteit.

Megoszlanak a vélemények a kooperáció hasznosságát illetően is. Nyilvánvaló, ha mögötte nem húzódnának meg titkos hatalmi vágyak, érdekharcok és behatolási törekvések, ez a kérdés fel sem merülhetne, hiszen az államok közötti együttműködés a fejlődés egyik alapvető feltétele. Afrikai viszonylatban is az államok e nélkül ismét visszasüllyednének a nomádizmus és a primitivizmus ősi állapotába. Különösen a Szahara-sivatag szegélyétől délre fekvő, ritkán lakott, nagy kiterjedésű országokban fenyegetne ez a veszély.

Más országokban a kooperáció mai formáit maguk a „kooperánsok“ sem tartják mindenben helyesnek. Egy Marokkóban dolgozó tanár a következőképpen fejt ki erre vonatkozó véleményét: „Úgy gondolom, hogy az ország vezetői a kooperáció miatt egyszerűen képtelenek igazi, a helyzetnek megfelelő intézkedéseket hozni, de e nélkül nem is tudnának sokáig hatalmon maradni... Ezért azután eltökélt céljuk a jelenlegi helyzet fenntartása, hogy a hatalom árnyékában velük együtt meghúzódó jelentéktelen kisebbséggel kiváltságokat élvezhessenek... A vezetők hatalmuk megszilárdítására használtak fel minket. De mivel a »szerencsétlen tömeg« jogokat kér — legalább azokat, amelyeket a függetlenségi harc során kilátásba helyeztek —, a vezetők kénytelenek bizonyos engedményeket tenni... Ezért tárták szélesre az iskolák kapuit is... ezekre ugyanis szükségük van, hogy a közintézmények, posta, rendőrség hatékonyan működhessenek, hiszen ezek alkalmazottainak bizonyos képesítésre feltétlenül szükségük van. A kooperáció sikeres annyiban, amennyiben támogatást nyújt a vezetőknek a hatalom megtartásában — de vajon hasznos-e ez a siker? A marokkói közvélemény egy része a segély csökkenését, illetve fokozatos felszámolását óhajtja, mert jelenlegi formájában csupán akadályozza az *evolúciót* és a *revolúciót*.“

Felmerül hát a kérdés, vajon a kooperáció mai formája nem olyan álcázott eszköz, vagy legalábbis nem válhatik-e azzá, amellyel a fejlettebb fél biztosítja uralmát a fejletlenebb fölött? Nyilvánvaló, hogy a kooperáció a nemzetek külpolitikai kapcsolatainak egyik vetülete. A külpolitikát viszont a kapitalista államokban az erkölcsi kérdésektől gyakran teljesen idegen megfontolások ihletik. Végső soron a hangzatos jelszavak ellenére a volt gyarmattartó államok kooperáció címén igyekeznek megőrizni politikai, gazdasági, kulturális befolyásukat egy bizonyos politikai tömb keretében vagy megakadályozni egy másik tömb kialakulását. A „kooperánsok“ is elismerik: noha a szerződés értelmében nincs joguk semmiféle politikai tevékenységet kifejtteni, feladatuknak tekintik Franciaország érdekeit szolgálni. Az állami függetlenség magában foglalja azt a jogot, hogy a nép maga válasz-

sza meg partnereit, szövetségeseit és azokat, akikkel együtt akar működni. Ez a jog Afrikában csak látszólagosan érvényesül, mert a régi politikai, gazdasági, kulturális szálak olyan erősek, hogy azokból kiszakadni nem könnyű. Így aztán egyik-másik helyen, például Marokkóban, a protektorátus régi hivatalnokai lettek az új segélyprogram végrehajtói. Gyakran még irodájuk sem változott. Az el nem távozott orvosok, mérnökök, tanárok elfogadták ugyan a változás tényét, de kiváltságaikról nem mondtak le. Náluk az egyetlen szembetűnő változás, hogy az ország lakóit már nem lebecsmérlő szóval illetik, hanem a „helybeliek” kifejezést használják.

A kooperáció bírálata

A mai szervezési forma tehát, a kooperáció méretei ellenére, nem biztosítja az afrikai államok belső, önálló fejlődését, a fejlettebb államnak kedvez, annak befolyását, vezető szerepét segíti elő és végső soron újabb függőség kialakulását, vagyis a neokolonializmust szolgálja. Belpolitikai téren hozzájárul az osztályellentétek éleződéséhez, az uralkodó osztály hatalmának megszilárdításához.

Fathallah Oualalou rabati egyetemi tanár egyik tanulmányában (*Esprit*) éppen ezért méltán bírálja a kooperáció jelenlegi formáit, és kifejti azokat az alapelveket, melyeknek alkalmazása ténylegesen előmozdítaná az új államok önálló fejlődését. Úgy véli, hogy a kooperáció mostani formájában inkább igazgatási, mint alkotó jellegű. Az idegenek maguk vezetik, igazgatják az országot, és nem helybelieket képeznek ki erre, vagyis nem teremtik meg a feltételeket ahhoz, hogy az ország saját, önálló irányításhoz jusson.

Új módszerek, új lehetőségek

Felmerül tehát a kérdés, hogyan lehetne a kooperációt a kölcsönös előnyök, a belső fejlődés, önállóság szolgálatába állítani. Ennek első feltétele — amint azt az afrikai közgazdászok hangsúlyozzák — az uralmi törekvések feladása a volt anyaállam részéről mind politikai, mind gazdasági, mind pedig kulturális téren. A két együttműködő fél legyen tudatában annak az anyagi és erkölcsi szinten mutakozó haszonnak és kölcsönös előnynek, amely az együttműködésből származik. A fejlődésben elmaradt országok ne csak céltalan haszonélvezői legyenek a beáramló gazdasági, tudományos és kulturális javaknak, hanem ezeket — ismerve saját belső helyzetüket — tervszerűen és céltudatosan a maguk fejlesztésére fordítsák.

Emiatt mindenekelőtt saját gazdasági fejlesztési tervre van szükségük, amely lehetővé teszi az együttműködő félnek, hogy annak feltételeihez alkalmazkodva, az általános belső fejlődést szolgálja. Elengedhetetlenül szükséges, hogy a fejlődő országoknak legyen saját szakszemélyzetük és nemzeti tőkéjük. Ezért a külföldi beruházásoknak és a külső segélyeknek elő kell segíteniük egy új, nemzeti tőkefelhalmozás létrejöttét, amely biztosíthatja a külső tőkebeáramlást valamelyest egyensúlyozó

nemzeti beruházásokat. Helyi tanítókat, tanárokat, tudósokat kell kiképezni; az idegen technikusok pedig akkor adnak igazi segítséget, ha a műhelyekben elsősorban a technikai szakemberek kiképzésével foglalkoznak.

A kooperáció nem akadályozhatja a nemzeti kultúra és hagyományok fejlesztését. Még ha a „kooperánsok“ annak művelésében nem is vehetnek részt, hozzájárulhatnak a helyi kultúrák beágyazódásához az egyetemes művelődés kereteibe.

Összegezve: a harmadik világ, így az afrikai államok, új együttműködést óhajtanak, amely túljut a technikai, kulturális, pénzügyi és gazdasági keretek klaszrikus formáin, és elősegíti az illető nép alkotótevékenységének kibontakozását. „A kooperáció révén — állapítja meg Oualalou — a fejlődésben elmaradt, de fejlődésüket belső erőfeszítésekkel művelni akaró országoknak el kell jutniuk oda, ahol a maguk számára és másoknak valami hasznosat tudnak létrehozni; nem maradhatnak meg a pusztá utánczás mellett, el kell jutniuk az eredeti felfogás és alkotás fokára... Ez lehetővé teszi számukra saját alkotóképességük kibontakozását és alkalmazását, hozzájárulásukat az emberi fejlődéshez és tényleges szerepvállalásukat a történelemben...“

Az afrikai államok a könnyen veszélyessé váló, egyoldalú kapcsolatok helyett a minden állammal fokozatosan kiépített együttműködést választják. A szocialista államokkal, köztük hazánkkal, az utóbbi időben kötött barátsági és együttműködési szerződések, az élénk politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok, amelyeket világszerte kifejtene, ékesen szóló jelei annak a ténynek, hogy a Fekete Földrész nemcsak kivívta függetlenségét, hanem körömszakadtáig ragaszkodik is hozzá, és ha zökkenőkkel is, megtalálja a sajátjainak megfelelő utat.

Ugandai úti jegyzet

Leszállt az éj, amikor az East African Airlines egyik gépével elindultam. Rendeltetési helyem: Entebbe. Homokszínű egyenruhájukban, kacéran a fejük búbjára biggyesztett, párdücbőrrel szegélyezett berettjükben az afrikai légikisasszonyok elragadók. A tudnivalókat angol és *szuahéli* nyelven közlik. Legalábbis így mondták nekem. Mivel elutazásom előtt lelkiismeretesen tájékozódtam, tudom, hogy Kelet-Afrikában ez a *lingua franca*, vagyis a köznapi érintkezés nyelve.

Nem „az egész lakott világot mindenfajta erszény számára hozzáférhetővé tevő” nemzetközi turistautazásról van szó. Egy nemzetközi összejövetelen kellett részt vennem, amely arra törekszik, hogy segítséget nyújtson „a fejlődésben levő országok”-nak abban, hogy problémáikat a saját szükségleteikhez szabott nevelési rendszer segítségével oldják meg. Merő önhittség elindulni egy országba, melyet először látunk életünkben, ha minden fegyverzetünk csupán a vaskos dokumentumkötetekben nyilvánosságra hozott statisztikai adatok, továbbá az ország földrajzáról, lakóiról, nemzeti jövedelméről, erőforrásairól és fejlesztési terveiről bizonyos fogalmat nyújtó kevés utánaolvasás. A kihívás ösztönöz, és a kaland is sokkal izgatóbb, ha nem elégszünk meg a pusztá szemlélődéssel, hanem megpróbáljuk véghez is vinni feladatunkat, bármilyen nehéz. Elaludni nem tudok, és a fejemen levő parányi lámpa fényénél átlapozom iratcsomóimat. A közbeeső leszállások valótlanoknak tűnnek. A repülőterek várótermei nagyon hasonlítanak egymáshoz, és semmi sem jelzi — kivéve, ha ezt a pilóta be nem jelenti —, hogy Rómából Athénbe és Athénből Nairobiba megyünk. Az ég koromsötét, és semmi sem zavar az olvasásban.

Hirtelen az ég megélnékül. Reggel hat óra van, és egy gyorsan mozgó absztrakt kép elragad az olvasástól. Az ég olyan lesz, mint az olvadó fém, a színek élnek, mozognak. Fekete alapon vörös csíkok jelennek meg, majd narancsszínbe mennek át, azután rózsaszínbe, szétterülnek, és nagy sötét tömböket nyelnek el, amelyek szétszakadoznak, és tört csíkokként a rózsaszínű tengerbe merülnek. Végül cintányérként előtör a nap, elmossa a színeket, sugarai egyre ragyogóbban verődnek vissza, s megvilágítják az égbolt finom szürkéjét, majd fokozatosan győzedelmeskedő kékjét.

Amikor a repülőgép leszáll az entebbei repülőtérré, a nap megvilágítja az egész vidéket. A gépkocsi Entebéből virágos úton visz Kampalába. Felismerem a Cassia sárga fürtjeit, de sok más fa is teregeti színes lombzatát. A gépkocsivezető tudtomra adja, hogy a rózsaszínű, virágbaborult fát ping pouynak hívják, a másikat tabifontelának. Legalább ennyit megérték, noha nem ismerem az egyenlítői flórát és a bennszülött nyelvet. Asszonyok haladnak el mellettünk csípőjük körül ráncokba fogott köntösben. Az emprimé vásznak remek színárnyalatokban játszanak. Feltartott fejük, karcsú testük egyensúlyban tartja tarka-barka fejkendőikön nyugvó terhüket. Gyermekeiket széles szövötpántlikával hátukra kötve hordják.

A dombok kezdetben összeszűkítik a látóhatárt, de nemsokára az útkanyarulatokban elötünik, majd ismét eltűnik a Viktória-tó. Könnyű harmat tompítja a csillogó színeket. Hatalmas indiai templom ötlík szemünkbe. Ékesen, bonyolult rajzú csipkézett faragványával gigantikus gépalkatrészre emlékeztet, melynek fehérsége és aranyozása akarva, nem akarva a kissé émelyítő Chantilly-krémbe fuldokló süteményt juttatja eszünkbe.

*

Amikor a szállodába érkezünk, reggel nyolc óra van. Egy gyors zuhany, és utána munkára fel. Szerencsére kisurranhatunk az értekezlet termeiből, hogy meglátogassuk az iskolákat.

Sok indiai tanít itt, eredetileg ugyanis az iskolák az ázsiaiaké voltak, később váltak soknemzetiségűvé. Kissé megrekedve a hagyományos pedagógiában, a tanárok arra hajlanak, hogy a tanítást leegyszerűsítsék diktálássá, ezt aztán a tanulók lejegyzik és megtanulják. Az iskolák színvonala különböző, mindenféle szélsőség megtalálható. Az európai — nagy többségükben angol — tanárok szemmel láthatóan erősen ragaszkodnak az országhoz, és rendkívül komoly kezdeményezéseik vannak, olyanok, amelyeket akár „a fejlett Európa” is utánozhatna. Ilyen például az iskolai gazdaság az egyik középiskolában, ahol a tanulók tagjai az „Ifjú Farmerek Klubja”-nak. Igen nagy terület áll rendelkezésükre, sőt egy kis erdő is, s mellette különféle fűfélékkel kísérleteznek, hogy följavítsák az állattenyésztéshez szükséges legelőt. Összehasonlító kísérleteket végeznek a különféle tejelő tehénfajtákkal: van helyi fajta, igen megtermett, de gyenge tejelő, vannak honi fajtákkal keresztezett külföldiek, sőt tiszta jersey vagy frieslandi fajtájúak is. Az eredmények meglepőek: ezek a tehenek napi 24 liter tejet adnak. Sikerült kiirtani a kullancsot, amely a legutóbbi időkhöz képest lehetetlennek tette a nagyon érzékeny európai szarvasmarhák tenyésztését. Zöldségekerteket és gabonatóblákat látok — itt egy kukoricatóbla, amott banán- és burgonyaföldek. Az ólakat rendszerben tartják, szépen fejlett disznókat lehet látni. Ha majd egyszer felismerik az egész Fekete-Afrika alapvető közéleti problémáját, a proteinek hiányát a hagyományos étrendben és ennek következményét, a kwashiorkórt, ezt a proteinhiány miatt ijesztően gyakori betegséget (nagyértékben ennek tulajdonítható a magas csecsemőhalandóság), ha majd rájönnek, milyen vonatkozásban kell meggyőzni az afrikai parasztot arról, hogy megváltoztassa mélyen begyökerezett módszereit, az ilyen iskolai gazdaságok — láttam belőlük többet is — a jövő ígését hordozzák. S azt hihetné valaki, hogy a látogató a vidék varázsa alá került, és a lírai lekedesed foglyává vált. Ám a valóság sokkal egyszerűbb, és nem engedi elaludni a józan ész. Az iskolai gazdaságok — bár egyik-másik csupán szerény kertecske — hozzásegíthetik Ugandát két nagy problémájának megoldásához. Az egyik az ifjúság jövője. Az ifjak, noha mind parasztszármazásúak, előzőnlik az iskolákat, és ezekben — hiszen többségükben hagyományos iskolák — olyan oktatásban részesülnek, amely nem képesít semmiféle gyakorlati mesterségre. A többnyire nagyon szegény szülők óriási áldozatának aggasztó munkanélküliség lesz az eredménye. Ugyanis ezek az ifjak a nagy-britanniai Cambridge híres vizsgáztató bizottságától hitelesített „diplomájuk” birtokában magukat a nemzet elitjének tekintik, és nem akarnak többé visszatérni a földhöz. Minthogy sem-

miféle mesterségük nincsen, csak valamilyen kistisztviselői állásban reménykedhetnek. A fővárosba tódulnak abban a többnyire szükségképpen meghiúsuló, mintsem megvalósuló reményben, hogy állást kapnak valamilyen közigazgatási irodában. Hogyan tudna ez a kis állam — területileg nem kicsiny ugyan, mert Uganda 243 410 km²-t foglal el, de lakosainak számát tekintve bizony az: a legutóbbi becslések szerint alig lakja 8 millió lélek — igen, hogy tudna ez az állam annyi tisztviselőt alkalmazni?

Kampala városa szemlátomást növekedik, 1959-ben lakóinak száma 47 ezer, 1968-ban 260 ezer. Hogyan találjanak munkalehetőséget ezek a fiatalok? Az ipar gyengén fejlett: van néhány élelmiszergyár, néhány gya-potfonoda, rézbánya, egy nagy vízi erőmű, továbbá kis cement- és azbesztgyárak. Kétségtelen, sokat remélhetnek a wolfram-, berillium- és az ón-lelőhelyek felfedezésétől, mindenekelőtt pedig az idegenforgalom bővülésétől. Mindez azonban nem

változtat a tényeken: az ország nemzeti jövedelmének 63 százaléka mezőgazdaságból, halászatból és erdőgazdálkodásból származik.

Térjünk vissza az iskolai gazdaságokra. Az az ifjú, aki mindennapi tanulmányai során felfedezi, hogy a mezőgazdaság és az állattenyésztés nem csupán érdekes, gondolatébresztő foglalatосkodás lehet, hanem jövedelmező foglalkozássá is válhat, sokkal jövedelmezőbbé, mint a jól ismert családi kis parasztgazdaság, az ilyen ifjú a vakációk alatt a falu önkéntes propagandistája lesz. Élvezni fogja, hogy értékesítheti és kipróbálhatja egészen friss tudományát. Rá jobban hallgatnak, mint az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezetének vagy magának a földművelésügyi minisztériumnak valamelyik szakemberére, feltéve, ha ez kimenne falura. Mivel az ifjú odavaló, az egész falu és következésképpen az egész törzs iránt ugyanolyan érdeklődést tanúsít, mint amilyent az atyai gazdasággal szemben. Mi több, számára a földművelés és az állattenyésztés többé nem megvetett foglalkozás, a tudatlan szegények mestersége. Hivatástudata felébredhet, és ahelyett, hogy beérné az olyan nehezen megvalósítható, és lényegében távlattalan ábrándozással egy irodakukaci állásról, a fiatal fiú vagy leány a középiskola elvégzése után mezőgazdasági technikumban folytatja tanulmányait, vagy egyszerűen visszatérhet a saját törzsébe, és művelheti a családi gazdaságot.

Kétségtelen, egy kis biztatásra szüksége lesz. Am ebben a szép országban föld bőven van, és csodálatosan termékeny, nagybirtok pedig nincs, és európai ültetvényes sem. Ami fájdalmasan hiányzik, az a pénz. Az ugandai paraszt rendszerint önfenntartó gazdálkodást folytat, és mondhatni semmit sem vásárol. Ha egy fiatalember szakítani akar a megkövesedett hagyományokkal, és ésszerű módszerekkel óhajt kísérletezni, szert kell tennie egy kis tőkére, hogy a legszükségesebb felszerelést beszerezhesse, s műtrágyát és egy-két tenyészállatot vásárolhasson. Am alig van állami intézmény, amely segítségére jöhetne. Találkoztam egy 16 éves fiúval, aki kérdés nélkül elmondotta, hogy többre becsüli a falut, mint a várost, szereti a földművelést, de arra kényszerül, hogy Kampalában keressen munkát, mert hiányzik a támogatás, és nincs lehetősége, hogy hosszú lejáratú kölcsön formájában fedezni tudja a felszerelés nélkülözhetetlen költségeit.

Az élet azonban nem áll egy helyben, előre halad — annyi bizonyos, hogy nagyon lassan, de a jelek már mutatkoznak. Az egyik iskola elég régóta kísérleteket folytat az élelmezési rendszer tanulmányozására. A gazdaság sokféle hüvelyeset termeszt, baromfit tenyészt, tojást termel; a konyhát fiatal lányok látják el. Összehasonlító megfigyeléseket tesznek az étrendről, a csibékről, de a tanulókról is, és arra a megállapításra jutnak, hogy utóbbiak jobban fejlődnek, ha lemondanak a kizárólag lisztfélékre alapozott hagyományos étrendről a hüvelyesek (bab, borsó), a tojás, a hal és a hús javára. Visszatérve falujukba ezek a lányok bemutatják új kulináris tudományukat a szülői háznál az ez alkalomra összegyűlt asszony-nép előtt. Az ugandai anyák nem különböznek európai testvéreiktől: gyermekeiket életben akarják tartani és jó egészségben felnevelni. Remélni lehet, hogy ezek a jelentéktelennek látszó kísérletek a kovász szerepét töltik be.

A dolgoznak azonban árnyoldala is van, ez pedig az, hogy nincs biztósítva a folytonosság. Az ilyenfajta kísérletek idegen tanárok próbálkozásai, akik szerződéses alapon vagy a technikai segélyprogram keretében érkeznek az országba. Az első vagy a második év végeztével gyakran el is távoznak. Vajon a tervnek lesz-e folytatása, miután a kísérlet kezdeményezője eltávozott?

Most veszem észre, hogy nem készítettem semmiféle bevezetőt, mintha szükségképpen feltételezném, hogy a *Korunk* minden olvasója tökéletesen tudja, hol is van Uganda, és miféle ország ez. Az egyenlítőn fekszik és teljesen szárazföldi ország, a tengerre egyáltalán nincs kijárata. Területének csaknem egynegyedét víz borítja: Kelet-Afrika híres nagy tavai (Entebbe, ahol a repülőtér van, a Viktória-tó partján fekszik; ez a világ második legnagyobb tava; a Nilus Murchison-vízesései, ahova egyetlen kirándulásomat tettem, közel vannak a Nilus egyik forrásvidékéhez, az Albert-tóhoz). Nagyon sok mocsaras terület is található. Noha a mocsarakat még nem csapolták le, az éghajlat mégis egészséges, éppen a magasság következtében. Kellemes meleg van, Kampala környékén a hőmérséklet ritkán emelkedik 29° fölé. Nappal rendszerint 20—25° között ingadozik, és

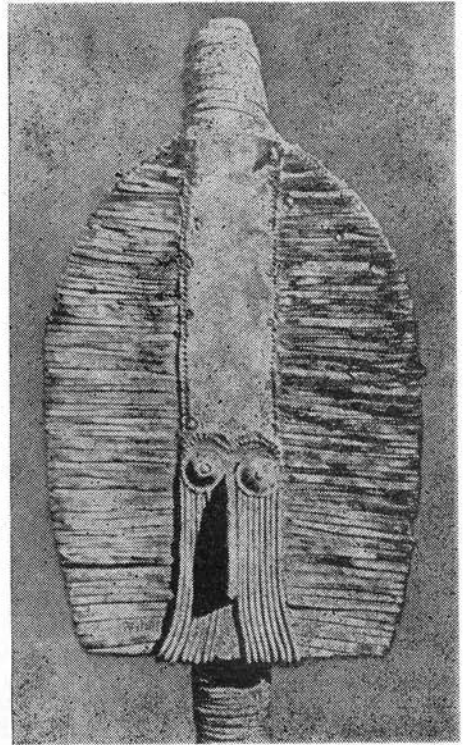
jólesően hűvössé válik, amikor az este „leszáll“. Ez itt nem szókép, az este ugyanis éppoly hirtelen köszönt be, mint a nappal. Figyelmeztető jel ez az újdonsült látogató számára, hogy el ne felejtse: az egyenlítői Afrikában van. Megcsodálhatja, hogyan lakkozza be a lenyugvó nap a színeket, melyek pasztell-árnyalatokba mennek át, s még ezeket figyeli, amikor a nap már le is bukott, és egyik percről a másikra minden szürkévé vált. Különben ez a figyelmeztetés nem elegendő, és a nappal kellemes fuvalata elfeledteti az emberrel, hogy a nap sugarai merőlegesen sütnek. Ám csakhamar rájön, hogy égési sebeket szenvedett, pedig nem is napfürdőzött. Elég volt az is, ha városi sétája során nem húzódott az árnyékba.

Különben Kampala virágzó város. A központban nagy többségükben modern, fehér házak a fák mögé rejtőznek, amelyek nem virágosak, hanem egyéb sincs rajtuk, mint virág. Közről kell megvizsgálni őket, hogy itt-ott észre lehessen venni rajtuk

egy-egy kis zöld levelet. A gesztenyefa magasságú, kék árnyalatú jakarandák, a fehér, rózsaszínű, mályva- és ibolyaszínű bougainville-ek és a többiek mind, amelyeket nem ismerek, aranyló, fehér, bíbor- vagy vörösbazsarózsa színben tündökölnek; az illatok összekeverednek és bódítanak. A mi bokraink itt fákká nőnek, így fedeztem fel az orgonákat, amelyek a harmadik emeletig bebalzsamozzák a levegőt. Banánfák, eukaliptuszok, virágzó akácok, ébenfa és finom papirusz, amely az egyiptomi sírok festményeit juttatja eszünkbe. Töredelmesen be kell vallanom, hogy nem erősségem a növénytan. Beérem annyival, hogy élvezem a színek pompás lakomáját, és nem kérdezem mindegyre magamtól, hogy milyen fa, virág vagy bokor az, amit látok.

De térjünk vissza a szárazabb adatokhoz. Uganda Kenyával és Tanzániával együtt tagja a Kelet-afrikai Közösségnek. A politikai rendszere, története és törzsi meg társadalmi szerkezete tekintetében egymástól olyanira elütő három ország közösen irányítja vasútjait, távközlési rendszerét, kikötőit és néhány fontos intézetét. Miért teszik ezt még mindig?

Ugandának nincs sok városa. A fővárost, Kampalát, és a közeli ősi várost, Entebét leszámítva nincs is más, csak a kis ipari központ Jinja és Mbale kereskedő város. Ami a lakosokat illeti: a szuahéli Kelet-Afrika *lingua francája*. Ugandában mindegyik törzs a saját nyelvét beszéli, van belőlük mintegy húsz. Többségükben a bantu-nyelvek csoportjához tartoznak, de vannak közöttük nilo-hamita vagy szudáni eredetűek is. Nem mindegyik törzs érti meg a szuahélit. Uralkodó jellegű három nyelv: a

buganda — Kampala vidékén és az ország keleti részén —, a *banyoro* nyugaton és a *luo* északon. Ilyen körülmények között az ország első érintkezési nyelve az angol, ezen a nyelven folyik az oktatás is az iskolákban és az egyetemen, bár vannak elemi iskolák, amelyekben a honi nyelveken tanítanak. A törzsi összetartás még mindig nagy szerepet játszik, noha a kormányzat mindenfajta törzsi megkülönböztetést kerül, és arra törekszik, hogy kialakítsa az egységes nemzeti öntudatot. Említették nekem az egyik ápolónő esetét; ez, hacsak nem kapott rá külön utasítást, nem váltott ágyneműt az olyan betegeknek, akik nem tartoztak saját törzséhez. A kevés számú ázsiai — mindössze százezernyi — nagyon előtérben van Kampalában, mert ők, elsősorban az indiaiak, irányítják az ország kereskedelmét. Közösségük gazdag, fényűző templomaikon megakad a tekintet. Európai kevés van, mintegy tízezernyi, és ezek, úgy látszik, főként a számtalan nemzetközi és kétoldali misszióhoz tartoznak, amelyeknek célja elősegíteni az ország fejlődését. Erre törekszik az ENSZ minden szervezete is. Noha Anglia a kétoldali segélynyújtás legfontosabb tényezője, Ugandában van amerikai, szovjet, kanadai, német, jugoszláv, japán, skandináv misszió; a népi Kínának is vannak itt szakemberei.

Ugandában a katolikusok és mindenfajta protestánsok missziói működnek. Kampalában valamennyi felekezetnek megvan a maga temploma, ezek, valamint a hindu templomok meg a pakisztáni mecsetek változatossá teszik a városképet.

Az afrikai országokat mindig „új országok“-ként említik, éppen ezért talán nem fölösleges emlékeztetnem arra, hogy az első ugandai bevándorlókról ezer éve vannak írásos emlékek. Az európaiak a legutolsók közé tartoznak, mivel a XIX. század közepe táján érkeztek (ki ne ismerné a Nílus forrásainak felkutatására indult Stanley és Livingstone történetét?). E hosszú történelem folyamán a törzsi fennhatóság is változott: a banyoruralom két évszázada után az ország vezetését a buganda törzsek vették át, és a kormányzat székhelye Buganda lett. A múlt század vége óta angol protektorátus, majd 1962. október 25-én Uganda elnyerte függetlenségét. A köztársaságot egy évvel később kiáltották ki, s ez 1967-ben Obote kormányzása alatt a hagyományos királyi intézmények megszüntetéséhez vezetett. Az ország alkotmányt kapott, és 18 közigazgatási körzetre osztották. Annak ellenére, hogy az elnöknek különleges hatalma van, Uganda parlamentáris demokrácia, és az elnököt a nemzetgyűlés választja. Így választották meg Obote személyében a köztársaság első elnökét.

*

Miből él az ország? Lényegében a számtalan kis parasztgazdaság termeléséből, mert a földnek alig 0,50 százaléka van nem afrikaiak birtokában. Még a gyapotot is, amelynek termesztését az angolok kezdték meg az országban, elsősorban a kis parasztgazdaságok termelik. A két legfontosabb kiviteli cikk továbbra is a gyapot és a kávé. Jelentős a halászat, gyorsan fejlődik a szarvasmarhatenyésztés, a cecelég okozta súlyos károk ellenére. A már említett rézkitermelés jóvoltából a bányászati ipar gazdasági fontossága is nagy, bár a többi ásványkincs kiaknázása a jövőre vár. Az idegenforgalom egyre növekvő bevételi forrásnak látszik, mert Ugandában van Afrika két legszebb nemzeti parkja. Ha a bilharzia (trópusi betegség) elvben lehetetlenné teszi is a fürdést a tavakban és a Nílusban,

ez a félelmetes parazitaféle, mely a láb bőrén át hatol be a fürdőzők testébe, úgy látszik, nem eléggé elriasztó, mert sok turista enged a kísértésnek. Annak számára sem hiányoznak a szórakozási lehetőségek, aki nem éri be a természet szépségeivel. Mindazok a hagyományos sportlehetőségek, amelyek az egykori brit birodalomban megvoltak, ma is a turista rendelkezésére állanak: golf-, krikett-, tenisz-, rögbipályák, futball, squash (labdajáték), uszodák, halászat és természetesen a *száfárik* (vadászatok). A bátrak számára nem hiányoznak a hegymászási lehetőségek, a vadászok pedig számtalan madárfajtát és nagyvadat találhatnak.

Ami engem illet, nem volt időm belekóstolni ezekbe az élvezetekbe, ez azonban nem vonatkozik az asztal örömeire, amelyekről a prospektusok — helytelenül — nem beszélnek. A szállodában természetesen felszolgálják az angol *breakfastet*, amelyet alaposan dúsítanak előételként a vendég választására bízott egzotikus gyümölcsökkel: avocado (körtealakú forróégyövi gyümölcs), aligátor-körte, ananász, mangó (sárgászöld, húsos növény), banán, grape-fruit. Azután választani lehet mindenfajta „gabona-féle“ között: pehely, szemes, metélt formában, friss tejjel leöntve; majd a nílusi vagy a tavi halakon van a sor vagy a tojásos ételeken: tojásos szalonna, kolbászos, sonkás tojás vagy egyszerűen omlett vagy tükörttojás; végül tetszés szerint kávé vagy tea pirított kenyérrel, vajjal és a szigorú angol meghatározás szerinti vegyesízzel; az angolok ezt a nevet csak a citromfélélékből — narancsból, grape-fruitból, citromból — készült édeségekre tartják fenn. Ha valaki még ezek után is éhes, kezdheti előlről az egészséget. Ez bele van számítva az árba.

Ami valóban egyedülálló, élvezetes, sehol másutt meg nem található, az az afrikai konyha. Hogy ezt valaki megismerhesse, szert kell tennie egy baráti meghívásra, mert a szállodák az angol konyhaművészethez igazodnak. Nem tudni, vajon azért, mert nincs képzelőerejük, vagy pedig óvatosságból. A túlnyomóan angol és amerikai vendégekből bizonyosan hiányzik a kalandszellem, és minden ismeretlen fogást undorral fogadnak.

Békés erőszak?

Interjú Camara érsekkel

Dom Helder Camara a braziliai Recife és Olinda állam érseke, a „vörös érsek“, akit „a harmadik világ vatikáni ügyvédjé“-nek is titulálnak, (Lumea, 1970, 35.) Európában sem ismeretlen: a bogotai eucharisticus kongresszuson elhangzott beszéde, amelyben drámai erővel ecsetelte a hazájában uralkodó nyomor és erőszak sötét színeit — aktív állásfoglalásra szólítva fel az Egyházat — ismertté tette nevét szerte a világon.

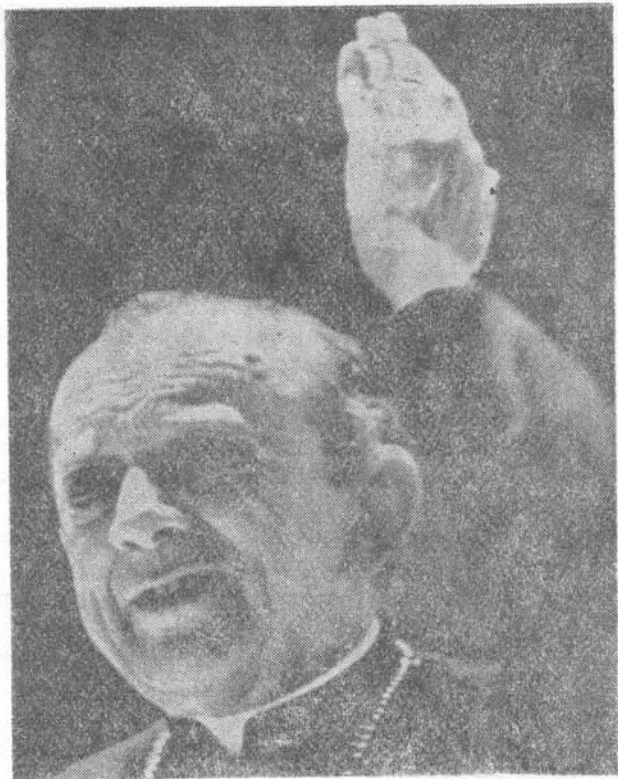
„Visszatérünk a katakombákba, ha szükséges, de többé nem hallgathatjuk el az igazságot“ — mondta. Camara nem óhajt elszakadni a hivatalos egyháztól, de úgy véli, annak részt kell vállalnia a társadalmi igazságért vívott harcban. Dom Helder, a Mar-

tin Luther King-díj kitüntetettje elveti az erőszakot mint eszközt a társadalmi méltányosságért folytatott küzdelemben, de szerinte az egyház nem ítélné el azokat, akik Latin-Amerikában a politikai harcban az elnyomók ellen erőszakhoz folyamodnak. „Az egyháznak kötelessége, hogy kompromittálja magát“ — hangzik az érsek paradoxális tétele.

A *L'Express*nek (988.) adott interjúból — amelyből a következő szemelvényeket válogattuk — kitűnik Dom Helder kétségtelen személyes bátorsága, s kiválógnak a társadalmi igazság vélt megvalósítási módjáról, a „békés erőszakról“ vallott nézetei. A forradalmi erőket ugyan nem ítéli el, de elvi közösséget velük mégsem vállalhat.

— Ön azok közé a híres emberek közé tartozik, akiknek az életrajzát nem ismeri a nagyközönség. Ki ön, Dom Helder Camara, kik voltak a szülei?

— Azt hiszi, hogy nem ismerik az életemet. Hát ez nem éppen így van. Már megírták az életrajzomat. Persze, nem magam írtam meg. Nem is szeretnék beszélni magamról, s azt hiszem, mindig nevetséges, ha valakinek már életében életrajza van. Utána, az egészen más... 1909-ben születtem, Brazília északkeleti részén, Fortaleza-ban, Ceara államban. Aszályos, nagyon szegény vidék ez. Apám kereskedelmi alkalmazott volt, de ráérő perceiben újságíróskodott, s időnként színbírálatokat közölt a helyi lapban. Anyám egy állami iskola tanítónője volt. Akkoriban az

államnak még nem volt túl sok ingatlana, s így nagy épületeket bérelt; ezekben néhány helyiséget fenntartottak az iskolának. Így történt aztán, hogy én egy világi iskolában láttam meg a napvilágot.

— *Ami nyomot is hagyott...*

— Valóban, édesanyám volt az én első tanítónóm. Később egy magániskolában tanultam, s innen egyenesen a fortalezai papi szemináriumba kerültem.

Világszemléletem annak idején jórészt tanáraink gondolkodásmódját tükrözte. Akkoriban filozófiából a skolasztikát tanították, teológiából az eretnekségeket, ahogyan a századok során jelentkeztek. Társadalmi kérdésekről nem esett szó. A szeminárium könyvtárában alig volt ilyen kérdéseket tárgyaló könyv... A harmincas években pedig megújulási folyamat indult a katolicizmuson belül Braziliában, szinte maurassi*, nacionalista, hivatásrendi, fasiszta vonalon. Mindez Jackson de Figueiredo író személyisége körül kristályosodott ki. Miután Leme kardinális katolikussá keresztelte, Figueiredo egy még ma is megjelenő, igen jellemző című folyóiratot alapított: *A Rendet*. Az író — néhány hónappal pappá szentelésem előtt — 1931-ben vízbe fulladt. Kapcsolatba kerültem egyik tanítványával, Alceu de Amorozo Lima-val: ez utóbbi kérésére megkerestem néhány fiatal hadnagyot, és velük kezdtem dolgozni.

— *Velük dolgozott? Hogyan?*

— Amikor — huszonkét éves koromban — pappá szenteltek, püspököm megbízásából munkásokkal és értelmiségiekkel foglalkoztam. Tisztára Salazar felfogásában. Úgy véltük, legalábbis az én véleményem ez volt annak idején, hogy a világ a jobb- és a baloldal, a faszizmus és a kommunizmus összezsugorodása felé halad.

— *S a kettő közül ön a fasizmust választotta?*

— Igen, a jobboldal mellé álltam. Egy szép napon egy brazil Sao Paulóban elindította az Integralista Akciót; a „zöldingesek“ szervezete volt ez, Mussolini feketeingesének a mintájára. A mozgalom vezetője összeköttetésbe lépett velünk, cearaiakkal, és felkért, hogy vállaljam el a cearai szervezet tanulmányi titkári tisztjét. Megkérdeztem püspökömet, hogy elfogadhatom-e az ajánlatot. Előbb habozott. Aztán gondosan áttanulmányozta az általam hozott aktacsomót, s úgy vélte, hogy az egész úgy kissé zavaros.

Néhány napi tünődés után azonban döntött: be kell lépnem, ott kell lennem, ahol a fiatalok és a munkások vannak; de ki kell lépnem, ha a mozgalom elfogadhatatlan útra térne. Így váltam a braziliai Integralista Akció titkárává Ceara államban.

Akkoriban nagy politikai felfordulás volt Braziliában: előbb diktatúra, majd alkotmányozó gyűlés. Leme kardinális akarata szerint az egyháznak mindenütt jelen kellett lennie, de valahogy úgy, hogy azért ne legyen részese a politikai cselekvésnek. Magasztos elgondolásai voltak arról, amit keresztényi alapelveknek nevezett. Minden párt választásra jelentkező jelöltjének feltette a kérdést: elfogadja-e ezeket az alapelveket. Közzétette azok listáját, akik elfogadták, s őket a továbbiakban az egyház támogatta. Ám az én fortalezai püspököm gyakorlatiasabb gondolkodású volt: készített egy Cearában érvényes választási listát, s megkért, propagáljam a névsort az állam egész területén. Így is tettem. S a jelölteket mind megválasztották. Választás után a propagandistájának nagyon hálás kormányzó engedélyt kért püspökünktől, hogy kinevezhessen a cearai nevelésügy élére. Huszonnégy éves voltam akkor.

---

* *Charles Maurass francia jobboldali, fajvédő politikus, a német megszállókkal működött együtt.*

Megegyeztünk a kormányzóval: egyikünk sem lesz túlságosan szektás. Ám ő hamar felrúgta az egyezséget: tíz hónap után már mindenkinek ő akart nevelés-politikai utasításokat adni. Éppen akkoriban kaptam meg Laurenço Filho, a Rio de Janeiro-i nevelésügyi felelős ajánlatát. Azonnal elfogadtam. „Ez Isten keze” — mondotta püspököm: nem akarta látni, hogyan hadakozom Ceara kormányzója ellen, akit ő választatott meg. S elmentem Rióba.

— *Hányban?*

— 1936-ban, huszonhét éves koromban. Addig csupán egyetlenegyszer hagytam el Fortaleza-t, hogy Rióban részt vehessek az első katolikus nevelésügyi kongresszuson. Nagyon gyökeret vertem én Cearában, nem gondoltam arra, hogy valaha eltávozzom. Közbejött édesanyám halála, otthagytam idős apámat és testvéreimet. Miután Rióba érkeztem, Leme kardinális Ceara püspökével ellentétben felkért, hogy lépjek ki az Integralista Akcióból, és szakítsak a politikával. Különösebb lelki problémák nélkül tettem eleget kérésének, mert kezdtek kételyeim támadni a náciizmus, a fasizmus térhódítását illetően. Bizonyos idő elteltével Leme arra a meggyőződésre jutott, hogy az integralista mozgalom talán mégis hatalomra kerülhet, megbízott hát: töltssem be a rendkívüli tanácsos szerepét a mozgalom vezetője, Plinio Salgado mellett.

— *Ha azt mondták önnek: utasítsa vissza, visszautasította. Ha azt tanácsolták: fogadja el, elfogadta...*

— Valóban, akkor még nem találtam rá a magam útjára, mert bizony képzettségem nagyon hiányos volt. Egyébként mindennek hamarosan véget vetett Vargas államcsínyje 1937-ben. Az integralista mozgalmat betiltották, nem is bírta volna ki a vereséget. Az Integralista Akció csődje számomra jó alkalom volt, hogy mérleget készítek, átgondoljam a világ gondjait. Felfedeztem, hogy a világ nem is olyan szimpla, nem osztható egyszerűen jobboldalra meg baloldalra.

— *Nem bánta meg integralista próbálkozásait?*

— Nem. Sohasem sajnáltam ezt az időszakot. Sohasem sajnállok semmit, amit egyszer tettem. Minden tapasztalat gazdagít. Könnyebben érthetőek így mások tévedései is. Ma is találkozom olyan püspökökkel, írókkal, politikusokkal, akik ugyanolyan manicheus módon látják a világot, mint én 1936—1937-ben. Nagyon jól megértem őket.

— *Az ön világszemlélete nem egy csapásra lendült át. Hogyan változott meg ön?*

— A sokk, az integralista párt betiltása ahelyett, hogy letört volna, alkalom volt a kérdések felülvizsgálatára.

— *Hogyan?*

— A világ fejlődését figyelve. Természetesen nem akarom azt állítani, hogy a folyamat egyik napról a másikra ment végbe. De az idő tájt két jó barátom, Santiago Dantos — aki maga is integralista volt — s Jehova Mortar már elindította „szívzaggató önvizsgálatát”. Amit aztán hármásban folytattunk. S rájöttünk: ha végül az integralizmus mégis hatalomra jut, hát első áldozatai éppen mi lettünk volna.

— *Annak idején már tudatában volt a társadalmi problémáknak?*

— Nem. Meg kell mondanom, hogy Cearában ismertem meg a szegénységet, a szárazságot. Rióban megláttam a külvárosok nyomorát. Addig inkább paternalista nézeteket vallottam. Hiszen tudja: az egyháznak segítenie kell a szegényeket. Nem volt még személyes nézetem az igazságról, az emberiség haladásáról. Ma már nem tudnám megmondani, tulajdonképpen melyik esztendőben változott meg a világról alkotott felfogásom.

Egy szép napon, igazán nem tudom, hányban, Jaime Camara, azaz Dom Jaime kardinális rádöbbsent, hogy mi ketten már nem egyazon hullámhosszon gondolkozunk. Nem vált féltékennyé, amikor felmérte, hogy a nép, a fiatalság támogat; inkább atyailag féltett, nehogy a dicsőség a fejembe szálljon. Én aztán mindent egy lapra tettem fel. Szent Vencel centenáriumán történt. Az ünnepi misét Dom Jaime kardinális celebrálta, s engem jelölt ki a prédikációra. Akkor már érsek voltam. Úgy éreztem, elérkezett a nagy nap, itt az ideje, hogy megismerje vallásos gondolkozásom fejlődését.

— *Mikor? A háború előtt vagy után?*

— Utána. 1960 körül. 1952-ben szenteltek püspökké. S ez jóval utána volt. Az 1955-ös eucharisticus kongresszus után. Fejlődésem befejeződött. Úgy éreztem, ki kell használnom a kínálózó alkalmat. Felléptem a zsúfolt candelariai templom székére, s így szóltam: „Felebarátaim! Szent Vencel emlékének megünneplésére sereglettünk egybe. Mit tehetünk nagyobb dicsőségére? Felebarátaim, testvéreim, leginkább úgy fejezhetjük ki tiszteletünket, ha feltesszük magunknak a kérdést: vajon mit művelne ő, ha a mai világban élne? A maga idejében mindent elkövetett a szegényekért, mindent, amit értelme és szeretete sugallt.“ S így fejeztem be: „A könyörületesség apostola ma igyekezne igazságot tenni!“

— *Ez ugye egyike nevezetes beszédeinek?*

— Hát nem éppen. Ez a beszéd azonban életem egyik fordulóját jelzi. Egy lassú fejlődés végső állomása.

— *Ez a fejlődés csaknem húsz évig tartott, ugyebár?*

— Talán olyan könnyű volna megváltoztatni belső struktúránkat? Engem semmi más nem befolyásolt, csak a világ menete és az eszmék haladása. Az elvek, amelyeket megkísérek hirdetni, nem zseniálisak, nem felforgató jellegűek, de mindenki eszméi. Nem tudom, vajon a gazdasági elmaradottság tudatosodása vagy a riói felső tízezer életmódjának a megismerése döbbsentett rá arra a felismerésre, hogy a paternalizmus, a könyörületesség, a hajléktalanok beköltöztetése nem oldja meg az alapvető kérdést: az emberek megkövetelik az igazságot. S mi ketten megértettük, hogy a problémák nemcsak az egyedek szintjén, nemcsak csoportok szintjén merülnek fel: világméretekben kell igazságot szolgáltatni. Hogy vannak munkáltatók, akik igazságtalanok munkásaikkal. Csoportok, amelyek erővel érvényesítik akaratukat. S hogy távolság van, mégpedig növekvő távolság néhány fejlett és néhány fejlődésben elmaradt ország között. Don Jaime kardinális hamarosan hivatott. Szent Pál és Barnabás példáját idézte. Mindkettő szent — mondotta —, ám különböző utakat választva jutottak el a szentséghez. Így történt, hogy elváltunk, s én távoztam Rióból.

— *Ön szerint a jótékonyág nem elegendő, s mégis egykor jótékonyági rendezvényeket patronált.*

— Nincs ebben semmi ellentmondás. Recifében most is patronálok ilyen rendezvényeket. Ha megkíséreljük az emberi haladást — nem pedig jótékonyágot mindenáron —, akkor is felfedezzük, hogy a néptömegek sorában vannak és lesznek olyanok, akik soha nem engedhetik meg maguknak a haladást. Harcba állunk, s vannak sebesülteink. Nincs jogunk elveszíteni a háborút csak azért, hogy a sebesülteket ápoljuk. De ha a harc folytatása közben időnk marad a sebesültekre, viseljük gondjukat.

Ha azt kérdi, hogyan osztom be időmet Recifében, ez már egészen más. Úgy vélem, a harcot egyidejűleg kell vívni helyi, tartományi, nemzeti és nemzetközi viszonylatban. Helyi viszonylatban időm húsz százalékát mindig a sebesültekre áldozom.

— *Milyennek látja a braziliai helyzetet, s azt elemelve, hogyan cselekszik?*

— Tágabb értelemben úgy vélem, hogy Brazília a világ egyfajta foglalatja. Dél többé-kevésbé fejlett, Északkelet elmaradott. Észak-Amazónia még mindig a Genézis egyik fejezete. Középnnyugat szintén elmaradott. Amikor elhagytam Rio de Janeirót, ahol 28 esztendő telt, Recifébe neveztek ki. Ez a hely kitűnően megfelelt törekvéseimnek, mert Recife az elmaradt Északkelet fővárosa. Kétségtelenül a legmegviseltebb és legmegpolitizáltabb állam. Itt könnyen felismertem az igazságtalanságokat. Ezen a vidéken, ahol kifejlődött már egy mezőgazdasági iparág — a cukornád feldolgozása —, az egyenlőtlenség égbekiáltó.

Mielőtt Recifébe érkeztem, részt vettem a braziliai érsekek nemzeti konferenciájának létrehozásában. Tizenkét évig én voltam a szervezet főtitkára (az első), s azonnal megpróbáltam biztosítani az egyház, az érsekek részvételét az elmaradottság elleni harcban. Például: tudtam, hogy Brazília északkeleti részén a minisztériumok a pénzalapokat és a technikusokat hihetetlenül nagyszámú tervezet megvalósítására szórják szét, amelyek éppen amiatt meghiúsulnak. Ekkor megszerveztük az északkeleti püspökök találkozóját a kormány szakértőivel.

— *Mikor?*

— Kubitschek kormányzása idején. Ugyanezt tettük Amazóniában is: bárhol problémák merültek fel, az érsekek beavatkoztak. Azt mondtuk a technikusoknak: „Mi csupán lelkipásztorai vagyunk ennek a vidéknek. Népünk nevében kérjük, ha lehet, egyezzenek meg. Tervező szövet kell létesíteni minden államban.“

— *Volt hatása közbelépésüknek?*

— A kormány annak idején nagyon rokonszenvezett elgondolásainkkal.

Egy szép napon megalakult a „Sudane“ (Északkelet gazdasági fejlesztésének Főintézősége). Akkor valóban azt az illúziót tápláltam, hogy ez a szerv megoldja a fejletlenség minden problémáját. Nem tudtam, hogy a Sudane nem rendelkezett a műszaki célokhoz mért politikai eszközökkel. Sajnos, nálunk Latin-Amerikában a gyarmatosítás legrosszabb formája: belső gyarmatosítás van.

— *Hogyan értsük ezt?*

— Kis csoportok uralkodnak nyomorgó honfitársaik milliói felett. A brazil kormányt túlságosan erős szálak kötötték a kiváltságosokhoz, általában ez a helyzet sok latin-amerikai kormánnyal. Nagyon könnyű törvényeket hozni, ám nehezebb alkalmazni őket.

— *Mikor jött rá erre?*

— Azt hittem, hogy a Sudane elég erős lesz terveinek megvalósítására. Kétségbeeséssel csalódtam. Így talán érthető az ifjúság kétségbeesése s a következtetés, amire jut: a kiváltságosok továbbra is megőrzik előjogaikat, s a kormányzat semmit sem tesz ellenük.

— *S ön harcba szállt a kiváltságosokkal?*

— Latin-Amerikában az egyház hosszú ideig együttműködött a rendszerrel, a hatóságokkal. Jól tudom, hogy nincs jogunk a jelen mentalitása szerint megítélni a múltat. De végül is ez a tény: a katolikus egyház három évszázadon át elfogadta a fennálló társadalmi rendet. Amilyen mértékben megértjük, hogy ez a társadalmi rend nem más, mint az igazságtalanságok rétegződése, felmérjük bűnösségünket. Tűrelmet, elővigyázatosságot prédikáltunk. Egy adott pillanatban ráébredtünk arra, hogy igazságot szolgáltatunk Marxnak: az egyház elidegenedett erő, amely elidegeníti a tömegeket. Amikor a nyomor örökségéről van szó, a népek a végzetben való hithez menekülnek. Cselekedni kívántunk. És mozgósítani. S lám, itt a valóság megítélésében felmerült lényeges ellentét. A kormány elismeri az embertelen életkörülményeket, de azt állítja, hogy időre van szüksége. Úgy véli, hogy ha mi fel akarjuk nyitni a nép szemét, ezzel máris agitátorokká változunk, a kommunisták játékát őrizzük. A mi álláspontunk gyökeresen más, mi azt mondjuk: a Bibliában meg van írva — csak mi elfelejtettük —, hogy Isten a maga képére teremtette az embert. És feladatául tűzte ki a természet megszelídítését és a teremtés munkájának a kiteljesítését.

— *Mi a véleménye az erőszakról?*

— Amikor valaki erőszakról beszél, mindig fel kell tennünk a kérdést: milyen erőszakról van szó? Mert hiszen az első számú erőszak, minden más erőszak szülője, amely mindenütt jelen van: az igazságtalanság. A fejletlen országokban és a fejlett országokban, ahol szintén vannak szegények és elnyomottak, valamint az elmaradottak és a fejlettek viszonyában. Ezek az igazságtalanságok idézik elő a második számú erőszakot: a forradalmat. És ekkor jön a harmadik erőszak, a kormányok részéről, amelyek kötelességüknek érzik a forradalom elfojtását a közrend megóvása érdekében. Íme az erőszak eszkalációja, végtelen csigavonal.

— *Mi hát a teendő?*

— Evangéliumi szemléletem engem a békés erőszakhoz vezetett. Ez azt jelenti, hogy nem elégszem meg mini-reformokkal: mélyreható változásokat kívánok nálunk, és a fejlett országokban is, mert minden összefügg. De nincs jogom ahhoz, hogy másokra ráerőszakoljam az erőszakról alkotott elképzelésemet. Most már világosan disztinkvállok e vonatkozásban.

— *VI. Pál pápa nem tesz ilyen megkülönböztetést. 1968 augusztusában tartott bogotai beszédében mindenkinek az erőszak elkerülését ajánlotta.*

— Valóban. Csakhogy önök most nem Pál pápával, hanem Dom Helderrel készítenek interjút. Mélységesen meg vagyok győződve a békés erőszak helyességéről. Ez keresztényi meggyőződésem, de nincs jogom rákényszeríteni másokra, amint azt az egyház próbálta évszázadokon át. Tiszteletben tartom mindazokat, akik meggyőződésből az aktív erőszakot választották: Che Guevarát vagy azokat a fiatalokat, akik nálunk ugyanezt az álláspontot képviselik. Mert az igazságért áldozzák fel magukat. De fáj a szívem értük.

— *Miért?*

— Mert áldozatuk még csak nem is eredményes... A Pentagon segítségével és bátorításával majdnem minden dél-amerikai ország kormánya különlegesen kiképzett katonákkal gerillaellenes erőket hozott létre. Ezek megtanultak harcolni sár-

ban, a legrosszabb körülmények között; viperával maratják, rovarokkal csípetik magukat. Ha felszabadítási mozgalom törne ki Latin-Amerika bármelyik országában — felszabadítást mondok a kiváltságos osztályok elnyomása miatt —, lehengerelnék. Guevara, a gerillák géniusza azért vallott kudarcot Bolíviában, mert a nép nem állt készen a forradalomra. A parasziok segítették ugyan őt, de segítették a katonákat is, akik keresték. Nemigen értették, mire megy a játék. Az anyagi elmaradottság szellemi és lelki elmaradottságot von maga után. Látni kell, milyenek ezek az emberek. Mindenek előtt álló az emberek fejlődése.

— *A városi gerillák esélyeiben sem hisz?*

— Nem. Nem azért mondom ezt, hogy elkésérsítsem azokat a fiatalokat, akik népünk felszabadítására törekcszenek. Szeretem őket, és célom azonos az övékkel. Kiváló emberek ezek a városi gerilla-harcosok. Bátrak. Bankokat támadnak meg, hogy pénzt szerezzenek fegyverre. De aki csak egy kicsit is ismeri a fegyverek árát, tudja, hogy ily módon sohasem jutnak annyi fegyverhez, hogy szembeszállhassanak a hadsereggel. Erre azt mondhatnák, hogy majd sikerre vezetnek az emberrablások. De egyeseket csak elfognak közülük. Megkínózzák őket, s néha vallanak. Nehéz kitartani, amikor az embernek lerántják a körmét s a heréjét morzsolják.

— *Ügy gondolja, hogy öök az utópisták, nem pedig ön?*

— Nem diadalmaskodva állítom ezt. Mert látom, hogy szenvednek. Emberi roncsockként kerülnek ki a börtönökből. S attól tartok, mélyen csalódni fognak.

— *Ha az ő álláspontjuk utópikus, az még nem jelenti, hogy az öné nem az.*

— Természetesen. Ha valaki azzal állna elő: „Megtaláltam a megoldást! Magam vagyok a megoldás!“, nevétségessé tenné magát. Kinek van birtokában a megoldás? Mivel azonban nincs jogom karbatett kézzel szemlélni, igyekszem tenni valamit.

— *Ezt nevezi „öntudatra ébresztésnek“?*

— Ráébreszteni az embereket az igazságtalanságra s arra, hogy a szabadság érdekében nyomást kell gyakorolni. Majdnem mindenütt mozdulatlanok a tömegek. Meg kell győzni őket. Aztán helyenként ott vannak a baloldalért harcolók. Többnyire öök vállalják a legtöbb áldozatot, s azt mondhatnám: öök a legintelligensebbek. Vannak közöttük olyanok is — igaz kevesen —, akik igénylik ugyan az igazságot, de elvetik a fegyveres erőszak módszerét.

Mit tehetek hát konkrétan? Valahol el kell kezdeni. Megpróbálom megszervezni a békés erőszak csoportjainak nemzetközi szemináriumát. Képzelnék el, hogy valamennyi csoport, Keleten és Nyugaton, fejlett és fejlődő országokban, elhatározza, hogy békés harcot folytat az igazságért. Ügy gondolom, hogy az hatásos lenne. Hatásosabb, mint azoknak a csoportoknak a tevékenysége, amelyek például öönknél, Franciaországban fekete zászlókkal vonulnak fel és kissé nihilisták. Amikor a szélsőbaloldal ilyen túlzásokhoz folyamodik, a diktatúra térhódítását segíti elő.

— *Leleplezte a braziliai kínzásokat. Milyen megtorlásra számít az országba való visszatérése után?*

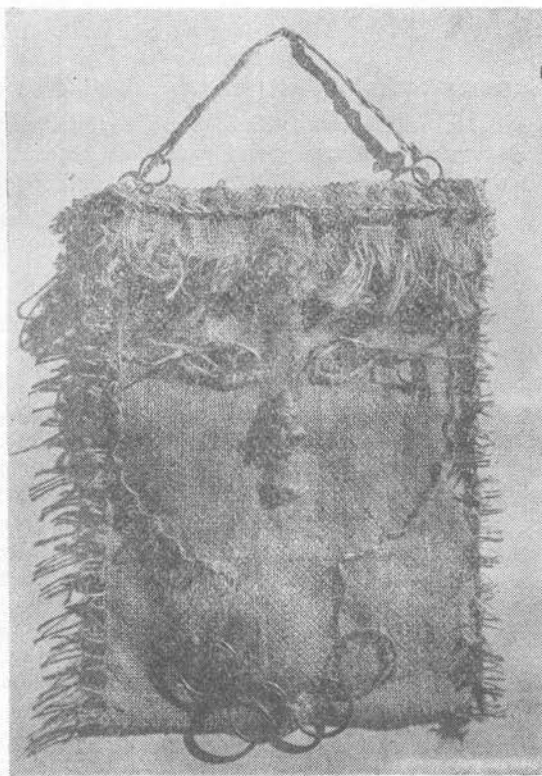
— Braziliában 1968 decembere óta egyetlen újság, egyetlen rádióadó sem hívhat meg engem. De a szószéken, pásztori látogatásaimon a templomokban, püspöki tevékenységemben szabad voltam. Bármikor szabadon utazhattam... Nincs jogom

naivnak lenni. Tudom, hogy a braziliai kormány államellenes bűncselekménynek minősíti a kínzások leleplezését külföldön. Nekem nem ez a véleményem. A hallgatással követnék el bűnt hazám ellen. Ami pedig a következményeket illeti... Nem én leszek az első, sem az utolsó, aki megszenved. Valószínűleg megfosztanak állampolgári jogaimtól.

— *Megvonják szavazati jogát?*

471

— Hiszen tudja, nálunk nincsenek is választások... De megtilthatják, hogy politikáról beszéljek. Pedig amit én mondok, azt bármikor politikának lehet minősíteni. Egyházmegyémbe maradok és püspökként szólok. Azt hiszem, nagyon nehéz lesz belémfojtani a szót...

Deák M. Ria: Maszk (Hölgy)

DEÁK TAMÁS

A FORRÓ SZIGET

Dráma három felvonásban

Személyek

OLIVÉR, fregattkapitány
URURUTU, törzsfőnök
TII, bennszülött asszony
HIRO, varázsló
BERNARD, fregattkapitány
MARTIN I. tengerész altisztek
MARTIN II.
Katonák, bennszülöttek

Történik a XVIII. században, egy csendes-óceáni szigeten

SZIN: Pálmafa-törzsekből ácsolt hatalmas kunyhó. A háttérben ajtónyílás, ettől jobbra és balra tágas ablaknyílások, amelyek derékmagasságban az egész hátsó falat szabadon hagyják és távolba vesző kilátást engednek az egzotikus tengerparti tájra. Mindez egyáltalán nem stilizált: egy darab valóság, ha némileg szokatlan is.

ELSŐ FELVONÁS

Amikor felmegy a függöny, a színpadon csak Ururutu tartózkodik: egy karosszék-félén ül, kinyújtott lábbal, és gondolkodik. Ururutu óriási férfi, s noha testét jóval több festék borítja, mint ruha, megjelenése fejedelmien előkelő. Járatos lehet a fehérek világában, nyelvüket folyékonyan beszéli és a külsejükhöz se talál semmi megbámulni valót. Az európai rokokó kortársa — ami, úgy látszik, nagyobb hatást gyakorolt rá, mint a parókát, csipkés kézelőt és háromszögletű kalpagot viselő bírodalmi tisztekre.

Ururutu feláll, s mint a látogatóira várakozó, figyelmes házigazda, ellenőrzi a vendégszoba berendezését: megtapogatja a fekvőhelyet, beleszagol az alacsony asztalon álló agyagkorsóba, csinosan elrendezi a két primitív, hánccsfonatú karosszéket. Aztán ismét leül, kinyújtja a lábát és gondolkodik. A játék jó három percig tart. Kívül trombitaszó. Ururutu felpattan, az ajtónyílást figyeli.

Belép Olivér, pontosan a helyiség közepén, arccal a nézőtér felé megáll, és elmerülten hallgatja az altiszt, Martin I. vezényszavait: „Egy-kettő, egy-kettő, egy-kettő...”, „Az első hat jobbra át, a második hat balra át, egy-kettő, egy-kettő, megállj!”

Pompás bevonulás: a katonák, valamennyien piros, aranypaszományos egyenruhában, parókásan, háromszögletű kalpaggal, elfoglalják az ablaknyílások előtti helyet, flintájukat lábukhoz rakják és vigyázzállásba merevednek. Középtűt, az ajtónyílásban, Martin I. tornyosul, ünnepélyes arccal, kezében jókora fehér-arany zászló.

OLIVÉR (anélkül, hogy hátrapillantana): Tűzd ki a zászlót, Martin. A falra. (Arra a falra mutat, amely előtt az asztal áll.)

Martin felkészült rá, zsebéből szeget és kalapácsot vesz elő, és a zászlórudat a falra szögezi. Közben Ururutu merev tartásban, de mosolyogva és nagyon figyelmesen nézegeti a mintegy harmincöt éves fregattkapitányt, aki jelenlétét mindaddig nem vette tudomásul. Amikor a zászló elfoglalja helyét a falon, kívül ismét felharsannak a trombiták. Martin díszlépésben — amely egyáltalán nem komikus — ismét az ajtónyíláshoz vonul. s ott vigyázzállásba merevedik.

OLIVÉR (hirtelen a törzsfőnök felé fordul. Kímérten, de nagyon udvariasan): Lépj közelebb, törzsfőnök. Mi a neved?

URURUTU: Ururutu. U-ru-ru-tu. Vagy Uru-rutu; vannak európaiak, akik így könnyebben jegyzik meg. Azonban semmiképp sem Ur-urutu — az egészen mást jelent.

OLIVÉR (elmosolyodik): Mit jelent?

URURUTU (elzárkózóan): Egészen mást.

OLIVÉR: Pardon. Hanem úgy veszem észre, kitűnően beszéled a nyelvünket, törzsfőnök. Ez nagy örömmre szolgál.

URURUTU (mosolyogva): A porszem is megtanul lebegni, hogy megcsillanjon a fényben, alezredes úr.

OLIVÉR: Szép. De én csak kapitány vagyok.

URURUTU: Fregattkapitány, vagyis egyenrangú egy szárazföldön szolgáló alezredessel.

OLIVÉR (meglepetten): Ejha! Ezt is tudod?

URURUTU (mosolyog): Bagatell. Az egyházi rendfokozatokat nehezebb volt elsajátítani.

OLIVÉR: Hát te azokat is ismered?

URURUTU: Egy törzsfőnöknek, manapság, tájékozódnia kell.

OLIVÉR: Megvallom, én nem ismerem az egyházi rendfokozatokat. Nem is tudom, mi a különbség egy érsek meg egy püspök között.

URURUTU: Az érsek egyházmegyéjét főegyházmegyének nevezik.

OLIVÉR: Leveszel a lábamról, törzsfőnök.

URURUTU: Több dolgok vannak földön és égen, Horatio, mintsem bölcselmeitek álmodni képesek.

OLIVÉR: Ez mi?

URURUTU: Idézet egy híres színdarabból.

OLIVÉR: Szép. Jártál Európában?

URURUTU: Ifjonti tudásszomjamb a Nyugat forrásainál lefetyelte a műveltség mámorító italát.

OLIVÉR: Lefetyelte?

URURUTU: Persze. Mint a kutya. Rögtönözve válaszoltam igém megfelelő bizonyos viszonyoknak, amelyeket épelméjű halandó idejében felismer és sohasem firtat.

OLIVÉR: Tévedsz, Uru...

URURUTU: ...rutu.

OLIVÉR: ...Ururutu, ha azt képzeled, azért jöttem, hogy úgy bánjak veled, mint a kutyaammal.

URURUTU: Olivér kapitány, meggyőződésem szerint nagyon jól bánsz a kutyáddal.

OLIVÉR: Hát ezt meg honnan veszed? Nincs is kutyám, amióta hajóra szálltam.

URURUTU: Nem számít. Ha volna, jól bánna veled.

OLIVÉR: Miért?

URURUTU: Mert önmagad szellemének hódolsz, amikor emberségesen bánsz egy állattal vagy egy alacsonyabbrendű emberrel, ami körülbelül mindegy.

OLIVÉR: Rendkívül örvendek, törzsfőnök, hogy már első találkozásunk alkalmával felismered: nem azért jöttem, hogy megalázzalak. (Leül.) Ül le.

URURUTU (nem ül le): Köszönöm.

OLIVÉR: Úgy tudom, nem mi vagyunk az elsők, akik a Birodalom alattvalóiként megjelentek ezen a szigeten — ha nem is a király képviselőjében. Hogy bántak veletek?

URURUTU: Megjárja. Néhány fiút leittattak, néhány leányt teherbe ejtettek, de egészen csinos daloskákat énekeltek, és törzsi ifjúságunkat megtanították, hogyan kell menüettet táncolni.

OLIVÉR: Szépszerével?

URURUTU: Majdnem. A cél, jelen esetben, szentesítette az eszközöket.

OLIVÉR: És aztán mi lett velük?

URURUTU: Tovahajókáztak. Melegük volt és borjúhúsrá vágytak, amivel nem szolgáltunk. Meg aztán, az italuk is elfogyott.

OLIVÉR: Erre többé nem fog sor kerülni. Üdvözöllek, Ururutu, a Király nevében, és tudomásodra hozom, hogy ezzel a zászlóval hozzátok is beköszönt a civilizáció.

URURUTU: Kicsiny szigetünk keble duzzadozik a büszkeségtől, hogy egy olyan hatalmas birodalom, mint a tiéd...

OLIVÉR: ...meg a tiéd...

URURUTU: ...mint a miénk, súlyos és kiterjedt feladatai közepette érdemesnek látta, hogy ekkora áldozatot hozzon egy

helyesen, amit ezek a bikficek nem értettek meg... úgy gondoltad, hogy ez a zászló őfelsége, a Király és a Birodalom megszentelt jelképe, amelyért a haza katonái bármely pillanatban készek életüket áldozni.

MARTIN (*boldogan*): Igenis, így gondoltam, kapitány úr!

OLIVÉR (*a katonákhoz*): Na látjátok, bikficek! Sohase kell idő előtt röhögni, (Ismét *Ururutuhoz fordul*): Ebből azonban még nem következik, miért jelentene valamit neked, Ururutum, meg a sziget mit sem sejtő lakosainak ez a zászló.

URURUTU (*tárgyilagosan*): Nem, Olivér kapitány, ebből még nem következik. De képzeldöröm orrcimpái remegő izgalommal készülnek felismerni a még rejtőző eszmét, amelyből minden kétséget kizáróan kiderül majd, hogy nekem és szigetem egész lakosságának, beleértve a kisdedeket és az aggastyánokat, mégis rengeteget jelent ez a zászló.

OLIVÉR: Kiművelt szimatodért fogadd teljes elismerésemet, törzsfőnök.

(*Ururutu meghajol.*)

OLIVÉR: Persze, akadnak még, sajnos, olyan meggondolatlan tisztek, akik nem tartják érdemesnek a Király új alattvalóinak felvilágosítását...

URURUTU: ...és egyszerűen lemészárolják az együgyűeket, akik nem érik fel ésszel a hódoltság örömeit. Hallottam róla, Olivér kapitány, akadnak még ilyen meggondolatlan tisztek. Jó, hogy te nem vagy ilyen.

OLIVÉR (*erélyesen*): Én is azt hiszem, kölcsönös érdekünk jólőre türelmesen eloszlatni minden olyan félreértést, ami egyenlenségre vagy felesleges vérontásra vezetne.

URURUTU: Az erőviszonyok minden félreértést eloszlatnak. Te egy ágyúkkal felszerelt fregatton érkeztedél, Olivér kapitány, egy század gondosan kiképzett, állig felfegyverzett katonával, egy hatalmas birodalom képviselőjében. Mi viszont néhány datolya- és kókuszdiópálma képviselőjében, nem szólván a majmokról és a teknősbékaokról, itt állunk két tuat ijászszal és egy sereg kisgyerekekkel, akik megtanultak kövekkel dobálózni. Félreértésre tehát semmi lehetőség.

OLIVÉR (*komoran*): Úgy látom, Ururutu, bizonyos elítéleteken te sem tudsz felülemelkedni. (*Nyersen*): Tulajdonképpen mit képzelsz? A Birodalom jóléte attól a néhány kosár rothadt gyümölcstől függ, amivel megadóztatunk?

URURUTU: Gyümölcsjeink egészen jóminőségűek, csak a szállítás megszerzésén múlik, milyen állapotban kerülnek majd a Király asztalára. De elismerem: amit tőlünk adó fejében el lehet venni, édeskeves, egy birodalomnak meg se kottyan.

OLIVÉR: Na ugye! Hát akkor mit gondolsz, mígvegre vezényelték ide egy méregdrága hárombocost, egy század szárazra vágó fiút és egy tisztet... aki talán egészen másféle életéről álmódzott, mint aminőben ezen a szigeten része lehet... — mit gondolsz, mire jó az egész?

URURUTU: Nem tudom, kapitány úr. Sokáig gondolkodtam ezeken a dolgokon, amikor felismertem, még évekkkel ezelőtt, hogy egyszer majd megérkezik egy ágyúkkal felszerelt fregatt, egy század katona és egy nem túlságosan boldog tiszt erre a kicsiny szigetre. De azt hiszem, gyér tollazatú elmém nem képes fölszárnyalni arra a magaslatra, ahonnan áttekinthetném birodalmi elgondolásaitok végtelen kilitásait.

OLIVÉR (*barátságosan*): Megmagyarázom neked, Ururutu törzsfőnök, és arra kérlek, magyarázd meg te is a sziget népének. Tudod, az én királyom, aki ezen túl a te királyod is, ez a nagyon nagy keresztény fejedelem, ki akarja terjeszteni a civilizáció áldásait az egész világra.

URURUTU: Úgy tudom, van még két másik keresztény fejedelem, aki ugyanazzal a nemes szándékkal küldözgeti világgá a hajóit — de ti ezekkel a hasonlóan gondolkodó királyokkal többnyire háborúztok.

OLIVÉR (*komoran*): Azok a királyok, noha állítólag keresztény fejedelmek, más istent szolgálnak, mint mi — illetve nem az Istent szolgálják, hanem...

URURUTU (*mosolyogva*): ...hanem az egyik a pápát, a másik az ördögöt. Jó, ezt ismerjük.

OLIVÉR (*hevesen*): Most nem erről van szó, Ururutu! Nekünk nincs szándékunkban például betiltani a ti szigeti istentelenségeiteket, kivégezni vagy üldözni a varázslót, aki itt járt — mi senkit sem akarunk üldözni vagy kivégezni.

URURUTU: T e nem akarsz, Olivér kapitány. Nem kaptál parancsot arra, hogy senkit se üldözz és ne végezzess ki, és ha kedved tartja éppen, nyugodtan megteheted. A Birodalom nem fog megbüntetni érte.

OLIVÉR (*őszintén*): Ez igaz, Ururutu. De én nem azért jöttem ide, hogy garázdálkodjam ezen a kicsiny szigeten, hanem hogy biztosítsam a jóléteket, a boldog-

ságot, a rendet és a békét. Vagyis a civilizációt.

URURUTU: Attól tartok, nekünk kell majd a ti jólétekről gondoskodni, kapitány úr. Lomha gondolkodásom képtelen feltételezni: a szigetünket megszálló katonák dolgozni fognak, hogy nálunk is meghonosítsák a csipkeverés vagy a hajóépítés jövedelmező tudományát.

OLIVÉR (*kitérően*): Idővel pedig erről is szó lehet. A földolog azonban az, hogy rendet teremtsünk ebben a barbár öszszevisszaságban!

URURUTU: Mindeddig egyetlen szigetlakos sem hiányolta a rendet minálunk, Olivér kapitány.

OLIVÉR (*felcsattan*): Mert tudatlanságban és mocskokban fetregenek, és fogalmuk sincs a rend áldásairól! Rend nélkül nincs fejlődés, nincs haladás, nincs műveltség!

URURUTU: De nálunk a fejlődést, a haladást és a műveltséget se hiányolta a nép. Az emberek hálásan fogadják a jótékony természet ajándékait, szeretik egymást, gyermekeket nemzenek és megpróbálnak örvideni az életüknek. Mi szükség mindehhez rendre?

OLIVÉR (*magából kikelve*): Azért, hogy végre emberi módon éljenek! Hát nem érted, hogy ez a méltatlan, öntudatlan zabálás, szerettezés, gyermekszülés, hogy ez a vadon tenyésző, ostoba életöröm undorító állati lét?

URURUTU (*csendesesen*): Hát, ha nem is állati, de amolyan növényi lét. Nem is vagyunk mi az életünkre olyan büszkék, mint ti, hiszen nincsenek városaink, hájaink, ágyúink — én csak azt merészkedem megemlíteni becsvágyó szellemednek, Olivér kapitány úr, hogy mindez senkinek sem hiányzik nálunk.

OLIVÉR (*hittel*): Ez a baj, Ururutu, ez a baj! Hogy mindez nem is hiányzik senkinek! Az igénytelenség egy nép legszényteljesebb tragédiája! Ebben az igénytelenségben sohasem váltok a történelem részeseivé, a hódítások, a diadalmak, a dicsőség részeseivé!

URURUTU: Gondolod, kapitány úr, hogy egy ilyen kicsiny és szegény nép számára ez olyan nagy baj? Mihelyt a történelem részeseivé válunk, nem a hódítás, hanem a hódoltság vár ránk — nem a diadalmak, hanem a vereségek, nem a dicsőség, hanem a szegény.

OLIVÉR (*fokozódó izgalommal*): Mi benneteket a Birodalom alattvalóivá, a Király alattvalóivá — ennek a zászlónak a véenceivé avatunk, törzsfőnök! Megtaníttunk benneteket dolgozni...

URURUTU: Kinek?

OLIVÉR: ... megtanítottunk benneteket küzdeni...

URURUTU: Miért?

OLIVÉR: ... és megtanítottunk győzni!

URURUTU: Ki ellen? És mivégre? Nem akarunk mi győzni, Olivér kapitány.

OLIVÉR (*magánkivül*): Hát mit akartok, te szerencsétlen?!

URURUTU (*csendesesen*): Élni akarunk, kapitány úr — egyszerűen élni!

OLIVÉR (*ordít, de heveskedése nem el-lenszenves*): Élni, mi? — mint az állatok! Tudatlanságban és mocskokban, rendtelenségben és zűrzavarban, erkölcsstelenségben és a fejlődés, a haladás legcsekélyebb reménye nélkül!

URURUTU: Hova fejlődjünk, kapitány úr? Mivé fejlődjünk? Katonákká — a király hadseregében? És adófizetők? Ezt nevezted te fejlődésnek?

OLIVÉR: Igenis, többek között ezt nevezem fejlődésnek! Hogy magányos verekedőkből és gyűlevész bandákból a király elszánt és büszke katonái lesznek — és ügyetlen, minden dögön összezördülő orvvadászokból rendezett életű adófizetők, akik tudják, mivel tartoznak a Királynak, a Birodalomnak, a világnak!

URURUTU: Nagyon nehéz lesz megértetnem ezeket a magasrendű követelményeket egy szigetlakó törzsszel, amely nem kíván semmit, csak hogy békén hagyják.

OLIVÉR (*felháborodva*): És szerinted, aki belekóstoltál a művelt világ szépségeibe és csodálatos rendjébe, ez a jó, hogy a néped semmit sem kíván?

URURUTU (*kitérően*): Nem tudom, jó-e csakugyan. De így igaz. Valószínű, sőt: bizonyos, hogy a ti világotokhoz képest a miénk nem sokat ér... a gyíkok se versengenek a párduccal. De a gyíkokat hagyni kell, éljenek, ahogy a gyíkokhoz illik — szerényen és gyáván.

OLIVÉR (*rajongva*): De ti nem vagytok gyíkok, Ururutu! Emberek vagytok, a világ legmagasabbrendű teremtményei közül valók — rajtatok múlik, milyen magasra emelkedtek fel a szegényteljes öntudatlanságból! Mi azért jöttünk most ide, hogy segítsünk nektek a felemelkedésben, készek voltunk arra, hogy egy egész század kitűnő katonát állomásoztassunk ezen az elhanyagolt szigeten, hogy kiterjesszük rátok is a műveltség és a haladás kegyelmét, amit a ti gyenge isteneitek nem tudtak megadni! Megtanítottunk majd benneteket írni és olvasni, eligazodni a térképen, emberhez méltó módon öltözködni, korszerű fegyverekkel banni...

Olivér háttal áll a bejáratnak, és nem veszi észre, hogy a katonái sora — balról jobbra és jobbról balra — egyenként hullani kezdenek; az ablaknyílásban éppen csak megcsillan egy tör és egy bennszülött koponyája, s az első katona hangtalanul összeroskad; a másodiknak nyilvessző fúródik a hátába, a harmadik a gyomrához kap, a negyediknek kívülről hurkot vetnek a nyakába és villámgyorsan megfojtják. Martinak a flintáját elragadja egy szinte láthatatlan kéz — az elképedt altiszt, aki mindeddig mámoros arccal hallgatta kapitányát, most döbben rá, mi történik körülötte. Visszapillant és felordít: „A fregatt! Elsüllyed a fregatt!!!“ — ekkor kívülről ledöfik.

OLIVÉR (hirtelen sarkonfordul, és magánkívül felkiált): Mi történik itt?! Mi van a fregattal?

(Odarohan a földön heverő katonákhoz.)

URURUTU (nyugodtan): A fregattot elsüllyesztették, Olivér kapitány, és ezeket a szegény fiúkat megölték.

OLIVÉR (nekiroant, fojtogatni kezdi): Ezt te szervezted meg, gazember?!

URURUTU (játszi könnyedséggel lefejt magáról Olivér kezét): Nem én szerveztem. Senki sem szervezte. De te nyugodj meg, Olivér kapitány, neked nem lesz bántódásod.

OLIVÉR (eszélső döbbenettel nézi halott katonáit): Mind meghaltak...

URURUTU (csendesesen): Mind meghaltak, ezek is, a többiek is. Nem kellett szervezkedni. A törzs megijedt tőlük, és legyilkolta őket. De téged nem engedlek legyilkolni, kapitány úr. Itt fogsz élni ebben a szép, nagy kunyhóban, és semmiben sem fogsz hiányt szenvedni.

OLIVÉR (elfulladva): De miért? Engem miért nem gyilkoltok le?

URURUTU (titokzatosan): Mert te jó ember vagy, Olivér kapitány, és azt hitted, jót akarsz cselekedni velünk.

OLIVÉR: Most is azt hiszem! (Rikácsolva): Nem vagyok hajlandó elárulni a királyomat és a Birodalmat! A műveltséget, a civilizációt és a rendet!!

URURUTU: Nem is kell, nem is akarom. Majd megpróbálunk, amennyire kényszer nélkül lehetséges, a kedvedbe járni.

OLIVÉR: Nekem...? — aki egyedül vagyok és fegyvertelen?

(Kezébe temeti az arcát.)

URURUTU: Nem vagy te fegyvertelen, Olivér kapitány... amíg ilyen erősen hiszel a furcsa gondolataidban. És hogy ne legyél egészen egyedül, adok neked valakit, aki megcukrozza majd érthető és múló keserűségedet. (Kiszól a kunyhóból): Küldjétek be Tiit!

Hiro, a varázsló, kézenfogva bevezet egy nagyon fiatal, bennszülött nőt, aki Olivér előtt térdre hull, és lehajtja a fejét.

URURUTU (nyájasan): Íme, ez Tii, a húgom leánya, Ő lesz a feleséged, Olivér kapitány. Gondodat viseli majd és szeretni fog. Egészséges gyermekeket is szül majd neked, hogy ne unatkozz.

OLIVÉR (rekedten a gyűlölettől): Takarodjatok! Takarodjatok innen!

URURUTU: Hiro meg én most csugyan magadra hagyunk. De Tii veled marad, és ha ügyes lesz, majd újra megtanít élni.

Ururutu és Hiro, átlépve Martin holttestén, elhagyja a kunyhót. Közben a bennszülött lány féltékeny felemeli a tekintetét, amely Olivér gyűlölködő és kétségbeesett pillantásával találkozik, lassan lehall a

f ü g g ö n y

MÁSODIK FELVONÁS

Ugyanott, hat évvel később.

Az ajtó- és ablaknyílásokon faragott deszkából készült táblák; most nyitva vannak, de szabályszerűen csukhatók. Az egyik falon a sziget kezdetleges, kézzel rajzolt térképe, a másikon ugyanolyan naptár. A fehér-arany zászló kissé megsárgult, de ugyanott csüng, ahová annak idején tűzték.

A kunyhó berendezése valamikéivel lakályosabb, de szánalmasabb is; házilag készült, európainak látszó íróasztal, székek, korszók, agyagpoharak; a földön szőnyeg, a fekvőhelyek fölött bambuszbotokból és állatbőrökből tákolt baldachin.

Amikor felmegy a függöny, Olivér az ágy szélén ül és begombolja színehagyott zubbonyát. Lázas beteg, ami tekintetében felfokozza az elszántság és a kétségbeesés kifejezését. Tii előtte térdel és figyel.

OLIVÉR: Milyen nap van ma?

TII: Nem tudom.

OLIVÉR (ráförmed): Miért nem tudod? Azonnal nézd meg a naptárt! Hat éve tanítgatlak és próbálom a fejedbe verni, hogy emberhez méltatlan dolog nem tudni, milyen nap van. Hogy lehet így élni?!

TII (odaszalad a falnaptárhoz, és rémülten betűzgeti, miközben az ujjain is számol): Szer... Nem, csütörtök. Péntek!

OLIVÉR (nyersen): Na, csütörtök vagy péntek? Vagy így, vagy úgy!

TII (sírósan): Péntek.

OLIVÉR (lecsillapodva): Szóval péntek. Ne pityeregj. Összesen kilenc napig feküdtem ezzel az istenverte lázzal.

TII (félénken): Nem szabad, hogy felkelj, Olivér. Beteg vagy, és a szemed...

OLIVÉR (erélyesen): Megelégettem a tunyálkodást. Dolgom van. Te persze azt szeretnéd, hogy éveig itt heverjek az ágyon, lehetőleg öntudatlanul.

TII (csendesesen): Én azt szeretném, hogy soha többé ne legyél beteg, drága uram.

OLIVÉR (gyűlölködve): Igenis, azt szeretnéd, hogy öntudatlanul hanykolódjak ezen a szörnyű ágyon — és hogy visszaélj velem.

TII (értetlenül): Hogy visszaéljek veled?

OLIVÉR: Igen, hogy visszaélj velem! Azt hiszed, nem vettem észre, mit tettél velem, amikor felájultam feküdtem a láztól?

(Tii lehajtja a fejét.)

Csókolgattál, mi? Te ribanc! Csókolgattál és ölelgettél, mert nem volt erőm, hogy ellökjelek magamtól?!

TII (könnyek között): Azt hittem, alszol.

OLIVÉR: No és ha aludtam volna?!

TII: Nem számított volna neked, nem zavart volna, hogy... (felbátorodva): hogy megcsókoltam a szemed meg a szád.

(Farkasszemet néz Olivérrel, aki most zavarba jön.)

OLIVÉR (lágynan): Eleget magyarázgatam neked, az én helyzetemben nem engedhetem meg magamnak, hogy közösködjem az alattvalókkal, akikre egyedül kell gondot viselnem. Mit mondana a sziget népe, ha elfogadnám a bar-

bár ajándékot? — hogy odavetettek elélem, mint egy rongyot, akibe belétűrüljem a vágyaimat és a szenvedéseimet! Azt mondanák: „No lám, a híres Olivér kapitány, a nagy Király egyedüli képviselője szigetünkön, ahelyett, hogy a kötelességét teljesítené és azon fáradozna, hogy megvalósítsa, amit ígért, a rendet, a jólétet, a haladást és a civilizációt, viszszaél szegény Tii kiszolgáltatottságával és meggyalázza. (Fokozódó izgalommal, mint aki begerjeszti magát): De én nem élek vissza a te kiszolgáltatottságoddal, és nem nyúlok hozzá! Én nem garázdálkodni jöttem ide... ahol legyilkolták katonáimat és elsüllyesztették a fregattot, amellyel érkeztem! És nem azért fáradozom hat esztendeje, egyedül, anélkül, hogy bármilyen kapcsolatom volna is a Birodalommal, melyet szolgállok... (más hangon): és amely talán már el is felejtett... (Ismét indulatosan):... és nem azért dolgozom itt egy tudatlan és önfejű nép felemelkedéséért, hogy azután mindent feladjak az ágyban! Hogy hempergjek a bűnben! Hogy fetrengjek az ágyasommal, akinek kötelességévé tették, hogy lefeküdjön velem!...

TII (sírva): Hat évvel ezelőtt tették a kötelességemé... Ma már nem törődik velem senki. Nem is hiszik, hogy... (Észbekap, riadtan elhallgat.)

OLIVÉR (magánktvül): Mit nem hisznek? Nem hiszik, hogy nem élek veled? Hogy nem mászom rád, mint egy állat?!

(Tii sírva nemet int a fejével.)

És miért nem hiszik? Mert te letagadtad az igazságot, te ringyó!

(Tühez botorkál, fojtogatni kezdi.)

TII (nem védekezik, kitágult szemmel nézi. Halkan): Őlj meg, drága uram!

(Olivér iszonyodva elengedi, és az ágyához támoľog, leroskad rá.)

TII (csendesesen): Őlj meg engem, ha ringyónak nézel.

OLIVÉR (elpirul): Bocsáss meg, Tii. Elragadtattam magam. Nem vagy te ringyó. (Elkínzottan): De meg kell értened...

TII: Értem én. Nem is mondtam én senkinek, hogy te engem... De a szigeten senki sem hiszi... senki se hiheti... hogy sohase nyúltál hozzám, mert tiltja a küldetésed.

OLIVÉR (*kétségbeesve, halkán*): Nem hihetik, ugye?

TII (*szemlesítve*): Nem.

OLIVÉR: Te pedig restelled hirdetni az igazat... mert úgyse hinnék el, és gúnyolódának veled. Ugye?

TII: Igenis. Így is gúnyolódnak... mert...

OLIVÉR (*feláll, lobogó tekintettel*): Gúnyolódni merészelnek veled? Hogy merészelnek? És miért? Mi okuk a gúnyolódásra?!

TII (*rettenetes zavarban*): Mert... mert nincsenek gyermekeim.

OLIVÉR (*elhűlve*): Mert nincsenek gyermekeid? Hát ez förtelmes! És azt gondolják, azért nincsenek, mert nem tudsz gyermeket szülni? Mi? Mert azt hiszik, meddő vagy?

(*Tii lesüti a szemét, hallgat.*)

Vagy mert... (*Pokoli hahotába tör ki*): Vagy mert azt hiszik, hogy én?... mi?... hogy én nem tudok gyermekeket nemzeni... — hogy nem vagyok férfi, mi? Szóval ezt gondolják, mi? (*Révetegeten*): Lehet, hogy igazuk is van. Lehet, hogy már nem vagyok férfi.

TII (*ránéz*): Nem lehet, Olivér. Én nem hiszem.

OLIVÉR (*gyűlölködve*): Te nem hiszed?! Te hiszed aztán igazán! Hát éve lélegzel itt mellettem, félmeztelenül, hat éve az ágyam előtt alszol — éppen te ne hinnéd így?

TII: Nem hiszem.

OLIVÉR (*mint előbb*): Hazudsz! Hazudsz, mert félsz, hogy megfojtalak!

TII: Nem félek. Nem bánom.

OLIVÉR: Biztosan te terjesztetted el a szigeten, hogy én nem vagyok férfi!... hogy nem tudok gyermeket nemzeni... hogy ne téged gúnyoljanak, hanem engem!

Nekiront Tiinek, fojtogatja. Az ajtónyílásban megjelenik a törzsfőnök hatalmas alakja.

URURUTU: Ne bánts, Olivér kapitány, a húgom leányát. Megszabadítalak tőle, ha terhedre van.

Olivér döbbenten elengedi Tiit, aki térdelve átkarolja a lábát, és mintegy az ő védelmére bizva magát, rémülten pillant Ururutura.

URURUTU: Igen, megszabadítalak tőle, ha terhedre van. És persze, ha neki is megfelel.

OLIVÉR: Hogy gondolod?!... hogy képzeld, hogy megszabadítsz tőle? A tengerbe veted?

URURUTU (*nevet*): No nem, azt nem. Úgy gondoltam, férjhez adom.

OLIVÉR (*elhűlve*): Férjhez adod?

URURUTU: Igen, férjhez adom. Annak idején azért adtam neked, mert úgy gondoltam, jó lesz neked feleségnek, de be kell látnom, hogy csalódtam Tiiben. Nem sikerült magát kívánatosá tennie, nem szült neked gyermekeket — és noha a sziget együgyű lakosai nem is képzelik, hogy hat év alatt hozzá se nyúltál, én nem kételkedem benne, és fölöslegesnek vélem, hogy hamisan ítéljenek rólad. Majd csak akad férfi, aki egy ilyen tehetetlen nővel is beéri.

TII (*könyörögve*): Olivér!

OLIVÉR (*Ururutuhoz*): Ki mondta neked, hogy Tii tehetetlen? Hogy nem sikerült magát kívánatosá tennie? (*Ordít*): Ki engedte meg, hogy így beszéljenek arról a nőről, aki hat éve feláldozza magát egy elfoglalt és magányos... és hálatlan férfért?

URURUTU (*Tiihez*): Lázás?

(*Tii rábólint.*)

OLIVÉR (*felháborodva*): Én lázasan is pontosan tudom, mit beszéltek! Én megtanultam a logikus gondolkodás szabályait, és betartom őket! Téged pedig nem azért hívtattalak, Ururutu, hogy zagyaságokat beszélj Tii állítólagos tehetetlenségéről, és behódolj mindentéle ostoba rágalomnak, azok után, hogy annyi ideje tanítgatlak a módszeres gondolkodásra.

URURUTU (*békülékenyen*): Lelkem nagyon hálás ezért neked, Olivér kapitány, és ha volna nyelve, szép tisztára nyalogatná előtted életem útját, hogy ne kelljen a hétköznapi porában lépegetned. Senki sem akar téged bántani vagy meg-rágalmazni, dehát...

OLIVÉR (*felcsattan*): Dehát?! Miért akarjátok elvenni tőlem ezt az asszonyt? Hacsak... (*rögeszmés gyanakvással*): hacsak nem ő kérte, hogy szabadítsátok ki ebből a dögletes kunyhóból... (*megvetően*): hogy nekilásson végre bizonyítani a termékenységét... (*Vérben forgó szemmel*) Ó kérte, mi? (*Tiihez*): Elég volt a szolgálatból?

TII (*halkán*): Nem én kértem.

OLIVÉR (*magánkívül*): Elég volt a kutyahűségéből? A lázálmaink közben, cserépes ajkaimról lopott csókokból? Visszakívánkozol az ólba, mi?!

URURUTU: Nem ő kérte.

OLIVÉR: Végül is neki nem küldése, hogy a Királyt és a Birodalmat szolgálja mellettem — ő nem a hazájáért harcol, amikor kisőpri a kunyhót és kikergeti a legyeket. Miért is kínlódna itt mellettem, amikor... *(hahotázva)* még csak meg sem erőszakolom, ahogy azt egy ilyen hódító, felsőbbrendű embertől méltán várjátok... hogy végre a mar-kába röhögjön mindenki, mert Olivér kapitány megpuhult a hőségben, és feladta a küldetését! Hogy elvegyül közetek, és az emléket is elkeveri a részeges bitangokéval, akik megelőzték a szigetet, és korbáccsal tanították menüettet táncolni a bennszülötteket? Ezt szeretnétek, mi?

URURUTU *(csendesesen)*: Nem, Olivér, nagyon sajnálnánk, ha elveszítenéd magad. A sziget népe nagyon büszke rád... örvend, hogy van köztünk valaki, aki csak a gondolatainak él... az eszményeinek... — ha jól emlékszem, az egyik óránkon így mondtad: eszmények.

OLIVÉR *(keserűen)*: Büszkék rám... Csak éppen kutyába se veszik a kívánságaimat. *(Ismét fokozódó ingerültséggel)*: Mind úgy tesztek, mintha nagyon tisztelnétek... engem... meg a gondolataimat... *(Kötör)*: De annyit sem értem el, hogy azt a vacak adót hiánytalanul odahordják a dombra! Most is indulni készültem éppen, hogy megszámoljam a gyümölcsöket.

URURUTU *(gondterhelten, kissé restelkedve)*: Várj még az ellenőrzéssel... Attól tartok, nagy részük elmulasztotta a kötelességét... majd én beszélek velük...

OLIVÉR *(felfortyan)*: Miért mulasztották el a kötelességüket? Milyen jupon? Mi okból? A Királlyal szemben senki sem mulasztja el a kötelességét!

URURUTU *(csendesesen)*: Tudod, Olivér... ebben a nagy melegben... ott a dombon... hisz folyton odasüt a nap... az adóba beszolgáltatót gyümölcsök rövid idő alatt megrohadnak...

OLIVÉR *(ordít)*: Nem számít! Ennek nincs semmi jelentősége! Hat éve magyarázom neked, hogy alattvalói szempontból... a feladat... a szolgálat szempontjából semmi jelentősége annak, mi történik a Királyt megillető adóval! Bizonyos kényszerítő körülmények miatt a szállításra nincs mód. De ez nem jelenti azt, egyáltalán nem jelenti, hogy egy ilyen jelentéktelen okból kifolyólag... aminek semmiféle erkölcsi fontossága nincs... az emberek megtagadják az adófizetést... amellyel tartoznak a Ki-

rállyal... A Birodalomnak... ennek a zászlónak!

URURUTU: Nagyon nehéz ezt megértetnem az emberekkel, Olivér. Annak idején éppen eleget magyaráztam nekik a dolgot... hogy semmi jelentősége annak, hogy a dombra hordott adó megrohad a napon... annak idején némelyek meg is értették. De akik annak idején megértették, azóta kiöregedtek... Mind kevesebb befolyást gyakorolnak a törzs véleményére. A fiatalok, akiknek hangja betölti a szigetet, már nem értik a dolog lényegét, Olivér — vagy még nem értik. Próbáltam felvilágosítani őket, de...

OLIVÉR: De fűtülnek rá, mi? Miért nem vered beléjük? Miért nem bünteted meg őket, hogy megtanulják, mi a feladatul?

URURUTU: Nagyon nehéz. Nem értene, mit akarok tőlük.

OLIVÉR: Annyit nem sikerült elérniük, hogy a gyermekeknek tiszta legyen a füle! Mielőtt megbetegedtem volna, a szokásos szemleútra indultam a szigeten, és megállapítottam, hogy... *(oda lép az asztalhoz, feljegyzései között turkál)* négy százötvenhét gyermek közül négy százkilencnek piszkos volt a füle! Hogy lehet ezt túrni?!

URURUTU *(mosolyogva)*: Az anyjuk fülét nem tekintetted meg, Olivér? Bizonyára az övék is piszkos volt.

OLIVÉR: Nem számít! Az egy elvesztett nemzedék! Meséltem neked...

URURUTU: ...Mózes azért hurcolta negyven évig a pusztaságban a zsidókat, hogy az elvesztett nemzedék kivesszen...

OLIVÉR: No ugye! De én hiába küzdök itt azért, hogy legalább a gyermekek mossák a fülüket... hogy megtanuljanak dolgozni, céltudatosan élni... hogy felismerjék a fejlődés... a haladás magasabbrendű értelmét... Hiába tanítgatom őket írni, olvasni...

URURUTU: Eléggye szegyenkezem miatta, Olivér, de nagyjából igazad van. El kell ismernem, hogy a törzs inkább csak úgy tesz, mintha tisztelné a gondolatainkat, amelyeket nagy fáradtsággal próbáltunk megértetni — de valójában minden megy tovább, mint azelőtt, amikor még nem voltunk a Király alattvalói... és te sem voltál még a szigeten, Olivér, hogy meghonosítsad a civilizáció áldásait... Most azonban felmerült valamilyen megoldás... azért is jöttem, hogy megbeszéljem veled, kapitány úr.

OLIVÉR *(gyanakodva)*: Valamilyen megoldás? Miféle megoldás?

URURUTU: Azért jöttem, Olivér, hogy bátorkodjam lázas figyelmedet e megoldásra irányítani. Nem állíthatom, hogy ez a számunkra fájdalmas megoldás felérhet csodálatos és éppen ezért népszerűtlen terveid megvalósításával. Nem tagadhatom le, hogy valamennyiünk számára... mindenekelőtt az én számomra... bizonyára még Tii számára is, noha ő nem bizonyult méltónak a figyelmedre, és nem ajándékozott meg gyermekekkel... ami persze bizonyos dolgokat leegyszerűsít... például épp ezt a váratlan megoldást, amire teljes hódolattal merészelem felhívni kiművelt figyelmedet... és ami, ha egyebet nem is, de győtrő lázaidat kétségtelenül megszüntetné.

OLIVÉR *(aki mindvégig feszülten és gyanakodva hallgatta, fojtottan)*: Miféle megoldásról fecsegsz itt, Ururutu? *(Felcsattan)*: És mit teketóriázol itt velem?! Tessék szabatosan kifejtteni, miről van szó! Követelem!

URURUTU *(alázatosan, ugyanakkor elnéző mosollyal)*: Igenis, Olivér, megpróbálom, amennyire az én szűkre méretezett, éghajlati viszonyaink folytán elernyedésre hajlamos és nagybecsű tanítasáidra is csak mérsékelten fogékony elememtől telik.

OLIVÉR *(toporzékolva)*: Szóval?! Ki velem!

URURUTU: Az embereim jelentették, Olivér kapitány, hogy a közelben megjelent egy vitorlás... háromárbocos ez is... és a sziget felé tart.

Olivér halálsápadtan feláll, megigazítja a zubbonyát. Tii eltakarja kezével a szemét.

OLIVÉR *(halkan, rendkívül feszülten)*: Az embereid látták a fregatt felségjelvényeit... a zászlót?

URURUTU *(zavartan)*: Látták, Olivér. Nem a te hazádból való... nem a te... nem a mi királyunk zászlaja lobog rajta.

OLIVÉR *(meginog, aztán erőt vesz gyengeségén)*: Hanem egy másik keresztény király lobogója?

URURUTU: Igenis, Olivér. Egy másik keresztény király lobogója... azé, aki nem barátja a te... a mi királyunknak.

OLIVÉR *(sápadtan dünnög valamit, aztán erőlyesen)*: Akkor hát mi közünk hozzá? És miféle megoldásról fecsegtél itt, szokásod szerint bőbeszédűen és öszvevissza?!

URURUTU *(zavartan)*: Arra gondoltam, hogy ezen a vitorlásán végül is fehér emberek vannak... ha más király alattvalói is, mint te... de az embereim azt

jelentik, nem hadihajó, nincs egy ágyúja sem, nyilvánvaló tehát, hogy kereskedni jönnek... a limlomjaikat a nyakunkba sózni... bizonyára szívesen felvennének téged is a hajójukra... ha megfizetnénk... és rövidesen visszajutnál a saját országdobba... a nagy Király trónusa elé.

OLIVÉR *(megrendülve)*: Szóval arra gondoltál, hogy hat évi fáradozás után... amelynek, ugye, nem sok eredménye volt... a legjobb lenne, ha feladnám az életem célját és értelmét... és egy ellenséges hajó megvesztegetett legénységével... dolgomvégezetlenül megfutatom erről a forró szigetről... *(fokozódó izgatottsággal)* hogy hazai kertcském-ben kipihenjem fáradalmaimat... vagyis, hogy merő kimerültségből árulóvá legyek... megtagadjam a küldetésemet... mi?!... és csapjak fel otthon kereskednek... vagy éppen uzsorásnak? Mi?! *(Ordít)*: Ezt tanácsoljátok nekem, Ururutu... vagy ezt kívánjátok tőlem? Hogy megszabaduljakotok végre a jelenlétemmel járó kínos helyzetektől? Mi?! Mert sajnáljátok az adó fejében rothadozó gyümölcsöket? Mi?! Hogy ne kelljen tanulni többé, gondolkodni meg írni és olvasni, hogy a gyermekeknek ne kelljen mosakodni... hogy ne kelljen tessék-lássék dolgoztatni is olykor valamit... ezt akarjátok, mi? És hogy ez a ringyó is nyakrafőre szülhesse a kölykeit, ha már engem nem vehetett rá... — mi?!

Szűnet. Ururutu lehajtott fejjel hallgat. Tii csendesen zokog.

OLIVÉR *(lázasan)*: Hát ebből nem esztek, barátocskám! Az én agyam még nem rohadt szét ebben a dögletes hőségben... s ha az agyam talán ernyedni kezd is, akár a te bőbeszédű elméd, Ururutu — a lelkiismeretemnek! a lelkiismeretemnek nem árthatott sem a hőség, sem a lát... sem ennek az asszonynak a szipogása álmatlan éjszakáinkon... *(más hangon, halkan)*: amikor megrettentem attól, hogy talán én is szeretem őt. *(Ismét kiabálva)*: Hat év alatt kiismerhetél volna annyira, te furfangos törzsfőnök... és titkos jóbarát... Ururutu... te kételkedő tanítvány... aki mindig meghallgattál, de sohasem hittél nekem... hat év alatt kiszámolhattad volna a vastag ujjaidon, hogy ilyen egyszerűen nem szabadulhattok meg tőlem! Hogy nekem nem megy el a kedvem, csak úgy, a hőség, vagy a lát miatt a feladatomtól, amelyre vállalkoztam... hogy engem nem lehet hazaküldeni! *(Más hangon)*: De ha már ezen törőd a fejed, Ururutu... hogy le-

hetne megszabadulni zaklató jelenlétem-től... erre végül is van egy sokkal egyszerűbb megoldás. Legyilkolhattok, barátcskám, hiszen fegyvertelen vagyok és egyedül... Legyilkolhattok, mint a katonáimat és az altisztemet... belecsavarhattok ebbe a kifakult zászlóba és belök-hettek a tengerbe. Hát nem sokkal egyszerűbb?

URURUTU (*döbbsenten*): Nem, Olivér, ilyesmire senki sem gondol ezen a szigeten. Senki sem kívánja a halálotat. Arra gondoltunk, hogy ez az idegen hajó a gyógyulást... a szabadulást jelentené a számadra.

OLIVÉR (*szárason*): Rosszul gondoltátok. Még mindig nem tudtok gondolkodni.

URURUTU (*alázatosan*): Bizonyára. Hát akkor ezt az ajánlatot tekintsd az egy-

ügyűség múltó fűtűrészésének, Olivér, amely arra sem méltó, hogy kiművelt fűledbe hatoljon.

OLIVÉR (*kurtán*): Kérlek.

URURUTU: Én pedig elmegyek most... nemsokára partra szállhatnak... meg kell mondanom az embereimnek, ne hagyják magukat becsapni... hiszen tudod: olyanok, mint a gyermekek.

(*Meghajol, kimegy. Szünet.*)

OLIVÉR: Te nem kívánsz vásárolni ezektől a kereskedőktől, Tii? Gyöngyöt vagy fésűt? Elmehetsz te is fogadni őket.

TII: Nem kívánok semmit sem vásárolni. Nem megyek sehová.

OLIVÉR: Ahogy gondold. Akkor zárd be, Tii, az ablakokat meg az ajtót. Nem akarom őket látni.

Függöny

HARMADIK FELVONÁS

Ugyanott, három évvel később. A kunyhó falain most több a térkép; az asztalon makett-féle a sziget településeiről — egyébiránt nem változott semmi. Amikor a függöny felmegy, Olivér az asztalnál ül és elmerülten ír. Negyvennégy éves, megöregedett, de a külseje rendkívül gondozott. Régi, kifakult egyenruháján foltozás, varrogatás nyomai; zsabója és csipkés kézelője rongyos, de tiszta.

Szünet, majd messziről tompa ágyúddreje. Olivér felkapja a fejét, hitetlenkedve ráncolja a homlokát, aztán legyint és tovább ír.

Szünet, majd újabb ágyúddreje, valamicskével hangosabb. Olivér felugrik, egyik kezével az asztalra támaszkodik, a másikkal mintegy öntudatlanul a zubbonya gombjait ellenőrzi; rendkívül felindultnak látszik. Éppen az ajtónyílás felé indul, amikor berohan Tii, térdre roskad előtte, és keserves sírásra fakad.

TII (*könnyek között*): Hajó... vitorlás közelít a szigethez. Ágyúztak.

OLIVÉR (*rendkívül feszülten, de hal-kan*): A zászló... láttad a zászlót?

TII (*elfúlva*): Láttam... olyan, mint ez, a miénk.

OLIVÉR: Biztosan? Fehér-arany?

TII: Biztosan. Mások is látták és mondták: ugyanolyan zászló, ugyanolyan hajó, mint amilyenel te jöttél a szigetre... kilenc évvel ezelőtt.

OLIVÉR (*átszellemlen*): Tudtam... tudtam, hogy eljönnek egyszer... hogy nem felejtenek el. (*Büszkén*): Tudtam én! (*Az asztalon heverő kéziratra mutat*): De le is írtam mindent, ami kilenc esztendő alatt történt! Olyan, mint egy hiánytalan hajónapló! És a függelék! A térképek! A sziget természeti kincseinek jegyzéke! A néprajzi beszámoló! A költségve-

tés! Az adófizetés adatai! Az oktatás! Azért mégiscsak végeztem én valamit.

TII (*remegve*): Nem mégy eléjük?

OLIVÉR (*méltósággal*): Itt várom be őket. A kormányzó kunyhóban! Hozzál friss ivóvizet! (*Tii felugrik*) Nem, hagyj most, ráérsz vele. (*Izgottan*): Bámolni fognak! Várj csak... (*szigorúan*): Nyolcszor hét?

TII (*halkan*): Ötvenhat.

OLIVÉR (*elégedetten*): Helyes. Rekvium?

TII: Imádság a halottakért. És a zene ilyen imádsághoz.

OLIVÉR: Jól van! Nagy Károly?

TII: Első Károly, a frankok királya, született 742-ben, trónra lépett 768-ban, elhunyt 814-ben, a Nyugat császára, a lombardok legyőzőjeként megkapja a vas-koronát és Észak-Itália urává válik. Meg-

alapítja Aquitánia királyságát, meghódítja Bajorországot és Szászországot, megzabolazza a pannóniai avarokat...

OLIVÉR (*büszkén*): Jól van, Tii, Stuart Mária?

TII: Született ezerhatszáz...

OLIVÉR (*fenyegetően*): Tii!

TII: ...ezeröttszáznegyvenkettőben, Skócia, majd Franciaország királynője. Második Ferenc király felesége...

OLIVÉR: Jól van. Mi az a pingvin?

TII: A déli sarkvidéken élő madár, repülni nem tud, teste zömök, fekete-fehér színű, halászik, tud úszni.

OLIVÉR: Jól van, Tii, nagyszerű. Nem fogsz szégyent hozni rám, ha megjönnek az enyéim, és előttük is kikérdezlek? Nem fogsz félni?

TII (*lehorgaszott fejjel*): Nem fogok félni, Olivér. (*Sír*)

OLIVÉR: Miért sírsz?

TII: Mert... mert el fogsz menni a hajóval, Olivér... örökre el fogsz menni...

OLIVÉR (*döbbenet*): Miért mennék el? Ostoba vagy, Tii! Nem azért érkezik a fregatt, hogy engem hazavigyen innen. (*Más hangon*): Haza... (*Ismét más hangon, frissen*): Ellenkezőleg! Legénységet küldenek utánam, akik segítségemre legyenek a sziget kormányzásában! Biztosítják az adó elszállítását, az utánpótlást, a jelentések rendszeres továbbítását. Ófelsége tájékoztatását a még kiaknázatlan lehetőségekről. Itt vannak például tömegével az olyan kagylóféleségek, amelyek mind a kardmarkolatok és puska-ágak díszítésére, mind pedig a finomművű bútorok berakására kiválóan alkalmasak! Bizonyos faféleségek pedig jól használhatók hordók, sajtárok, dézsák, csöbrök dongáinak! Az itt termő virágok némelyike szárított állapotban is hatásos gyógyszer a gyomor és a máj bántalmai ellen. (*Lelkesen*): Le van ez már mind frva, Tii, nem kell most kapkodva, rögtönözve összeszámolni! Pontos lajstromok tartalmazzák a kellő kiaknázás módszereit, a szükséges eszközök jegyzékét, a szállítás kívánalmait, továbbá a kincstár számára kinálkozó haszon megközelítő adatait! Le van itt minden szögezve, elő van készítve... semmi dolguk vele többé, csak a megvalósítás! Úgy fog ez menni, meglátod, mint a karikacsapás! Ha a fregatt legénységének fele itt marad helyőrségnek, és a hajó évente kétszer, tavasszal és ősszel rendes járásban lehorgonyoz a sziget közelében, minden további nehézséget elhárítottunk. (*Sugárzó arccal*): Ófelsége meg lehet elégedve!

(*Belép Ururutu.*)

URURUTU: Érzékeny hallásod bizonyára tudodra adta már, Olivér, hogy ágyúkkal felszerelt vitorlás közelít jelentéktelen szigetünkhöz.

OLIVÉR (*méltósággal*): Hallottam, Ururutu. És Tii azt jelentette: a fregatt a Birodalom fehér-arany lobogója alatt hajózik. Kilenc esztendei várakozás meghozza tehát büszke eredményét — amint azt megjósoltam neked, törzsfőnök.

URURUTU (*gondterhelten*): Pallérozatlan sejtelveim bizonyos aggodalommal töltötenek el, ha arra gondolok, hogy...

OLIVÉR (*atyailag*): Ne félj, Ururutu. Ami történt, elmúlt. Ha engem is legyilkoltak volna annak idején törzsed még civilizálatlan tagjai, bizony most súlyos megtorlás fenyegetné a sziget lakosságát. De mivel a te józan előrelátásod és... finomabb ítélőképességed megakadályozta az én lemészárlásomat, én, mint a sziget teljes jogú kormányzója, mint a Király, a Birodalom és a Tengeri Haderők képviselője, gondoskodom majd róla, hogy kieszközöltessek számotokra Ófelsége királyi kegyelme.

URURUTU (*homlokráncolva*): Miként gondoskodsz majd erről, Olivér?

OLIVÉR (*megnyugtatóan, kissé fölényesen*): Kellő körültekintéssel megszövegezett jelentésben adom majd legfelsőbb urunk tudtára, hogy közel egy évtizedes ittlétem során a sziget lakossága a te jóhiszemű és tanulékony, noha kissé bőbeszédű vezetésed alatt igyekezett elsajátítani az alttvalói erényeket. Részletesen esetelni fogom azokat az eredményeket, amelyeket a ti kétségtelen, jöllehet nehézkes és némileg rendszertelen közreműködéseiddel értem el a rend, a jólét és a békés közérkölcsök meghonosítása terén. Nem fogom elmulasztani annak kidomborítását, hogy a szigetre jellemző még alacsony gondolkodási színvonal ellenére sikerült biztosítani a rendszeres adózást a kincstárnak...

URURUTU (*kétkedve*): Nem fogják elhinni, Olivér. Az adó mindig megrothadt a dombon. Hiszen tudod.

OLIVÉR (*derűsen*): Egy birodalmi fregattkapitány jelentéseivel kapcsolatban minálunk nem szoktak kételyek felmerülni, Ururutu. A civilizáció alapja, barátságom, a becsület és a becsületet megőrző bizalom. Az én fáradozásaimhoz is a becsület és a bizalom kölcsönözte az erőt, Ururutu!

URURUTU (*nem sok meggyőződéssel*): Félnék lelkem számára nagy megnyugvás, amit mondasz, Olivér kapitány. Nagyon örvendenék, ha mindezek a nemes

és művelt követelmények vezérelnék új vendégeink cselekedeteinek kiszámíthatatlan izomzatát.

OLIVÉR (nevetve): Ne félj, barátocskám, egészen nyugodt lehetsz, úgy lesz, amint ígérem.

URURUTU (zavartan): Igenis, Olivér, nagyon köszönöm neked, az ifjabb nemzedék nevében is, amely romlatlanabb, de sajnos, tudatlanabb is, mint az idősebb. Bátorodom reménykedni, hogy a most érkező fregatton nem kívánsz örökre eltávozni ernyesztő éghajlatú szigetünkről, és magunkra, vagy ami még rosszabb, másra hagyni bennünket szégyenteljes tudatlanságunkban.

OLIVÉR (nyájasan): Szó sincs róla, törzsfőnök, szó sincs róla! Hogy is képzeled, hogy épp most, amikor hathatós működésem számára létrejönnek a legkedvezőbb feltételek, járatlan, ügyefogyott kezekre vagy ebek harmincadjára juttatnám életművem folytatását! (Nevetve): Tii is az előbb ezzel a gyermekteggaggállal hozakodott elő...

URURUTU (Tiüre pillantva): A húgom leányának is alighanem szívhasogató szomorúságot jelentene, ha az isteneid elvinnének a közelből, Olivér kapitány. Persze, jól tudom, hogy ez éppenséggel nem számít a férfiass feladatok súlyos árnyékában.

OLIVÉR (nem kíván reagálni): A sziget, vagyis a Birodalom egyik felség-

területének érdekei is úgy kívánják, hogy továbbra is vállaljam a kormányzásával járó terheket. Biztosíthatlak, törzsfőnök, hogy nem óhajtok ezúttal sem megfutamodni küldetésem helyéről, jóllehet házám éghajlata, kulturált lakásviszonyai és kiművelt társadalmi élete egészen más körülményeket jelentene meglettebb éveim számára.

URURUTU (alázatosan): Ezt mi mind nagyon jól tudjuk, Olivér kapitány. Ezért is tartottunk tőle, Tii kicsinyes ragaszkodásától egészen függetlenül is, hogy a kiváló személyedhez hasonlíthatatlanul máltöbb hazai körülmények vonzóereje távozni késztetne a szigetről. És arra, hogy fontos helyedet valak másnak adjad át...

OLIVÉR (barátságosan): Ne féljetek, Ururutu, nincs szándékomban elhagyni benneteket.

(Kívülről trombitaharsogás.)

OLIVÉR (magára erőszakolt nyugalommal): Aha, már itt is vannak. Menj elébük, Ururutu, üdvözzöl a nevemben, aztán vezesd őket ide, a kormányzói kunyhóba. Tii, te hozz friss ivóvizet az uraknak. És gondoskodj kellő számú kényelmes kunyhóról, ahol majd... kis ünnepségünk után... kipihenhetik fáradalmaitkat.

Ururutu meghajol, távozik. Tii futva követi. Szület.

Olivér odalép az asztalhoz, fiókjából apró tükröt vesz elő, sietve ellenőrzi a parókáját. Aztán egy tollseprével letisztogatja zubbonyáról a vélt porszemeket, kéz-előjével letörölgeti zubbonya sárgaréz gombjait, végül felteszi fejére megviselt háromszögletű kalpagját. Lesimítja a falra tűzött zászlót, néhány tárgyat odébbtol az asztalon, megigazítja a falon függő térképeket. Felindult arcán az öröm és izgalom kifejezése váltogatják egymást.

Aztán még egyszer, egészen közelről, felharsan a trombita és az ajtónyíláson át, hibátlan rendben, bevonulnak a jövevények.

Elöl Bernard fregattkapitány, egy harminc év körüli, arrogáns arcú, Olivérnél jóval magasabb tiszt, a nyomában Martin II. (aki nem hasonlít az I. felvonásbeli altisztre), a tizenkét tagú legénység, végül Ururutu, és néhány léppéssel mögötte Tii, egy csöbör vízzel.

Bernard nem látszik tudomásul venni Olivér jelenlétét, ugyanazzal a szigorú, semmibenező arccal vonul be, pontosan a helyiség közepéig, mint annak idején Olivér. Nyomában felharsannak Martin II. vezényszavai: „Egy-kettő, egy-kettő, egy-kettő, az első hat jobbra át, a második hat balra át, egy-kettő, egy-kettő, megállj!”

OLIVÉR (kihúzza magát): Kapitány...

BERNARD (nem vesz tudomást róla, hátraszól az altisztnak): Martin, a teker-cset!

dulva vesz át, kinyitja, kiveszi belőle az irattekercset, a tokot, elhajtja, kibontja a teker-cset, és fennhangon olvasni kezd:

Az altiszt átnyújt Bernardnak egy irattokot, amelyet az hátra se for-

*„Öfelsége, a Király nevében!
A Tengeri Haderők Admiralitása, a Bi-*

rodalom alapvető érdekeinek bűnös elhanyagolásáért, a helyőrségi szolgálatban tanúsított tehetetlenségéért, a kezére bízott Galamb nevű hajó és legénysége védelmének elmulasztásáért, tisztí működésének a kapott parancsok megszegésével történt feladásáért Olivér fregattkapitányt megfosztja a Szent Benedek szigeten betöltött ideiglenes kormányzói és helyőrségparancsnoki megbízatásától.

Megfosztja továbbá Olivér kapitányt a birodalmi Tengeri Haderőben viselt tisztí rangjától és örök időkre eltiltja bármilyen katonai vagy polgári tisztségviseléstől. Mivel Olivér volt fregattkapitány Szent Benedek szigeten tanúsított magatartása folytán felmerül a hazaárulás alapos gyanúja, az Admirális javasolja a legfelsőbb Királyi Hádítörvényszéknek, indítson ellene bűnvádi eljárást. Szent Benedek szigete új kormányzójává és helyőrségi parancsnokává gróf Bernard fregattkapitányt kinevezi.

OLIVÉR: De kapitány úr...

BERNARD (rezdületlen arccal hátra-szólv): Martin! A vállrojtokat!

Az altiszt odaugrik, letépi a halál-sápadtan álló Olivér vállrojtjait, leveri kalpagját, késével lemetszi az övét.

OLIVÉR (önuralommal): Honnan tudták, hogy életben vagyok?

BERNARD (szárazon): Elhalálózása esete-re más szövegezésű tekercs állott rendelkezésre. Ami, tekintve, hogy él, tárgytalan.

OLIVÉR: Önt nem is érdekli, mi történt velem azóta? Nem folytat vizsgálá-tot?

BERNARD: Hogy önnel, uram, mi történt, engem egyáltalán nem érdekel. Engem az érdekli, mi történt az ön bűnösen könnyelmű vezénylésére bízott hajóval és legénységével.

OLIVÉR: A hajó elsüllyedt, a legénység egy része elesett, a másik része a tengerbe fulladt.

BERNARD (gúnyosan): És ön, uram, miként úszta meg szárazon ezeket a... bizonyára nem éppen véletlen eseményeket?

OLIVÉR: Engem az itt álló, jóhiszemű és időközben a Birodalom hűséges alattvalójává fejlődő Ururutu törzsfőnök megmentett a lemészárlástól.

BERNARD: Úgy? És miért, ha szabad kérdeznem? És a többieket miért nem mentette meg?

OLIVÉR: A szigeten élő törzs civilizációs színvonala kilenc évvel ezelőtt nem állt még azon a fokon, hogy fölismerje

a birodalmi helyőrség felállításának magasabbrendű értelmét. Az emberek szervezetlenül, elvadult őstörzseiknek engedelmességgel, meglepetésszerű támadást intéztek a szigeten partraszállt katonáink és a közelben horgonyzó hajó ellen. Így maradtam egyedül.

BERNARD: Martin! Félórán belül bilincsbe verve és gondosan megbéklyózva, háromszáz bennszülött családfőt elhelyezel a hajófenéken. Ütközben a legközelebbi rabszolgapiacra értékesíted őket, a megtorlásból befolyó összeget pedig befizetitek a birodalmi kincstárnak.

MARTIN II.: Parancsára, kapitány úr!

OLIVÉR: Figyelmeztetem önt, hogy ezzel az intézkedésével egycsapásra megsemmisíti közel egy évtizedes népnevelő tevékenységem eredményeit, és ezzel a Birodalom érdekeinek árt.

BERNARD: Maga fogja be a száját! (Martinhoz): Altiszt! Kivezettetni!

Két katona megragadja Olivért, aki ellenállás nélkül hagyja, hogy kivézzessék a kunyhóból. Tiű utána lopakodik.

BERNARD (Ururutuhoz): Törzsfőnök! Lépj ide!

(Ururutu megáll Bernard előtt.)

BERNARD: Amíg lefolytatjuk a vizsgálatot, és kijelöljük az új törzsfőnököt, vedel tárgyalok.

URURUTU: Igenis, kapitány úr.

BERNARD: Felhívom a figyelmed, hogy azt, aki bármivel is akadályozza parancsaink végrehajtását, azonnal kivégez-tetem. Jó lesz, ha megmagyarázod az embereidnek.

URURUTU: Igenis, kapitány úr.

BERNARD: A szigeten uralkodó állapopotok őfelsége, a Király nevében megváltoztatom.

URURUTU: Igenis, kapitány úr. De Olivér kapitány úr áldásos tevékenysége folytán részben megváltoztak már.

BERNARD: Nem számít. (Fokozatosan begerjeszti magát): Majd én megmutatom nektek, hogy erre a szigetre most aztán beköszönt a rend!

URURUTU: Igenis, kapitány úr!

BERNARD (még hevesebben): Rendszeresen fogtok adót fizetni!

URURUTU: Eddig is megtettük.

BERNARD: Nem számít! A jobb munkateljesítmény érdekében a férfiakat és asszonyokat különálló, elkerített kunyhókban helyezzük el.

URURUTU: És mi lesz a gyermekekkel, kapitány úr?

BERNARD: A gyermekeket természetesen az asszonyokkal helyezük el, miután megállapítottuk a fölösleges gyermekszaporulatot korlátozó létszámot. A többi gyermek sorsáról majd megfelelően intézkedünk.

URURUTU: Igenis, kapitány úr.

BERNARD: A férfi és női munkaerők meghatározott órákban, kijelölt csoportokban, megfelelő ellenőrzés mellett dolgoznak majd.

Közben az ablaknyílásokon át látni, hogy messze, a háttérben valami lángralobban. Egy pillanattal később, balról jobbra és jobbról balra hullani kezdenek a katonák, egészen úgy, mint az I. felvonás végén.

BERNARD (mivel háttal áll, nem veszi észre, mi történik): Részletes szabályzatot hirdetünk ki, ami a jövőben meg-

határozza majd a szigeti alattvalók kötelességeit.

URURUTU: Örvendek, kapitány úr. Legfőbb ideje.

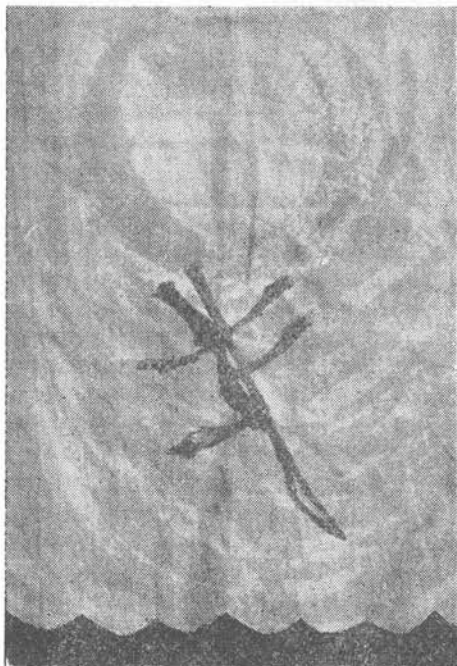
BERNARD (hevesen): Nem fogom tűrni, hogy minden vadember kénye-kedve szerint dézsmálja a Birodalom javait...

MARTIN II. (felordít): A fregatt! (Ledöfik, összeroskad.)

Bernard elképedve sarkonfordul, és kardjához kap, de ekkor Ururutu félkarral torkon ragadja és addig szorítja hatalmas mellkasához a kapitány fejét, amíg tagjai elernyednek. Belép a varázsló, teljes díszben.

URURUTU (elengedi Bernard holttestét): Ügyeljetek, Hiro, nehogy bepiszkolódjék a zubbonya. Szegény Olivérnek szüksége lesz rá.

F ü g g ö n y

Deák M. Ría: Gyík

Nemzet és nemzetiség szociológiai nézetben

A Várnában megtartott VII. szociológiai világtudományi kongresszus (1970. szeptember) alkalom volt arra, hogy új méreletet készítsünk a honi társadalomkutatás eredményeiről és tennivalóiról. Az a bizonyos „szociológiai robbanás“, amely világszerte a tudomány szerepének és felelősségének ugrásszerű növekedésében nyilvánul meg, Romániában is bekövetkezett. Emelkedett a szociológusok társadalmi presztízse, a szolgálataikat igénybe vevő intézmények, szervezetek és vállalatok száma. Új és új elvárások ösztönzik a kutatás kiterjesztését a „kötőjeles szociológiák“ egyre szélesedő skáláján. Egyre inkább tudatosabbá válik például, hogy a nemzet, a nemzetiség, az etnikai viszonyok elsőrendű fontosságú helyet foglalnak el valóságunkban, elemzésük pedig a szociológusok sürgős feladatai közé is tartozik.

A Román Kommunista Párt IX. és X. kongresszusa határozatának fényében a Társadalom- és Politikai Tudományok Akadémiájának munkatervei különös figyelmet fordítanak a szocialista nemzetre, a román nép és az együttélő nemzetiségek múltbeli közös harcaiból és mai együttéléséből származó történelmi, politikai, gazdasági, demográfiai és művelődésbeli problémákra. E dokumentumok és munkaprogramok sürgető társadalmi igényeket fogalmazznak meg e kérdéskomplexum korszerű tudományos feltárását illetően, tekintettel arra, hogy ismerete nélkülözhetetlen az országban végbemenő forradalmi metamorfózis további irányításában. Az új társadalom építésének kedvező feltételeit ugyanis még sokáig a nemzeti keretek biztosítják, a nemzeti-nemzetiségi struktúrák pedig mind nagyobb fajsúlyt képviselnek a társadalom életében és dinamikájában. Az iparosítás, a városiasodás, a tanügyi robbanás és a tömegközeli eszközök elterjedése egyrészt mély hatással van az etnikai viszonyok módosulására, másrészt az utóbbi folyamat nyomán követése teszi csak lehetővé, hogy hiteles képet kapjunk az egész átalakulásról.

A szocialista országok, a nemzetközi munkásmozgalom fejlődése számos lényegbe vágó elméleti kérdést vetett fel. Mi a szocialista nemzet? Mit mond a mai tudomány a nemzeti jellemről? Beszélhetünk-e szocialista nemzetiségről? Hogyan érvényesül az új társadalomban, a szocialista országok kapcsolataiban a nemzeti érdekek és a nemzetköziség követelményeinek dialektikája?

A nemzeti kérdés iránt észlelhető fokozott érdeklődést táplálják természetesen a gyarmati rendszer összeomlását és az új nemzetek kibontakozását előidéző ázsiai, afrikai szabadságharcok. A harmadik világ egyrészt a faji relációk és törzsi villongások bonyolult képletét mutatja, másrészt ebben a világban megy végbe az új nemzeti államok kialakulása a haladó és neokolonialista erők ütközésének erővonalában. Új, előre nem látott jelenség figyelhető meg a fejlett tőkésországokban, ahol a nemzeti-faji ellentétek kiéleződése sorozatos válságokat provokál. A négerkérdés az Egyesült Államokban, a kanadai és belgiumi nyelvharca, a baszk és katalán nemzeti ellenállás, a skóciai, walesi mozgalmak, az írországi heves konfliktusok és a regionalista irányzatok Franciaországban mind azt bizonyítják, hogy a modern ipari civilizációban végbemenő közeledés a különböző etnikai csoportok között mélyen ellentmondásos folyamat. A nemzeti elnyomással, az eltömegesedéssel, az uniformizálódással, a „nyelvi kolonializmussal“ szemben feltörő tiltakozás-

ként, váratlan heveséssel jelentkeznek azok a törekvések, amelyekben az anyanyelvhez, a hagyományos műveltséghez való ragaszkodás, az ún. „közösségi azonoság” megőrzésének vágya fejeződik ki. Persze a nemzeti érzésnek, a nacionalista mozgalmaknak e nyugati fellángolását — végső fokon — gazdasági, társadalmi, politikai tényezők határozzák meg. A jelenség — a maga összetettségében — éppen ezért több síkú elemzést kíván, annak a lenini tételnek az újragondolásával együtt, hogy a szocializmusra megérett fejlett kapitalizmusban a nemzetek közeledésének tendenciája válik uralkodóvá.

*

A kutatásra sarkalló jelenségek e nem kimerítő igényű felsorolását egészítsük ki az eddig végzett tudományos-népszerűsítő munka időrendi áttekintésével.

A felszabadulást követő első évtizedben a társadalomtudományok hazai képviselői, az újonnan szervezett egyetemi tanszékek és a pártoktatás előadói szükségszerűen a nemzeti kérdés marxi—lenini elméletének értelmezését tekintették főfeladatuknak. Munkásságuk főként propagandisztikus-publicisztikai természetű volt. Erőfeszítéseiket elsősorban a polgári nacionalizmus leleplezésére, a szocialista hazafiság és a nemzetköziség kölcsönhatásának megvilágítására összpontosították. Ez az orientáció megfelelt az akkori szükségleteknek, és visszatükrözte egyben a propagandisták, a közírók és tanerők adott elméleti színvonalát. Egyrészt nem indult még meg korszerű szakosodás és kutatótevékenység a társadalomtudományokon belül, másrészt vajmi kevés történt az elmélet alkotó továbbfejlesztésére a romániai viszonyok között. Az előadások, tanulmányok és cikkek szerzői rendszerint megelégedtek azzal, hogy sűrűn hivatkoztak klasszikus szövegekre. Hosszú időn át a sztálini tételek képviselték e vonatkozásban az abszolút igazságot. Széktás szűkkeblűség gátolta a nemzeti hagyományok értékelését, az általános és az egyes e téren jelentkező viszonyát pedig valamilyen anacionális szemlélet torzította el; a nemzeti-nemzetiségi sajátosságok szinte feloldódtak, eltűntek a minden országban kötelező erővel érvényesülő egyetemes törvényszerűségek hatására.

Egy átmeneti szakasz után, amelyben ez a problematika majdnem teljesen háttérbe szorult, fordulat következett be a Román Kommunista Párt IX. kongresszusának szellemében. A dogmatizmus leküzdésével az általános tételek konkrét alkalmazásának bátorítása, a történelmi múlt és a hagyományok árnyalt kezelésének ösztönzése termékenyítő hatással volt a nemzeti kérdést közvetlenül vagy közvetve érintő tudományágakra is. Fellendült a történelemkutatás, a demográfia, a társadalomlélektan, a néprajz, a nyelv- és irodalomtudomány. Érdekes, látókört tágító viták bontakoztak ki a társadalomban végbemenő homogenizálódásról, az új struktúrákról, a kultúra nemzeti jellegéről, a szuverenitás bel- és külpolitikai jelentéséről, az állam mai és holnap szerepéről. Napvilágot láttak figyelemre méltó kísérletek a nemzetfogalom, a nemzeti tudat és jelleg meghatározására. Ugrásszerűen javult a nemzetközi szakirodalomról tájékoztató dokumentáció. Létrejöttek — egyszerűen — a korigényeknek megfelelő kutatómunka feltételei. Az elért eredményeket ugyanis nem tekinthetjük kielégítőnek, ha a kérdés horderejét, a pártoktatás kiemelkedő elméleti feladatok teljesítésének színvonalát és ütemét vesszük tekintetbe. Nem lehetünk elégedettek a tekintetben sem, milyen mértékben kapcsolódtunk be a nemzeti kérdés különböző vonatkozásai körül a határokon kívül is zajló vitákba, vagy mennyire értékesítettük kritikailag a nem marxista szerzők idevágó módszereit, feltevéseit.

Régi igazság, hogy a kedvező lehetőségek nem válnak maguktól valósággá. Ehhez koncepciózus kutatási tervre, korszerű eljárásokra és intézményi keretekre —, de mindenekelőtt jól felkészült szakemberek lelkes, kitartó munkájára van szükség.

A tennivalók között nem hanyagolható el a modern társadalomtudományok állandó differenciálódásából, a vizsgált jelenség sokrétűségéből származó dilemmák tisztázása sem. Melyik tudományág hivatott leginkább a nemzeti kérdésre? A történelmi materializmus? A tudományos szocializmus vagy a fiatal marxista szociológia? És a szakszociológiák közül melyiké az elsőbbség? A politikai szociológiáé avagy a társadalmi csoportokra specializált kutatásé? Mi legyen az álláspontunk a Nyugaton művelt imagológiával, konfliktológiával vagy néplélektannal kapcsolatban?

Mielőtt válaszolni próbálnánk e kérdésekre, tekintsük át az eddigi megoldásokat. Vegyük számba a nemzeti problematika különféle oldalait vizsgáló tudományok eddigi teljesítményeit.

A nemzeti kérdés hagyományos (főleg didaktikai célokat követő) tárgyalását a történelmi materializmus, illetve a tudományos szocializmus megfelelő fejezetei biztosították. Nagyjában e keretek között helyezkednek el a már említett tanulmányok is, amelyeknek szerzői (Tudor Bugnariu, Constantin Vlad, Dumitru Mazilu, Constantin Popovici, Nicolae Corbu, Constantin Mitea, Elena Florea, Ana Gavrilă, M. Marian) a nemzet fogalmával, a marxista nemzetfogalom fejlődésével, a nemzeti tudattal és jelleggel, a román nemzet szocialista fejlődésében érvényesülő folyamatosság és diszkontinuitás viszonyával, a román nemzeti állam és nemzet kialakulásával, a nemzeti kérdés megoldásával foglalkoznak — elsősorban az elméleti általánosítás síkján, a klasszikus szövegekre és a pártdokumentumokra való hivatkozásokkal. Az RKP Központi Bizottsága mellett működő Történelmi és Társadalompolitikai Intézet folyóirata, az *Analele* pedig vitát kezdeményezett a nemzet fogalmáról (1967. 6).

Az utóbbi években számos történelmi munka jelent meg 1848-ról, a múlt századbeli román nemzeti mozgalmakról, az egységes román nemzeti állam eszméjét képviselő személyiségekről, a Habsburg-monarchia bukásáról (Victor Cheresteşiu: *A balázsfalvi nemzeti gyűlés*, 1967; Em. Marica — Hajós József — Călina Mare: *Ideologia generaţiei române de la 1848 în Transilvania*, 1968; George Bariţ: *Studii social-politice*, 1962; D. Prodan: *Supplex Libellus Valachorum*, 1967; Miron Constantinescu — Ştefan Pascu: *Desăvîrşirea unificării statului naţional român*, 1968; Ştefan Pascu: *Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia*, 1968). E könyvek természetesen bőven tárgyalják a román—magyar kapcsolatokat az adott történelmi-politikai koordináták között, történéseink azonban nem szenteltek eddig kellő figyelmet e kapcsolatoknak a két világháború között. A romániai történelemkutatók adósaink még a nemzetiségi kérdés történetének megírásával. E hiányosságok felszámolását nagyban elősegítené, ha a felsorolt munkák és problémák kapcsán véleménycsere jönne létre. (A hazai magyar sajtó például megelégedett néhány rangosabb mű egyszerű bemutatásával.) Jelentős teljesítményről adhatnak viszont számot a román—magyar kulturális kölcsönhatások kutatói. Ismét fellendülőben van a helytörténet.

A párt és a munkásmozgalom történetével foglalkozó kutatók adalékokkal járulnak hozzá a nemzeti elnyomás rendszere ellen, a proletariátus vezetésével folyó harc felidézéséhez. Munkásságuk új szempontokat megfogalmazó eligazítást nyert ama pártdokumentumokban, amelyek felelevenítik a Komintern politikájának némely vonatkozását, és kritikai elemzés alá veszik pártunk néhány múltbeli állásfoglalását (például az V. kongresszus határozatait a nemzeti önrendelkezés kérdé-

sében). Több évforduló a közelmúltban alkalmat szolgáltatott olyan fontos események mai szemmel történő értékelésére, mint például a Vásárhelyi Találkozó és a gyimesi csángók harca. E megemlékezések forrásértékű adatokat hoztak felszínre a nemzetiségi harcok megfrandó történetének egy-egy fejezetéhez. Néhány közleménytől eltekintve, nincs azonban még átfogó képünk a MADOSZ-ról. (Sokat várunk e vonatkozásban Bányai Lászlótól, aki már két nagyobb tanulmánnyal — *A magyarság a Dunavölgyében*, 1938; *Harminc év*, 1949 — és számos értekezéssel bizonyította be, hogy a kérdés hivatott szakértője.)

Termékenynek ígérkezik továbbá a két világháború közötti időszakasz ideológiai életének felmérése; megoldásra vár a magyar társadalmi és kulturális áramlatok, intézmények és folyóiratok új kritikai leltározása. E problémakört érintő, megjelent tanulmányok (Balogh Edgár, Méliusz József, Nagy György, Tóth Sándor és mások írásai) jelzik, mi minden vár kibányászásra, többek között a *Korunk*, a *Magyar Kisebbség*, a *Hitel*, az *Erdélyi Helikon*, az *Erdélyi Fiatalok* és az *Erdélyi Múzeum* monografikus feldolgozásával.

Ma szinte átment a köztudatba az a felismerés, hogy a romániai magyarság (s általában minden etnikai csoport) önismeretének és öneszmélésének kialakításában különleges jelentőségű szerepet játszik a nyelv- és irodalomtudomány, valamint a néprajz. A kifejezetten nemzetiségi sajátosságokat felölelő kutatási ágak funkciójáról van szó. Nos, e tekintetben mindhárom diszciplína honi magyar művelői sok elismerésre méltó eredménnyel segítették elő a romániai magyar nemzetiség valóságának megismerését. Ki kell emelnünk irodalomtörténészeink érdemeit az önállósult romániai magyar irodalom jellegzetességeinek feltárásában; számos idevonatkozó konklúziójuk építhető be a nemzetiségi kérdés elméletébe.

Ez a vázlatos és nem csupán regisztráló szemle nem ad, nem is adhat egyértelmű megoldást a jelzett dilemmákra. Valóban a nemzeti-nemzetiségi kérdés nem szorítható be valamely tudományág Prokrusztész-ágyába. Történészek, demográfusok, társadalomtudósok, néprajzosok, nyelvészek, közgazdászok, politológusok, szociálpszichológusok, jogászok és irodalomkutatók egybehangolt munkájára van szükség e jellegzetesen interdiszciplináris hozzáállást igénylő jelenségcsoport tanulmányozásában. A nyelvi és kulturális adottságokból, valamint az érdeklődésből fakadó természetes munkamegosztás alapján elágazó kutatásnak pedig a román, a magyar és a német szakemberek közös, internacionalista szellemű vállalkozásaként kell kibontakoznia. Várható eredményei hatékony integráló szerepet tölthetnek be annak a szocialista honpolgári öntudatnak a kifejlesztésében, amely ugyanakkor kelet-európai és tágabb összefüggésekben szolgálja a népek barátságát.

*

Milyen feladatok várnak a szociológiára ebben a sokoldalú tudományos tevékenységben?

A történelmi materializmusra támaszkodó, de vele nem azonos, több szakutatósi ágból álló és sajátos tudománycsoportként kialakult marxista szociológia létjogosultságát igazoló érvek — mutatis mutandis — támpontokat nyújtanak a kérdésre adandó válasz megfogalmazásában. A fejlődés, a reális társadalmi szükségletek mai szintjén ugyanis nem tarthatjuk kielégítőnek azokat a tételes megoldásokat, amelyeket a filozófiai jellegű történelmi materializmus a nemzeti kérdés viszonylatában is nyújtott. Nyilván nem arról van szó, hogy a marxizmus—leninizmus elméleti megállapításai a nemzet kialakulásáról, a különböző etnikai közösségek történelmi sorrendjéről, a nemzeti kérdés megoldásáról elvesztették volna érvényü-

ket. Leválasztva róluk a skolasztikus-apologetikus üledékeket, változatlanul megőrizték irányadó értéküket a további kutatásban és a gyakorlati alkalmazás területén. Az a társadalmi valóság azonban, amelyet ezek a tételek a maga történetiségében elméletileg általánosítottak, szüntelen változásoknak van azóta is kitéve. Innen annak a szükségessége, hogy az etnikai viszonyokat és csoportokat, valamint a járulékos jelenségeket a *konkrét szociológiai kutatás* segítségével kövessük nyomon a tér—idő-koordináták megszabta dinamikájukban.

A hagyományos elemzés a történelmi materializmus keretei között különben sem terjedt ki számos — elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt — fontos jelenségre (például a nemzeti előítéletek, sztereotípiák, az értelmiség szerepe a „mitudat“ kialakításában, a társadalmi mobilitás és a nemzetiségi viszonyok korrelációja). Ezeket nem lehet megkerülni, nem marxista vizsgálatuk pedig könyvtárnyi kötetet képvisel. Nyilvánvaló, milyen termékenyítő lehet a társadalomelméleti általánosítás szempontjából is ez a kiszélesített pászmán folyó, modern eljárásokat alkalmazó kutatás. Végül pedig ne feledkezzünk meg arról a központi, összehangoló és szintetizáló szerepről sem, amelyet egy erre sajátosságosan alkalmas tudománynak kell betöltenie a nemzeti-nemzetiségi kérdés interdiszciplináris kutatásában. Meggyőződésünk, hogy az összes érintett tudományágak között ezt a funkciót éppen a szociológia láthatná el, tekintettel arra, hogy az etnikai viszonyok és csoportok sokrétű demográfiai, társadalompszichológiai, kulturális vetületű valósága — végső fokon társadalmi realitás.

Felkészült-e a marxista szociológia a szerep betöltésére? Állapítsuk meg rögtön előljáróban, hogy az etnikai viszonyok marxista szociológiai elemzése még kialakulásának kezdeti szakaszánál tart. Marx nem dolgozott ki ugyan összefüggő elméletet a nemzetről, de számos alapvető tételt fejtett ki ezzel kapcsolatban, Lenin pedig — mint ismeretes — nagy figyelmet fordított a nemzeti-nemzetiségi kérdésre mind a fejlett tőkés országok, mind a gyarmatok, mind pedig a fiatal szocialista társadalom összefüggései között. Éppen ezért jogosan állapítja meg Maxime Rodinson e kérdésnek szentelt tanulmányában (*Le marxisme et la nation. L'homme et la société*, 1968. 7), hogy a nemzeti kérdés korszerű marxista szociológiájának megalapozásakor vissza kell nyúlni a Marx felfogásában impliciten foglalt nézetekhez és — tegyük hozzá — az élő lenini örökséghez. Ami viszont a konkrét jelenségek konkrét vizsgálatát illeti, tisztázásra vár, milyen irányba tereljük a szakosított kutatást. Ez egyrészt a feltárássra váró jelenségek, problémák számbavételét sürgeti, másrészt opciót kíván a tekintetben, hogy melyik szakszociológiát tekintjük illeltesnek.

Az utóbbi vonatkozásban még nem alakult ki egységes felfogás. Jan Szczeponski például külön szakosított vizsgálatok keretei közé utalja az etnikai és faji viszonyok tanulmányozását (*A szociológia alapjai*, Budapest, 8). mások a politikai szociológiát tartják erre alkalmasnak. A vita során természetesen figyelembe vehetők a nem marxista szerzők véleményei. Don Martindale minnesotai professzor például külön szociológiai vizsgálat tárgyává szeretné tenni a nemzeti jelleget (*Revue de Psychologie des Peuples*, 1968. 1), Ralf Dahrendorf nyugatnémet szociológus a csoportkonfliktusokat osztályozó táblázatának egyik rovatába sorolja be — formális ismérvek alapján — az állam és az etnikai kisebbségek viszonyát (*Gesellschaft und Freiheit*, München, 1961). Roger Bastide felfogása szerint az etnikai viszonyok szociológiája a konfliktusos természetű társadalmi csoportrelációk kutatásához tartozik (*Revue de Psychologie des Peuples*, 1969. 4). A mai polgári szociológiában elterjedt csoportkutatások az ún. O képződmények kategóriájának keretei között vizsgálják a kisebbségeket (az O képződmények intézményesedett alakulatok, amelyekben az

emberi magatartást a résztvevőknek a társadalmi rendről való elképzelései határozzák meg). Georges Gurvitch — bár nem kifejezetten — ama „mélysociológiai“ rétegbe helyezi — elemzés céljából is — az etnikai csoportokat, amelyet bizonyos irányú kollektív viselkedés, társadalmi szerepvállalás és szimbólumok határoznak meg (*Traité de sociologie* I. 162—170). A holland szociográfusok viszont ezt a régi műfajt tartják kiválóan alkalmasnak a kisebbségek tanulmányozására (H. D. de Vries Reilingh: *Soziographie, Handbuch der empirischen Sozialforschung* I. Stuttgart, 1962). Szerintük a szociográfia — többek között — azzal járul hozzá a társadalmi elméletalkotáshoz, hogy feltárja a népek, nemzetek és nemzetiségek sajátosságait, bepillantást nyújt az emberi társadalom sokféleségébe. Ezen az úton segíti elő a Merton-féle „középfokú elméletek“ kidolgozását is. Robert K. Merton amerikai szociológus — mint ismeretes — középfokúaknak nevezi azokat az elméleteket, amelyek közvetítenek a mindennapi rutinos vizsgálatok és az átfogó spekulációk között. E realista megközelítéssel lehetne — szerinte — eredményesen kutatni a konfliktusban levő csoportérdekek dinamikáját is (*Social Theory and Social Structure*, 1957. 5—7). Viták folynak Nyugaton az imagológia, a néplélektan, az etnográfia és a kulturális antropológia illetékességéről, e diszciplínák és a szociológia együttműködéséről az etnikai sajátosságok vizsgálatában s e nézetekkel mi természetesen a magunk álláspontjáról kritikailag nézünk szembe.

Láthatjuk, az etnikummal foglalkozó különféle társadalomtudományok szintetizálására is hivatott szociológiának szintén meg kell küzdenie az egyre jobban elágazó szakkutatásból származó nehézségekkel. A tudományok története azonban azt tanúsítja, hogy a legtöbb úttörő tudományos kezdeményezést hasonló viták kísérték. E nézeteltérések különben sem teszik kérdésessé a szociológiai megközelítés alapvető szerepét és a szociológiai általánosítás jelentőségét. E tekintetben ugyanis a szerzők többsége egyetért. Sokkal fontosabb ennél — véleményünk szerint — annak a tisztázása, milyen funkciót töltsön be a szocialista társadalomban az etnikai viszonyok több szakkutatási ágban megvalósuló szociológiája? Ha e tudomány művelőit elkötelezett, felelős értelmiségieknek tekintjük, nyilvánvaló, hogy munkásságuknak főként az etnikai viszonyok alapos megismerésére kell irányulnia. A marxizmus lényegéből fakadó kritikai szemléletünknek viszont e relációk fejlesztését, tökéletesítését kell szolgálnia, mind azonnali szociotechnikai értelemben, mind a további fejlődés alternatíváinak megfogalmazásával. A társadalmi önismeretet és a társadalomelméletet sarkalló kutatás — e területen is — nem csupán az optimalizálás, hanem a humanizáció jegyében ösztökéli-támogatja a szocialista társadalomvezetést. Nem nehéz azt sem felismerni, hogy éppen az etnikai viszonyok — oly sok előítéletől, nacionalista torzítástól át- és áthatott — területén milyen jótékony segítséget nyújthat a tárgyilagos valóságfelmérés a téves tudatok lebontásával, a közvetíttség legalkalmasabb formáinak kimunkálásával.

*

A feltárára váró jelenségek kijelölésekor, a kutatás tematikájának megállapításában és a megfelelő módszertan kidolgozásában nélkülözhetetlenek bizonyul a *dialógus*. A párbeszéd teszi e vonatkozásban is lehetővé számunkra, hogy asszimiláljuk a társadalomtudományok élő nemzeti és nemzetközi örökségét, és biztosítja egyben a kortárs, nem marxista áramlatokkal való eszmecserét, a valóban tudományos értéket képviselő nézetek és módszerek kritikai átvételét.

Az a „szociológiai emlékeztetvesztés“, amelynek veszélyére P. A. Szorokin hívta fel a figyelmet, súlyosan érintené nyilván az etnikai viszonyok kutatását is. E károsodást elkerülendő nem csupán magától az említett „amnéziától“ kell magunkat

óvnunk. Helyesbítésre várnak mindazok a torzítások, amelyek hamis megvilágításba helyezték a múlt nem egy jeles szociológusának nézetét.

Hogy a múlttal folyó párbeszédben a marxizmuson belül maradjunk, időszőrűnek tűnik Otto Bauer *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* (Bécs, 1907) című munkájának árnyalt újraértékelése, annak az egyoldalú és sommás ítéletnek a megkérdőjelezésével, amely a nemzetfogalom és a kulturális autonómia e könyvben jelentkező koncepcióját ért — egyébként jogos — sztálini bíráló nyomán rögzítődött. (Rodinson már figyelmeztetett arra, hogy Bauer egyik érdeme a nemzeti jellem fontosságának a felismerése.) Ismeretes, hogy Jászi Oszkár *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés* (Budapest, 1912) című alapvető művére Bauer és Renner felfogása jelentős hatással volt. Így már e koncepció kritikai felidézésének is el kell nálunk vezetnie Jászi újraolvasásához. De természetesen nem csupán ez az összefüggés teszi indokolttá a Jászi nézeteivel való mai szembesítésünket. Erre a döntő indítékot ama körülményben találjuk, hogy a polgári radikalizmus e képviselőjének vitatható vagy elhibázott tételei a mi valóságunk tényeire is támaszkodnak. Egyébként Fukász György *A magyarországi polgári radikalizmus történetéhez* (Budapest, 1960) című könyvének Jászi nemzetiségi elméletével az politikájával foglalkozó fejezete tárgyilagos elemzést nyújt. Szükségét érezzük azonban annak, hogy annyi év után egy romániai magyar szociológus is kifejtse véleményét a mi — igaz, már történelmivé vált — problémáinkat érintő munkáról. E kritikai újraértelmezésnek szükségszerűen érintenie kell mind Bauernek a nemzeti kérdés forradalmi megoldását mellőző koncepcióját, mind Jászi bölcséleti eklekticizmusát. Különben, Jászi elméleti fejtegetései a nemzetről, a nemzetiségről s a kérdés történetéről fogódzókát kínálnak a körülöttünk változatlanul zajló időszakos vitákban. Jól kiegészíthetné ezt a kritikai felidézést a Jászival kortárs Vasile Goldiş ugyanerről a problémaköréről szóló, a román demokratikus nemzeti törekvéseket érvényesítő írásainak újradiaása és megfelelő kommentálása.

A romániai magyar társadalomkutatás múltjával kapcsolatban volt alkalmam utalni e hagyaték értékére az önismeret, a nemzetiségi kérdés tanulmányozása szempontjából (*Korunk*, 1969. 6. és 7.). Kiemeltem ugyanakkor szociográfiánk úttörőinek, Braun Róbertnek és Aradi Viktornak, valamint munkásságuk folytatóinak, a *Korunk* szerzőinek érdemeit a testvéri román nép valóságának feltárásában és a román társadalomkutatással való együttműködés megalapozásában. Ez alkalommal nyomatékosabban szeretném felhívni a figyelmet a két világháború közötti korszak társadalomtudományi terméséből azokra a munkákra, amelyek közvetlenül a nemzeti kisebbségekkel foglalkoznak, és alkalmazhatóknak mutatkoznak az etnikai viszonyok mai szociológiai vizsgálatánál.

A Habsburg-monarchia összeomlása után, az utódállamok keretei között a nemzeti-nemzetiségi kérdés új vetületekben nyilvánult meg. Joggal állapítja meg Hannah Arendt, hogy ebben az időben a délkelet-európai nemzetiségek helyzete a kontinens politikai életének központjába kerül (*Elemente totaler Herrschaft*. Frankfurt am Main, 1958. 12). A nemzetiségi kérdés a nemzeti kérdés részeként jelentkezik különösen Európa eme táján, ahol egyrészt megvalósultak a szláv népek és a románság jogos törekvései az állami egységre, másrészt viszont az új állami keretek között a társadalmi-nemzeti elnyomás új problémákat és új ellentéteket hozott létre. A főké-s-földesúri rendszerek talaján keletkezett konfliktusok szenvedélyes légkörében a polgári politikai közírás tartotta felszínen a nemzeti kisebbségek problémáját. Ez a publicisztika azonban túlnyomó részben magán viselte a külön-

féle nacionalista elfogultságok bélyegét. Nem alkot kivételt a terjedelmes jogi irodalom sem.

Nálunk, Erdélyben elsősorban Balogh Artúr nevéhez fűződik ez a — számos könyvben, tanulmányban konkretizálódott — jogtudományi-publicisztikai tevékenység. Noha a tárgyát alkotó jogrendszer a múlté, kritikai felelevenítése bizonyos vonatkozásban még mindig hasznosnak ígérkezik. A nemzetiség, a nemzeti kisebbség fogalmainak meghatározásában, olyan elméleti feladat érdekében tehát, amelynek megoldása változatlanul sok vitát provokál.

A második világháború vége felé jelent meg Mikó Imre *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika* (Kolozsvár, 1944) című vaskos munkája. E gazdag forrásanyagra támaszkodó könyv kapcsán ugyanazokat a fenntartásokat kell megfogalmaznunk, mint amilyenekkel az egész korabeli polgári jogi-politikai természel kapcsolatban élünk. Vitán felüli azonban Mikó könyvének dokumentációs értéke, különösen történeti szempontból.

A nemzetiségi kérdést taglaló szakirodalomban szinte uralkodó jogi orientáció mellett napvilágot láttak felismerhetően szociológiai tájékozódású tanulmányok, kísérletek is. A *Korunk* oldalain történt már hivatkozás Mikó Imrének régebbi, a történelmi materializmus hatását viselő könyvére (*Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*. Kolozsvár, 1932). E kezdeményező tanulmány kettős vonatkozásban is megőrizte érdekességét. Egyrészt (s erre rámutattam) módszertanilag változatlanul termékenynek mutatkozik munkahipotézise, hogy a „nemzetiségi kérdést hosszszerszében a falutörténet reávonatkozó adatainak kiválogatásával mutathatjuk be“ (i. m. 22). A falu nemcsak a múlt tekintetében lehet konkludens. A modern iparosítás feltételei között — amint ezt számos szakember hangsúlyozta — a falu nem csupán viszonylag sokáig őrzi a nemzetiségi sajátosságokat, hanem az a mikrorealitás is, amelyben jól nyomon követhetők az etnikai viszonyoknak a műszaki fejlődés, a városiasodás, a kulturális kölcsönhatások meghatározta változásai. Másrészt tanulságos Mikó munkája a nemzetiségi szociológia tárgykörének meghatározói számára. Íme néhány, nem fontosság szerint felsorolt, általa vizsgált jelenség: népszaporulat; együttélés; a család szerepe az anyanyelv és öntudat ápolásában; a vegyes házasságok hatása; a vegyeslakosságú falvak gyermekeinek nyelvtanulása; a tanító hivatása; nyelvhasználat a közigazgatásban és a jogszolgáltatásban; a felekezeti különbségek és a nemzetiségi megoszlás viszonya; az egyházak szerepe; a hagyományok funkciója; kölcsönhatások a nyelvben, viseletben, építkezésben és zenében.

Venczel József ugyancsak túlnyomórészt szociológiai jellegű tanulmányai módszertanilag, főként a statisztika szakavatott alkalmazásával, vonják magukra a kutató érdeklődését. A statisztika segítségével vizsgálja nem csupán a népesedési viszonyokat (*Öt oltmenti székely község népmozgalma. Hítel*, 1937. 1), hanem kísérletet tesz ezen oltmenti települések alkati különbségeinek megállapítására (*Erdély és az erdélyi román földreform. Hítel*, 1940—41. 3—4). Ez az összehasonlító struktúravizsgálat, noha alkalmazott rétegeképző ismérvei ma már nem felelnek meg a korszerű tudományos igényeknek, figyelemfelhívó marad tárgyánál és komparatista szemléleténél fogva. A marxista nemzetiségi szociológia egyik feladatát alkotja ugyanis az etnikai csoportok mikrostruktúrájának feltárása és egybevetése. A Székelyföld sajátos problémái — magától értetődően — nem hiányozhatnak a romániai magyarság társadalomképéből. Venczel József tanulmányai a székely népfölöslegről és a székelyek kirajzásáról éppen ezért őrizték meg dokumentációs érvényüket (*Néhány adat a székely kivándorlás hátteréről. Hítel*, 1936. 4).

Az etnikai csoportok marxista szociológiája sem tekinthet el a szórványkérdéstől, e jelenség vizsgálatától, amely új vonásokat mutat a társadalmi mobilitás

mai összefüggései között. Ebből a szempontból kell felidézni a probléma régebbi szakirodalmát, különösen Nagy Ödön vizsgálódásait (*Szórvány és beolvadás. Hítel*, 1938. 4).

Ez alkalommal nem térek ki ismét Sulyok István tudománytalan, nacionalista fogantatású javaslatára egy ún. „kisebbségi szociológia“ kidolgozását illetően. Említett írásomban (*Korunk*, 1969. 7) leszögeztem, hogy ezt az — egyébként gyakorlatilag meg sem valósult — kezdeményezést nem sorolhatjuk be hagyományaink közé. Meggyőződésem, hogy vállalkozásunk autentikus hazai előzményeit a régi *Korunk* idevágó, a nemzeti kérdés marxista elméletét tárgyaló közleményeiben, sajátosan pedig a MADOSZ körül csoportosuló értelmiségiek valóságismerő, a nemzetiségi tömegek érdekeit és a román néppel való egység gondolatát képviselő publicisztikájában lelhetjük fel. Ez az irodalom a Román Kommunista Párt nemzeti politikájából merítette fő eszmei ösztönzését. Egy szemlecikkében Balogh Edgár (*Korunk*, 1937) megfogalmazta ezt a törekvést, amikor a Vásárhelyi Találkozó szellemében sürgette a „népkutatást“, azt a szociográfiát, amely biztosítja a nemzetiségi kataszter elkészítését, az akkori népesedési viszonyok, az urbanizálódás vonzásában megindult gazdasági vándorlások, a Moldvába és Havasalföldre irányuló kirajzások tudományos feltárását.

Bármilyen termékenynek bizonyul is tematikai és módszertani szempontból e hagyományaink újraértékelésében megnyilvánuló párbeszéd a múlttal, a korszerűség követelményei nyilván nem engedik meg, hogy a nemzeti-nemzetiségi kérdés vizsgálatát egyszerűen ott folytassuk, ahol az elődök abbahagyták. Nem hunyhatunk szemt afőlött, hogy az elemzett korszak leghaladóbb, legidőtállóbb kutatásai sem haladták meg annak az intellektuális „kézművességnek“, ama „kisipari“ jellegű társadalomrajznak a szintjét, amelynek hiányosságaira C. Wright Mills hívta fel a figyelmet. Gondosan vigyáznunk kell arra, hogy az etnikai viszonyok tanulmányozása, amely már tárgyánál fogva is magában rejti a beszűkült etnocentrizmus veszélyét, ne rekedjen meg valamilyen vidékies folklorizmusnál — távol a társadalomtudomány nemzetközi törekvéseitől, mélyen alatta a ma már kötelező világszínvonalnak. Jól tudom, nem könnyű kielégíteni ezeket az igényeket. Kötelességemnek tartom azonban, hogy tudatosítsam ezt a feladatot és hangsúlyozzam az amatőr-ködés meghaladásának szükségességét — a nemzetközileg kialakult kutatások eredményeinek és eljárásainak alkotó alkalmazásával.

Mindenekelőtt alaposabban kell tájékozódni a szocialista országokban folyó hasonló tematikájú tudományos tevékenységről, amely, noha szintén az első lépéseknél tart, sok tanulságot kínál rokonjellegű tapasztalatai révén. A Szovjetunióban évekkel ezelőtt zajlott le a nemzet-fogalom vitája. Az 1965-ben megindult eszmecsere résztvevői szükségesnek tartották az — egyébként tudományos és marxista jellegű — sztálini meghatározás kiegészítését és korrekcióját az elmúlt fél évszázadban végbement változások fényénél. A vita során szönyegre került az angol, francia, amerikai, belga és spanyol nemzetalakulás kérdése, valamint az ázsiai, afrikai és latin-amerikai népek nemzetté válásának sajátossága. Ezt a vitát több más szocialista ország szakemberei is átvették.

Ami az etnikai viszonyok konkrét szociológiai kutatását illeti, J. V. Arutjunyan szerint ez a munka még eléggé szórványos, és nem megy túl a kísérletezésen. A konkrét adatok hiánya természetesen károsan hat ki az elméleti általánosításra, noha fontos kérdések várnak megfelelő válaszra. Megkülönböztető sajátossága-e a lelki alkat, fontos ismérve-e az etnikai öntudat a nemzetnek? Milyen szerepet ját-

szanak a különböző tényezők (a közös terület, gazdasági élet, nyelv) a nemzet kialakulásában? Milyen a nemzetek közötti kapcsolat dinamikája?

Arutjunyan egyébként egyike azoknak, akik az etnikai viszonyok konkrét kutatását már a gyakorlatban művelik. A *Voproszi filozofii* 1969. 12. számában közölte a Tatár Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaságban végzett vizsgálat eredményeit az etnikai folyamatok sokrétűségéről. Munkatársai a nemzetiségi viszonyokat a beállítottság és magatartás rögzítésével mérték fel olyan kérdésekben, mint például az orosz és a tatár anketálanyság állásfoglalása az együttes munkával, a más nemzetiségű vezetőséggel és a vegyes házasságokkal kapcsolatban. Vizsgálták továbbá a nemzetiségi kölcsönhatások változásának dinamikáját, a kulturális színvonal, a vallási meggyőződés és a nemzetiségi magatartás korrelációit.

Az utóbbi években a lengyel szociológusok érdeklődése is élénkebb lett a nemzet iránt. Figyelemre méltóak Jan Szczepanski tanulmányai az értelmiség szerepéről a nemzeti öntudat kialakításában és megőrzésében, valamint Jerzy J. Wiatr elméleti munkássága a nemzet társadalmi funkciójáról.

A jugoszláviai szociológusok számára ez a problematika megkülönböztetett fontosságú, hisz olyan társadalmi rendelkezések kell eleget tenniük, mint a szocialista építés nemzeti sajátosságainak elméleti kimunkálása vagy a nemzeti-nemzetiségi viszonyok és kapcsolatok elemzése a szövetségi államrendszerben, az öngazgatás feltételei között. Behatóan foglalkoztatja őket a nemzetköziség és a nemzeti mozzanat dialektikája mind az új társadalom építésében, mind a világ munkásmozgalmában. A zágrábi *Praxis* idegen nyelvű kiadásának 1968. 3—4. száma ezt az összefüggést tárgyalja magas szinten és újító szellemben. Az ottani magyar szociológusok és politológusok közül Rehák László munkásságát kell kiemelnünk.

Csehszlovákiában a közelmúltban lezajlott föderációs átalakulás ösztönzően hatott a nemzeti kérdés tanulmányozására. A Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetében Karel Pomaizl vezetésével különféle tudományágakhoz tartozó szakemberekből álló kutatócsoport foglalkozik — átfogó, részletes terv alapján, inkább elméleti síkon — a nemzet és a nemzetiség probléma-komplexumával. Szlovákiában az elmúlt években szenvedélyes viták folytak a nemzeti konfliktusok történetének bizonyos szakaszairól, újabban pedig tudományos igényű kezdeményezések bontakoznak ki a nemzetiség-fogalom tudományos meghatározására és az ottani magyar nemzetiség szociológiai tükrének elkészítésére. Ez a vállalkozás Kardos István nyitrai szociológus nevéhez fűződik, aki a szocialista társadalom struktúrájának kereteiben kívánja tanulmányozni a magyarság rétegződését, mobilitását és sajátos etnikai jegyeit. Az általa javasolt kutatási programban — többek között — még a következő kérdések szerepelnek: Melyik társadalmi csoport a nemzeti tudat fő hordozója? Milyen fokú és milyen irányú a magyarság különböző rétegeinek reprezentációs igénye a társadalmi életben? (*A csehszlovákiai magyar társadalom a szociológia tükrében. Irodalmi Szemle*, 1969. 1.) Kardos és munkatársai nagy figyelmet szentelnek az értelmiség nemzetiségi szerepének.

Magyarországon sokáig főként a nemzeti kérdés történeti vonatkozásai kerültek az érdeklődés előterébe. Egyrészt a szakemberek elsősorban a múlt idevágó dokumentumait dolgozták fel (Kemény G. Gábor és Arató Endre művei), másrészt az egymást követő vitákban is a történelmi aspektusok szerepeltek jelentős hangsúllyal.

Az időszerű társadalompolitikai és kulturális feladatok készítették az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő Társadalomtudományi Intézetnek a szocialista hazafiság és az internacionalizmus problémáival foglalkozó munkaközösségét, hogy 1968 végén tanulmányozni kezdje a magyarországi nemzeti kérdést. E stúdium alap-

ján Kővágó László vitaindító tanulmányt készített, a polémia elméleti következtetésekben is gazdag anyagát pedig a *Nemzeti kérdés — nemzetiségi politika* (Budapest, 1968) című kötetben hozták nyilvánosságra.

*

Az előbbieken érintettem már — bizonyos vonatkozásokban — a nem marxista társadalomtudomány irányzatait, új kutatási ágait. Ha most valamilyen összképet próbálnánk alkotni magunknak róluk, megállapíthatjuk, hogy különösen a II. világháború után jelentősen felduzzadt az etnikai viszonyokkal foglalkozó szakirodalom. Ezt a felfokozott érdeklődést egyrészt a viláégés tragikus tapasztalatai, a fasiszmus népirtó politikája, másrészt a fejlett tőkésországokban jelentkező — már említett — új nemzetiségi mozgalmak és konfliktusok váltották ki. A többnyire konkrét kutatások mennyiségi növekedésére jellemző például, hogy a sztereotípiavizsgálatokat bemutató — távrolról sem teljes — bibliográfia már 1960-ban 250 címet tartalmazott. A konkrét kutatások inflációjával szemben a tanulmányok elméleti színvonala, az általánosítás minősége sok kívánnivalót hagy maga után. Ennek okát — többek között — a különböző elfogultságokban, az ideológiai alapvetések erősen vitatható jellegében kell keresni. A nemzeti-faji előítéleteket kutatók például maguk sem mentesek mindig ezektől az előítéletektől. Számos szakember optikáját torzította el az a téves nézet, hogy a modern ipari civilizáció „olvasztótégelyében“ a kisebbségekre a teljes beolvadás, az eltűnés vár. Hibaforrássá vált az elburjánzó pszichologizmus, amely — a társadalmi tényezők mellőzésével — az egyén személyiségstruktúrájában, lelki komplexusaiban vélte megtalálni a nacionalista-rasszista szemlélet és magatartás egyedüli alapjait.

A lélektani megközelítés, nyilván, sok hasznos munkahipotézishez, értékes megállapításokhoz vezethet. És vezetett is. Hogy csak az előítéleteknél maradjunk, kétségtelen, hogy eleven hordozóik lélektani tanulmányozása közelebb visz kialakulásuk és mechanizmusuk megértéséhez. A döntő mozzanat mégis az a társadalmi környezet, amely az előítéleteket kitermeli. Ha valahol szüksége van a szociológiai és a lélektani nézőpontok egyeztetésére — a szociológiai hozzáállás alapvető, a kutatás stratégiáját meghatározó szerepének elismerésével —, akkor ez éppen az etnikai viszonyok és jelenségek területe. Amikor hangsúlyozzuk e jelenségcsoport kutatásának interdiszciplináris jellegét, akkor elsősorban e két tudományág művelőinek együttműködésére gondolunk.

Ami a szociológiai megközelítést illeti, számba kell vennünk a régebbi csoportszociológiát. Történelmileg Ludwig Gumplowicz téves szociál-darwinista elméletére is gondolunk az emberi fajok közötti harcról. William Graham Sumner viszont már hasznos fogódzót nyújtott a sajátcsoportban (in-group) kialakuló tudat elemzésével. Ez a tudat biztosítja a szükséges összetartást az idegen csoporttal (out-group) szemben. Emile Durkheim új utakat nyitott a kollektív képzetekről szóló tételével. A társadalmi normákként érvényesülő kollektív képzetek nagy hatással vannak ugyanis az egyének tudatára, érzésvilágára és magatartására. Charles H. Cooley-nak az elsődleges és másodlagos csoportokat megkülönböztető elmélete szintén termékenyítőnek bizonyult (Heinz E. Wolf: *Soziologie der Vorurteile. Handbuch der empirischen Sozialforschung*. Stuttgart, 1969. II. 912—950). Ne feledkezzünk meg Georg Simmelnek és Alfred Vierkandtnak az ún. jelképezonosulásra vonatkozó nézeteiről. A zászlókkal, címerekkel és más szimbólumokkal való azonosulás valóban hatékony tényező a nemzeti-nemzetiségi tudat kialakulásában (*Soziologie*. Frankfurt am Main, 1965. 109).

Nem sorolhatjuk most fel az összes, alkalmazhatónak mutatkozó modern szociológiai irányokat. Csak utalni szeretnénk a művelődésszociológiára, amely a kulturális kapcsolatok és konfliktusok értelmezésével, a kulturális asszimiláció folyamatának elemzésével járul hozzá az etnikai viszonyok megismeréséhez. Az ún. fejlődésszociológia a gyarmati iga alól felszabadult népek, az új nemzetek problémáinak kutatásával, az etnoszociológia pedig valamely nép, nemzet, etnikai csoport valóságának a teljesség igényével történő bemutatásával igéri ugyanezt a teljesítményt (Zvi Rudy: *Bemerkungen zu einer Soziologie des jüdischen Volkes. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 1969. 1).

A nem marxista kutatásban hangadó lélektani irányzatok között elsők az ún. *néplélektant* kell említenünk. Történészei megállapítják, hogy a múlt század végén jelentkező iskola az öntudatra ébredő etnikai csoportok törekvéseit fejezte ki a különféle beolvastó tendenciákkal szemben. Újabb képviselői, noha elismerik és kutatják a nemzeti sajátosságokat, a hangsúlyt az elzárkózás leküzdésére teszik (Roger Bastide: *Y a-t-il une crise de psychologie des peuples? Revue de psychologie des peuples*, 1966. 1). Ezt a szellemet képviseli az havre-i Centre de Recherches et d'Études de Psychologie des Peuples et de Sociologie Économique és folyóirata, a *Revue de Psychologie des Peuples*. Ez a létjogosultságát még mindig igazolni kénytelen irányzat karolta fel egyébként az *imagológia* elnevezésű kutatást, amely a népeknek egymásról és önmagukról kialakított képét vizsgálja — a néplélektan részeként. Művelői abból a feltevésből indulnak ki, hogy a kutatás nem annyira a kép tárgyát alkotó népről árulkodik, mint inkább a képet, a véleményt kialakító nép megismerését segíti elő (Sylvaine Marandon: *Les images des peuples. Revue de Psychologie des Peuples*, 1964. 1).

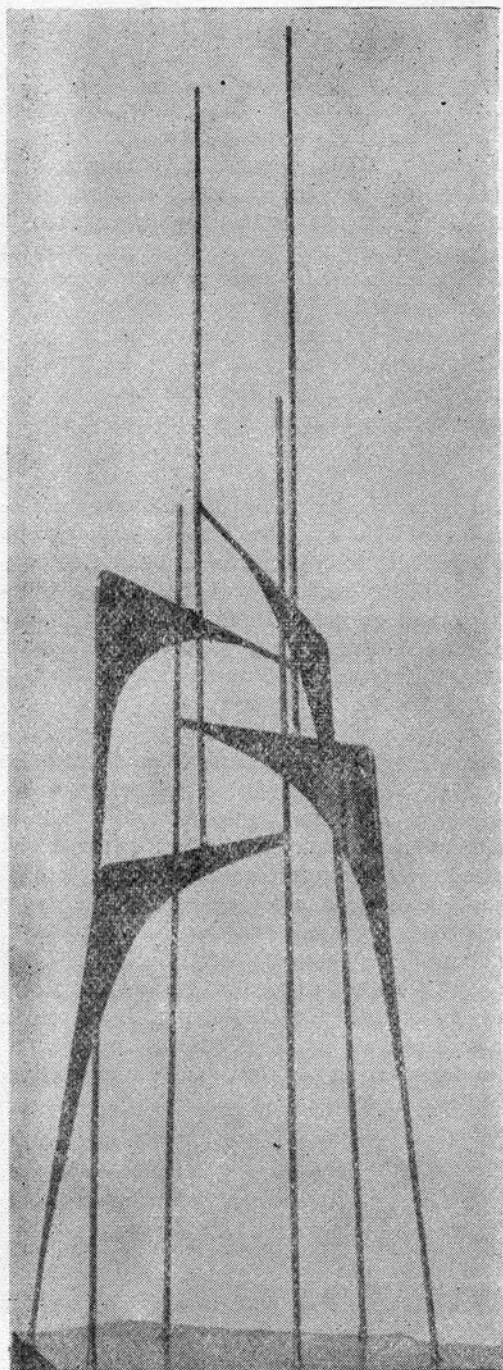
Az imagológia szervesen kapcsolódik a régebbi keletű és különösen az Egyesült Államokban igen elterjedt *sztereotípiá- és előítéletkutatáshoz*. Egyik legismertebb művelőjének beszámolója szerint ezek a kutatások kiterjednek a sztereotípiák eredetére (például, hogyan sajátítják el a gyermekek); hatására (például milyen befolyást gyakorol azokra, akikre vonatkozik); a sztereotípiák, előítéletek és diszkriminációk összefüggésére; a sztereotípiákban rejlő igazság-magra; változásaikra, egyéni élmények és a történelmi-társadalmi tényezők indítékára (Otto Klineberg: *Recherches sur les stéréotypes. Revue de Psychologie des Peuples*, 1966. 1).

Jelentős irodalom foglalkozik a sztereotípiák és előítéletek elméleti megvilágításával, ezeknek az elméleteknek (normatív, frusztrációs, „bűnbak“, az Adorno-féle autoritárius személyiség-elmélet) bírálatával (I. Sz. Kon: *A faji előítéletek pszichológiája. Korunk*, 1967. 3. és 7). E kritikák nem marxista megfogalmazói között is egyre inkább tért hódít az a felismerés, hogy noha ezek az elméleti értelmezések sok találó, lélektanilag érvényes mozzanatra, mechanizmusra hívták fel a figyelmet, a meghatározó társadalmi tényezők megkerülése miatt sem a megismerés, sem pedig a gyakorlat terén nem képesek valóban hatékony megoldásokat biztosítani. A kérdés egyik legjobb nyugati szakértője, Frank R. Westie is leszögezi összefoglaló tanulmányában, hogy az egyén tetteihez a közösség a kulcs, a mi korunkban pedig a közösség egyre inkább szervezett érdekcsoport jellegét ölti magára. E csoportok politikája jelentős hatással van az egyén tudatára és magatartására, s éppen ezért nem az egyéni dimenziókban, hanem az említett érdekcsoportok szociológiai elemzésében találjuk meg mind az előítéletek hiteles magyarázatát, mind leküzdésük elméleti alapjait (*Handbook of Modern Sociology*, Chicago, 1964. 613—614).

A néplélektan, az imagológia és az előítéletkutatás haladó képviselői ugyanis nyomatékosan hangsúlyozzák, hogy kutatásaikkal a népek jobb, kölcsönös megértését és közeledését, a békés koegzisztenciát kívánják elősegíteni. Roger Bastide pél-

dául leszögezi, hogy felfogásában a néplélektan az etnikumközi kapcsolatok meg-
javításának stratégiáját képviseli.

Felfogásunk szerint is a nemzetiségi szociológiának s általában az etnikai vi-
szonyok szociológiai alapvetésű interdiszciplináris kutatásának a népek dialógusát,
előítéletektől mentes párbeszédét kell ösztönöznie. Ebben rejlik mély humanista
jelentése!

*Ingo Glass:
Gótikus katedrális*

NATALJA BARANSZKAJA EGY HÉT A SOK KÖZÜL

Hétfő

Szaladok, szaladok és a harmadik emeleti lépcsőfordulóban nekiütközöm Jakov Petrovicnak. Behív magához és érdeklődik, hogy halad a munkám. Egy szóval sem említi, hogy elkéstem — teljes negyedórával később érkeztem. A múlt hétfőn húsz percet késtem, és akkor is beszélgetett velem, de nem reggel, hanem napközben, megkérdezte, milyen angliai és amerikai katalógusokat, folyóiratokat néztem át. A nyilvántartó füzet, amelyet reggelente a laboratóriumban írunk alá, az asztalán feküdt, és ő, jól láttam, belenézett, de akkor egy szót sem szólt.

Most figyelmeztet: januárban be kell fejeznünk az új üvegplasztik kipróbálását. Azt felelem, hogy tudok róla.

— Az első negyedévben leadjuk a rendelést — mondja.

Tudom, de hát meg lehet erről feledkezni?

Jakov Petrovics összehúzott, sötét szemé arcának rózsaszín párnáiban úszik. Tekintetemet keresve megkérdezi:

— Ugye nem fog elkészni a kísérletekkel, Olga Petrovna?

Elvörösödöm, és fejvesztetten hallgatom. Persze, felelhetném: „Hogy is gondol ilyet, természetesen készen leszek.“ Okosabb lenne ezt mondani. De hallgatom. Talán a fejemet tehetem rá, hogy nem futok ki az időből?

Halkan, egyenletesen csobognak Jakov Petrovics szavai.

— Figyelembe véve érdeklődését munkája iránt, és... hm... hm... a képességeit, áthelyeztük a megüresedett kutatói állásba, bevontuk egy érdekes problémát tanulmányozó csoportba. Nem titkolom, hogy valamelyest nyugtalanít... hm... meglep minket, hogy maga, hogy úgy mondjam, nem eléggé odaadóan viszonyul a munkához...

Hallgatom. Én szeretem a munkámat. Örülök neki, hogy önálló feladatot kaptam. Szívesen dolgozom. És nem veszem észre, hogy hiányozna belőlem az odaadás. De gyakran elkésem, különösen hétfőn. Mit felelhetnék? Remélem, hogy ez csupán egy kis letolás volt a késésért, semmi több. Mormolok valamit a jeges utakról és hóhányásokról a még épülő negyedünkben, a tömve érkező autóbusról, a tömegről, mely a Szokol állomáson a metróra várja... és bágyadt élméllyel emlékezem vissza, hogy minderről nem először beszéltek neki.

— Össze kell szednie magát — vonja le a következtetést Jakov Petrovics. — Bocsásson meg a, hogy úgy mondjam, oktató szavakért, de maga csak az első lépéseket teszi a munka mezéjén... Jógosan reménykedünk, hogy értékelni fogja azt a bizalmat, amelyet az ifjú szakemberbe helyeztünk...

Elhúzza a száját, ez a mosolyt jelenti nála. Ettől az erőltetett mosolygástól a hideg futkároz a hátamon. Idegen, rekedt hangon kérem az elnézését, ígérem, hogy összeszedem magam, és végre kinn vagyok az irodából. Szaladok, de a laboratórium ajtajában eszembe jut, hogy borzas vagyok. Megfordulok, és a régi épület — valamikor szálloda — keskeny folyosóján a WC-be futok. A hajamból a csatokat a tükör alatti mosdóra teszem, megfésülködöm és gyűlölöm magam. Undorral nézem kuszált hajam, kialvatlan szemem, gyerekes arcomban nagy szájam és hosszúra nőtt orrom, amely miatt Buratinóhoz hasonlítok. Ilyen képpel miért is nem születtem fiúnak?

Úgy-ahogy rendbe teszem a frizurámat, helyrerázogatom a pulóveremet, és most már lassabban lépkedek visszafelé a folyosón, — meg kell nyugodnom. De a főnökkel folytatott beszélgetés emléke

úgy tekeredik bennem, mint egy magnószalag. Egyes mondatai, szavai, hangszílyai most utólag ijesztően jelentőségteljesnek tűnnek. Miért ismételte folyton, hogy „mi“: bizalmat helyeztünk, nyugtalanít minket? Ez azt jelentené, hogy tárgyalt rólam valakivel? De kivel? Talán az igazgatóval? És hogy is mondta: „nyugtalanít“ vagy „meglep“? „Meglep“ — ez még rosszabb. És a megüresedett állás felhánytorgatása... Ligyija Csiztyakova pályázott rá, és szolgálati éveit alapján előnye lett volna velem szemben, de a szakképzettségem miatt mégis reám esett a választás. Na meg persze segített az angol nyelvtudásom — a laboratóriumnak nagy haszna van belőle.

Mikor fél évvel ezelőtt a csoportjába fogadtott, és rám bízta az új anyag kipróbálását, Jakov Petrovics természetesen kockázatot vállalt, ezt megértem. Ligyijával nyugodtabb lett volna, hogy betartja a terminusokat... És ha most elveszi tőlem és rá bízta a munkámat? Ez borzasztó lenne, hiszen majdnem minden kísérletet elvégeztem már!

Persze, meglehet, fölöslegesen esem pánikba. Biztosan csak képzelődöm az állandó rohanás miatt, mert folyton ijedezem, hogy elkésem, lemaradok... Nem, nem, egyszerűen csak fel akart rázni, bosszantja, hogy nem vagyok elég pontos. És igaza van. Végül is ez a kötelessége. Ismerjük a főnököt — precíz, alapos ember. No de elég volt, ki kell vernem a fejemből!

Gondolatban átkapcsolok arra, ami előttem áll. Elkészítem az anyag hőálló és tűzálló képességét vizsgáló, pénteken befejezett kísérleteink összesítő táblázatát. A fizikai-kémiai laborban végzett munka nem izgat, az már a vége felé jár. De a fizikai-mechanikai próbák aggasztanak — ez a mi gyenge pontunk. A felszerelés hiányos, a laboráns is kevés. Az emberhiányt még pótolni lehet, nekünk is van két kezünk, sok mindent magunk elvégzünk. De egyes gépekre hosszú sor várakozik. Ott résen kell lenni, vagy ahogy Jakov Petrovics szokta mondani, verekedni kell. Én verekszem az üvegplasztikért, más csoportbeliek harcolnak a maguk méréséért, és mindnyájan szaladgálunk a földszintre, hízelgünk a főlaboránsnak, aki a kísérletek grafikonját állítja össze és vigyáz a rendre, egyszer Valecskának becézük, máskor Valentyina Vasziljevna-nak tiszteljük és minden erővel igyekszünk valamilyen részbe besurranni, ezért folyton udvarolunk neki.

Igen, most a legsürgősebb benézni Valjához. Lemegek a lépcsőn, belököm a

rugóra járó ajtót, és fületem megüti a hullámokban áradó zaj. De tovább megyek, az üvegfalú fülkébe. Valja birodalmába. Itt mindig sok az ember, de most egyedül találok. Megkérem, szorítson be minket is erre a hétre. Rázza a fejét, „nem lehet“, de én nem tágitok, kitarotán kérem, segítsen.

— Talán a hét második felében nézzen majd be.

Most már mehetek „haza“, a polimerlaborba. „Csendes“ szobánkban, ahol a számításokat végezzük és az eredményeket összegezzük, kilencen dolgozunk, de csak hét asztalnak van helye. Mégis elférünk, mert valaki rendszerint hiányzik, máshova ment méréseket végezni, könyvtárban vagy kiszálláson van. Ma az egyik asztal az enyém, és már negyven percet rám vár.

Belépek. Hát szempár fogad. Köszönök, és rögtön hozzáteszem:

— A mechanikaiban voltam.

Szöke Ljuszja kék szeme ijedséget tükröz: „Valami baj van?“, fekete Ljuszja tüzes tekintete együttérző szemrehányással tekint rám: „Ejnye, már megint?“, Marja Matvejevna szemüvege mögül figyelmeztetően pillant rám: „Csak semmi fecsegés!“, Alla Szergejevna kékre festett szemhéját alig emeli fel, és szórakozottan tekint rám: „Ki az? Mi az?“, Sura kerek, mindig kicsit riadt szeme még tágabbra nyílik; Zinaida Gusztavovna pupilláinak éles szúrása rögtön leplez: „Aha, tudjuk, miféle mechanikaiban voltál, — elkéstél és lehordtak, nézd, hogy lángol az arcod, milyen zilált a képed.“

A mi csoportunk: a két Ljuszja és én.

A főnök Jakov Petrovics. De a csoport ügyeit inkább Ljuszja Markorjan intézi. Amikor a polimerlaborba kerültem, az új üvegplasztik még csak a képzeletben élt. Egyedül Ljuszja üzte varázslatait az analitikus mérlegekkel, lombikokkal, termosztátokkal, kutatta a megfelelő összetételt. Mindenki azt hitte, ő dolgozta ki az új anyagot, aztán egyszerűen úgy könyvelték el, hogy a Jakov műve. Én megkérdeztem tőle: „Ljuszja Vartanovna, miért mondják, hogy az új üvegplasztikot maga találta fel?“ Ő rámnézett: „Ezt mondják? Nem is tudtam... Hát akkor csak mondják“ — és nem folytatta. Aztán később megígérte, hogy majd egyszer elmondja ezt az „ostoba történetet“. De egyelőre hallgat, én meg nem kérdeztem többet.

A csoportban az ellenőrző kísérleteket bízták rám. Van, amit egyedül végzek, másokat meg annak a labornak a munkatársaival együtt, ahova átmegek. Utá-

na feldolgozom és összegezem az eredményeket.

Szöke Ljuszja (a teljes neve Ljudmila Licskova) préseli és formázza a mintapéldányokat a próbákhoz — szigorúan a megadott szabványok szerint —, és általában mindenféle munkában kisegít.

Részben hozzánk tartozik még Zinaida Gusztavovna is, aki az összes csoport tervezési és adminisztratív ügyeit intézi, s a megrendelőkkel tárgyal.

Munkája mindenkinek van itt bőven.

Leülök az asztalhoz. Kihúzom a fiókot, hogy kivégym a kísérleti naplót, és szemem megakad egy kérdőíven. Fent vas-tag betűkkel nyomtatva: „Ankét a nők helyzetéről“, az egyik sarokban meg cezurával: „O. Ny. Voronkova.“ Ez érdekes! Körülnézek. Szöke Ljuszja felemel egy hasonlót, odamutatja. A kérdőív több lapból áll. Olvasom... A harmadik pont: „Családjának összetétele: férje... gyermekei 7 éven alul... 7 és 17 év között... más rokonok, akikkel együtt lakik...“ Férjem egy van, gyermekem kettő, nagymama—nagyapa, sajnos, nincs; más rokonok? Vannak, de másfél laknak. De lássuk tovább a kérdéseket: „Hova járnak a gyermekei: bölcsődébe, napközibe, félnapos internátusba.“ Igen, persze, bölcsődébe, napközibe járnak a gyermekeim.

A kérdőív összeállítói tudni szeretnék, milyen körülmények között élek: „Külön lakás... lakterület... négyzetméter... szobák száma... mellékhelyiségek...“ A körülményeim a lehető legjobbak: új lakás, harmincnégy négyzetméter, három szoba...

Ó! Valóban mindent meg akarnak tudni rólam! Az egész életem, minden órám érdekli őket... „a megadott időegység keretén belül“. Aha, egy hétről van szó. Hány órát fordítok „a) házimunkára, b) a gyerekek gondozására, c) kulturális fejlődésre“. Az utóbbit részletezve kéri: „rádió és televízió, mozi, színház stb., olvasás, sport, turisztika stb.“

Ej, kulturális fejlődés... milyen szépen hangzik: „Asszonyok, harcoljatok a kulturális felemelkedésért!“ Hát igen. Én részemről a sport híve vagyok: a távfutás. Szaladok oda — szaladok vissza. Mindkét kezemben szatyor, és fel-le; trolibusz — autóbusz; be a metróba — ki a metróból. (Üzletek mifelénk nincsenek, még nem építették meg őket, bár már több mint fél éve ott lakunk.)

Ilyenformán elmélkedem magamban az ankét kérdéseim, de a következő kérdés elveszi a kedvemet a szellemeskedéstől: „Hiányzás a munkahelyről saját vagy gyermekei betegsége miatt (mulasztott munkanapok száma az elmúlt év folya-

mán; az adatokat kérjük táblázatban feltüntetni).“ Rátapintottak a fájó pontra! A főnökkel folytatott reggeli beszélgetés jut eszembe... Hogy két gyermekem van, azt a vezetőség természetesen tudja. De hogy hány napot ülök otthon miattuk, azt senki sem számolta össze. Belenéznek majd ebbe a statisztikába, és felhórdulnak. Talán magam is megijedek — hiszen még én sem adtam össze. Annyit tudok, hogy sokat hiányoztam... De vajon mennyit?

Most decemberben vagyunk. Októberben mindketten influenzásak voltak — kezdte Guljka, aztán megbetegedett Kotyka, — ha jól emlékszem, két hétig tartott. Novemberben hűlés: a rossz idő miatt az influenza nem múlt el egészen, ez is vagy nyolc nap. Szeptemberben Kotyka báránymilőt hozott haza, a vesztéggárral együtt majdnem három hetet jelentett... Nem is tudok mindenre visszaemlékezni! És ez egyre így van: ahogy az egyik végzi, a másik kezdi a betegséget.

És még mi minden jöhet? — gondolom aggodalommal, a gyerekek miatt is, a munka miatt is. Kanyaró, mumpsz, himlő... s újabb influenza, és megfázás, megfázás... A rosszul megkötött sapka miatt, a séta közbeni sirástól, a pisis nadrágtól, a hideg padlótól, a huzattól... Az orvosok a bizonyítványba beírják: „krónikus légcsőhurut“. Az orvosok sietnek. De én is sietek, és a gyerekeket kivisszük, pedig még köhögnek, és a náthától nyárig sem szabadulnak.

Kinek jutott eszébe ez az ankét? Kinek kell? Mire jó? Forgatom a lapokat, de semmiféle utalást sem találok a szerzőkre. Ránézek fekete Ljuszjára, és intek neki a szememmel: „menjünk ki“. De rögtön feláll szöke Ljuszja is, és mindhárman egyszerre érünk a folyosóra. Elég kár, mert szerettem volna négy szemközt beszélgetni egy kicsit Markorjannal a ma reggeli letolásról, a munkánkról, a kérdőívről, mindenféléről. Ljuszka jó lélek, de előtte nem öntöm ki a szívemet, mert szeret fecsegni, nem áll meg benne a szó.

Markorjan rögtön rágyújt, és mindnyájunkat füstbe burkol. Kihívóan kérdezi:

— Nos, mi van?

Az ő stílusában ez annyit jelent: „Hogy tetszik az ankét?“ De a másik Ljuszja felháborodik:

— Mi az, hogy mi van? Ő még semmit sem tud, később jött...

— Persze, elkésett! — mondja fekete Ljuszja jóindulatú gúnyal, és vállamra teszi madárújjakra emlékeztető, sovány kezét. — Mondd csak, Buratyinka, nem tudnál kicsit pontosabb lenni?

— Itt jártak nálunk azok a... demográfusok — siet Szősi kitalálni az újságot —, és azt mondták, kísérletképpen más női intézetekben és vállalatoknál is leveztetik az ankétot...

— A mi intézetünk, igaz, férfi intézet, de női laborokkal — ironizál Markorjan.

— Ugyan, menj már! — heveskedik Ljuszka. — Aztán ha a kísérlet sikerül, akkor az ankétot egész Moszkvára kiterjesztik.

— Mit jelent az, hogy „sikerül“, és egyáltalán mit akarnak? — kérdem.

— Ördög tudja — feleli fekete Ljuszja, felrántva hegyes állát —, az ankétok ma divatba jöttek. Azt hiszem, azt a fontos kérdést akarják tisztázni, hogy miért nem szülnek eleget a nők?

— De Ljuszja, erről egy szót sem szölkáltak! — heveskedik Ljuszka.

— De beszéltek róla. Csak így neveztek: „a népesség növekedésének meg nem felelő üteme.“ Mi ketten nem járunk eléggé hozzá a lakosság újratermeléséhez. Minden házaspárnak két vagy talán három gyermeke kell hogy legyen, nekünk pedig csak egy van... (Itt Markorjannak eszébe jut, hogy druzsja „magányos anya“.) Neked könnyű — töled nem mernek többet követelni. Oljának is könnyű — ő már teljesítette a tervet. De velem mi lesz? Feladatba adják a másodikat — és fuccs a disszertációmnak!

Ők beszélnek, én meg nézem őket és azt gondolom: „Ljuszja kiegészített üszökhöz, Ljudmilka pedig pelyhesszűrű fehér gidához hasonlít, de ha a kérdőív alapján ítélem meg őket, az elsőt a legboldogabbnak, a másikat a legszerencsétlenebbnek kell tartanom laboratóriumunk négy »mamácskája« közül.“

Mi mindent tudunk egymásról. Fekete Ljuszja férje a tudományok doktora, nemrég tágas szövetkezeti lakást építettek, pénzük is van bőven, az ötéves Markusára dajka vigyáz. Azt hihetnők, nem is lehet valakinek jobb dolga. Valójában azonban a doktor öt év óta azt hánytorgatja a feleségének, hogy önző, tönkreteszi a fiát, mert idegen nénikékre bízta a nevelését (övodába persze nem engedti járni). Azt követeli, hogy Ljuszja hagyja ott az állását, szüljön még egy gyereket és egyáltalán „teremtse normális családi életet“.

A másik Ljuszjának nincs férje. Vovka apja, egy kapitány, aki valamelyik katonai akadémián tanult, eltitkolta előtte, hogy egy másik városban családja van. Ljuszja ezt későn tudta meg. Amikor megmondta a kapitánynak, hogy a negyedik hónapban van, az kámforrá vált, nyoma veszett. Ljuszja anyja, aki feljött

hozzá faluról, előbb majdnem agyonverte a lányát, elment a „legfőbb parancsnokhoz“ bepanaszolni a csábítót, aztán sírt egy sort Ljuszkával együtt, szidta és átkozta az összes férfiakat, s végül Moszkvában maradt: most dajkálja az unokáját, vezeti a háztartást, és a lányától csak annyit kíván, hogy bevásároljon, elvégezze a nagymosást és feltétlenül ott-hon töltsze az éjszakát.

A legkevesebbet Suráról tudunk. A kisfia harmadik osztályos. Iskola után egyedül van otthon, amíg az anyja hazamegy. A félnapos internátusba nem akar járni, intézi a háztartás ügyeit. Sura naponta többször hazatelefonál: „Mit ettél? Nem hagytaed égve a gázt? Jól zárd be az ajtót, ha kimégy játszani! (A kulcs szalagon lóg a gyerek nyakában.) Megtanultad a leckét? Ne olvass túl sokat.“ Komoly kisfiú! Sura férje iszik. Ő titkolja, de mi már rég rájöttünk. A férjéről sohasem kérdezzük.

Úgy látszik, négyünk közül a legboldogabb én vagyok...

Ljuszja Markorjan keserű tréfáját a gyerekszülés „tervszerűsítéséről“ Ljuszka, akiben tombol a kíváncsiság, komolyan veszi.

— Hogy-hogy terv?? — csodálkozik, és keskeny szemöldöke felszalad a homloka közepéig. — Az nem lehet! Vagy csak tréfálsz? — Hangjában csalódás rezeg. — Persze, hogy tréfa... De lányok, én azt hiszem, ezt a kérdőívet nemcsak úgy adták ki. Biztosan kapnak az anyák valami kedvezményt. Nem gondoljátok? Például rövidebb lesz a munkanapunk, vagy betegpénzt adnak a gyermekek után, nemcsak három napot... Meglátjátok, nem hiába végeznek felmérést, majd külső valami belőle.

Szőke Ljuszja izgalomba jön, hajtincsei remegnek, kerek arcocskája kigyúl.

— Ej te, „fehészűrű báránka, adjál göndör fürtöcskét“ — idézi fekete Ljuszja a gyermekversike szavait —, kevés nálunk az építő, nem jut mindenhova munkáskéz, itt a hiba. Világos? Már most sincs elég ember, hát még később mi lesz? Ki fog tovább építeni?

— Mit építeni? — kérdi Ljuszka heves érdeklődéssel.

— Mindenfélét: házat, üzemet, gépet, hidat, utat, rakétát, kommunizmust... Egyszóval: mindent. És ki védi majd meg mindezt? Hát a földet ki népesíti be?

Én csak félfüllel figyelek rájuk. A reggeli beszélgetés hangulata újra feléled bennem. „Azt tanácsolom, szedje össze magát“ — mondta Jakov. Lehetséges lenne, hogy már el is döntötték a sorsomat?

S a munkámat Ligyjára osztották? Kések, ide-oda kapkodok... Rosszul áll a szénám. Hát még ha a szeme elé kerülnek a „mutatószámok“ a betegségek miatti hiányzásokról...

Mennyire sajnálom, hogy nem sikerült Markorjannal kibeszélnem magam! De jó szeme van, észreveszi, hogy bánt valami. Átöleli a vállam, kicsit maga felé húz, szinte ringat és éneklő hangon biztatni kezd:

— Oljenyka, ne izgulj, nem dobnak ki téged...

— Hogy is mernék kidobni — fortyan fel a másik Ljuszja —, két gyereke van! És különben is, először megrovásban kell részesíteni, neki pedig csak egy figyelmeztetése van...

(Azt is a késés miatt kaptam.)

Elszégvellem magam — Ljuszka olyan jólelkű, együttérző, én meg nem akartam előtte beszélni a gondjaimról.

— Tudjátok, lányok, félek, nagyon félek, hogy nem készülök el idejében a próbákkal. Egy hónap múlva lejár a határidőm...

— Ugyan! Ne hisztizz, légy szíves! — szakít félbe Markorjan.

— Mi az, hogy „ne hisztizz“? — ugrik neki Ljuszka. — Látod, hogy emészt magát... Inkább azt mondd neki: „Nyugodj meg, ne aggódj.“ Igaz is, Olja, feleslegesen idegeskedsz. Ne törődj semmivel. Meglátod, minden rendbe jön.

Ezektől az egyszerű szavaktól hirtelen összeszorul a torkom. Még csak az hiányzik, hogy elbőgjem magam! De fekete Ljuszja a segítségemre siet.

— Idefigyeljetek, szépségeim — mondja, és erőlyesen a vállunkra üt. — Mit szólnátok egy hármass cseréhez? Ljuszja átveszi az én lakásomat, én az Olgaét, Olga meg a Ljuszjáéba költözik.

— Hát ez mire jó? — csodálkozunk.

— Nem, nem is úgy — helyesbít Markorjan, miközben keze a levegőbe emelkedik, és rajzol. — Még jobb lesz, ha Olja hozzám jön, én Ljuszkához, ő meg Olgaéhoz. Így mind a hárman jól járunk.

— El akarod cserélni a három szobás lakásodat az én egy szobámra a közös konyhával?

— Nem akarnám, de muszáj. Négyzetmétereket veszíték és mellékhelyiséget — fürdőszoba van? igen? —, de nyerek valamit, ami fontosabb. Te, Szöszi, szintén nem jársz rosszul. Olja Gyimája kiváló férj. Az én Szurenem boldog lenne — Olja fiatalabb és teltebb nálam... Nekem pedig nagy szükségem lenne egy nagymamára! Nos, mit szóltok hozzá? Mentsetek meg a szegény aspiránst!

— Szégyen-nyalázat! — tör ki hangosan Ljuszka —, veletek semmiről sem lehet komolyan beszélni! — Hirtelen mozdulattal megfordul, ott akar hagyni minket, és szinte összeütközik Marja Matvejevna-val, aki épp akkor lép ki az ajtón.

— Elvtársnők — szól ránk basszus-hangján Marja Matvejevna —, úgy zajonganak, hogy nem lehet maguktól dolgozni. Történt talán valami?

Megragadom a Szöszi karját és éppen jökor, mert már mély lélegzetet vett, hogy az egész beszélgetésünket egyszuszra kitalálja Em-Em (így nevezzük egymást közt Marja Matvejevna-t) előtt.

Marja Matvejevna-t mindenki tiszteli. Szeretjük a lelki tisztaságát. De előtte nem lehet komoly témáról szólni. Minden szavát előre tudjuk. Öreg „idealistának“ tartjuk, aki valamilyen elvont világban él. Nem ismeri a mindennapi életet, magasan felette lebeg. Az élet-rajza rendkívüli: termelő kommuna a harmincas évek elején, a negyvenes években front, politikai munka. Egyedül lakik, a lányai gyermekotthonban nőttek fel, nekik is nagy gyerekeik vannak már. Marja Matvejevna-t teljesen leköti a hivatása — a szakmai és a pártmunka. Ma már hetvenéves. Erdemeiért egyszerűen tiszteljük — lehet-e másként?

— Mi van magukkal? — kérdi Em-Em szigorúan.

— Buratyinkának mossuk a fejét — mosolyog fekete Ljuszja —, Oljának...

— Miért?

— A késése miatt... — felel sietve szöke Ljuszja, de az egész valahogy hamisan hangzik.

Em-Em szemrehányóan csóválja a fejét: „S én úgy bíztam magukban...“ Kényelmetlenül feszengek, a két Ljuszja, látom, szintén. Nem szabad így viselkedni Em-Em előtt.

— Tudja, Marja Matvejevna — mondom teljesen őszintén, bár a kérdésére nem adok választ —, milyen furcsa dolog: két gyerekem van, s én meg emiatt... hogy is mondjam... szégyenkezem. Valahogy kínos — huszonhat éves vagyok és két gyerek, ez talán túlzás...

— Forradalom előtti maradvány — súg fekete Ljuszja.

— Hogy mondhat ilyet, Ljuszja? — háborodik fel Marja Matvejevna. — Ne is gondoljon ilyesmit, Olja. Büszkének kell lennie arra, hogy jó anya és jó munkaező. Maga igazi szovjet asszony!

Em-Em beszél, én meg azt kérdezem — magamban persze —, hogy mire is kell büszkének lennem: valóban olyan

jó anya lennék? S megérdemlem-e a dicséretet, mint munkaerő? És mi is tartozik az „igazi szovjet asszony“ fogalmába? Marja Matvejevna hiába is kérdezném minderről, nem kapnék tőle választ.

Megnyugtattuk Em-Emet, hogy semmi baj, egyszerűen csak ostoba hangulatban vagyok, majd elmúlik.

Mind a négyen visszamegyünk a szobába. Még annyit sem sikerült megtudnom, hogy mikor és kinek kell átadni a kérdőívet. De kapok egy cédulát: „Az ankét anyagát személyesen veszik át tőlünk a jövő hétfőn. Meg akarják tudni a véleményünket. Lehet, hogy lesznek még kérdéseik. — Hát a mi kérdéseink? Ljuszja M.“

Köszönöm, és most a kérdőívet nem akarok tovább foglalkozni.

Megkeresem a naplóban a pénteki bejegyzéseket, és egy lapra kiírom Markorjan számára az utolsó próbák eredményét. Aztán előszedek egy újságlapnyi nagy ív papírt és megvonalazom. Ez lesz a kísérletsorozat összesítő táblázata, ide írok át minden fontos adatot a naplóból.

Az üvegplasztik elsőnek előállított anyaga túlságosan törékenynek bizonyult, ezért kidolgoztuk az új, módosított összetételt, és megkezdjük a próbák második sorozatát. Újra sorra megvizsgáltunk mindent: a nedvszívó tulajdonságot, a nedvtartalmat, a hőálló és tűzálló képességet... Sosem hittem volna, hogy ilyen pontos, alapos munkát, ilyen figyelmet lehessen fordítani — csatornacsövekre és tetőkre.

Erről a témáról, valamikor régen, volt egy beszélgetésem fekete Ljuszjával. Be-

vallottam neki, hogy másfajta laboratóriumi munkáról álmodoztam. De ő kinevetett: „Jó vicc, a fiatalok mind a kozmoszba törnek, de a földi életet ki rendezi be?“ Aztán hirtelen megkérdezte: „Maga talán sohasem lakott olyan házban, ahol az embereknek a fejére csorog a szennylé az ócska, rozsdás csövekből, és rájukomlik a mennyezet?“ Kiderült, hogy régebben mindketten éppen ilyen házban éltünk, csak hogy én eddig nem sokat gondolkoztam ezen.

Minél tovább vesződtem az üvegplasztikkal, annál jobban lelkesedtem érte. Most már alig várom, hogy befejezzem a javított összetételű anyag kipróbálását. Hogy fogja elviselni a terheléseket? Mennyire lesz tartós? És éppen most van torlódás a mechanikai laborban, rengetegen várnak sorukra...

A többi munka jól halad. Kezdem kitölteni a táblázatban a fizikai-kémiai próbák adatait — ezeket szinte teljesen összegyűjtöttem már. Lassan oszlopokba sorakoztatom a számokat, lapozom a naplót. „Vízellenállás. 1. sz. minta... 2. sz. minta... 3. sz. minta... súly milligrammban... megterhelés időpontja: 15 óra 20 perc, a víz eltávolításának időpontja: 15 óra 20 perc=24 óra; súly a víz eltávolítása után...“ Balkezem ujjai a megfelelő oldalon tartják a vonalzó, jobbkezem beírja az adatot — három próba eredményének átlagát — a táblázatba.

Nagyon figyelmesen kell dolgoznom, nem tévedhetek.

— Olja, Olja — szólít egy halk hang —, tíz perc múlva kettő, mit hozzak neked?

Ma a négy „mamácska” közül Surán a sor, hogy bevásároljon. Úgy vezettük be, hogy egyikünk, felváltva, a másik három helyett is beszerzi az élelmet, éppen ezért az ebédidőt is kettőtől háromig kértük, amikor az üzletekben kevesebben vannak. Ma vajat, tejet, egy kiló parizert kérek, és még egy cipőt, amit itt fogok megenni. Nem megyek ki sehova, dolgozni akarok, mert sok időt elbeszélgettem.

Fekete Ljusza elbűjt valahova, gondolom, szintén az elmulasztott időt pótolja. Úgy is van — tíz perccel az ebéd-szünet vége előtt jelenik meg. Ruhájáról, hajából sajtós, lakkra emlékeztető szag árad — anyagunk ismerős illata. Éhes, mint a farkas, megesszük a felvágottam felét a kettőbe tört cipóval, és csapvízzel megöntözzük lakománkat.

Újra belemérülök a táblázatba. A munkanap második része olyan hamar és észrevétlenül elrepül, hogy nem értem, miért telik meg hirtelen zajjal a mi „csendes” szobánk. Mindenki hazafelé készülődik.

Megint az utazás következik az autóbuzson — persze zsúfolt —, aztán a metróban — tülekedés átszálláskor a Belorusszkaja állomáson. Ismét sietni kell, sietni, elkésni nem szabad, az enyéim hétre otthon lesznek.

A metróban kényelmesen utazom: a sarokban állok a belső oldalon a zárt ajtó mellett. Állok és akkorákat ástok, hogy mellettem egy fiatalember megkérdi:

— Mondja, kislány, mit csinált az éjszaka?

— Gyerekeket ringattam — felelem, hogy kopjon le.

Ásítózás közben a mai reggelre, a hét első napjának reggelére gondolok. Háromnegyed hatkor hosszas csengetés... Telefon? interurbán? Senki sem veszi fel a kagylót, nekem sincs erőm felkelni. De nem is, az ajtón csengetnek. Távirat? Talán Vera néni? Csak nem készül hozánk? Repülök az előszobába. A távirat a földön hever, már felnyitva, szavak

helyett lyukak sorakoznak, lyukkártyához hasonlít. Úszva szállok a néma távirat felett és megfordulok, hogy a másik oldalra feküdjek... Csak ekkor döbbenek rá, hogy az óra csörög, és rászólok: „Lódd főbe magad.” Engedelmesen elhallgat, csend lesz körülöttem. Sötét és csend. Csendes sötétség. Sötét csendesség...

De kiugrom az ágyból, gyorsan felöltözöm, a harisnyatartómon minden kapocs rögtön a helyébe talál, és — ó, milyen meglepetés, még a leszakadt kapcsot is felvarrta valaki... Futok a konyhába, hogy odategyem a tea-főzőt és a vizet a makaróninak. Újabb csoda: minden égőn lobog a láng, a lábokban forr a víz és a tea-főző füttyent-sípól, mint a madárka: fütty-fű, fütty-fű, fütty-fű... Ám hirtelen rájövök: nem a tea-főzőt hallom, hanem a saját szuszogásomat. Felébredni még nem bírok. Aztán érzem, hogy Gyima költöget, tenyere a hátamon, gyöngéd erőszakkal ráz és szölongat:

— Oljka... Oljka... de Olja, ébredj már, megint rohansz majd, mint az eszeveszett.

Most már igazán felkelek: lassan öltözködöm, a kapcsok nem akarnak a helyükbe találni, az egyik le van szakadva. A konyhába menet az előszobában beleakadok a kis gumiszőnyegbe és majd orrabukom. A gáz nem akar meggyulladni, a gyufa a kőrmömre ég. Persze! Elfelejtettem elfordítani a kulcsot. Végre a fürdőszobában vagyok. Mosdás közben arcomat a meleg, puha törölközőbe temetem; mintha egy fél másodpercre megint álomba merülnék... s e szavakkal rázom fel magam újra: „Dőljön össze minden!”

Hát ez hülyeség. Ne dőljön össze semmi. Minden jól van, minden nagyszerű. Lakást kaptunk egy új házban. Kotyka és Gulenka csodálatos gyerekek, Gyimával szeretjük egymást, a munkám is érdekes. Nincs mi összedőljön, nincs rá ok, nincs rá szükség. Hülyeség!

Kedd

Ma idejében felkeltem: hat után tíz perccel már készen vagyok, csak még fésülködőm kell. Krumplit hámozok — legyen előkészítve a vacsorához —, kavargatom a kását, főzöm a kávé, melegítem a tejet. Felköltöm Gyimát, és indulok a gyerekszobába, hogy a kicsiket is kiszedjem az ágyból. Meggyújtom a

villanyt és elkiáltom magam: „Jó reggelt, libuskáim!” — de nem moccannak. Pofizom Kotykát, ráncigálom Guljkát, végül mindkettőről lerántom a takarót: „Indulás!” Kotyka feltérdel, arcát a párnába temeti. Felkapom Guljkát, rugdalózik és üvölt. Hívom Gyimát, segítsen, de még nem fejezte be a borotválkozást.

Kotykat békén hagyom, a kihevült Guljkára ráhúzom a kis inget, harisnyabugyit, ruhácskát, közben folyton csúszkál le a térdemről. A konyhában sistereg valami — kifutott a tej! Guljkát a padlóra állítom, rohanok ki.

— Ej, de ügyes vagy! — mondja Gyima, mikor frissen, megszépülve kilép a fürdőszobából.

Nincs időm visszafelelni, hallgatok. A félig felöltöztetett kislány újult erővel sir fel megint. Hangjától végre Kotyka is felébred. Guljkának odaadom a cipőjét, ettől megnyugszik és szipogva-szuszogva forgatja dundi lábacskaik körül. Kotya egyedül is fel tud öltözni, de olyan lassan, hogy nem győzöm kivárni. Segítek neki, s közben fésülködöm. Gyima reggelihez terít. Nem találja a felvágottat a hűtőszekrényben, és kihív. Amíg Gyimához szaladok, Guljka elhurcolja és valahova eldugja a fésűmet. Megkeresni nincs már idő. Feltűzöm félig megfésült hajamat, sebtében megmosdatom a gyerekeket és asztalhoz terelem őket. A kicsik tejet isznak zsemlével, Gyima jó étvágygyal eszik, az én étvágyamból csak egy kávéra futja.

Tíz perc múlva hét, és Gyima még nem fejezte be a reggelizést. De a gyerekeket fel kell öltöztetni, sietve, mind a kettőt egyszerre, meg ne izzadjanak.

— Hadd igyam meg a kávémat — morgolódik Gyima.

A gyerekeket a pamlagra ültetem, oda-cipelem az egész halom ruhát, és kettőre dolgozom: egyik gyapjúzokni — másik gyapjúzokni, egyik trikónadrág — másik trikónadrág, kötött mellény és szoknya, kendő és sapka, egyik pár kesztyű és...

— Gyima, hol van a Kotyka kesztyűje?

Gyima azt feleli: „Honnan tudjam“, de azért keresni kezdi és ott találja meg, ahol a kesztyűnek semmi keresnivalója — a fürdőszobában. Ő maga vitte be még a tegnapi. Beletuszkolok két pár lábat a nemezsiszmacskákba, bekapcsolom a sapkákat az engedetlen, makrancos fejcskéken. Sietek, ezért kiabálok a gyerekekre, ahogy a lovakat recsumozzák, mikor befogják őket: „Állj már meg, ne mozogj, neked beszélek!“ Ekkor Gyima is bekapcsolódik — sietve feladja a bundákat, megköti a sálakat. Én ezalatt öltözöm, az egyik csizmám nem akar felmenni — aha, megvan, itt a fésűm!

Végre elindulunk. Utolsó szavaink egymáshoz: „Bezártad az ajtót?“ — „Van pénz nálad?“ — „Ne fuss, mint egy örült!“ — „Jó-jó, ne menj későn a gyerekek után“ (ezt már letről kiáltom) — és elvállunk.

Öt perc múlva nyolc, persze hogy szaladok. Messziről látom, hogy az autóbusszról gyorsan nő a sor. Repülök, karommal egyensúlyozva, nehogy elcsússzak a síkos ösvényen. A buszok már tömve

érkeznek, öten a sorból felszállnak, aztán kiválik néhány vakmerő, és van, akinek sikerül megragadnia a fogantyút. Az autóbusz zihálva-bögve nekilődül, s az ajtóból még sokáig kilóg egy láb, egy kabátzárny vagy egy aktatáska.

Ma én is az elszánt rohamozók között vagyok. Felelednek az egyetemi évek emlékei, amikor fúrge, szökkenő Olga — allé-hopp voltam. Nekifutás a jégen, felugrom és megkapaszkodom. Nagyon jó lenne, ha utánam még valaki nekiugorna a lépcsőnek és betuszkolna. Így is történik. Amikor egy kicsit szétrázódunk, már sikerül kibálnom a táskámból a *Junosztyot*. Olvasom Akszjonov elbeszélését a felhalmozódott üres hordókról. Nem mindent értek belőle, de megnevettet és felvillanyoz. Még a mozgólépcsőn is olvasok, az utolsó oldallal a Donszkoj kolostor előtti megállóban végzek. Az intézetbe idejében érkezem. Első utam Valjához vezet. Haragszik:

— Mit nyűzsőgnék annyit? Megmondtam, hogy a hét második felében.

— Tehát holnap?

— Nem, holnapután.

Igaza van. Nem kellene annyit nyaggatni, de mások is folyton a nyakára járnak, és én egyre félek, hogy elszalasztok egy kínálkozó alkalmat.

Felmegyek a szobába. Megkérem a szöke Ljusztját, készítse elő holnapra az elektrolaboratóriumi próbákat. Újra nekiülök az összesítő grafikonnak. Fél egykor a könyvtárba indulok, hogy becseréljem a folyóiratokat és katalógusokat.

Rendszeresen átnézem az építőanyagokra vonatkozó angliai és amerikai kiadványokat: nálunk mindig, a Lenin-könyvtárban, a tudományos-technikai könyvtárban és a szabadalmak tárában esetenként, ha hozzájutok. Nagyon örülök, hogy iskolás korom óta komolyan foglalkoztam az angollal. Húsz percen át szakfolyóiratokat lapozgatni 2–3 órai munka után, pihenés és élvezet. Mindent, ami laborunkat érdekelheti, megmutatok Ljusztja Markorjannak és Jakov Petrovicsnak, aki szintén tud angolul, de gyengébben, mint én.

Ma a könyvtárban sikerül átnéznem az *Építőanyagok—68* című kiadványt, megismerkedem egy folyóirat közleményeivel, és átlapozom az egyik amerikai cég katalógusát.

Nézem az órát — öt perc múlva kettő, én meg elfelejtettem leadni az „igénylést“ a bevásárláshoz!

Szaladok a szobába, és útközben eszembe jut, hogy úgy maradtam, fészületlenül. Elfog a nevetés. Lihegve, kócosan berontok, és egy zsbongó tömeg kellős kö-

zepébe csöppenek — a szűk helyiség tele van emberrel. Mi van itt? Röpgyűlés? Elfelejtkeztem volna valamiről?

— Épp jókor jön, Olga, Zinaida Gusztavovna, kérdezze meg Voronkovát, milyen érdekek vezérelték — szólal meg Alla Szergejevna.

Látom az arcokon, hogy itt heves vita folyt valamiről. Talán éppen rólam? Elkövettem valamit?

Marja Matvejevna felvilágosít:

— Az ankétről beszélgettünk. Zinaida Gusztavovna érdekes problémát vetett fel: figyelembe veszik-e az asszonyok, természetesen a szovjet asszonyok, az össznépi érdekeket egy olyan fontos kérdésben, mint a gyermekszülés?

— És most engem megkérdeznek, és ezzel megvan a válasz — feleltem megnyugodva (attól féltem, hogy a munkámról van szó).

Én nagy tekintélynek számítok a gyermek-probléma terén, de ez nekem már a könyökömön jön ki. Azonkívül Zinaida „érdekes“ kérdése egyszerűen ostoba, még akkor is, ha elhiszem, hogy őszinte érdeklődésből tette fel. De ismerve örökös csipkelődését, gúnyolódását, biztosra vehetem, hogy most is szurkálódni akart. Ó maga abban a boldog korban van, amikor már nem szülnék gyereket.

Sura félhangon magyarázza, hogy a vita a kérdőív ötödik kérdése körül robbant ki: „Ha nincs gyermeke, miért nincs: egészségi okból, anyagi életkörülmények, családi helyzet, egyéni megfontolások miatt, vagy más okból (a megfelelő választ aláhúzni).“

Nem értem, minek itt vitatkozni, amikor mindenki megfelelhet a kérdésre, ha aláhúzza az „egyéni megfontolások“-at. Én egyenesen a „más okból“-t húznám alá. De ez az ötödik kérdés felkeltette mindenkinek az érdeklődését, és a gyermekteleneknek az eleve éreztetett tapintott.

Alla Szergejevna egyenesen „szörnyű tapintatlanságnak“ minősítette, de Sura ellenkezett vele:

— Nem tapintatlanabb, mint az egész kérdőív.

Szöke Ljusztja, akiben a tegnapi beszélgetésből megragadt a riasztó kérdés („ki fogja benépesíteni a földet“), az an két védelmére kelt:

— Meg kell találni a kiutat a népességi válságból — ez komoly és egyenesen veszedelmes helyzetet teremt.

Ligyija, aki vetélytársnőm volt a tudományos kutatói állás megpályázásakor, és két imádója van, szintén megszólalt:

— A férjes asszonyok feladata leküzdeni a válságot.

A jószándékú, csendes Varvara Petrovna helyesbíti Ligijja szavait:

— Ha össznépi jelentőségű problémáról van szó, akkor ez mindenkit érint... egy bizonyos korig.

Fekete Ljuszja felvonja a vállát:

— Érdemes ennyit beszélni egy ilyen kilátástalan dologról, mint ez az ankét?

Rögtön több hang is reátamad:

— Miért lenne kilátástalan?

Ljuszja arra hivatkozik, hogy a kérdőív szerzői a gyermektelenség okául főleg egyéni okokat jelölnek meg, s ezzel maguk is beismerik, hogy minden család saját érdekeitől, egyéni megfontolástól vezérelve dönti el, legyen-e gyerek, tehát „semmiféle demográfiai felmérés sem lehet kihatással erre az ügyre“.

Marja Matvejevának nem tetszik Markorjan szkeptikus megjegyzése. Meg is magyarázza, miért:

— Nálunk felmérhetlenül sokat tettek azért, hogy felszabadítsák az asszonyokat, és semmi okunk kételkedni benne, hogy még több minden meg fog valósulni.

— Talán az lenne a legeredményesebb, ha az egész problémát leszűkítенők a gyakorlati oldalára — mondja Ljuszja. — Franciaországban például az állam minden gyermek után fizet az anyának... Ez valószínűleg minden ankétnál hatásosabb módszer.

— Fizet? Mint a disznóhizlaldában?!

— húzza el megvetően a száját Alla Szergejevna.

— Válogassa meg a szavait! — csattan fel a felháborodott Em-Em férfias hangja és vele egyszerre hangzik fel Ljuszka csipogása: — Magának a disznók és az emberek egyformák?

— Az Franciaország, ott kapitalizmus van — nyilvánítja véleményét Ligijja is.

Ez a zajongás kezd az idegeimre menni. Késő van, irtó éhes vagyok. Ideje, hogy valaki a „mamácskák“ közül bevásárolni menjen. Illene végre megfésülködnom is. Különbem is elegendem van már az ankétból. Felemelem a kezem — figyelem! —, és trefás pózba vágom magam.

— Elvtársnők! Adjatok szót a sokgyermekes anyának. Biztosítalak benneteket, hogy kicsinyeimet kizárólag állami megfontolásból szültem. Versenyre hívlak mindnyájatokat, és remélem, hogy legyőztök mind a termék mennyisége, mind pedig a minősége tekintetében!... Most pedig, könyörgöm, adjon valaki egy kis kaját...

Azt hittem, megnevettetem őket, és ezzel lezárjuk a vitát. De valaki megsértődött, és valóságos veszekedés tört ki.

Haragos kiáltások röpködtek, mindenki felemelte a hangját, túl akarta harsogni a másikat. Ilyen mondatfoszlányok halatszottak: „...cirkuszt csinálnak egy ilyen fontos kérdésből“, „...ha az állati ösztön uralkodik az értelem felett...“, „a gyermektelenség mind önzők“, „...elrontják az életüket“, „kérdés, ki rontja el jobban az életét“, „...önként vállalták a lakosság növelését!“, „ki fog maguknak nyugdíjat fizetni, ha nem gondoskodnak utánpótlásról“, „...csak az igazi asszony, aki gyereket szül...“, — és még ilyet is mondtak: „aki hurokba dugta a fejét, az hallgasson...“ (!)

Ebben a kaotikus hangzavarban csak ketten maradtak józanok — a haragos Marja Matvejevna: „Ez már nem vita, hanem cigányvásár“, és a nyugodalmát megőrző Varvara Petrovna: „Elvtársnők, minek heveskednek, végső soron mind-egyikük maga választotta a sorsát...“

Már kezdtek mind lecsendesedni, amikor Zinaidából rikácsolva kitört a kicsinyeskedő lélek:

— Persze, maguk választották a sorsukat, de ha helyettük kell szolgálatban lenni, vagy kiszállásra menni, vagy késő estig a beszámoló és választási gyűléseken ülni, az már minket is érint!

Ezzel a nő dolgozók vitája az asszonyok helyzetéről és a gyermekszülésről véget ért. Hirtelen sajnálni kezdtem, hogy így fejeződött be: sok érdekes dolgot komolyan megtárgyalhattunk volna.

— — — — —
Hazafelé menet egyre a beszélgetésen járt az eszem. „Mindenkinek maga választotta a sorsát...“ De talán olyan szabaddon választottunk? Visszaemlékezem, hogy jött a világra Guljka.

Természetesen nem akartunk második gyereket. Kotyka még egészen kicsi volt, a másfél évét sem töltötte be, amikor rájöttem, hogy megint állapotos vagyok. Elrémültem, sirtam. Feliratkoztam abortuszra. De másképpen éreztem magam, mint Kotykával, jobban viseltem az állapotot. Elmeséltem ezt a rendelő várószobájában egy idősebb asszonnynak, aki mellettem ült a padon. És erre ő azt mondja: „Nem azért, mert második, hanem mert kislány lesz.“ Rögtön hazamentem. Mondom Gyimának: „Kislányom lesz, meg akarom hagyni“. Dühöng: „Mit hallgatsz a vénasszonyok fecsegésére!“, és kezd rábeszélni, hogy ne butáskodjam, menjek az engedélyért.

De én már beleéltam magam, láttam a kislányt: szőke és kékszemű, akár Gyima (Kotyka rám hasonlít, a szeme is, a haja is barna). A kislány rövid szok-

nyában tipeg, rázza komikus copfocskáját, ringatja a babáját. Gyima haragudott, amikor elmondtam, mit látok, és összevesztünk.

Eljött a döntés napja. Nagy beszélgetés volt köztünk. En kijelentettem: „Nem ölhetem meg a lányomat csak azért, mert nehezebb lesz az életünk” — és sírni kezdtem. „Ne bögj, te bolond, jól van, szüljél, ha már elment az eszed, de megoldás — a második is fiú lesz!” Itt Gyima elhallgatott, rám nézett, majd tenyerével az asztalra ütött, és kimondta a határozatot: „Tehát eldöntöttük — szülni fogunk; nem sírunk és nem vitatkozunk többet.” Megölelt. „És ha úgy is volna, Olenyka, egy második fiú sem rossz... Lesz társa Kotykáknak.” De mégis Guljka lett, és rögtön, első perctől olyan szép kislány — világos szemű és hajú, pontosan, mint Gyima.

Ott kellett hagynom a gyárat, ahol alig hat hónapot dolgoztam (Kotykával már ültem otthon egy évet, szinte ráment a diplomám is). Gyima másodállást vállalt, tanítani kezdett a technikum esti tagozatán. Újra számoltuk a kopejkákat, treszkán*, kölesen, olcsó kolbászon élünk. En morogtam Gyimára, ha egy doboz drágább cigarettát vásárolt, ő a szememre vetette, hogy sosem tudja kialudni magát. Kotyát bölcsődébe adtuk (kettővel nehezebben boldogultam), de ő folyton betegeskedett és a legtöbbször otthon tartottam.

Ilyen sorsot akartam? Természetesen nem. Hát akkor megbántam talán? Nem, nem. Erről szó sincs. Anyyra szeretem a két kicsi butuskát!

Most sietek — minél hamarabb érjek haza, hozzájuk. Szaladok, a térdemet verik a teli szatyrok. Még az autóbuszban vagyok, amikor az óráim hetet mutat. Ők most érkeznek haza... Csak Gyima ne engedje, hogy megtömjék magukat kenyérrrel, és ne felejtse el odatenni a krumplit.

Sietek az ösvényeken, a hóbuckák közt, rövidíték, ahol lehet, rohanok felfelé a

lépcsőn... Jól gondoltam, a gyerekek kenyeret rágnak, Gyima mindenről megfeledezett, belemélyedt a műszaki folyóiratokba. Meggyújtom az összes égőket, odateszem a krumplit, a teafőzőt, a tejet, sütni kezdem a fasírtot. Húsz perc múlva vacsorázunk.

Sokat eszünk. Tulajdonképpen egész nap most először lakunk jól. Gyima az étkezde után rendszerint éhes marad, a gyerekek meg, ki tudja, mit ettek.

A kicsik elbágyadnak a bőséges meleg ételtől, öklükre támasztják az állukat, álmosan pislognak. Gyorsan be kell cipelni őket a fürdőkádba, a meleg tus alá, aztán be az ágyba. Kilenckor alusznak, mint a tej.

Gyima visszaül az asztalhoz. Szeret nyugodtan teázni, átlapozni az újságot, olvasgatni. En ezalatt elmosogatom az edényt, aztán kimosom a gyerekruhát — Guljka bugyiját, amit a bölcsődében összepiszkolt, a köténykéket, zsebkendőket. Megvarrom Kotyka harisnyáját, amit örökösen kilyukaszt a térdén. Előkészíték mindent reggelre, Guljka holmiját kis zsákba teszem. Gyima is megjelenik a kabátjával: a metróban megint letépték a gombját. Hátravan még a seprés, és kidobni a szemetet. Az utóbbi a Gyima feladata.

Végre mindennel elkészülök, mehetek tusolni. Ezt sosem hagyom el, még ha szédülök is a fáradtságtól. Tizenkettő, mire lefekszem. Gyima már megagyazott a pamlagon, most ő a soros a fürdőszobában. Alig csukom le a szemem, eszembe jut, hogy nem varrtam fel a kapcsot a harisnyatartómra. De már nem vagyok képes kibújni a takaró alól.

Két perc múlva alszom. Félálomban még hallok, amikor Gyima lefekszik, de nincs erőm kinyitni a szemem, se felelni, amikor valamit kérdez, és visszacsókolni, amikor jó éjszakát kíván... Gyima beállítja a vekkert, hat óra múlva csörögni kezd a pokoli gépezet. Nem akarom hallani a rugók kattanasait sem — mély, sötét, meleg álomba süllyedek.

Szerda

A tegnapi „cigányvásár” után mindenki feszeng, hangsúlyozottan udvarias és gyorsan beletemetkezik a munkájába.

Fogom a kísérleti naplót és átmegyek az elektrolaborba, ahol Ljuzskával kell találkoznom. Már ott van, kacérkodik az új laboránszal, ijedezik, ámuldozik az „ÉLETVESZÉLYES! MAGASFESZÜLT-

SÉG!” felíráson, mintha most látná először.

Itt nem mi vagyunk a gazdák, csak „bedolgozni” járunk ide. Mintáinkat, amik tegnap óta a termosztátokban állnak az előírt hő- és nedvességfokon, át tesszük az elektromos ellenállást mérő készülékbe. Hat lemez egymás mögött,

* halfajta

ezenek állapítjuk meg a felületi ellenállást, és újabb hat a térfogati ellenállás mérésére.

Ljuszka úgy tesz, mintha félne — „még megöl“, közben az ajtó felé oldalog, és észrevétlenül eltűnik.

Sokszor csodálkozom rajta: nagyszerű kézügyessége van, s amit egyszer megmutatnak neki, rögtön megjegyzi, de a dolgok mélyéig nem akar hatolni. Próbáltam bevonni a számításokba, magyaráztam neki a képleteket. Azt mondta rá: „En már tudok mindent: hőellenállás, hogy a csövek el ne olvadjanak, szikraellenállás, hogy a villám át ne hatoljon a tetőn“. Megbánta, hogy technikumot végzett. Nagyon jól varr, szerette volna kitanulni a szabászatot, de nem merte rászáni magát: „Ki vesz el ma egy varrónót?“

A szünetben rajtam a bevásárlás sora. Mindenkinek beszerezni, amit kell, nem könnyű dolog. Nemcsak azért, mert nehéz a cipekedés, hanem mert a sorbanállók, még ha kevesen vannak is, mindenképpen szidni fognak. Kérsz valamit egyszer, kétszer, még egyszer... Kezdődnek a megjegyzések: „Mit csinál, talán egy egész étkezdenek vásárol?“, „Az egész házat ellátja, mi meg állunk...“ Nálunk, Moszkvában mindenki siet, még az is, akinek sehova nem kell mennie. A rohanás árama mindenkit megtölt. Az üzletekben a legjobb hallgatni.

Komorán és zárkóztottan vásárolok háromszor egy-egy fél kiló vaját, hat üveg tejet, három kefir, tíz csomag túrót, két kiló felvágottat és kétszer harminc deka sajtot. A sor ma mindezt türelmesen elviseli, de a végén valaki alakoskodva felsóhajt:

— És még panaszkodnak, hogy kevés a pénz.

A végén még veszek a félkészáru-részlegen összesen negyven nyers fasírtot és hat szelet karaját. Nem mondom, szép kis csomagocskák.

És lám, visszafelé menet, így felpakolva gondolok egyet, letérek az útról, átvágok a házak között, és kiérek a fodrászüzlet üvegfalú kockájához. Húsz percem van még — megnyiratkozom! Valamikor ez nagyszerűen sikerült.

Sor nincs, várni nem kell. A ruhatáros haragos zsörtölődése ellenére lerakom a szatyrokat a földre, a fogas mellé, felmegyek a lépcsőn, és rögtön beülök egy székbe, ahol egy kiborotvált szemöldökű, fiatalos külsejű nő megkérdi, mit óhajtok. Mikor megtudja, hogy csak hajvágást kérek, elhúzza a száját. „Na ez most jól elintéz...“ Úgy is történik. Nézem magam a tükörben: megnyirbált hajam

az arcom mellett csüng, fejem, akár egy egyenlőszárú háromszög. Közeli vagyok a sírúhoz, de mégis adok harminc kopejka borralát és lemegyek.

A ruhatáros hümmög, félrelöki a számot nyújtó kezemet és bekiált a szomszédos terembe:

— Lenyka, gyere ide!

Megjelenik egy fehér köpenyes ifjú.
— Nézd csak, Lenya — mondja az öreg együttérzően —, ezt a kislányt fent megnyírták... Nem tudnád helyrehozni?

Lenya komor képpel nézeget, majd fejével int a férfifodrászat üresen tátongó székei felé. Nem ellenkezem — rosszabb már nem jöhet.

— Azt javasolom, csináljunk bubifrizurát — az talál az arcához. Beleegyezik?

— Rendben van — suttogom, és behunyom a szemem.

Lenya csattogtatja az ollót, közben mondogat valamit magában. Ujjainak könnyű érintésével ide-oda forgatja a fejemet, a géppel csiklantja a nyakamat, a fésűvel kicsit felborzolja a hajam, leveszi rólam a kendőt és megszólal:

— Kinyithatja a szemét.

Belenézek a tükörbe és egy mulatságos leánykaféjet látok — rámosolygok, ő visszamosolyog. Nevetek, Lenya velem nevet. Látom, hogy élvezi a művét.

— Tetszik? — kérdi.

— Nagyon! Maga egyszerűen varázsló!

— Egyszerűen mester vagyok — feleli.

Bedugok a zsebébe egy rubelt, ránézek az órára, és majd elájulok: húsz perccel múlt három!

— Elkésb? — sajnálkozik Lenya. — Legközelebb jöjjön korábban.

— Feltétlenül! — kiáltok vissza. — Köszönöm!

Kifulladásra érek be a laborba — persze a főnök már keresett. Azt üzeni, menjek be hozzá a könyvtárba. Mindenki odavan, látva a frizurámat, de nincs időm törődni velük, noteszt és ceruzát ragadok, és már itt sem vagyok. A folyosón, rohanás közben elhatározom, hogy hazudni fogok, ha a főnök megkérdi, hol voltam. De aztán meggondolom — ha meglát, úgysis kitalálja, hol jártam.

Belépek az olvasóterembe. Ott ül és ír.

— Jakov Petrovics, szüksége van rám?

— Igen, Olga Nyikolajevna, üljön le. Rámnéz, elmosolyodik. — Nagyon megfiatalodott, ha lehet ezt mondani egy nőről a maga korában... Arra szeretném megkérni, fordítson le nekem egy oldalt — felém nyújtja a könyvet —, én meg közben jegyzek.

Kezdem rögtön oroszul mondani a szöveget, de kéri, hogy előbb olvassam fel

angolul. Egy-két mondatot megismételt. Közben észreveszem, hogy az ajtó mögött Ljuszka integet, érthetetlen jeleket közöl: mintha kulcsot forgatna egy zárban, majd két széttárt ujját felemeli és behunyja a szemét. Intek, hogy hagyjon, nem tudok most vele törődni. Ljuszka eltűnik, de én nyugtalanokodni kezdek, vajon mi történhetett. Közledek a fordítás végehez (persze nem egy, hanem három oldal lett belőle), de a főnök kéri, hogy fussuk át az egészet még egyszer oroszul. Én már tükön ülök — Valjához kell mennem, és azt is meg kell tudnom, mit akart Ljuszka. Végre készen vagyunk, a főnök megköszöni a segítséget, én felszabadultan felelem: „Szívesen!”, és szaladok a régi épületbe.

A földszinten vár már Ljuszka. Rossz hírrel fogad: a „legmegbízhatóbb helyről” hallotta, hogy a mechanikai laboratórium a jövő hétre rendkívüli rendelést kap.

— Honnan tudod?

— Tudom és kész, ne kérdezd, honnan — feleli titokzatos arccal —, közvetlen forrásból.

Ej, Ljuszka a „közvetlen forrásaival”! Különbözik ez sem érdekes, most sietni kell Valjához.

— Nehogy elmondja neki! — kiált utánam Ljuszka.

Szorítani kell Valját, különben teljesen elakadunk. És decemberben elakadni katasztrófa... Év vége, tervteljesítés, jelentések, és így tovább. Azt pedig feltétlenül meg kell tudnunk, mit hozott az anyagunk második összetétele — növekedett-e az üvegplasztik szilárdsága.

A mechanikai laborban élénken dübörögnek a gépek. A fülkében a Valja helyén a kis Gorfunkel ül a falemez-osztályról, és dolgozik, jobban mondva csak szeretne dolgozni: a szemüvegét keresi, kopaszodó fejét majdnem az asztalra fektetve matát rövid karjával a papírhalmok között, mint a teknősbéka a szénában. Megtalálom a szemüveget és átadom neki. Hogy Valja hol van, azt nem tudja — kiment valahova.

Visszatérőben mindegyik laboratóriumba benézek, de Valját sehol sem találom. Hova bújhatott?!

Negyedórával a munka befejezése előtt szobánk megtelik emberekkel. Zinaida színházjegyeket oszt szét — Bulgakov *Menekülését* nézik meg a Jermolova színházban.

A kulturális programokat nem nekem — nem nekünk találták fel. Elfog a szomorúság. Mióta nem voltunk színházban... Próbálok visszaemlékezni, mit láttunk utoljára, de nem jut eszembe. Kár, hogy nem rendeltem jegyet, Jega-

lább Gyima elmehetett volna, ha már úgysem jutunk el sehova együtt.

Gyima édesanyja a leánya gyerekeit dajkálja, Moszkva túlsó felében lakik; az én mamám meghalt; Vera néni, aki magához vett, mikor apa újra megnősült, Leningrádban maradt, Szonya pedig, a moszkvai nagynénim, szörnyen fél a gyerekektől.

Nincs kire hagynunk a kicsiket, mit tehetünk...

Kilépek az intézetből. A havazás az előbb állt el, a hó még beborítja a járdát, minden fehéren csillog. Este van. Az ablakok narancsszínű négyszögei a kékes fénybe borult előkertek felett függnek. A levegő tiszta és friss. Elhatározom, hogy gyalog teszem meg az út egy részét. A Donszkoj kolostor fala melletti kis parkban a lámpák megvilágítják a lehajló ágakat, a hóborította padokat. Ott fenn, a fák teteje felett a hold keskeny sarlója látszik a sötét égen...

Hirtelen elfog a kívánság, hogy csatngoljak egy kicsit, üres kézzel, céltalanul; egyszerűen csak sétáljak, lassan, nyugodtan... Sietség nélkül járkáljak Moszkva sugárútjain, utcáin, meg-megálljak a kirakatok előtt, nézegessem a fényképeket, könyveket, cipőket, olvassgassam a plakátokat, arra gondoljak, hova is akarok menni, lassan szopogassak egy esz-kimó-fagyaltot, és valahol egy téren, az óra alatt a járókelőket nézegetve, Gyimára várjak.

Mindez *volt* valamikor, régesrég, olyan borzasztó régen, hogy az talán nem is én voltam, hanem egy idegen leány.

Igy történt: a LEÁNY meglátta a fiút, a FIÚ meglátta a leányt, és egymásba szerettek.

Nagy bál volt az építészeti intézetben, a felsőbb évfolyamok hallgatóinak találkozója a végzősökkel. Zajos mulatság, vidám játékkal, tréfával, fejtörővel, álarcos felvonulással, dzsessz-zenekarral, lég-gömb-pukkasztással, konfettivel, táncsal a zsúfolt terem forgatagában.

A leány tornaszámot mutatott be, egy karikával végezte mutatványait, szökkenet, hajlongott, ugrott, keringett. Hosszasan megtapsolták, a kollégák kiáltoztak: „Olja, Ol-ja!” — Aztán versengve hívták táncolni. A fiú nem táncolt, csak állt a falnak támaszkodva, és őt kísérte a pillantásával. A leány rögtön észrevette: „Milyen jóképű behemót — magas, széles vállú...” Aztán, mikor másodszor táncolt el mellette: „Mire hasonlít? Fehér medvére? Fókára?” Harmadszor már eldöntötte: „Fehér fókára; tréfa-móka, fehér foka.” De a fiú csak nézte, nem kérte fel. A leány minden mozdulata fe-

lelet volt a fiú tekintetére; szilaj öröm járta át, és egyre forgott, mégsem fáradt el.

Mikor bejelentették a „hölgyválaszt“, rögtön hozzá futott, rövidre nyírt hajából hullt a konfetti. „Biztosan nem is tud táncolni.“ De jól és könnyedén táncolt. A többiek hiába akarták szétválasztani őket, hiába hívták: „Olja, Olja, gyere hozzánk!“, szeptentin-lásszót dobtak rá, de csak közelebb hozták őket egymáshoz, körülfonták őket a papírszalagokkal.

A fiú hazakísérte. Szerette volna, hogy másnap is találkozzanak, de a leány Leningrádba utazott.

Vakáció után, egész február folyamán a fiú minden este megjelent a lépcsőházban, megvárta a leányt a nagy tükör előtt, és elkísérte a Puskin utcába, ahol ő a nagynénjénél lakott.

Egyszer aztán nem jött. A következő nap sem volt a szokott helyen. A harmadik nap a lány már szomorú volt, bánította a dolog. De hogy ne gondoljon rá, arra nem volt képes.

Néhány nap múlva újra megjelent, a tükör előtt állt, mint rendesen. A leány haragosan félrefordult, gyorsan elkezdett beszélgetni a többiekkel, majd a kijárat felé indult. A fiú az utcán érte utol, erősen megragadta a vállát, maga felé fordította, és a járókelőkkel nem törődve, arcát a leány prémsapkájához szorította. „Sürgős kiszállásra küldtek, borzasztóan vágytam utánad, de nem tudtam a telefonszámodat, a címedet... Nagyon kérek, gyere el hozzám, vagy én megyek hozzád — ahogy te akarod.“

A sarkon megcsillant egy taxi zöld jelzőlámpája, megállították, és hallgatagon, egymás kezét fogva ültek az egész úton.

A fiú egy nagy közös lakásban lakott. A bejáratnál, a telefon alatt szakadt huzatú karosszék állt. A szomszéd szoba ajtaján rés nyílt, kidugta a fejét egy bekötött fejű néni, vizsla tekintettel tétőtől talpig végigmérte őket, majd eltűnt. Valami zizegett-suhogott a folyosó végén, ahova nem jutott el a poros, homályos lámpa fénye. A leány nagyon kényelmetlenül érezte magát, kezdte megbánni, hogy idejött, de eszébe jutott az illedelmes rend Szonya néni lakásában, a teazás az öreg csillár alatt és az asztalnál folyó beszélgetések...

Április végén megesküdtek. A fiú félig üres szobájába, ahol csak egy heverő és az asztalt is helyettesítő rajztábla állt, átköltöztették a leány holmiját: a bőröndjét, ágyneműjét és összekötözött könyveit.

Régebben, álmodozás közben a leány másképpen képzelte el mindezt: márványlépcső a házasulandók palotájában,

Mendelssohn indulója, fehér ruha, fátzol, rózsák és ünnepi asztal, „Keserű!“ kiáltásokkal...

Minderre nem került sor. „Díszes esküvő? Minek az neked? — csodálkozott a fiú. — Inkább repülünk el valahova messzire...“

Korán reggel esküdtek. A leány egy barátnőjével, a fiú egyik kollégájával jelent meg az anyakönyvi hivatalban. A fiú fehér, hosszú szárú, csipkés szegfűt hozott. A leány nagynénje reggelivel várta őket. Poharat emeltek az új házasokra, boldogságot kívántak nekik, majd elkísérték őket az autóbushoz, amely a vnukovói repülőterre vitte őket. Hat óra múlva Alupkóban voltak.

Egy ódon, sziklához tapadó házikóban telepedtek meg, ahova keskeny ösvényen lehetett feljutni. A kis, kövezett udvar a szomszéd kunyhó lapos tetejére nézett. Az alacsony, terméskőből rakott kerítést benőtte a szőlő, indái lefelé csüngtek. Az udvaron félig kiszáradt, öreg diófa árvalkodott magában. Az egyik felén a csupasz, megszürcült ágak a télre, hideg vidékekre emlékeztettek, a másik oldala élt, ott sűrűn sorakoztak a rajzolt szélű, sötétzöld levelek. A kunyhó falát befonó glicínia lila fürtjei a keskeny ablakok réseit előtt fűgtek, és bódítóan édes illattal töltötték meg az udvart.

Benn a házban félhomály és hűvösség fogadta őket. Az alacsony repedezett kemencét rég nem fűthették be. A gazdaszszony, öreg ukrán néni, este kerek, háromlábú vaskályhát állított be nekik, tele izzó parázzsal: „Nehogy megfagyjanak szegénykéik.“ A szén felett könnyű, kékes láng ugrándozott. Kitérték az ajtót, és kiléptek az udvarra.

Sötét volt, csend volt. A lámpák fénye nem jutott ideig, a hold még nem kelt fel. Álltak és hallgatták, hogy lélegzik a tenger ott lenn, hogy csapkodja a sziklákat. A távolban gyenge fény pislákkolt — talán egy halászbárka fáklyája, de lehet máglya is a parton. A szél erdei illatokat hozott a hegyek felől, ahol nappal felmelegedett a föld, párolgott az avar.

A parázs a kis kályhában megsötétedett, kezdett hamuba temetkezni; mindenestül kirakták az udvarra.

A kunyhóra ráborult a fekete, csillagos ég; a diófa sötét levelei eltakarták az agyagból tapasztott tetőt, a félig beomlott kéményt. Pusztulásnak indult tűzhely, idegenek háza, de most az ő otthonuk. Es ők ketten vannak, körülöttük csak az éjszaka, a tenger, a csend.

Reggel leszaladtak az ösvényen, megreggeliztek a kávémérésben, aztán barangoltak a parton. Felmásztak az éles

kövekre, sütkéreztek a napon, mint a gyíkok, nézték a sístergő vizet ott lenn, — a robajló hullámok hűvös cseppjei felrepültek hozzájuk. Sehoh egy ember, a levegő tiszta, átlátszó... Ó ledobta a ruháját, fürdőtrikóban tornászni kezdett. A fiú nézte, milyen könnyedén hajlik, magasra ugrik, ügyesen csinálja a hidat, és kérlete: „Tovább!” Néha, mikor a hullámverés lecsendesedett, beugrottak a tengerbe. A hideg víz égetett, elakadt a lélegzetük; kicsit úszkáltak, aztán kiugrottak a partra és utána sokáig heverészttek a napon. Mikor beteltek a forró sugarakkal, behúzódtak a Voroncov-park fái alá, sétáltak az árnyas ösvényeken, hallgatták a madarak fütyét, csicsérgését és meséltek egymásnak a gyermekkorukról, szüleikről, az iskoláról, barátokról, az intézetről...

Egyszer-egyszer a hegyekbe is felmentek. Teljesen elhagyatott vidék volt: csendben álldogáltak a fák, lustán ringatták ágaikat; a napsütötte törzsekből gyanta folydogált, s mindent betöltött a fenyőillat. Innen fentről a tenger sötétlilának tűnt, és függőlegesen, falként emelkedett előttük.

Feküdtek a hegyoldalon, melyet elborítottak a meleg, száraz tőlevelek, s gyönyörködtek a bolyhos felhőkben, figyelték, merre kergeti-úzi őket a szél. Felugrottak, szétrugdosták a fenyőtűket, és kiabálva, nevetve forogtak-kergetőztek a fák között. Csúszkáltak a tőlevelektől sikos lejtőkön, mintha jégen siklanának lefelé, átmásztak a kőomladékokon, a bokrokba kapaszkodva leereszkedtek a szakadékokba, és tépetten, felhevülten, farkaséhesen bukkantak ki a fűledtséget árasztó sűrű bozótból az országútra. Az

aszfalt csíkja elvezette őket a szűk alupkői utcáig, amelyeket kétoldalt a piros cseréppel fedett házak fehér fala kísért, és ahol az ablakok alatt jázmin- és csipkerózsabokrok nőttek.

A fél hónap, melyet három „törvényadta” szabadnap, három ünnepnap és a főiskolán meg a munkahelyen kért tíz nap tett ki, észrevétlenül elrepült.

Egy vasárnap, hajnali órában, táskájukkal, hátizsájukkal felültek az autóbuszra. Elhagyták a paradicsomot.

Ennek öt éve.

Nem lett volna szabad gyalog mennem, elgondolkoznom — úgy eltelt az idő! Futok lefelé a mozgólépcsőn, a teli szatyrok hozzáütődnek az emberek lábához, de megállni már nem tudok.

Nincs is olyan nagyon késő, mire hazakerék, de mindhármuk kezében kenyeret találok. Gyima büntudatos arccal néz rám, de nem szólok semmit, sietek a konyhába. Tíz perc múlva az asztal közepére rakom a nagy serpenyőt tele remegő, ropogós omlettel és bekiáltok a szobába:

— Hamar vacsorázn!

A kicsik szaladnak a konyhába, Kotyka gyorsan felül a székére, megragadja a villát, reám pillant, és hívja az apját:

— Papa, gyere ide, nézd meg, mama fiú!

Gyima kijön, mosolyog: „Most látszik, milyen fiatal vagy még” — és vacsora közben egyre rajtam a szeme, nem olvas, mint máskor. Mosogatni is segít, s még a padlót is felmossa.

— Oljka, épp olyan vagy, mint öt évvel ezelőtt!

Ebből az alkalomból elfelejtettük felhívni a vekkert...

Csütörtök

Fél hétkor ugrunk fel, Gyima rohan felszedni az ágyból a gyerekeket, én a konyhába — ma csak kávé és tej lesz reggelire! —, aztán én is segíték öltöztetni. Már azt hisszük, hogy idejében elkészülünk, de Kotyka, mikor megitta a tejét, egyszercsak bejelenti:

— Nem megyek napközibe.

Egymás szavába vágva kiabálunk rá:

— Ne is gondolj ilyet!

— Öltözz!

— Siess!

— Indulunk!

Nem. Megmakacsolja magát, rázza a fejét, közel áll a síráshoz. Odaülök mellé.

— Kotyka, mondd meg szépen, mi történt? Mi a baj?

— Maja Mihajlovna megbüntetett, nem megyek többet oda.

— Biztosan rosszkodtál, engedetlen voltál, azért büntetett meg...

— Nem, nem rosszkodtam, mégis megbüntetett. Nem megyek.

Megpróbáljuk erővel felöltöztetni, de rugdalozik, kitépi magát a kezünkből, és sírva fakad. Én egyre hajtogatom:

— Kotya, öltözz, Kotya, indulni kell, Kotya, papa és én elkészünk a munkából.

Gyima végre eltalálja, mit mondjon:

— Gyere szépen, beszélék Maja Mihajlovnával, tisztázzuk a dolgot.

Kotyka pirosan, verejtékesen, könnyáztatott arccal, még hüppögve magyarázza:

— Vityka ejtette el, nem én. Eltört, és ő mégis engem ül-te-tett a sa-rok-ba... Nem én voltam! Nem én voltam! — És újra zokogni kezd.

— Ki tört el? Vityka?

— Nem, a virág...

Én is közel állok a síráshoz, úgy sajnálom a gyereket, olyan szörnyű, hogy erőltetjük, amikor ilyen bánata van. Rádásul meg is hűlhet, úgy megizzadt. Könyörgök Gyimának, feltétlenül tudja meg, mi is történt; mondja meg az óvónőnek, hogy Kotyka ideges, nyugtalan.

— Jó-jó, ne izguljatok — szól rám Gyima szigorúan —, huszonnyolc gyerek van a kezén, az sem csoda, ha téved.

Ekkor Guljának, aki az utolsó percig csendben volt, hirtelen legörbül a szája, és rángatni kezdi a kezemet:

— Mamához akajok menni!

Otthagynom az egész társaságot, a lépcsőről még visszakiáltok Gyimának: „Feltétlenül telefonálj!“, és szaladok lefelé, rohanok az autóbushoz: megostromlom az elsőt, a másodikat... a harmadikra fel is jutok.

Útközben egyre Kotyka jár az eszemben. A csoportban valóban huszonnyolc gyermek van, az óvónőnek persze hogy nem lehet mindenkihez egyformán türelme és ereje. De inkább ne is próbáljon „nevelni“, ha nincs ideje hozzá, mint hogy felületesen, csak félig tisztázza a dolgokat, és igazságtalanul büntessen...

Eszembe jut, hogy hívtam, kérleltem a napközi igazgatónője, amikor Kotykákat átíratuk, álljak be hozzájuk dajkáknak, hogyan próbált rábeszélni: „Százötven rubel a fizetés, az óvónő segít felállítani az összecsuksukható ágyakat, leszedni az ágyneműt a polcra, felöltöztetni a gyerekeket a sétához.“ Igen, úgy látszik, kijut a munkából mindkettőjüknek: az óvónőnek is, a dajkáknak is. Még elképzelni is sok — huszonöt trikónadrág, kendő, sapka, ötven gyapjúzokni, nemezcsizma, kesztyű, aztán a bundák, sálak, övek megkötése... És mindezt kétszer feladni és leszedni, az ebédutáni alváskor is vetköztetni — öltöztetni... Huszonöt gyerek — miféle „norma“ ez? Aki kitalálta, annak biztosan nincs gyereke, vagy nem járhatja óvodába...

Már a metrón utazom, amikor belémnyilallik: ma politikai kör lesz, szeminárium, én meg otthon hagytam a programot, még belenézni is elfelejtettem... Pedig vállaltam, hogy az egyik kérdésből

felkészülök, de teljesen kiment a fejemből. Csak kéthavonként tartunk szemináriumot, nem csoda, ha valaki megfeledezik róla, de ha egyszer jelentkeztem, akkor gondolnom kellett volna rá. De még nincs veszte minden, Ljuszja Markorjantól elkérem a programot, és majd csak kisütök valamit.

Az első gondom mindenképpen a mechanikai laboratórium. Ha ma nem sikerül a készülékekhez jutnom, nagy baj lesz. Bemegyek — Valja nincs a helyén. Kiabálom kell:

— Hol van Valja?

Nem hallják, nem értik, aztán én nem értem rögtön a választ... Végül felfogom: Valja kiment valahová. Megint! Hagyok neki egy cedulát, amelyen egy mondat kivételével minden szó hazugság: „Valjecska drága, segítsen! Félünk, hogy a javított összetétel nem válik be. A próbák nélkül minden munkánk elakad. J. M. haragszik rám. Második napja nem tudom megtalálni magát.“

Fent nálunk csupa jóindulatú ember fogad. Senki sem kérdi, miért késtem, de mind körbevizsgálják az új frizurámat, tégnap nem jutott rá idejük. Forgolódom előttük, nézegetnek szemből, hátulról, profilból. Ekkor belép Alla, odamosolyog: „Nagyon kedves“, és közli, hogy épp az előbb keresett Valja.

Rohanok ki, de alig teszek pár lépést a folyosón, már vissza is hívnak a telefonhoz — Gyima keres. Megnyugtat, hogy beszélt Majával Kotykaról, és ő megígérte, hogy tisztázza fogja az ügyet. De engem ez még nem nyugtat meg.

— Így mondta?

— Igen, éppen így.

— Elmondtad neki, mit mesélt a gyermek?

— Hát sokat magyarázni nem volt idő, de a legfontosabbról beszámoltam...

Leteszem a kagylót, és akkor jut eszembe, hogy nem szóltam Gyimának a politikai köréről, pedig ez azt jelenti, hogy másfél órával később megyek haza. És a vacsorához sem készítettem elő semmit! De Gyima „skatulyájába“ nem könnyű telefonálni. Majd később megpróbálok, de most gyorsan Valjához, amíg valaki meg nem előz!

Valja elégedetlen, mert későn érkeztem. Morgolódik:

— Mind sürgetnek, aztán mégsem jönnek idejében.

Ma nálunk termelési értekezlet lesz, négy órától kezdve a gépek szabadok; ha hajlandó vagyok egyedül dolgozni, ám jöjjenek. Az, aki éppen sorra került volna, nem vállalta.

Négytől? Ez nagyon késő! Összesen csak másfél óra, és ráadásul háromnegyed ótkor kezdődik a szeminárium. Tehát 45 percem lesz. Magyarázni kezdek Valjának, de nem akar meghallgatni.

— Maga kérte, hát most itt az alkalom.

— Nem kezdeném egy órával előbb? Legalább az egyik készüléken?

— Nem, azt nem lehet.

— Hát akkor mit csináljak? — gondolkodom hangosan.

— Az a maga dolga. Döntse el hamar, különben mást osztok be. Igénylő van elég...

— És ha cserélnék azzal, aki előttem soros?

— Ez már aztán sok, csereirodát akarom berendezni nálam, nem elég, hogy átjárom az utcát...

Rendben van, elfogadom, amit ad. Tehát négykor.

Visszafelé menet töröm a fejem, hogy is csináljam. Mi lenne, ha Ljuzskát elkérném a szemináriumról, hogy levezesen néhány próbát? Csakhogy minden mintát, minden egyes darabot mikrométernyi pontossággal meg kell mérni... rábizhatom-e vajon? Hát a keresztmetszet felületének kiszámítása? Nem lesz ő hajlandó ilyen aprólékos munkára. Nem, Ljuzskára nem számíthatok. Kit kérhetnék meg? Talán Zinaidát? Ő sem felel meg, biztosan régen elfelejtett mindent.

Nem marad más megoldás, el fogok kérezkedni a szemináriumról.

Ülök a napló mellett, összegezem a tegnapi elektromossági próbák eredményeit, s közben a fejemben mind csak egy kívánság jár: milyen jó lenne ezt most félretenni, és a hátralevő órák alatt a mechanikai laborban dolgozni!

— Hol van Ljuzsja Vartanovna? — kérdelem.

Senki sem válaszol. Nem tudják? Ez csak annyit jelenthet, hogy feketé Ljuzsja elment „gondolkodni” — ilyenkor úgy el tud bújni, hogy senki meg nem találja, akkor pedig elvesztem.

Észrevétlenül eljő az ebédidő. Ljuzska odahajlik hozzám:

— Mi van veled, alszol? Mondd gyorsan, mit hozzak, már két óra.

Kezdem hangosan sorolni, mi is kellene, de Ljuzsка sürget:

— Kész, vagy kell még valami?

— Ennyi — felelem —, ha nincs idő várni, akkor csak ennyi.

— Jaj, de hamar megsértődsz — nyhül meg Ljuzsка.

Pedig nem sértődtem meg, csak nem tudom, mit csináljak.

Ekkor telefonüzenet érkezik a kaputól: „Voronkovát kérik, vegye át az üzemből

érkezett készítményeket.” Odaadok Ljuzskának két háromrubelest:

— Vegyél valami húsfélét. — Az ajtóban még eszembe jut. — És valami falni-valót (hiszen ma még semmit sem ettem).

Lenn három nagy csomag vár, ahogy ledobálták őket, rajtuk a felírás: „A polimer-laboratóriumba Voronkovának.” Az első gyártmányok az *Üvegplasztik-1* receptje után. Intézetünk kísérleti üzemi-ben készültek: tetőlemezek, s rövid, vastag csövek. Jakov Petrovics sietett leadni a rendelést, mi meg közben megváltoztattuk az anyag összetételét... Csak a helyet foglalják majd az állványokon.

Kérdelem a kapustól, merre van Jura, intézetünk munkatársa, hordára, hivatalosan „kiszegítő kapusa”. Az előbb még itt volt. Mindig „éppen most” tűnt el, sosincs ott, ahol szükség lenne rá. Telefonon felkutatnám, de erre most nincs időm. Fogom az egyik csomagot, és felcipelem a harmadik emeletre. Az öreg kapus sajnálkozik rajtam, szidja Jurát. Panaszos hangja elkísér, miközben lassacskán az összes csomagokat felszállítom a laborba. Mikor az utolsóval is felérek, megjön Ljuzsка is a bevásárolt holmival.

— Olja, a háztartási boltban lotost osztnak, fenntartják a helyem — valaki vehetne mind a négyünknek...

Mosópor persze kellene, nagyon is kellene, de csak legyintek — közeledik a négy óra, mindjárt mennem kell a mechanikaiba és még a programba is bele akarok nézni. De Markorjan nem került elő. Közben döntöttem: most a legsürgesebb a mechanikai, tehát megeszem, amit Ljuzsка hozott, és rögtön indulok. De Szöszi eltűnt — talán lotoszért ment? Be nyúlok a szatyorba, két zsemlét és két kis csomag tűrőt találok benne. A fele biztosan az enyém.

Csendben összeszedem a holmimat — a minták már lenn várnak —, és öt perccel négy előtt átmegyek.

Az oszcillációs készülékkel kezdem. Lemérem az első pálcát, megerősítem. Beállítom az ütés szögét. Elengedem az ingát. Pakk! A minta ellenállt. Most meg-növelem a terhelést. Mi van velem? Nyugtalanlás vibrál bennem, a sportoló izgalma. A tét: az *Üvegplasztik-2*. Kitart? Nem tart ki? A minta a legerősebb ütest is kibírja. Hurrá! Vagy még korai örvendezni? A szilárdsági próbák ezzel még nem értek véget... Hát a kiterjedés? A tömörség? A keménység?

Belemerülök ebbe a magával ragadó játékba, amelyben én vagyok a tréner, és a Plasztik a sportoló. Leszaladta az első kört, és most készülődik a másodikra: újra megmérjük a vastagságát, szé-

lességét, újra kiszámítjuk keresztmetszeteinek a térfogatát... Most másik gép, másfajta megterhelés következik...

Egy idő múlva a papírlapon, amire az adatokat jegyzem fel, egy zsemlét és egy csomag túrót találok. Érdekes! En már megettem fenn a részemet. Talán itt járt Ljuszka? Észre sem vettem. Jó így dolgozni, egyenletesen, csendben, csak a kísérletre figyelve!

De egyszercsak a nevemet hallom, amint valaki kitartóan és dühösen kiáltja:

— Voronkova! Voronkova! Voronkova-a-a! Süket vagy?

Felnézek. Az ajtóban Ligijja áll.

— Kezdődik a szeminárium. Gyerünk. Siess. — Alighogy elhadarja, becsapja az ajtót.

Visszadobálom a már ellenőrzött mintákat a dobozba, melléjük rakom a mikrométert, ceruzát, teleírt lapokat, és legfelülre a kísérleti naplót.

A körön az egész laborunk, húszerember vesz részt. A mi szobánkkal szomszédos, nagyobb helyiségben tartjuk. Beszadok „hozzánk“, lecsapom a kincseimet az asztalra, és ceruzával, füzettel a kezemben zavartan besomfordálok.

Éppen Zacsurajev beszél, a kör vezetője, egy nyugalmazott alezredes. Mikor kinyitom az ajtót, elhallgat. Bocsánatot kérek, és kísérletet teszek arra, hogy Ljuszka Markorjan közelébe jussak.

— Nem tudna pontosabb lenni? — kérdi haragos szigorral Zacsurajev. — Üljön le, itt van üres hely. — Rámutat a legközelebbi székre. — Folytassuk tehát... — Előveszi zsebkendőjét és megtörli vele a kezét, jelülé annak, hogy most új témára tér át.

... Borzasztó, hogy nem tudtam szólni Gyimának a szemináriumról. Mit fog csinálni a gyerekekkel? Mit ad nekik enni? Semmit sem tudtam előkészíteni a reggel... És mi van Kotyka bánatával? Cseppet sem bízom benne, hogy Maja Mihajlovna nem rontotta el még jobban a dolgot, mikor „tisztázta az ügyet“...

A kör ülése véget ért. Rohanok a szobánkba, felragadom a szatyrot, és futok az öltözőbe. A lépcsőházi óra nyolcat mutat. Jó volna elkapni egy taxit, persze nem hazáig, de legalább a metróig.

De taxi nem tűnik fel, tehát szaladok a trolihoz, aztán le a mozgólépcsőn, aztán a buszhoz... Csuromvíz vagyok, mikor a rohanástól kifulladásig kilenc körül beesem az ajtón.

A kicsik már alusznak. Gulenyka levetkőztetve, a saját ágyában, de Kotyka ruhástul a mi pamlagunkon. A konyhában, a piszkos edénnyel telerakott asztal

mellett ül Gyima, egy folyóirat rajzait tanulmányozza, és eszik, kenyeret vinetta-salátával. A kályhán a teafőzőből pöffög a forró gőz.

— Mit jelent ez? — kérdi Gyima szemrehányóan.

Röviden elmondom, miféle napom volt, de nem fogadja el a magyarázkodásomat, telefonálnom kellett volna. Igaza van, nem is vitatkozom.

— Mit adtál a gyerekeknek?

Kiderül, hogy ők is vinetta-salátát kaptak, ami nagyon ízlett nekik — „egy egész üveggel megettek“ —, aztán tejet ittak rá.

— Inkább teát kellett volna — jegyzem meg.

— Honnan tudjam — morog Gyima, és újra beletemetkezik a folyóiratba.

— Hát Kotykával mi van?

— Láthatod, alszik.

— Látom. A napközit kérdem.

— Semmi baj, rendbe jött a dolog. Nem sirt többet.

— Gyere, vetkőztessük le, át kell vinni az ágyába.

— Talán ennénk előbb?

Jól van, engedek. Egy éhes férjjel nem érdemes vitatkozni. Megcsókolom Kotykát és betakargatom (olyan sápadt és kimerült az arcockája), majd visszatérek a konyhába, hogy készítsék egy jó adag kolbászos rántottát. Megvacsorázunk.

A lakás zsbivására hasonlít. Minden holmi, amit a reggeli sietségben szédobáltunk, szerte hever. A pamlag mellett, a padlón a gyerekek ruhái — bunda, csizma, sapka. Gyima fűntetően otthagytott mindent: máskor ne késs.

A rántotta és a forró tea után Gyima megenyhül. Együtt vetkőztetjük a fiunkat, hazaköltöztetjük az ágyába, és elrakjuk a ruhákat. Aztán indulok a konyhába és a fürdőszobába rendet teremteni, mosni, vasalni...

Éjfél elmúlt, mire ágyba kerülök. Fél háromkor Guljka hangos sírására ébredünk. Fáj a hasa, elrontotta a gyomrát. Meg kell mosdatni, tisztába kell öltöztetni, áthúzni az ágyneműjét, belediktálni a fitalazolt és a hasikájára tenni a melegítőpárnát.

— Tessék, olajos saláta tejjel — zsörtölődöm.

— Semmi baj, az ilyesmi hamar elmúlik — nyugtat meg Gyima.

Egy darabig még ülök Guljka mellett. Tartom a melegítőpárnát, álmosan dúdolom: „Ejnye-bejnye kiscica, alszik már a nyuszika...“ — fejem a szabad kezeimen, kezem az ágy rácsán.

Négy körül lefekszem, és alig hunyom le a szememet, már szól is a vekker...

Reggel óta mossák a fejemet a szoba-társnőim, mert nem készültem fel a szemináriumra, és így miattam elhúzódott az idő. Türelmesen meghallgatom a bírálatokat, elismerem a hibámat, de az eszem egyre a gyerekek körül jár. Gulját elvittük a bölcsődébe, bár otthon kellett volna tartani. Egy napot igazolvány nélkül is hiányozhat, de igazolvány nélkül sem Gyima, sem én nem maradhatunk el a munkából. Ha pedig kihívjuk az orvost, el kell mondanunk neki, mi történt, erre ő természetesen elküld laboratóriumi ellenőrzésre — hiszen gyomorról van szó —, az viszont több napi utánajárást jelent... Így tehát elvittük a gyereket.

A munkatársak hamar megbocsátanak, még Ligyiya is szelídebben néz rám. Marja Matvejevna közli — „de szigorúan köztünk maradjon“, — hogy újév után új szemináriumvezetőnk lesz, aki a filozófiai tudományok kandidátusa.

Mindenki dologhoz lát. A pénteki nap a hét végét, tehát felgyűlt feladatokat jelent. Egyes munkaszakaszokat le kell zárni, a könyvtárból könyveket, folyóiratokat kivenni, hétfőre szakmai megbeszéléseket előkészíteni, a két szabadnapra programot szervezni, az ebédszünetben manikűröztetni vagy cipősarkat javíttatni... Ránk, „mamácskákra“ két napra szóló bevásárlás is vár.

És még valami — ki kell tölteni a kérdőívet. Mindenki az utolsó napra hagyta, s most egyszerre tele vagyunk kérdésekkel. Be kell még szereznünk a személyzeti osztályról a hiányzásainkra vonatkozó adatokat. Határozat születik, hogy ebben a kérdésben szervezetten járunk el, és delegáljuk szőke Ljuszját, segítsen az ottaniaknak a számításokban.

Tudom biztosan, hogy a legtöbbet én mulasztottam betegség címén.

De most nincs idő ezzel törődni, sem nekem, sem másnak, mind tele vagyunk tennivalókkal. Tisztáznom kell, mire is jutottam tegnap a mechanikai laborban. Az asztalon ott hever minden, amit a tegnap ledobtam. Bosszant, hogy nem használhattam ki az egész időt, amit Valja nekem juttatott... Csak nehogy igaznak bizonyuljon Ljuszka értesülése a soronkívüli rendelésről, amelynek az összes laboratóriumokban „zöld utat“ biztosítanak, vagy legalább csak később kerülne sor rá. A beosztás szerint a következő héten nekünk egy egész nap jár

a mechanikaiban. És hárman dolgozhatunk majd: én, a laboránsnő és Ljuszka. Talán mégis sikerül elvégezni mindent, és idejében elkészülünk a próbákkal?!

Beírom a naplóba a tegnapi kísérletek adatait, rendbe rakom a dobozba bedobált mintákat, és összetépem a piszkozatlapokat, amelyeken a számításokat végeztem. Ljuszkával együtt kicsomagoljuk a legyártott példányokat, a kiállítási vitrinbe kirakok néhány üvegplasztik lemezt, és különböző átmérőjű rövid csöveket. Címek is írok nekik. Most végre nekiülhetek az összesítő táblázatnak, hogy minden eddig kapott adat benne legyen, csak az új próbák eredményeit kelljen majd bevezetni.

De hol a grafikon? A tegnap nem jártam vele. Tegnapelőtt beraktam a fiókba, a napló alá, de most nincs ott. Mindent kiszedeck az asztalra, de nem találok. Mindent átlapozok — nincs. „Nyugalom!“ — mondom magamnak; átrakodom az asztal jobb oldaláról a bal oldalára. Nincs! Talán magammal vittem volna a tegnap a mechanikaiba? Szaladok Valjához. Nem, nem látta. Napokat dolgoztam volna hiába?

Fásultság fog el — ülök, fejemet hátrátámasztom a falnak. Semmit sem látok, semmire sem gondolok. Aztán szemem a naptárra téved, és belémhasít a felismerés, hogy december 13, péntek — ez ma van. Csak a tegnap mondtam: „december is eljött“ — most pedig már itt a hónap közepe, és két hét múlva le kell adni a jelentést. Elkészülök-e 14 nap alatt? ... De nincs is annyi, csak tizenkettő, sőt, csak tizenegy... Hogy fejezem be a próbákat a mechanikai és az elektrolaborban, összegezem az adatokat, készítek új táblázatot, írom meg a jelentést...

Ahelyett, hogy folytatnám a keresését, eleresztem magam, és azon töprengek, mi lesz, ha nem leszek kész mindezzel...

Eközben a vállamra ereszkedik egy kéz, fekete Ljuszja arca hajlik felém, és ezt hallom:

— Hol vagy, Buratyinka? Elvesztél? Vagy elvesztettél valamit?

Markorjan? Milyen jó! Szeretném a kezéhez sorítani az arcomat. Ő mindent megért, mindent kitalál. Valóban elvesztem — beleveztem a feladatok és gondok, intézeti és otthoni problémák sokaságába.

— Nem találok a grafikonomat, ekkora ív volt. — Kezimmel mutatom, hogy mekkora. — Mindent felkutattam, fogalmam sincs, hol lehet...

— Nem ez az? — kérdi Ljuszja, és megérint egy összehajtogatott fehér lapot, ami az asztal közepén hever. Felemelem — szétnyílik és grafikonná változik. Kitér belőlem a kacagás, rázkódom, kezimmel befedem a számat és göröcsösen kacagok, amíg sírás nem lesz belőle. Ljuszja látja, hogy ki vagyok készülőve, karon ragad, kitaszkol a folyosóra, megráz és rámparancsol.

— Azonnal hagyd abba! Elég volt!

Hátamat a falnak támasztom, a könyvek tovább ömlenek a szememből, de lassan megnyugszom.

— Olja, bediliztél — mondja Ljuszja —, gratulálok, kész hisztérika lettél!

— Te vagy dilis — felelem gyöngéden. Nehezen szedem a lélegzetet. — A hisztéria ma nem divat — megtörlöm nedves arcomat —, én csak nevetek, mert író mulatságos az életem. Egyik dolog a másik után, mindenféle összejön; kóktél gondolatokból és érzésekből. Nem, én nem hisztiztek... De neked, nézd csak, milyen karikák vannak a szemed alatt. Mi van veled, megint nem alszol? Látod, hogy te vagy dilis.

— Én régóta dilis vagyok. De hat évvel idősebb vagyok nálad, és otthon, tudod jól, mi van nálunk... De te keményen tartod magad: fiatal vagy, egészséges vagy, nagyszerű férjed van. — Sovány ujjáival megszorítja a kezemet, hegyes körmei fájdalmat okoznak, de tűröm. Erősen a szemembe néz, egyenesen a pupillámba, mintha hipnotizálni akarna. — Okos vagy, tehetséges vagy, erős vagy... — Elengedi a kezem. — Jól van, gyűjtünk rá. Igaz, te nem dohányszol... — Ráharap a cigarettára, felvillantja az öngyújtót és elhúzódik mellőlem. — Rosszul teszed, mert segít. Különben — nem érdemes rászokni. Hát akkor tudod mit: a szünetben együtt fogunk bevásárolni, s az úton elmondasz mindent.

Megyünk az utcán, és mesélek a nehézségeimről a mechanikai labor körül, a főnökkel folytatott beszélgetésről, Guljka hasmenéséről, a kísérletek bejegyzésének határidejéről, aggodalmamról, hogy elkések velük.

Ljuszja hallgatja mindezt, bólogat, hol összehúzza, hol tágra nyitja a szemét és megjegyzi: „igen-igen“, vagy pedig elnyújtja: „ige-e-n?“ Nekem már ennyitől is megkönnyebbül a szívem. Egy pár percig hallgatva lépkedünk.

— Buratyinka, emlékszel, egyszer érdeklődtél, hogy ki is találta ki az üveg-

plasztikot? Akkor megígérted, hogy majd elmondom.

— Igen, elmondod azt az „ostoba történetet“.

— Úgy van. Nem is történet, hanem egyenesen rossz vicc. Röviden: az ötlet az enyém volt, de én Jakovnak ajándékoztam. Nem azért, mintha olyan gazdag lennék. Hanem mert állapotos voltam. És már beleéltem magam, hogy megszülöm a másodikat... Ne gondold, hogy Szuren erőltetése bírt rá, én magam határoztam így, hogy Markusának jobb legyen. Tudtam, hogy aztán sokáig nem dolgozhatom — csinálják meg nélkülem, gondoltam. Ezért mondtam le róla.

— És?

— Mi az, hogy „és“?

— A gyerek? Vele mi lett?

— Semmi. Az utolsó percben megjedtem, elvételtem. A Szuren tudta nélkül, mint mindig.

— Hogy-hogy a „tudta nélkül“?

— Hát úgy, hogy „szolgálati útra megyek“, öt-hat napra...

Megkeresem Ljuszja kezét és nem engedem el. Így megyünk egymás mellett, szó nélkül.

Az üzletekben, ahol ma különösen nagy a tülekedés és az emberek még türelmetlenebbek, mint máskor, dugig megtömrünk négy bevásárló táskát, és három órákor elindulunk visszafelé. Én elég frissen cipelem a részemet, Ljuszja nehezebben bírja az övét. Szembe velünk jön Surocska.

— Én is kijöttem, segíték.

Én azt akarom, hogy vegye át Ljuszja egyik csomagját, Ljuszja meg rajtam akar könnyíteni. Végül Surát középre állítjuk és hárman visszük a négy táskát. Le kell lépnünk a járdáról, percenként megállunk, hogy az autóknak utat engedjünk.

— Kislányok, fogadjatok be minket is — kiált oda két fiatalember.

— Vannak nekünk saját fiaink — felelem vissza. Jól érzem magam, mert süt a nap, mert eltorlaszoltuk az utat, mert hárman vagyunk...

Mert nem vagyok egyedül.

Amint megérkezünk, jön Ljuszka a betegnapok számával. Én persze az első helyen vagyok, ahogy gondoltam. Hetvennyolc napot hiányoztam, a munkaidőnek majdnem egyharmadát. És ezt mind a gyerekek miatt. Mindenki kiírja a maga adatait, tehát látni fogják, ki hogy áll. Nem értem, miért fog el kényelmetlen érzés, sőt, szégyenkezés, mintha én lennék a hibás. Összehúzom magam, kerülöm a tekintetüket. Mi bajom van? Nem én tehetek róla. Ljuszka kérdezi:

— Kitöltöttétek a kérdőíveket? Gyertek, hasonlítsuk össze!

De nem tudjuk, mit írjunk be az időbeosztásról, mire hány óra megy el. A „mamácskák“ összedugják a fejüket. Elhatározzuk, hogy feltétlenül beírjuk a közlekedésre fordított időt — mind a négyen új negyedben lakunk, naponta átlag 3 órát töltünk úton. A „gyerekekkel foglalkozás“ rovatot senki sem tudja kitölteni, mert velük csak a többi munka mellett törődünk. Ahogy Sura mondja: „Szerjoszka egész este velem van a konyhában: unatkozik egyedül napközben, el nem mozdulna mellőlem.

— Szóval, akkor mit írunk a gyerekekről? — türelmetlenkedik Ljuszka.

— Melyik hetet számítsuk — kérdi Sura —, konkrétan ezt, vagy úgy általában?

— Bármelyiket — feleli fekete Ljuszka —, talán nem mindegyik egyforma? — Én nem járok minden héten moziba. — Ljuszkának ilyen problémái akadnak.

— Minek törjük a fejünket — mondom —, én ezt a hetet veszem. Egy hét a sok közül.

A kérdés ostoba, ebben mind egyet értünk. Talán ki lehet azt számítani, mennyi időt vesz el a házimunka? Még ha egy héten át másodpercmérővel járkálnánk is, akkor se sikerülne. Markorjan azt javasolja, írjuk be az összes órákat, amik az intézeti munkán és az utazáson felül megmaradnak, és egyszerűen, részletezés nélkül soroljuk fel, mi mindent végzünk el ezalatt. Elcsodálkozunk, mert kiderül, hogy háztartásra hetenként 48—53 órát fordítunk. Miért olyan kevés mégis? Miért marad el folyton annyi tennivaló, amit tologatunk egyik hétről a másikra? Ki tudja ezt megmondani?

Valóban, ki mondja meg, mennyi időt vesz el az, amit „családi életnek“ nevezünk? És mi is az tulajdonképpen?

Én hazaviszem a kérdőíveket, fekete Ljuszka szintén. Estig még sok mindent el kell végezni.

Az utazás hazafelé ma különösen nehéz. Kezemben két tömött szatyor — mindent megvettem, ami kell, a zöldség kivételével. A metróban állni kell, az egyik szatyor a kezemben, a másikat leraktam a lábam mellé. Lökődösés, olvasni nem lehet. Számolom magamban, mennyit költöttem. Mindig az az érzésem, hogy elvesztettem a pénzből. Húsz rubelem volt, egy ezüstrubelem maradt. Három rubel hiányzik. Újra összeadok, végiggondolom, mit is vettem s másodsorra már négy rubellel nem tudok elszámolni. Abbahagyom, a körülöttem ülő embereket

nézem. Sokan olvasnak. A fiatalabb nők kezében könyv, folyóirat, a férfiakéban újság. Egy kövér pasas, csakóformájú sapkában, a *Krokogyilt* nézegeti, arca borús. A fiatal fiúk félnéznek, álmosan lehunyják a szemüket, hogy ne kelljen átadniuk a helyüket.

Végre itt a Szokol. Mindenki siet ki a vagonból és fel a szűk lépcsőskön. Kénytelen vagyok sodródni a tömeggel, nem előzhetek, mert tejet, tojást viszek. Az autóbuzsmegállóban hat kocsira való sor fogad. Próbáljak meg felnyomakodni egy teli buszra? De mi lesz a csomagokkal? A harmadikra mégis megpróbálok feljutni. De mindkét kezem foglalt, nem tudok megkapaszkodni, és a lábam visszacsúszik a magas lépcsőről. Csúnyán megütöm a térdem, és abban a percben megindul az autóbuzs. Mindenki kiabál, én visítok; a busz megáll, egy bácsika az ajtó közelében megragad és felhúz, én ráesem a szatyrokra. A térdem fáj, a tojásokból biztosan rántotta lett. Helyet szorítanak nekem, megvizsgálhatom a térdem — sáros és véres, a harisnyám meg elszakadt — és kinyithatom a táskákat —, alig néhány tojás ment szét, és összenyomódott az egyik papírcsomag a tejjel. A legjobban a harisnyát sajnálom — négy rubel volt!

Amint otthon kinyitom az ajtót, mind szaladnak elém — vártak! Gyima megszabadít a csomagoktól, s szid:

— Bolond vagy!

Nekem az első szavam:

— Mi van Guljka hasikájával?

— Semmi baj, rendbe jött.

Kotyka réam ugrik és majd feldönt, Guljka követeli a „najancot“, amit már sikerült észrevennie. Mutatom a térdem, és sántikálva indulok a fürdőszobába. Gyima hozza a jódot és a vattát, mind sajnálkoznak — olyan jólesik!

Szeretem a péntek estét: tovább üldögélünk a vacsora mellett, játszunk egy kicsit a gyerekekkel, fél órával később fektetjük le őket. Elmaradhat a mosás, be lehet ülni a kádba...

De ma este, az ébren töltött éjszaka után nagyon húz az ágy, és mikor leraktuk a gyerekeket, a konyhában szerteszét hagyunk mindent.

Én hamarabb lefeküdtem, Gyima még fürdik. A közeledő álom már kezdi elnchezíteni a testemet, de hirtelen belémvilan, hogy Gyima képes lesz megszokásból ébresztőre állítani az órát. Bedugom a pamlag alá: „Ülj ott és hallgass.“ De a ketyegéstől mintha mozogna az ágy, ezért kiviszem a konyhába és bezárom a kredencbe.

Szombaton sokáig alszunk. Mi ketten tovább is ágyban maradtunk volna, de a gyerekek negyed kilenckor felzavarnak. A szombat reggel csupa öröm: előttünk két teljes nap pihenés áll. Kotyka költ fel minket, már megtanulta, hogy kell leereszteni a rácsot az ágyán. Guljka is ugrál, és követeli, hogy kiemeljük. Amíg a gyerekek az apjukkal szórakoznak, bukfenceznek és visítoznak, én elkészítem a bőséges reggelit. Aztán útnak indítom mindhármukat, sétáljanak egyet, én meg nekilátok a munkámnak. Legelőször odateszem főni a levest. Gyima azt mondja, hogy az étkezdeben mindig ízetlen a leves, a gyerekek meg semmit sem mondanak, de mindig másodszor is kérnek abból, amit főzök.

Amíg a leves elkészül, kitakarítom a lakást, port törölök, felmosom a padlót, kirázom az ágyneműt az erkélyen (ami persze nem helyes, de úgy hamarabb megy), szétválogatom a szennyest, a kétőnk holmiját beáztatom a lotoszba, öszszekészítem a mosodába szánt csomagot és a gyerekek ruháit félreteszem holnapra. Megőrölöm a húst, megmosom és főni teszem a gyümölcsöt kompótnak, meghámozom a krumplit. Háromkor ebédelünk. A gyerekeknek ez elég késő, de szükségük van rá, hogy legalább ilyenkor levegőn legyenek. Sokáig ülünk az asztalnál, kényelmesen eszünk. A kicsiknek aludniuk kellene, de már késő lefektetni őket.

Kotyka kéri Gyimát, olvasson fel neki az *Ajbolítból**, amit már rég betéve tud. Elhelyezkednek a pamlagon, de Guljka felmászik hozzájuk, szeszélyeskedik és eltépi a könyvet. Mégiscsak le kell fektetni a kislányt, különben senkinek sem lesz nyugta tőle. Ríngatom (ami pedig helytelen), míg el nem alszik.

Most kerül sor a konyha takarítására: lemosom a kályhát, kitakarítom az égőket, rendet teremtek a kredencben, felmosom a padlót. Utána következik a hajmosás, a beáztatott ruha kimosása, az erkélyről beszedett gyerekholmi vasalása, a mosdás, a harisnyanadrágok stoppolása — és feltétlenül felvarrom a kapcsot a harisnyatartómrá.

Gyimát elküldöm a mosodába. Kotyka is vele akar menni. Muszáj a fiúcskát is magával vinnie, ami nem jó dolog, mert ott sorállás, füledtségek van, minden te-

lerakva szennyes ruhával, de viszik a szánkót, és visszafelé még levegőznek egy kicsit.

Nekem is jó, hogy egyedül maradok és zavartalanul foglalkozhatom a konyhai és egyéb feladataimmal. Hétkor a „fér-fiak“ megérkeznek, és követelik a teát. Ekkor jut eszembe, hogy Guljka még alszik (róla teljesen megfeledkeztem). Felköltöm, elkeseredett sirást csap. Gyimára bízom, hogy én a vacsorával törődhessem. Ma hamarabb akarok végezni, mert a gyerekeket meg kell fürdetni. Guljka étvágytalanul piszkálja az ételt, nem volt még ideje megéhezni. Kotyka jól eszik, mert kísétálta magát.

— Holnap egész nap itthon leszünk — mondja, és az apjára meg reám néz.

— Persze, holnap vasárnap — nyugtatom meg.

A gyerek már dörzsölgeti a szemét, álmos.

Vizet engedek a kádba, és Kotykát fürdetem először. Guljkának ez sehogys sem tetszik, ő is mindenáron be akar jönni, nyitogatja az ajtót.

— Gyima, tőrődj egy kicsit a lányoddal — kiáltok ki a fürdőszobából. És halom a választ:

— Nem gondolod, hogy elég volt mára? Olvasni szeretnék.

— Hát én nem szeretnék?

— Az a te dolgod; nekem muszáj.

Nekem persze nem muszáj.

Egyedül cipelem be Kotykát az ágyába (máskor ez a Gyima dolga), és látom, hogy ül a pamlagon, mellette egy technikai folyóirat, valóban olvas.

— Különben, ha nem tudnád, én is főiskolát végeztem, és ugyanaz a szakmám, mint neked...

— Ehhez csak gratulálni lehet — feleli Gyima.

Ezek a szavak belémszúrnak, szörnyen rosszul esnek.

Mosom Guljkát a szivaccsal, és közben a könnyeim potyognak a kádba. Guljka csodálkozva bámul, majd kiabálni kezd, és ki akar mászni. Nem bírom leültetni, és rácsapok a fenekére. Erre persze sértdött bögest rendez. Megjelenik Gyima, és mérgesen oktat:

— Kár a gyereken kitölteni a bosszúdat.

— Nem szégyelled magad! — kiáltom

* *Jaj de fáj* — *Korney Csukovszkij népszerű gyermekverse.*

—, fáradt vagyok, értsd meg, belefáradtam!...

Borzasztóan megsajnálom magam. Már teljes erőmből sírok, és közben hajtogatam, hogy egyre csak dolgozom, dolgozom, de sosem érek a végére, hogy így telik le az ifjúságom, hogy egész nap egy percre meg nem álltam...

Eközben a gyerekoszobában Kotyka ijedten kiabálni kezd:

— Papa, ne üsd mamát, ne üsd mamát!

Gyima felragadja a már lepedőbe burkolt Guljkát, és mindketten beszaladunk a kislúhoz. Áll az ágyában és ismételteti: „Ne üsd mamát!”

Karomba veszem és próbálom megnyugtatni:

— Hogy is képzelte ilyet, kicsi fiam, papa nem ütött meg, olyan jó, úgy szeret minket...

Gyima azt mondja Kotykának, hogy biztosan rosszat álmódott. Megsimogatja, megcsókolja a gyereket. Karunkban a két kicsivel, szorosan egymás mellett állunk.

— De miért sír? — kérdi Kotyka, és tenyerét végighúzza még nedves arcomon.

— Mama elfáradt — felel neki Gyima —, fáj a kezecskéje, fáj a lábacs-kája, fáj a hátacs-kája.

Ezt már nem bírom hallgatni. Kotykát Gyima szabad karjába lököm, kirohanok a fürdőszobába, felkapok egy törülközőt és arcomra borítva úgy zokogok, hogy

rázkódom bele. Már én sem tudom, miért sírok — egyszerre mindenért.

Odajön Gyima, megölel, paskolja a hátam, simogat, és közben dörmögi:

— Jól van már, elég volt... nyugodj meg... ne haragudj... hagyd már abba...

Kezdek lecsendesedni, halkan szipogok. Már szégyellem, hogy így kiborultam. Mi történt velem? Magam sem értem.

Gyima nem engedi, hogy bármit is csináljak, lefektet, mint egy gyereket, és hoz egy pohár forró teát. Megiszom, aztán betakar, és elalvással közben hallom a konyhából beszűrődő zajokat: csobog a víz a mosogatóban, edénycsörgés, Gyima csoszogó lépte.

Felriadok, és nem tudok rájönni, mi van most — reggel, este, és milyen nap? Az asztalon ég a lámpa, ernyőjére újság van borítva. Gyima olvas. Csak a fél arcát látom: homloka domborulatát, világos haját — már kezd őszülni —, duzzadt szemhéját és beesett orcáját — vagy csak a lámpa árnyéka miatt látom úgy? Fáradtnak tűnik. Míg zajtalanul lapoz, a kezét figyelem, rajta a ritka, rőt szőrszálakat, mutatóján a lerágott körmet. „Szegény Gyimka, neked is alaposan kijut — gondolom magamban —, és én még bőgést rendeztem, mint egy hülye... Sajnálom. Úgy szeretlek...”

Kiegyenesíti a hátát, észreveszi, hogy felébredtem, és mosolyogva kérdi:

— Na mi van, Olja, élsz még?

Kihúzom a karom a takaró alól, és szó nélkül feléje nyújtom.

Vasárnap

Fekszünk, egyszerűen csak fekszünk az ágyban — fejem az állához támaszkodik, keze átöleli a vállamat. Heverünk és beszélgetünk mindenféléről: az újról és a karácsonyfáról, arról, hogy ma zöldséget kell venni, hogy Kotyka nem akar napközibe menni...

— Gyim, mit gondolsz, tarthat-e örökké a szerelem férj és feleség között?

— Nem élünk örökké...

— Igen-igen, de tarthat-e sokáig?

— Kezdesz kételkedni benne?

— Nem, de mondd, szerinted mi a szerelem?

— Hát, amikor jó egymással, mint most nekünk.

— És amikor gyerekek születnek...

— Persze, amikor gyerekek születnek.

— És amikor az kell, hogy ne szülessen több.

— Mit tehetünk. Ilyen az élet. A szerelem is része az életnek. Gyere, keljünk fel.

— És amikor nincs idő beszélgetni egymással.

— Jó, hát beszéljünk... Mit akartál mondani?

Hallgatok. Már nem tudom, mit akartam. Csupán beszélgetni akartam. Nem a zöldségről. Valami másról. Valami nagyon fontos, nagyon szükséges dologról, de nem tudom elkezdni... Talán a lélekről?

— A dobozban már csak egy ötrubeles van — szólok meg.

Gyima nevet — nesze neked, beszélgetés.

— Mit nevezsz? Ez mindig így van — csak a pénzről, vásárlásról, na meg persze a gyerekekről van szó közöttünk.

— Ne túlozz, mert sok minden másról is szoktunk beszélni.

— Nem tudom, nem emlékszem.

— Jól van; jobb lesz, ha felkelünk.

— Nem; mondd, mi az a „más“? Mondj egy példát.

Gyima sokáig nem felel. „Aha, te sem tudod“ — gondolom kárörvendően. De ő mégis emlékszik:

— Hát talán nem beszélgettünk Harrison ügyésről? A kozmoszról, nem is egyszer? A korcsolyabajnokságról — megvitattuk, sport-e vagy művészet... A vietnami háborúról, Csehszlovákiáról... Beszéltünk az új televíziós készülékről és a negyedik programról — folytatja lelkiismeretesen régebbi témáink felidézését. — Aprópó, mikor veszünk új tévét?

— Az előbb mondtam, hogy a dobozban egy ötrubeles van.

— De ott az alap...

Megkezdjük egy „vásárlási alap“ gyűjtését, egy régi táskában őrizzük, a dobozban pedig a napi kiadásokra szánt pénzt tartjuk. Sok mindent kellene vennünk: Gyimának ballonkabát, nekem cipő kell, s feltétlenül egy ruha, a gyerekeknek meg nyári holmi. Tévének van, de régi „KVN-49“, ami már Szonya nénié nem kellett.

— A televízió még messze van, az alap nagyon lassan nő — felelek Gyima meggyezésére.

— Elhatároztuk, hogy nem fogunk minden pénzt megenni — kezdi a szemrehányást.

— Nem tudom, mintha ugyanúgy élnék, mint máskor, mégsem elég.

Gyima azt mondja, hogy sohasem lesz semmink, én erre azt válaszolom, hogy csak a kosztra költöm a pénzt.

— Tehát sokat költesz.

— Igen, mert sokat eszel.

— Én eszem sokat? — őszintén felháborodik. — Ez aztán újság; gyere, számítsuk össze, ki mennyit eszik!

Már nem fekszünk, hanem ülünk egymással szemben.

— Megbocsáss, úgy értettem, hogy mi, mi sokat eszünk.

— És mit tehetek én ellene?

— Hát én mit tehetek?

— Te vagy a háziasszony.

— Mondd meg, mit ne vegyek, és nem fogom megvenni. Mondjunk le a tejről, jó?

— Tudod mit? Hagyjuk abba ezt az ostoba vitát. Ha nem vagy képes egyedül beosztani a pénzt, akkor azt mondd.

— Igen-igen, nem vagyok képes beosztani a pénzt. Ostoba vagyok, csak butaságokat beszélek... — Kiugrom az

ágyból, és a fürdőszobába megyek. Ott megnyitom a csapot és hideg vízzel megmosom az arcom. „Elég volt, rögtön hagy abba“ — mondom magamnak. Most mindjárt beállok a tus alá, és helyrezőkkenek. Miért haragudtam meg már megint? Fogalmam sincs.

Talán azért vagyok ilyen hangulatban, mert folyton rettegek, nehogy teherbe essek? Talán a tabletták miatt, amiket szedek? Ki tudja.

Lehet, hogy nincs is már szükségem erre a szerelemre?!

Ettől a gondolattól elfog a szomorúság, sajnálni kezdem magam, sajnálom Gyimát. Ez az érzés és a meleg víz megteszi a magáét — ellágyulok és fel is frissülök.

A gyerekek sikongatnak, hahotáznak — az apjukkal csintalankodnak. Tisztát szedek elő, felöltöztetjük őket.

— Nézd csak, milyen szép gyerekeink vannak — mondom Gyimának, és kihívom a kicsiket, terítsük meg együtt az asztalt, „amíg papa mosakszik“.

A reggeli alatt gyors haditervet készítünk a mai tennivalókra: zöldséget kell venni, kimosni a gyerekhalmi, mindent kivásalni...

— Hagyj itt mindent, menjünk mind sétálni — dönt hirtelen Gyima. — Nézzétek, hogy süt a nap!

— Mama, mamácska, gyere te is ve-lünk — könyörög Kotyka —, nézzük meg együtt a napocskákat!

Megadom magam, minden munkát délutánra hagyok.

Felkészlünk, fogjuk a szánkót és elindulunk a csatorna felé. Felváltva sik-lunk lefelé, Guljka hol az apjával, hol velem ül. A domboldal síma és mere-dek, a szánkó repül, lábunk alól porzik a hó, és körülöttünk a tündöklő, ragyogó fehérség a szivárvány színeiben játszik. A szánkó fel is borul néha, a gyerekek sikítóznak, mi kacagunk. Juj de jó!

Havasan, éhesen, vidám hangulatban érünk haza. Most már Gyima ebédeljen meg először, majd azután megy zöldségért. Makarónit főzök, megmelegítem a le-vest és a húst. A gyerekek rögtön oda-ülnek az asztalhoz és figyelik a lángot a lábasok alatt.

A séta után bennem maradt a jókedv. Ahogy lefektetem a kicsiket és Gyimát útnak indítom, rögtön mindennek egy-szerre nekifogok: bedobom a lavórba a gyerekek fehéreneműjét, elmosogatom az edényt, az asztalra terítem a pokrócot, és előszedem a vasalót. Hirtelen ötlettel el-határozom — felhajtom a szoknyámat! Mit járkáljak, mint egy vénasszony, térd-

középig érő ruhában? Gyorsan lebontom a felhajtást, kigőzölöm, megjelölöm, meddig érjen és a felesleget levágom. Idáig jutottam, amikor megérkezik Gyima a tele hátizsákkal.

— Látod, Oljka, milyen jót tesz neked is a séta.

Persze, hogy jót tesz. Befejezem a félcelést, és felpróbálom a szoknyát. Gyima nézegeti, hümmög, majd elneveti magát:

— Holnap húsz fok hideg lesz, vissza fogod varrni, amit levágtál. Máskülönben nagyon jó lábad van.

Bekapcsolom a vasalót, hogy levasaljam a felhajtást. Aztán odaöltögetem, és kész!

— Vasald ki egyúttal a nadrágomat is — kéri Gyima.

— Gyim, igazán, vasald ki te, én be akarom fejezni a szoknyát.

— De te már úgyis vasalsz.

— Gyim, az nem mindegy, nagyon kérelek, hadd, hogy befejezzem. Még mosnom is kell, és a tegnapi kivasalni.

— Akkor minek fogsz neki az ilyen számárságnak?

— Gyim, jobb, ha nem vitatkozunk, kérlek, vasald ki a nadrágodat, és hagyjál engem varrni.

— Hova készülsz olyan nagyon? — kérdezi gyanakodva.

— Hova? Bálba.

— Értem. Azt hittem, rendeztek valamit ott nálatok.

— Az is lehet, hogy rendezünk „valamit“ — ködösíték, hogy hagyjon varrni, távolodjunk el a nadrág-témától. — Emlékszel, említettem az ankétot. Ma ki kell töltenem a kérdőívet, holnap jönnek a demográfusok összeszedni, beszélgetni akarnak velünk...

— Aha! (Ürsten, még azt hiszi, hogy a találkozó kedvéért rövidítettem meg a szoknyámat!)

Tovább varrok, s közben mesélem Gyimának, hogy összeszámolták a „betegnapjainkat“, s hogy én hetvennyolc napot, majd nem egy egész negyedévet hiányoztam.

— Mi lenne, Oljka, ha egyáltalán nem dolgoznál? Hiszen az évnek majd nem a felét itthon töltöd.

— Azt akarnád, hogy egész évben itthon üljek?! És a te fizetésedből talán meg tudnánk élni?

— Ha felmentenél mindezek alól — Gyima szemével a konyhára, vasalóra, hátizsákra int —, többet kereshetnék. Kétszáz-kétszázhuszat biztosan. Hiszen ha levonjuk az összes napjaidat, amiket nem fizettek, gyakorlatilag nem keresel hatvan rubelnél többet. Nem fizetődik ki.

— Azt lesheted — mondom —, ne is álmodozz róla! Ebbe nem megyek bele! Ez azt jelentené, hogy az egész taposómalmot — én is körbe nézek a konyhában — egyedül reám hagynád, neked meg csak az érdekes munka maradna. „Nem fizetődik ki“... Még mit nem gondolsz! Te kapitalista.

— Igen, kapitalista vagyok — mosolyodik el Gyima —, de nemcsak a pénzről van szó. A gyerekek csak nyernének vele. A napközi még megjárja, de a bölcsőde... Guljka télen alig van levegőn. És az örökös nátha?

— Gyima, igazán azt hiszed, hogy nem szeretném úgy rendezni az életünket, ahogy a gyerekeknek a legjobb? Nagyon is szeretném! De amit te javasolsz, az egyszerűen a halálomat jelentené. Minek tanultam öt évet? És mi lenne a diplomámmal? A szolgálati éveimmel? A témámmal? Milyen könnyen elintézel mindent — hagyj ott, és kész! Arra nem gondolsz, mi lenne belőlem, ha itthon maradnék? Gonosz boszorkává válnék, megkeserednék, és folyton enném az életteteket. De minek is vitatkozunk? A te fizetésedből egyszerűen semmire se menénk, máshol dolgozni pedig nincs lehetőség, de még kilátásod sem...

— Ne mérgeledj, Olja, azt hiszem, igazad van. Nem érdemes erről annyit beszélni. Nem is kellett volna szóba hoznom. Csakhát felrémltet előttem egy... hogy is mondjam... értelmesen berendezett élet. És az, hogy ha nem sietnék naponta a gyerekek után, másképpen tudnék dolgozni, korlátok nélkül... Lehet, hogy ez önzés, nem tudom. Fejezzük be, jó?

Kimegy a konyhából, én meg nézek utána, szeretném visszahívni és azt mondani neki: „Bocsáss meg, Gyim.“ De nem teszem.

— Ej, hali-gali, felkelni! — hallom az előszobából a „hívójelszót“. Gyima felöltözteti a gyerekeket, én tejet adok nekik, két percig tanácskozunk, vigyük-e még sétálni őket — de lemondunk róla. Ha kimegyünk, akkor a mai estéből már semmi sem marad. Gyima eleget járkált, nekem pedig sok dolgom van még.

Kotyka letelepszik a parkettre a kockáival. Szeret építeni, sorban gyártja a házakat, hidakat és még valamiféle halmozokat, amiket ő magaspalotának nevez. De Guljka zavart okoz, ő is játszani akar a bátyjával, rombol, elszedi a kockákat és eldugja.

— Mama, mondd meg neki! Papa, mondd meg neki! — hív minket Kotyka egyre-másra segítségül.

Guljkára nem hat a jó szó — egyenesen a szemünkbe néz, és kereken megmondja:

— Gulja akaj házat tőjni.

Végül úgy segíték a dolgon, hogy csinálok neki „bábut“. Ez egy kitömött kis zubbony, amelynek a kapucnijába bele-rakok egy fehér rongyba burkolt pici párnát, s arcot rajzolok rá. A kész babá-kat Gulja nem szereti, de a „bábut“ mindenfelé magával cipeli és társalog vele.

A vasárnap este csendes, békés hangulatban folyik tovább. A gyerekek szó-rakoznak játékaikkal, Gyima olvas, én mosok és vacsorát készítek. „Ne felejtsem el felvarrni a kapcsot“ — figyelmeztetem magamat többször is. Azt hiszem, minden mást elvégeztem. Ja igen, a kérdő-ívet is ki kell még töltenem. De azt majd csak, ha a kicsiket lefektettük.

Vacsora után rábeszéljük a gyerekeket, ne szeszélyeskedjenek, fejezzék be szépen a vasárnapot, szedjék össze a szétdobált kockákat. A fürdőszobában és az elő-szobában — a csizmámba dugva — megtaláljuk azokat is, amelyeket Guljka elhurcolt. Mossuk a kis kezeket, arcokat, fogakat, neveljük a kislányt, aki nem szereti a vizet és kiabál: „Gulja akaj piszkos majadni!“ Végre mindketten ágy-ba kerülnek.

Időnk van még. Olvassunk? Vagy néz-zük a tévét? Jaj, a kérdőív! Leülök vele az asztalhoz. Gyima a vállam felett bele-belenéz, és bíráló megjegyzéseket tesz. Megkérem, hogy ne zavarjon, legyek már túl rajta. Kész. Most fogok egy könyvet és leülök, a lábamat meg felrakom a pamlagra. Keresgélek a könyvespolc előtt állva. Mi lenne, ha végre nekifog-nék a *Forsythe Sagának*? Gyimától kap-tam tavaly a születésnapomra. De nem, úgysem jutnék soha a végére — nem ci-pelhetek magammal egy ilyen vastag könyvet. Megint elhalasztom — majd a szabadságom alatt elolvasom. Keresek va-lami könnyebbet. Szergej Antonov elbe-széléseit választom.

Csendes vasárnap este. Ülünk, olva-sunk. Tíz perc sem telik el így, és Gyi-mának eszébe jut:

— Hát akkor a nadrággommal hogy is lesz?

Megegyezünk, hogy én kivasalom, ő meg azalatt felolvas nekem. Antonovot nem akarja, veszi a *Nauka* legfrissebb számát, amit még egyikünk sem né-zett át. Kezdi olvasni Wentzel cikkét a műveletek elemzéséről, de hallás után nehezen követem a képleteket. Erre Gyi-ma otthagy, és én egyedül maradok a konyhában a nadrágjával.

Már az ágyban fekszem, Gyima felhú-za az órát és eloltja a villanyt, amikor eszembe jut a kapocs. De a fenébe kí-vánom — semmi pénzért nem kelnék már fel.

Éjszaka felébredek, és nem értem, mi bajom. Nyugtalan vagyok. Halkan, vi-gyázva, hogy Gyimát fel ne költsem, le-szállok az ágyból, és megnézem a gy-e-rekeket. Úgy látszik, mozgolódtak ál-mukban, Kotyka lerúgta magáról a taka-rót, Guljka lecsúszott a párnájáról, és ki-dugta a lábát a rácsok között. Helyrera-kom, betakargatom őket, megsimogatom a fejcskájukat, nem forró-e. A gyerekek mélyet lélegzenek, aztán szuszogásuk megint egyenletessé, nyugodttá válik.

Mi van velem? Miért nem tudok alud-ni?

Nem tudom. Nyitott szemmel fekszem hanyatt, hallgatom a csendet. Sóhajtoz-nak a központi fűtés csővezetékei. Tom-pán ketyeg a falióra a felső szomszédok-nál. Dallamosan, méltósággal zengi az idő múlását az inga a felettünk levő lakás-ban, itt lenn meg szaporán, aprókat ko-pog és kifulladásra pergeti a másodperce-ket az ébresztőóra.

Megint elmúlt egy hét, az utolsó előtti ebben az évben.

Gáll Erzsébet fordítása

Bardócz Lajos illusztrációi

Éledő alkotókedv

Ezelőtt nyolc évvel a Korunk pályázatot hirdetett a szociológiai gondolkodás, a kutatószellem serkentésére. Kezdeményezésünk mennyiségi és minőségi eredményeiről annak idején elemző, értékelő közleményekben számoltunk be. Azóta is a vidéken, kisvárosban, falun tevékenykedő magyar értelmiségünk alkotókedvének további nekilendüléséről értesülünk terepjárásaink során vagy a szerkesztőségbe érkező levelek, cikkek révén.

De mik is történnek? Csupán ízelítőül néhány példa. A színérváraljai líceumban közvéleménykutató kört szervezett egy lelkes történelem-szakos tanár; Tordaharaszton korszerű állattenyésztést honosított meg s új mezőgazdasági eljárásokkal kísérletezik a termelészövetkezet mérnöke (eredményeiről cikkeket is írt a Korunkban); Kovásznán napi oktatási munkáján kívül művészettörténeti kutatással foglalkozik egy fiatal tanár; két másik, ugyancsak odavaló tantestületi tag szociológiai és képzőművészeti kérdésekről cikkeznek rendszeresen a megyei és országos lapokban; Alsórákoson egy bűvárkodó értelmiségi elkészítette a község terjedelmes monográfiáját; a Székelyudvarhely melletti Hodgyából demográfiai írást kaptunk; a Bihar megyei Szentjobbról érkezett naplójegyzeteket közöltünk. Torockóról magvas pszichológiai-pedagógiai tanulmányokat szoktunk közölni. Tudomásunk van arról, hogy sok faluban folynak helytörténeti kutatások, több faluban láttunk a szakos tanár kezdeményezése és szenvedélyes gyűjtőgető munkája nyomán létrejött természetrajzi szertárakat, máshol meg a tanulók okulására jól megművelt iskolakerteket. De születnek falun közlésre érett vagy már meg is jelent irodalmi művek is.

Örvendetes tények ezek: az éledző alkotókedv fellobbanásai. Elégedettek azonban még korántsem lehetünk. A társadalmilag-gazdaságilag megalapozott szocialista nemzetiségi önmegvalósítás sokrétű, elodázhatatlan problémákat állít szellemi dolgozóink elé. A szocialista építésbe történő szerves, önértékesítő és értékképző bekapcsolódásunk a távlatokban mérlegelő marxista gondolkodás és a mindennapi tevékenységben való helytállás egységét követeli meg. E bekapcsolódásról sok szó esett már eddig is. Beszélünk és írunk arról, hogy az üzemekben, szántóföldeken, intézményekben nemzetiségi különbség nélkül dolgozunk, közösen építjük az új társadalmat. De arról már kevesebbet elmélkedünk, hogy e mindennapi együttműködés egyben szüntelen versenyvizsga is, amelyen számot kell adnunk, milyen felkészültséggel, milyen anyagi, szellemi, erkölcsi potenciállal járulunk hozzá az ország felvirágoztatásához. Elégé tudatában vagyunk-e annak, hogy e hozzájárulás határfoka szerint kapjuk állampolgári osztályzatunkat, s hogy e versenyvizsgán szerzett jó érdemjegyek alapján igényelhetjük az ország nagy családjában a szocialista nemzetiségnek kijáró testvéri megbecsülést? Egyenjogúságunkat nemcsak az

Alkotmány szavatolja, hanem társadalmilag hasznos mindennapi munkánk aranyfedezete is.

Eppen ezért ne értelmezzük szűkkeblűen az alkotótevékenységet, amely nemcsak abból áll, hogy a választott hivatás konkrét feladatain túl cikket írunk, monográfiák összeállításában veszünk részt vagy a helytörténetet kutatjuk. Minden elismerést megérdemlő szellemi időtöltések ezek: az önkifejezésre törekvés szép példái. De semmiképpen sem jelenthetnek felmentést az alapkötelezettségek teljesítése alól. Hova akarok kilyukadni? Oda, hogy tanítónak, tanárnak — városon és falun egyaránt — úgy kell foglalkoznia a gondjaira bízott gyermekekkel, mintha a legigényesebb elit-iskolában működne. Mert nem lehet közömbös számunkra, hogy az általános iskolából kikerülő tanulók milyen tudásanyaggal jelentkeznek liceumok, szakiskolák felvételi vizsgáira. Maradékalkalmatlanul vonatkozik ez a középiskolákra is. Nyilvánvalóan sem nemzetiségi, sem osztársadalmi viszonylatban nem mindegy, hogy az ifjú generáció milyen felkészültséggel, milyen munkaerőkölccsel vág neki az élet különböző nehézségeinek. Kin múlik ez? Nem vitás, elsősorban oktatóinkon, nevelőinken.

Ha a kutatószellem nincs jelen az oktatói tevékenységben, akkor elkerülhetetlenül a sablon, a rutin szikkadtsága foglalja el a helyét. Márpedig az érdektelen szokványosság nem keres új utakat a tanulók értelméhez, nem csigáz fel figyelmet, érdeklődést. Száz szónak is egy a vége: alkotókedvnek kell felbuzognia a legeldugottabb falusi iskolában is. Senki sem állítja, hogy a gyakran lehúzó, kedvezőtlen életkörülmények között, értetlen vagy közömbös környezetben ez gombnyomásra megvalósulhat. Nagyfokú önösszeszedés, a belső energiatartalékok mozgósítása szükséges ehhez. S akiben a kishitűség örökre acsarkodik, gondoljon arra, hogy nevelői posztján — az emberi lehetőségek határain belül — nem „gyárthat“ selejtet. Ez mind a szocializmus, mind nemzetiségünk érdeke.

A kört természetesen szélesíthetjük: az alkotó hozzáállás követelménye vonatkozik szellemi dolgozóink minden kategóriájára. A falusi vagy kisvárosi orvos szaktudásban, lelkiismeretességben nem adhatja alább a nagyvárosi klinikán vagy megyei kórházban alkalmazott kollegájánál. S hogy lépést tartsa, ismereteit napról napra gyarapítania kell. E fáradozásait joggal nevezhetjük alkotómunkának. A szakmai továbblépés, a művelődés nemcsak személyiség-gazdagodást jelent, hanem emeli a betegellátás orvosi színvonalát is, szilárdítja deontológiai alapját.

Aki csak valamelyest is tájékozott a mezőgazdaság kérdéseiben, tudja, milyen fontos szerepet tölt be a műszaki irányításban az agrármérnök, aki főiskolai diplomája, de rendeltetése szerint is központi alakja a gazdaságnak, termelőszövetkezetnek. Kiszállásaimon elég sok okleveles mezőgazdással találkoztam. Örültem, amikor a szakma alkotókedvű képviselőivel kerültem össze. Miért is ne tett volna rám kedvező benyomást, amikor a magas hegyek közé ékelt Mikóújfaluban a mérnöki talpraesettség, a formalizmust száműző hatékony gazdálkodás jelenségeit tapasztalhattam. Ha az ottani mérnök mást se tett volna, csupán annyit, hogy a szövetkezeti tagokban megerősítette a mezőgazdasági tudományban való hitet, s felkeltette bennük az érdeklődést a gépi művelés iránt, már joggal minősíthető alkotó gondolkodású embernek. Persze, van ellenpélda is. Saját szememmel is láttam ilyet Uzonban, ahol a mérnök lemondó életérzéssel foglalkozott a gazdaság ügyes-bajos dolgaival. Mondanom sem kell, hogy ilyen magatartással nem lendíthető fel a termelő-

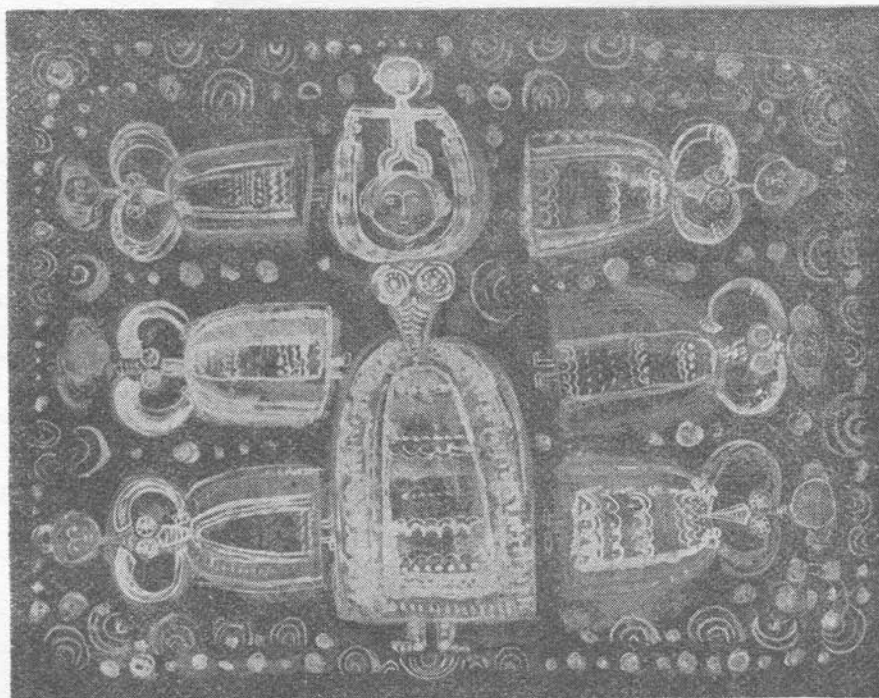
szövetkezet gazdálkodása. De ne legyek igazságtalan: olykor az agrármérnök személyi körülményei oly mostohák, hogy nem is várható el tőle különösebb alkotó lelkesedés. Ismerek egy fiatal gyakorló mérnököt, aki napokon át nem jut fött ételhez, s a kenyeret is a városból kénytelen hozatni, nem is szólva a fűtetlen, petróleumlámpással világított szállásáról.

Tapasztalataim, olvasmányaim alapján tisztában vagyok a vidéken letelepedett vagy a város és falu között ingázó szellemi dolgozók nehézségeivel, nem ritkán kedvet szegő életkörülményeivel. Am a hivatásbeli feladatok mindentől függetlenül kötelezettségek maradnak, senki másra át nem háríthatók. A hanyag tanítástól, a felületes betegellátástól, az immel-ámmal végzett munkától az életfeltételek még nem javulnak meg, a hivatás közömbös, érdektelen gyakorlása még sivárabbá teszi az ember életét, nem juttat munkaörömet, sikerélményt, s így fokozódik a rossz lelki közérzet. A szocialista építés előrehaladásának függvényében csökkenniük a nehézségek — szoktuk mondani. De önmaguktól nem fognak csökkenni: nap mint nap sok a tennivalónk. S nem mindegy, hogy munkánkat alkotókedv termékenyíti-e, avagy a szellemi tunyaság, a közöny normája szerint végezzük.

Lázár József

Textil és grafika

Még keresi önmagát. Egyformán vágyik a grafikára és a textilre, s jóformán maga sem tudja, hogy a kettő közül melyiket is válassza. De hogy a helyzete még nehezebb legyen — a kerámiához, festészethez és szobrászathoz is vonzódást érez, s jelenleg mint a Sepsiszentgyörgyi Allami Magyar Színház díszletfestője színpadi tervekkel is próbálkozik ...

Technikailag bármennyire is kísérleti szinten állnak a munkái, mégis érzik rajtuk a művész nyugtalansága. A fantázia állandó rezgése. Az alkotó képzelet nehézségeket is legyőzni tudó ereje. Saját maga így vall céljairól: „Szeretnék szoborképeket csinálni. Valami olyasmit, ami mindkét művészeti ágat egyesítené. Gipszben megmintázott szobrot valami módon ráapplikálni a vászonra. Látom magam előtt a munkát, sejttem, mit hogyan kellene kezdenem, de nincs időm rá. Egyelőre nem tudom megvalósítani.”

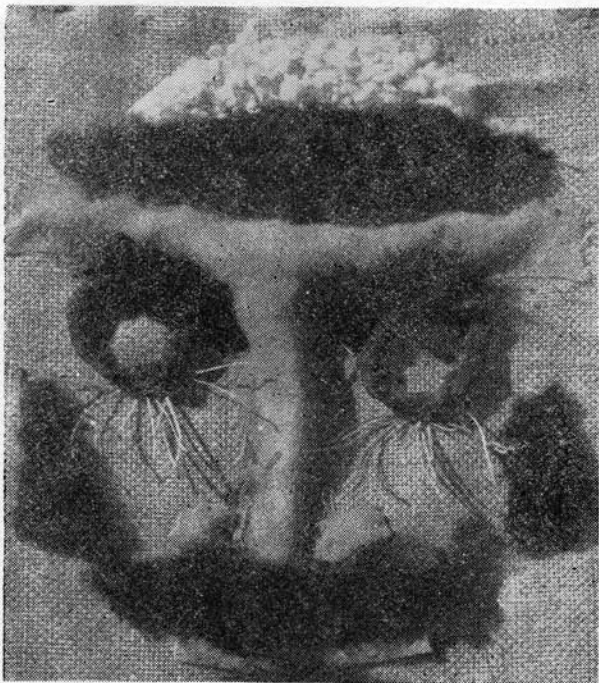
Deák M. Ria eddig nem tartozott a sors kegyeltjei közé. A marosvásárhelyi művészeti középiskola textil-szakját végezte el, s utána háromszor is eredménytelenül próbálkozott a kolozsvári képzőművészeti főiskola felvételi vizsgáján. Bukarestbe az építészeti technikumra úgy ment, hogy legalább rokonjellegű tanulmányokat végezhesen. S az ott töltött három évet látószögének szélesítésére fordította. Közben állandóan dolgozott, marosvásárhelyi tartományi tárlaton, országos diákkiállításokon vett részt. Egy ilyen alkalommal speciális díjat kapott, s a KISZ megvásárolta munkáját. S most, hogy dolgozik, az időhiány akadályozza rengeteg elképzelésének kivitelezésében.

Életének művészi dilemmáiról szóljon ő maga. „Amikor elvégeztem a bukaresti építészeti technikumot — válaszolja kérdésünkre —, ott akartak állást adni, de úgy döntöttem, kijövök vidékre, hiszen a lapok révén úgyis tarthatom a kapcsolatot a kultúrával, s a tervek megvalósításához ott nagyobb a csend. De sajnos, azóta is mindig csak megalkuszom, megállok valahol. Elképzeléseimet csak félig tudom megvalósítani. Ezer dolog akadályoz meg benne. Nincs anyagom, nincsenek meg a technikai feltételeim. Valahogy így születtek a Maszkok is. Szőnyegeket szerettem volna, de mert nem volt szövőszékem, gyapjúm sem hozzájuk, hát ezt a gyorsabb és eléggé mutatós technikát próbáltam alkalmazni... Félek, hogy a szoborkép-elképzeléssel is így fogok járni.”

Sepsiszentgyörgyi kiállítása elsősorban sokszínűségével, gondolatgazdagságával és a művekből áradó szellemi frisséggel fogott meg. Úgy érezzük: mindig van valami mondanivalója, s ahhoz keresi a kifejezési formát. Legtöbbször nem képet fest, rajzol, hanem képi nyelven próbálja közölni a gondolatait. Bátran keveri a technikákat, az anyagokat — munkái modern szemléletmódról tanúskodnak.

Még sokat várunk alkotójuktól.

Gazda József

Deák M. Ria:

1. Keresztelő
(tempera)
2. Maszk
(Rosszaság)

A bioszféra-kutatás új szakasza

A Nemzetközi Biológiai Program (NBP) első szakaszának (1964—1967) lezárása után s a második szakasz (1967—1972) derekán túl egyre inkább az elért eredmények és az új nemzetközi kutatási programok lehetőségei felé fordul az érdeklődés. Nyilvánvalóvá vált, hogy lehetetlen lesz minden NBP-kutatást hirtelen lezárni az 1972-es év nyarán, abban az időpontban, amelyet eredetileg a program befejezésére kijelöltek. Előreláthatólag csupán néhány nemzeti kutatási terv zárul le akkor, mások azonban teljes erővel folynak tovább, és az sem kétséges, hogy jó néhány évre lesz még szükség a teljes értékű következtetések levonásához. Ezek a következtetések azonban elengedhetetlenül szükségesek az élet megóvására az ember és a környezet összhangja érdekében; annak a kérdéskörnek megnyugtató vizsgálatához, amelyből a *Korunk* 1970. évi májusi száma adott ízelítőt.

Az általános természetvédelem nemzetközi jellegét, világpolitikai jelentőségét bizonyítja, hogy számos államközi szervezet — köztük az ENSZ is — fontos feladatának tartja a munkák megszervezését és összehangolását.

Az NBP kutatásai közben új fogalmak jelentek meg, mint amilyen a környezetelakítás, környezetgazdálkodás (Environmental Management), nagy fejlesztési tervek serege használja nélkülözhetetlenként az alapvető ökológiai ismereteket mind az eredmények tervezése, mind az eredmények kihasználása során. Ebben a vonatkozásban azonban egy jelentős kérdés vár újabb ellenőrzésre; vajon az ökológia — az élővilág és a környezet kölcsönös viszonyát tanulmányozó tudomány — eléggé fejlett már ahhoz, hogy jövőnk szempontjából is eredményesen használható vezérfonalat adjon a természet gazdaságos és ésszerű kihasználásához? Nem véletlen, hogy éppen az NBP kutatásai során körvonalazódott, mekkora erőfeszítést követel és fog még követelni annak a szakadéknak az áthidalása, mely az ökológiai alap kutatások és az alkalmazott ökológia szükségletei között tátong. Csak ennek az úrnak a feltöltése nyomán, az alkalmazott ökológia mindennapi igényeinek kielégítésével sikerülhet majd reális és jövőnkkel szemben felelősségteljes környezetgazdálkodást kialakítani.

Az eddigi munkák részeredményei és üteme mutatják, hogy a nemzetközi együttműködésre mekkora feladatok várnak az NBP lezárásáig a részprogramok értékelésében, az eredmények szintézisében, a fontosabb nemzeti és nemzetközi szervezetek munkájának nyomon követésében, az összehangolt kutatás jövőbeli folytonosságának biztosításában.

Az NBP után

Ma már körvonalazódott az a két fontos nemzetközi szervezet, mely működésbe lép az NBP tervezett határidejének befejezése után, s tovább vezeti az NBP idején megkezdett környezetbiológiai kutatásokat. Az egyik ezek közül a tudományos kutá-

tás nemzetközi szervezete, az ICSU égisze alatt működő és a környezet kérdésével foglalkozó Különbizottság — a SCOPE — (Special Committee on Problems of the Environment), a másik viszont közvetlenül az ENSZ és különösen az UNESCO gyám-sága alatt dolgozik majd: a MAB (Man and the Biosphere — Ember és Bioszféra).

A tervek szerint a SCOPE első, alakuló ülését 1970-ben tartja meg. A MAB előkészületei előrehaladottabbak. Az UNESCO 1968 szeptemberében tartott párizsi tanácskozása, mely a bioszféra tartalékainak ésszerű kihasználásával és megőrzésével, ennek a törekvésnek tudományos alapjaival foglalkozott, már az 1968-as októberi UNESCO-közgyűlésre javaslatot terjesztett elő az „Ember és bioszféra“ program megszervezésére, és felkérte a szervezet vezetőségét, hogy jóváhagyás végett pontos tervet terjesszen az 1970-es októberi, XVI. ülészak elé. A tervet minél alaposabb előkészítése végett megtartott találkozók és tárgyalások közül legjelentősebb az 1969. november eleji párizsi találkozó volt, melyen az UNESCO öt munkacsoportot hívott össze annak megvitatására, milyen főkérdéseket foglaljanak be az „Ember és bioszféra“ programba. Ekkor fogalmazták meg a nemzetközi együttműködési terveket is. Az ezekben a munkacsoportokba felkért 55 tudományos kutató közül mintegy harmincan kiemelkedő szerepet játszottak az NBP nemzetközi kutatásainak megszervezésében, így nem meglepő, hogy a körvonalazott terv egy sereg olyan kérdést érint, melyek az NBP kutatási feladatai is voltak. Remélhető tehát, hogy az új együttműködési tervek keretében lehetőség nyílik a nemzetközi biológiai kutatások ígéretes részterületeinek további fejlesztésére.

Mivel azonban a kutatási keretek megteremtése időt, körütekintést és nem utolsósorban anyagi feltételeket követel, valószínűleg elfogadják azt a módosító javaslatot, mely a Nemzetközi Biológiai Program részleges meghosszabbítását irányozza elő. Ez a meghosszabbítás, mely szükség szerint egy-két éves határidő-eltolódást engedélyez, egyben az NBP adminisztratív szervezetének fokozatos leépítését is előírja, mégpedig abban az ütemben, ahogy a SCOPE és a MAB munkálatai kifejlődnek.

A program eredményei

Amint ismeretes, az NBP kutatásai párhuzamos szekciókban folynak. Ilyen nemzetközi kutatási körök a szárazföldi életközösségek szervesanyag-termelését, a klorofill-asszimiláció kérdéseit, az édesvizek és a tengervizek termelékenységét, az emberi alkalmazkodóképességet, a növények géntartalékait, a természetvédelem kérdéseit kutató csoportok.

A szárazföldi szervesanyag-termelés kérdésköréből kiemelkedik az a hatalmas területeket érintő kutatás, mely a sarkvidéki hideg félsivatagok — *tundrák* — ésszerű felhasználásával foglalkozik. Ezeken a területeken különösen fontos fenntartani a természetes egyensúlyi állapotokat, hiszen ha az ember kipusztítja a szélsőséges életkörülményekhez alkalmazkodott szervezeteket, vagy pedig ésszerűtlenül nagylétszámú rénszarvascsordákkal túlterheli a természetes szervesanyagtermelő életközösségeket, gyakran bekövetkezik „a környezet leromlásának végső fázisa“, az az állapot, melyet a tundra övezetében igen nehéz — vagy éppen lehetetlen — helyrehozni. Ebben a kérdéskörben külön kutatták a sarkvidéki viszonyokhoz jól alkalmazkodott eszkimóknak, ennek a zord környezetben is munkabíró értékes emberfajtának a biológiai és társadalmi problémáit. Megemlítjük az Egyesült Királyság „bipoláris botanikai tervét“, valamint Nagy-Britannia, Norvégia, az Egyesült Államok, a Szovjetunió, Svédország, Kanada, Ausztria és Írország külön nemzeti tundra-terveit is.

A földi élet alapját a kozmikus energiát megkötő fotoszintézis szolgáltatja. A klorofill-asszimiláció kutatása tehát a hallatlanul izgalmas elméleti problémákon túl gyakorlati eredményekkel (mesterségesen ellenőrzött, befolyásolt fotoszintetizáló rendszerek megteremtésével) kecsegtet.

A *fotoszintetizáló rendszer* kifejezés maga is nagyon különböző értelmű. A biokémikus és biofizikus fotokémiai és enzimrendszerek, kloroplasztidok és membránok bonyolult együttesét látja benne. A növényélettan kutatója egy sejtet, egy levelet vagy éppen az egész növényt tekinti a klorofill-asszimilációt vizsgálva: a gyakorlati mezőgazdász számára egy faj vagy fajta együttese vagy éppen egy mezőt borító vegetáció fajtömege jelenti a fotoszintetizáló rendszert. Így ezeknek a rendszereknek sok jellemzőjük van, melyek közül egyeseket laboratóriumban, másokat terepen kell és lehet vizsgálni.

Az NBP keretében napjainkban elsősorban olyan kísérleti és matematikai modellek kidolgozására törekednek, melyek hozzásegítenek a növényi szervesanyag-termelés törvényszerűségeinek pontosabb megértéséhez, azoknak a törvényszerűségeknél feltárásához, amelyek — természetes körülmények között vagy a mezőgazdasági művelés során — a folyamatot meghatározzák. Ezeknek a törvényeknek az ismerete egyben ígért gazdagabb és jobb minőségű termések elérésére.

A Fotoszintetikus Folyamatok Elméleti Alapjaival és Optimalizálásával foglalkozó moszkvai NBP-ülésszak végkövetkeztetéseként (1969. szeptember 23—29) A. A. Nyikiforovics, a szervezőbizottság elnöke, ismételten hangsúlyozta, hogy a bioszféra csak kis százalékát hasznosítja a beeső napfényenergiának és ugyancsak kis százalékát annak az energiamennyiségnek, amely — elméletileg — hasznosítható. Felvilágitotta azt az egyébként még mindig elég távolinak tűnő lehetőséget, hogy a molekuláris biológia és biokémia új eredményei megteremthetik az alapokat a növények alapszerkezeteinek, a fotoszintetizáló rendszer elemeinek módosításához. Hangot adott annak a véleményének, mely szerint a növényi klorofill-asszimiláció hatásfokának növelése még felmérhetetlen lehetőségeket tartogat.

Ehhez a problémakörhöz — az elsődleges szervesanyag-termelés hatásfokának növeléséhez — kapcsolódik a növényi géntartalékok felkutatása és felmérése, egy másik nagy NBP-feladat is.

Mintegy negyven évvel ezelőtt mutatta ki N. J. Vavilov orosz genetikus termesztett növényeink genetikai változékonyságának főbb központjait Földünkön. Azóta egyre világosabb, hogy valóságos genetikai kincstárak halmazódtak fel az ősi kultúrákat őrző vidékeken. A genetikai változékonyság földrajzi eloszlásának ténye független attól a vitatott és másodrendű elméleti kérdéstől, hogy a genetikai változékonyság-e az oka a kultúrák elterjedésének, vagy a mezőgazdasági művelés okozta-e a változékonyságot.

Az említett területek — a termesztett növények *géncentrumai* — a mai napig sincsenek kellően feltárva a modern nemesítő módszerek előtt, bár ezeknek a „természetes csíraplaszma-gyűjteményeknek“ hatalmas értéke lehet a nemesítők számára. Ezen a ponton az NBP a lehető legmesszebbmenően együttműködik a FAO-val (az ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezete). Külön figyelmet szentel a primitív termesztett növények genetikai tartalékainak felbecsüléséhez, felkutatásához, felhasználásához és megőrzéséhez szükséges biológiai alapkérdéseknek, nem feledkezve meg a termesztett növények vad fajrokonairól és a velük együtt előforduló gyomnövényekről sem.

Ugyancsak ennek a két nemzetközi szervezetnek együttes működése nyomán alakultak ki azok a tervek s kelték útra azok az expedíciók, amelyek felkutatják és

összegyűjtik a fellelhető tartalékokat, s jöttek létre azok az intézetek, melyek új utakat törnek a növényi géntartalékok felhasználásában és megőrzésében.

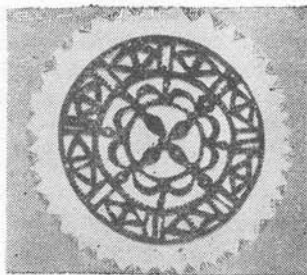
Ehhez a kérdéshez kapcsolódva dr. H. A. Boerma, a FAO vezérigazgatója külön hangsúlyozta, hogy az ősi növényfajták genetikai tartalékainak felkutatása csak a kezdet kezdetén tart, ezen a téren különösen nagy feladat hárul a fejlődésben levő országokra, melyek területén az említett géntartalékok nagy százaléka található. Kiemelte, hogy ezeknek a tartalékoknak az elvesztése vagy tönkretétele hanyagság vagy szűk látókörű hasznos szempontú tervek miatt felbecsülhetetlen veszteség volna az összemberiség számára. Ezért az 1970 áprilisában tartott római FAO-kongresszus gyakorlati intézkedéseket is elhatározott a géntartalékok felmérésének meggyorsítására, és további együttműködést irányzott elő az NBP-vel, ezen a ponton is felvilágotlva a folyamatos nemzetközi bioszférakutatás lehetőségét.

Meg kell még röviden említenünk azokat a törekvéseket, melyeket a Nemzetközi Biológiai Program a Föld hidroszférájával kapcsolatban követ. Az édesvizek szervesanyag-termelését érintő hidrobiológiai kutatások a kevésbé ismert területek hidrobiológiai felmérését és a vízi élettérben uralkodó trofikus szintek (táplálkozási törvényszerűségek) feltárását, valamint azoknak a kérdéseknek a körvonalazását tűzték ki célul, melyekben tudományos ismereteink ma még alapvetően hiányosak. Viszonylag szerény eredményeket mutatott fel a nemzetközi összefogás a tengerkutatás területén; a szűkszávú, szinte szegyenkező közléseket olvasva az a benyomásunk, hogy ebben a nagy haszonnal kecsegtető régióban az államok — önző hasznos szempontból — vonakodnak az együttműködéstől. Mindössze a tengerek egyre fokozódó szennyeződésének nemzetközi kutatása lendült fel lényegesen a program során: hogyan lehet és kell gazdálkodni a tengeri környezettel, milyen ennek a környezetnek a „teherbírása“ a szennyeződésekkel szemben, és milyen hatása van az ipari szennyeződéseknek a tengeri szervezetek mennyiségi és minőségi ingadozására, a tenger szervesanyag-termelésére.

A természetvédelmi szekció keretében ugyancsak a tengeri környezethez kapcsolódik az UNESCO-val egyetértésben hozott határozat, mely kiemeli a viszonylag zavartalan és lakatlan óceáni szigetek határos védelmének sürgető szükségességét, annak az igénynek gyors valóra váltását, hogy ezek a szigetek a jövő környezetkutatásának és biológiai vizsgálatainak nagy *szabadtéri laboratóriumai* lehessenek.

Az NBP — az Egészségügyi Világszervezet munkáját is érintő — célkitűzései az ember növekedésének és fejlődésének, az emberfajták, népcsoportok genetikai szerkezetének, fizikai és szellemi alkalmasságának, környezethez való viszonyának, a nagy magasságokhoz, hideg, tropikus vagy sivatagi éghajlathoz, az elszigeteltséghez vagy a falusi környezethez való alkalmazkodás képességének vizsgálata. E kutatások eredménye, mely szintén a két jövőbeli szervezet, a SCOPE és a MAB munkájába torkollik, értékes adatokat szolgáltat majd az emberi alkalmazkodóképesség felméréséhez, jövőnk nemzetközi együttműködésen alapuló megtervezéséhez.

Ifj. Szabó T. Attila

Az államok baráti kapcsolatainak és együttműködésének nemzetközi elvei

A KÖZGYÜLÉS

ISMÉT HITET TÉVE arról, hogy a béke és a nemzetközi biztonság fenntartása, a baráti kapcsolatok és az együttműködés fejlesztése a nemzetek között, az alapokmány előírásai szerint az Egyesült Nemzetek alapvető céljai közé tartozik,

EMLÉKEZTETVE az Egyesült Nemzetek népeinek azon elhatározására, hogy a jószomszédság szellemében türelmet gyakorolnak és egymással békességben élnek,

TUDATÁBAN annak, hogy mi sem fontosabb, mint a szabadságon, egyenlőségen, igazságosságon és az alapvető emberi jogok tiszteletén alapuló nemzetközi béke fenntartása és megszilárdítása, és mint a baráti kapcsolatok kifejtése a népek között, bármilyen is politikai, gazdasági és társadalmi rendszereik különbözősége vagy fejlettségének szintje,

TUDATÁBAN egyszersmind az ENSZ Alapokmánya elsőrendű fontosságának abban, hogy a jog elsőbbsége a nemzetek között megerősödjék,

ABBAN A MEGGYŐZŐDÉSBN, hogy az államok baráti kapcsolataira és együttműködésére vonatkozó nemzetközi elvek szigorú tiszteletben tartása és az Alapokmánynak megfelelően az államok által vállalt kötelezettségek jóhiszemű teljesítése a béke és nemzetközi biztonság fenntartása, valamint az Egyesült Nemzetek többi céljainak megvalósítása tekintetében a legnagyobb jelentőségű,

MEGGYŐZŐDVE arról, hogy a nagy politikai, gazdasági és társadalmi változások és a tudományos haladás következtében, amelyekre az ENSZ Alapokmányának elfogadása óta világszerte sor került, ezen elvek jelentősége és hatékonyabb alkalmazásuk szükségessége az államok magatartásában még inkább fokozódott,

EMLÉKEZTETVE arra az állandósult elvre, amelynek értelmében a légkörön kívüli térséget, beleértve a Holdat és a többi égitestet, sem a szuverenitás kinyilatkoztatásával, sem használatlaltal vagy foglalással, sem pedig más úton nem lehet nemzeti elsajátítás tárgyává tenni, és tudatában annak, hogy az Egyesült Nemzetek jelenleg vizsgálat alatt tartja egyéb alkalmas rendelkezések azonos szellemben történő kidolgozásának kérdését is,

ABBAN A MEGGYŐZŐDÉSBN, hogy az államok azon kötelezettségének szigorú tiszteletben tartása, hogy a más államok belügyeibe való beavatkozástól tartózkodjanak, oly lényeges feltétel, amelynek teljesítése elengedhetetlen ahhoz, hogy a nemzetek egymással békében élhessenek, mert a beavatkozás gyakorlata, bármilyen formában jelentkezzék is, amellet, hogy sérti az ENSZ Alapokmányának szellemét és betűjét, oly helyzeteket teremt, amelyek veszélyeztetik a nemzetközi békét és biztonságot,

EMLÉKEZTETVE az államok azon kötelezettségére, hogy nemzetközi kapcsolataikban tartózkodjanak a katonai, politikai, gazdasági vagy más természetű kényszer alkalmazásától valamely állam politikai függetlensége vagy területi ép-sége ellen,

ABBAN A MEGGYŐZŐDÉSBN, hogy lényeges az, hogy nemzetközi kapcsolataikban az összes államok tartózkodjanak az erővel való fenyegetéstől vagy az erő alkalmazásától akár valamely állam területi épsége vagy politikai függetlensége ellen, akár bármely más, az Egyesült Nemzetek céljaival összeegyeztethetetlen módon,

ABBAN A MEGGYŐZŐDÉSSEN, hogy nemkülönben lényeges az, hogy nemzetközi vizályaikat az összes államok békés eszközökkel, az Alapokmánynak megfelelően oldják meg,

ISMÉT HANGSÚLYOZVA, az Alapokmánynak megfelelően, a szuverén egyenlőség alapvető fontosságát és kiemelve azt, hogy az Egyesült Nemzetek céljai csakis úgy valósíthatók meg, ha az államok szuverén egyenlőséget élveznek, és nemzetközi kapcsolataikban teljes mértékben alkalmazkodnak ennek az elvnek a követelményeihez,

ABBAN A MEGGYŐZŐDÉSSEN, hogy a népek idegen elnyomás, uralom vagy kizsákmányolás alá vetése a nemzetközi béke és biztonság megvalósításának erendő akadályá,

ABBAN A MEGGYŐZŐDÉSSEN, hogy a népek jogegyenlőségének és önrendelkezési jogának elve jelentős hozzájárulás a jelenkori nemzetközi joghoz, és hogy annak tényleges alkalmazása a legnagyobb jelentőségű a szuverén egyenlőség tiszteletben tartásán alapuló államok baráti kapcsolatainak előmozdítása szempontjából,

ABBAN A MEGGYŐZŐDÉSSEN, hogy — következésképpen — valamely állam vagy valamely ország nemzeti egységének vagy területi épségének részben vagy egészben való megbontására, illetve politikai függetlenségének csorbítására irányuló bármilyen kísérlet összeférhetetlen az Alapokmány céljaival és elveivel,

FIGYELEMBE VÉVE az Alapokmány rendelkezéseit teljes egységükben és szem előtt tartva az ENSZ illetékes szervei által elfogadott és ide vonatkozó ajánlásokat, amelyek ezen elvek tartalmával kapcsolatosak,

ATTÓL A MEGGYŐZŐDÉSTŐL VEZETTETVE, hogy az alább felsorolt elvek fokozatos továbbfejlesztése és kodifikálása:

a) az elv, amelynek értelmében az államoknak nemzetközi kapcsolataikban tartózkodniuk kell attól, hogy erővel való fenyegetéshez vagy erő alkalmazásához folyamodjanak akár valamely állam területi épsége vagy politikai függetlensége ellen, akár bármely egyéb, az Egyesült Nemzetek céljaival összeférhetetlen módon;

b) az az elv, amelynek értelmében az államoknak békés eszközökkel úgy kell megoldaniuk nemzetközi vizályaikat, hogy a nemzetközi békét és biztonságot, valamint az igazságosságot ne veszélyeztessék;

c) az Alapokmánynak megfelelően a más állam nemzeti hatáskörébe tartozó ügyekbe való be nem avatkozás kötelezettsége;

d) az államok azon köteletsége, hogy egymással az Alapokmánynak megfelelően együttműködjenek;

e) a népek jogegyenlőségének és önrendelkezésének elve;

f) az államok szuverén egyenlőségének elve;

g) az az elv, amelynek értelmében az államoknak jóhiszeműen teljesíteniük kell az Alapokmánynak megfelelően vállalt kötelezettségeiket;

abból a célból, hogy hatékonyabb alkalmazásuk a nemzetközi közösségben biztosított legyen, az Egyesült Nemzetek céljainak megvalósításához hozzájárulna,

MIUTÁN MEGVIZSGÁLTA a nemzetközi jognak az államok baráti kapcsolataira és együttműködésére vonatkozó elveit,

ÜNNEPÉLYESEN KINYILATKOZTATJA a következő elveket:

AZT AZ ELVET, AMELYNEK ÉRTELMÉBEN AZ ÁLLAMOKNAK NEMZETKÖZI KAPCSOLATAIKBAN TARTÓZKODNIUK KELL ATTÓL, HOGY ERŐVEL VALÓ FENYEGETÉSHEZ VAGY ERŐ ALKALMAZÁSÁHOZ FOLYAMODJANAK AKÁR VALAMELY ÁLLAM TERÜLETI ÉPSÉGE VAGY POLITIKAI FÜGGET-

LENSEGE ELLEN, AKÁR BÄRMELY EGYÉB, AZ EGYESÜLT NEMZÉTEK CÉLJAIVAL ÖSSZEFÉRHETETLEN MÓDON.

Minden államnak kötelessége, hogy nemzetközi kapcsolataiban tartózkodjék attól, hogy erővel való fenyegetéshez vagy erő alkalmazásához folyamodjék akár valamely állam területi épsége vagy politikai függetlensége ellen, akár bármely egyéb, az Egyesült Nemzetek céljaival összeférhetetlen módon. Az erővel való fenyegetésnek vagy az erő alkalmazásának ilyen esetei sértik a nemzetközi jogot, valamint az Egyesült Nemzetek Alapokmányát, és ezeket sohasem kell a nemzetközi kérdések megoldásának eszközeként felhasználni.

A támadó háború büntett a béke ellen, és kiváltja a nemzetközi jognak megfelelő felelősséget.

Az Egyesült Nemzetek céljai és alapelvei értelmében az államok kötelesek tartózkodni a támadó háborút szolgáló minden hírveréstől.

Minden állam köteles tartózkodni attól, hogy valamely másik állam nemzetközi határainak megsértésére vagy a nemzetközi viszályok — beleértve a területi viszályokat és az államok határaival kapcsolatos kérdéseket is — elintézésének eszközeként az erővel való fenyegetéshez vagy az erő alkalmazásához folyamodjék.

Hasonlóképpen, minden államnak kötelessége tartózkodni attól, hogy erő alkalmazásához folyamodva megsértse a nemzetközi demarkációs vonalakat, mint amilyenek a fegyverszüneti vonalak, amelyeket olyan nemzetközi megállapítással vontak meg, amelyekben az illető állam félként szerepel, vagy amelyet ennek más megfontolásból kell betartania. Az előző rendelkezés nem értelmezhető úgy, mintha az megváltoztathatná az érdekelt felek helyzetét ezen vonalak státútumához és hatályaihoz képest, úgy amint ezeket a rájuk alkalmazandó különös jogrend meghatározza, vagy pedig mintha módosíthatná e vonalak ideiglenes jellegét.

Az államok kötelesek tartózkodni az olyan represszáliáktól, amelyek erő alkalmazásával járnak.

Minden állam köteles tartózkodni minden olyan kényszerítő intézkedéstől, amely megfosztaná a népek egyenjogúságára és önrendelkezési jogára vonatkozó elv tartalmában megjelölt népeket az önrendelkezés, a szabadság és a függetlenség jogától.

Minden állam köteles tartózkodni olyan irreguláris erők, felfegyverzett vagy zsoldos bandák szervezésétől vagy szervezésének támogatásától, amelyeknek célja más állam területén végrehajtandó vállalkozásokra irányul.

Minden állam köteles tartózkodni polgárháború vagy terrorcselekmények szervezésétől és bátorításától más állam területén, ezeknek támogatásától vagy az ezekben való részvételtől, nemkülönben a saját területén szervezett olyan tevékenységek megtűrésétől, amelyek ilyen cselekmények elkövetését célozzák, ha a jelen paragrafusban megjelölt cselekmények erővel való fenyegetéssel vagy erő alkalmazásával járnak.

Az állam területe nem tehető katonai megszállás tárgyává az Alapokmány rendelkezéseivel ellentétes erő-alkalmazás következtében. Az állam területe nem válhat erővel való fenyegetés vagy erő alkalmazása következtében más állam szerzésének tárgyává. Nem ismerhető el törvényesnek semmiféle területszerzés, amelyet erővel való fenyegetéssel vagy erő alkalmazásával értek el. Az előző rendelkezések egyikét sem lehet úgy értelmezni, mintha az érintené

a) az Alapokmány vagy az Alapokmány jogrendjét megelőző és a nemzetközi jog értelmében érvényben levő bármely nemzetközi megállapodás rendelkezéseit;

b) a Biztonsági Tanács Alapokmány-adta jogait.

Minden államnak jóhiszemű tárgyalásokat kell folytatnia avégett, hogy mihamarabb sor kerüljön a hatékony nemzetközi ellenőrzés alá helyezett egyetemes, általános és teljes leszerelési egyezmény megkötésére, és erőfeszítéseket kell tennie arra vonatkozólag, hogy megfelelő intézkedések történjenek a nemzetközi feszültség enyhítésére és az államok közötti bizalom megerősítésére.

Minden államnak jóhiszeműen teljesíteni kell a nemzetközi jog elveiből és általánosan elismert szabályaiból a nemzetközi béke és biztonság fenntartása tekintetében reá háruló kötelezettségeket, és erőfeszítéseket kell tennie az Egyesült Nemzetek biztonsági rendszerének hatékonyabbá tételéért.

Az előző paragrafusok egyetlen rendelkezése sem értelmezhető úgy, mintha valamelyest is tágítaná vagy szűkítené az Alapokmány azon rendelkezéseinek alkalmazási körét, amelyek az erő kifejtésének jogos eseteire vonatkoznak.

AZT AZ ELVET, AMELYNEK ÉRTELMÉBEN AZ ÁLLAMOKNAK BÉKÉS ESZKÖZÖKKEL ÚGY KELL MEGOLDANIUK NEMZETKÖZI VISZÁLYAIKAT, HOGY A NEMZETKÖZI BÉKÉT ÉS BIZTONSÁGOT, VALAMINT AZ IGAZSÁGOSÁGOT NE VESZÉLYEZTESSÉK.

Minden államnak, békés eszközökkel, úgy kell megoldania nemzetközi viszályait, hogy a nemzetközi békét és biztonságot, valamint az igazságosságot ne veszélyeztesse.

Következésképpen az államoknak nemzetközi viszályaik gyors és méltányos megoldására kell törekedniük tárgyalások, vizsgálatok, közvetítés, békéltetés, döntőbíráskodás, bírói megoldás, regionális szervezethez vagy megállapodáshoz való folyamodás útján vagy más, általuk választott, békés eszközök felhasználásával. Megoldásra törekedve, a feleknek meg kell állapodniuk azon békés eszközökre vonatkozólag, amelyek a viszály körülményeihez és természetéhez képest megfelelőnek mutatkoznak.

Valamely nemzetközi viszály felei abban az esetben, amikor az említett békés eszközök alkalmazásával nem tudtak megoldásra jutni, kötelesek, más békés eszközök igénybevételével, amelyek tekintetében egyezségekre jutottak, folytatni a viszály rendezésére irányuló törekvéseiket.

A nemzetközi viszályban félként szereplő államoknak csakúgy, mint a többi államnak is, tartózkodniuk kell minden olyan cselekménytől, amely a helyzet súlyosbításához vezethetne, hogy ekképpen a nemzetközi béke és biztonság veszélyeztetését elkerüljék, és eljárásukban az Egyesült Nemzetek céljaihoz és elveihez kell igazodniuk.

A nemzetközi viszályokat az államok szuverén egyenlősége alapján és az eszközök közötti szabad választás elvének megfelelően kell megoldani. A megoldás valamely eljárásának igénybevétele vagy az ilyen eljárás szabad elhatározással történő elfogadása az államok részéről olyan viszály esetén, amelyben maguk is félként szerepelnek, vagy olyan viszályra vonatkozólag, amelyben a jövőben felekké válhatnak, nem tekinthető összeférhetetlennek a szuverén egyenlőséggel.

Az előző paragrafusok egyetlen rendelkezése sem sérti az Alapokmány ide vonatkozó rendelkezéseit, különösen azokat nem, amelyek a nemzetközi viszályok békés rendezésével kapcsolatosak, s velük szemben kivételt sem képez.

A BE NEM AVATKOZÁS KÖTELEZETTSÉGÉNEK ELVÉT OLYAN ÜGYEK ESETÉN, AMELYEK AZ ALAPOKMÁNY ÉRTELMÉBEN VALAMELY ÁLLAM NEMZETI HATÁSKÖRÉBE TARTOZNAK.

Egyetlen államnak vagy államcsoportnak sincs joga arra, hogy közvetlenül vagy közvetve, bármilyen indok alapján is, beavatkozzék egy másik állam bel- vagy külügyeibe. Következésképpen nemcsak a fegyveres beavatkozás, hanem az állam

személyisége vagy annak politikai, gazdasági és kulturális elemei ellen irányuló beleszólási igény minden formája és mindennemű fenyegetés is ellentétben áll a nemzetközi joggal.

Egyetlen állam sem alkalmazhat gazdasági, politikai vagy bármely más természetű intézkedéseket, és ilyenek felhasználására nem batoríthat oly célzattal, hogy egy másik államot szuverén jogai gyakorlásának alárendelésére kényszerítsen és hogy ennek rovására magának bármiféle előnyt biztosítson. Ugyancsak tartózkodnia kell minden államnak az olyan fegyveres felforgató vagy terrorcselekmények szervezésétől, támogatásától, az azokra való bujtogatástól, pénzelésüktől, batorításuktól vagy megtűrésüktől, amelyek egy másik állam rendjének erőszakos megváltoztatására irányulnak, valamint attól is, hogy beavatkozzék egy másik állam belső harcaiba.

Az erőszak alkalmazása oly célzattal, hogy a népeket nemzeti azonosságuktól megfosszák, ezek elidegeníthetetlen jogainak és a be nem avatkozás elvének megsértését jelenti.

Minden államnak elidegeníthetetlen joga, hogy más államok beavatkozásának bármely formájától mentesen megválassza politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális rendszerét.

Az előző bekezdésekből semmi sem vezethet olyan értelmezéshez, hogy az Alapokmányban a nemzetközi béke és biztonság fenntartására vonatkozó rendelkezései változást szenvedtek.

AZ ÁLLAMOK AZON KÖTELESSÉGE, HOGY EGYMÁSSAL AZ ALAPOK-MÁNYNAK MEGFELELŐEN EGYÜTTMŰKÖDJENEK.

Az államok, akármilyen is a politikai, gazdasági és társadalmi rendszerük között mutatkozó különbség, kötelesek egymással a nemzetközi kapcsolatok különböző területein együttműködni a nemzetközi béke és biztonság fenntartása, valamint a nemzetközi haladás és gazdasági stabilitás, a nemzetek általános jóléte és az említett különbözőségeken alapuló diszkriminációktól mentes nemzetközi együttműködés előmozdítása végett.

E célból:

a) az államoknak egymással együtt kell működniük a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében;

b) az államoknak együtt kell működniük az emberi jogok és a mindenkit megillető alapvető szabadságok egyetemes tiszteletben tartásának és alkalmazásának, valamint a faji megkülönböztetés és a vallási türelmetlenség minden formája kiküszöbölésének érdekében;

c) az államoknak gazdasági, társadalmi, kulturális, műszaki és kereskedelmi téren jelentkező nemzetközi kapcsolataikban a szuverén egyenlőség és a be nem avatkozás elveihez kell igazodniuk;

d) az Egyesült Nemzetek tagállamainak kötelességük, egyenként és együttesen, az Egyesült Nemzetek Szervezetével együttműködésben, az Alapokmány ide vonatkozó rendelkezéseinek megfelelő tevékenység kifejtése.

Az államoknak együtt kell működniük gazdasági, társadalmi, művelődési téren csakúgy, mint a tudomány és technika terén, és támogatniuk kell a művelődés és az oktatás haladását világszerte. Az államoknak egyesíteniük kell erőfeszítéseiket avégett, hogy az egész világon és különösen a fejlődésben levő országokban előmozdítsák a gazdasági fejlődést.

A NÉPEK EGYENJOGÚSÁGÁNAK ÉS ÖNRENDELKEZÉSI JOGÁNAK ELVE.

A népek egyenjogúságának és önrendelkezési jogának elve — mint az Alapokmány szentesítette elv — értelmében minden népet megillet az a jog, hogy teljesen szabadon és minden külső beavatkozástól mentesen meghatározza a maga politikai státútumát, és hogy a gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésben a maga útját járja, egyszersmind valamennyi országnak kötelessége ezt a jogot, az Alapokmány rendelkezéseinek megfelelően, tiszteletben tartani.

Minden államnak kötelessége, más államokkal együtt vagy külön-külön, az Alapokmány rendelkezéseinek megfelelően, megvalósuláshoz segíteni a népek egyenjogúságának és önrendelkezési jogának elvét és támogatni az Egyesült Nemzetek Szervezetét abban, hogy az Alapokmányból ezen elv alkalmazása tekintetében reá háruló felelősségének eleget tegyen s hogy evégből:

a) egyengesse az államok közötti baráti kapcsolatokat és együttműködést;

b) haladék nélkül vessen véget a gyarmati uralomnak, kellő módon szem előtt tartva az érdekelt népek szabadon kinyilvánított akarátát; figyelembe véve, hogy a népek idegen elnyomás, uralom vagy kizsákmányolás alá vetésének ténye nemcsak ezen elv megsértését jelenti, hanem az alapvető emberi jogok megtagadását is, s mint ilyen, ellenkezik az Egyesült Nemzetek Alapokmányával.

Minden államnak kötelessége, hogy más államokkal együtt vagy külön-külön, az Alapokmánynak megfelelően, előmozdítsa az emberi jogok és alapvető szabadságok egyetemes és tényleges tiszteletben tartását.

A szuverén és független állammá alakulás, a szabad társulás vagy egyesülés egy független állammal vagy bármely más, szabadon elhatározott politikai státútum megszerzése valamely nép által az illető nép eszközeinek tekintendők, amelyekkel önrendelkezési jogát gyakorolja.

Minden államnak kötelessége, hogy tartózkodjék minden olyan kényszerítő cselekménytől, amellyel a szóban forgó elv kapcsán az említett népeket megfosztaná jogaitól. Amennyiben ezek a népek az ilyen kényszerítő cselekményekkel szembeállnak és azoknak ellenállnak — önrendelkezési joguk gyakorlásaként —, megilleti őket az a jog, hogy az ENSZ Alapokmánya céljainak és elveinek megfelelően támogatást keressenek és abban részesüljenek.

Valamely gyarmat területeinek és az önkormányzattal nem rendelkező területeknek, az Alapokmány értelmében, az őket igazgató állam területétől elkülönített és attól különböző státútuma van; ez az Alapokmányra támaszkodó, elkülönített és megkülönböztetett státútum addig van érvényben, amíg a gyarmat, illetve az önkormányzattal nem rendelkező terület népe, az ENSZ Alapokmányának és különösen az abban foglalt céloknak és elveknek megfelelően, nem gyakorolja önrendelkezési jogát.

Az előző paragrafusok egyetlen rendelkezése sem értelmezhető úgy, mintha engedélyezné vagy bátorítaná azt az akciót, bármiben is álljon az, amely egy olyan szuverén és független állam feldarabolását eredményezné vagy annak területi épségét, illetve politikai egységét veszélyeztetné, amely a jogegyenlőség és az önrendelkezés elvéhez igazodik, és amelynek olyan kormánya van, amely a területén élő nép összességét faji, vallási vagy színbeli megkülönböztetés nélkül képviseli.

Minden államnak tartózkodnia kell minden olyan akciótól, amely arra irányul, hogy egy másik állam vagy ország nemzeti egységét és területi épségét részben vagy egészben megbontsa.

AZ ÁLLAMOK SZUVERÉN EGYENLŐSÉGÉNEK ELVE.

Az összes államokat megilleti a szuverén egyenjogúság. Az államok jogai és kötelezettségei egyenlők, s ők, függetlenül a közöttük fennálló gazdasági, társadalmi, politikai vagy más természetű különbségektől, a nemzetközi közösség egyenlő tagjai.

A szuverén egyenjogúság különösen a következő elemeket tartalmazza:

- a) az államok jogi szempontból egyenlők;
- b) minden államot megilletik a teljes szuverenitással járó jogok;
- c) minden államnak kötelessége tiszteletben tartani a többi állam személyiségét;
- d) az állam területi épsége és politikai függetlensége sérthetetlen;
- e) minden államot megillet az a jog, hogy szabadon megválassza és fejlessze politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális rendszerét;
- f) minden államnak kötelessége, hogy teljes mértékben és jóhiszeműen teljesítse nemzetközi kötelezettségeit és a többi állammal békében éljen.

AZ AZ ELV, AMELYNEK ÉRTELMÉBEN AZ ÁLLAMOKNAK JÓHISZEMŰEN TELJESÍTENIÜK KELL AZ ALAPOKMÁNYNAK MEGFELELŐEN VÁLLALT KÖTELEZETTSÉGEIKET.

Minden államnak kötelessége, hogy az Alapokmánynak megfelelően vállalt kötelezettségeit jóhiszeműen teljesítse.

Minden államnak kötelessége, hogy jóhiszeműen teljesítse azokat a kötelezettségeket, amelyek a nemzetközi jog általánosan elismert elvei és szabályai következtében rá hárulnak.

Minden államnak kötelessége, hogy jóhiszeműen teljesítse azokat a kötelezettségeket, amelyek a nemzetközi jog általánosan elismert elveinek és szabályainak megfelelő nemzetközi megállapodásokból rá hárulnak.

A nemzetközi megállapodásokból származó kötelezettségek és az Egyesült Nemzetek tagállamainak az Alapokmány által előírt kötelezettségei között felmerült összeütközés esetén ez utóbbiak részesülnek előnyben.

ÁLTALÁNOS RENDELKEZÉSEK

KIJELENTJÜK, hogy:

értelmezésük és alkalmazásuk során a fennebbi elvek egymásba kapcsolódnak, és mindegyik alapvető a többiekkel való összefüggésében kell értelmezni.

A jelen Nyilatkozat egyetlen rendelkezése sem értelmezhető úgy, mintha az bármiképpen is érintené az Alapokmány rendelkezéseit vagy az Alapokmány által a tagállamok részére megállapított jogokat és kötelezettségeket, vagy pedig az Alapokmány által a népek részére megállapított jogokat, szem előtt tartva e jogok megfogalmazását a jelen Nyilatkozatban is.

HASONLOKÉPPEN KIJELENTJÜK, hogy:

az Alapokmányban a jelen Nyilatkozatba foglalt elvei a nemzetközi jognak alapelvei, s mint ilyenek arra indítják az államokat, hogy nemzetközi magatartásukat ezekhez az elvekhez igazítsák, és hogy kölcsönös kapcsolataikat az említett elvek szigorú tiszteletben tartása alapján fejlesszék ki.

SZABÓ PÁL ENDRE fordítása

Az ENSZ jubileumi ülészaka egyik általános nyilatkozatának tervezete.

A PÁRT FÉLSZÁZADOS JUBILEUMÁRA. 1971. május 8-án lesz kereken ötven esztendeje, hogy a honi Szocialista Párt kimondotta csatlakozását a lenini III. Internacionáléhoz, s felvette a „Romániai Kommunista Pártja” nevet. Az RKP Központi Bizottsága határozatban mondotta ki a félszázados évforduló országos megünneplését, s mi is megindítjuk tanulmány- és emlékiratsorozatunkat a pártjubiläum alkalmából. Első írásunk a forradalmi munkásmozgalom múlt századbeli kiérési folyamatából emeli ki Constantin Dobrogeanu-Gherea úttörő szerepét, rávilágítva pártunk megszületésének mozgalmi és ideológiai előzményeire.

A Romániai Munkások Szociáldemokrata Pártjának megalakulása 1893-ban s a szocialista program vitája olyan erőket mozgósított az ország életében, melyek végeredményben a kommunista mozgalom történelmi szerepéhez, az osztályharc és antifasiszta ellenállás kibontakozásához, a román nép és a nemzetiségek dolgozóinak összefogásához, a munkások és parasztok forradalmi szövetkezéséhez vezettek, az 1944-es fegyveres felkelésben döntő győzelmet arattak, s ma a szocializmus össznépi teljesítményeivel igazolják történelmi elhieltőségüket.

Sorozatunkban arra törekszünk, hogy jelentős mozzanatokot mutassunk be a Román Kommunista Párt történetéből, és rávilágítsunk arra a szerepére, melyet a román néppel együtt élő hazai magyar nemzetiség egyenrangúsításában és a közös alkotómunkába való bevonásában betöltött.

KORUNK

Constantin Dobrogeanu-Gherea, a marxi eszmék hazai úttörője

Az utókor és a kortársak ítéléte című írásában* Constantin Dobrogeanu-Gherea számot vetett saját és forradalmár nemzedéke világnézeti és erkölcsi vívódásával. Az ifjúság útkeresését szemlélteti az önmagának feltett kérdéssel: „Hol van az a felszabadító erkölcsi felfogás, amely az embert kivezeti a lealjasító rabságból? Hol találok meg lelki harmóniát? Kínzó kérdések. Évek teltek el, éltem, szenvedtem, dolgoztam, Spinozát, Goethét, a modern tudományos és a német klasszikus filozófiát olvastam, Marxot tanulmányoztam, és eljutottam a felismeréshez, vele együtt a felszabadító erkölcsi felfogáshoz.” Munkássága során gyakran tér vissza az etika kérdéseire, és a marxizmust úgy határozza meg, mint ami erkölcsen is: „A marxizmus nemcsak zseniális, sokoldalú gazdasági elemzés, nemcsak gazdasági-társadalmi elmélet, hanem történelemfilozófiát, etikát és teljes életfelfogást foglal magába.”

* *Judecata posterităţii şi judecata contemporanilor. Viitorul social, 1907. 5.*

Gherea e szerint is élt és alkotott, nemcsak tudományos és politikai követelményeket állított maga elé, hanem erkölcsieket is. Az emberek értékelésekor, tetteikkel együtt erkölcsi indítékaikat is lényegesnek tekintette: „A mi erkölcsünk, a szocialista erkölcs — írta — az emberi tettek erkölcsi és társadalmi értékét éppen erkölcsi indítékaik szemadalmából ítéli meg, azon át, hogy mi ösztönözte ezeket a cselekedeteket, az odaadás, önzetlenség és áldozatvállalás készségén át, amellyel végrehajtották“ (*Din etica socialistă. România muncitoare*, 1905. 14). Még az ellenfeleknél is tekintetbe vette, hogy tudatlanság, tévelygés vagy szándékosság vezeti-e őket.

Az erkölcsi tényező jelentőségének felismerése is a mai marxista törekvések részesévé avatja Ghereát. E tekintetben jellemző, hogy kortársa, a magyarországi szocialista mozgalom kiemelkedő és nemes alakja, Szabó Ervin hasonló értelemben viszonyult a szocialista erkölcs kérdéséhez: „A politika [a szocializmusra értve] nem elvont tudomány, hanem erkölcsi tudomány, mely éppen emberi célra irányuló emberi cselekvés irányelveivel foglalkozik. A politikai cselekvés erkölcsössége attól függ, hogy indoka a politika végcéljával azonos-e... erkölcstelen és logikátlan, ha oly eszközöket és eljárásokat használ, elfogad, tűr vagy támogat, amelyek szándékaikban is, eredményeikben is ellentétben vannak a bevallott céllal“ (*Szociáldemokrácia és politikai erkölcs. Világ*, 1918. március 24, 28).

Hogy miért kezdem Gherea bemutatását egy látszólag másodlagos tényezővel, az erkölccsel? Mert egyéniségét erkölcsi magatartása jellemzi leginkább. Mindenki úgy említi, ahogy a koppenhágai nemzetközi szocialista kongresszusról küldött üdvözlésben Lenin, Rosa Luxemburg, G. V. Plehanov, C. Rakovszki szólított meg: „A jóságos elvtársnak és kivételes embernek...“ (1910). Halálakor a *Szocializmus* hasonlóképpen búcsúztatja: „Az ember nem maradt műve alatt. Gherea elvtárs harmonikus egységét alkotta mindannak, ami emberi szépségben és jóságban létezhet.“ Buchinger Manó, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt egykori központi titkára írja róla: „Dobrogeanura úgy emlékszem vissza, mint aki mély meggyőződést és általános, nagy emberszeretetből fakadt egyenletes melegséget és tüzet árasztott a környezetére felé“ (*Találkozásom Európa szocialista vezetőivel*. Budapest, 1938).

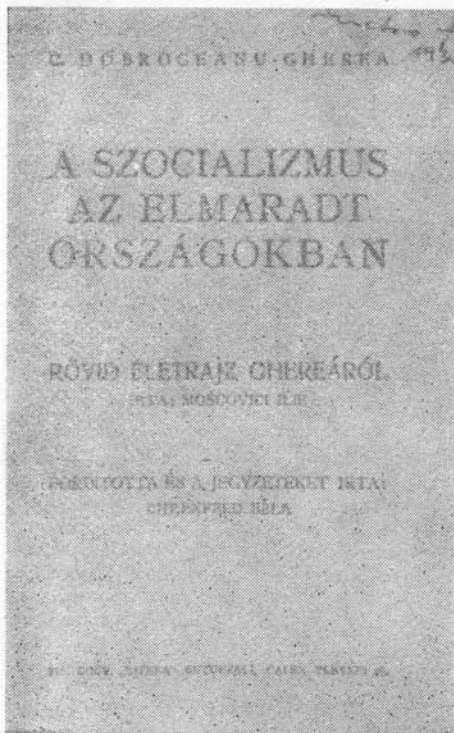
De nemcsak erről van szó. A nemzetközi szocialista mozgalom és a szocialista országok története igazolja, hogy nem elégedhetünk meg a szocializmusban mint elvben megnyilvánuló erkölcsi tartalommal. A szocializmus erkölcsének konkrét gyakorlata a szocializmus lényeges része, s a cél csakis az erkölcsös eszközöket szentesíti.

Gherea a marxizmus legkiválóbb romániai meghonosítója s majdnem fél évszázadon át, Romániába érkezésétől — 1875-től — 1920-ban bekövetkezett haláláig, a hazai szocialista mozgalom nemzetközileg elismert eszmei és részben politikai vezetőszemélyisége. Helyét még életében úgyszólván hivatalosan meghatározták. A Romániai Szociáldemokrata Párt 1910-ben tartott újjáalakuló kongresszusa üdvözlő táviratában a „romániai szocializmus szellemi atyjá“-nak nevezte.

Népszerűsítő írásaiban is jelen van az alkotó marxista tudós. A marxizmus fogalomtárát klasszikus tisztaságában őrizte meg, ugyanakkor eredeti érveléssel, az új jelenségek értelmezésének beépítésével s mindenkor a hazai viszonyokra alkalmazva fogalmazta meg munkáit. Előadásai és nyomtatott művei megkapóak és hatásosak, fél évszázad távlatában újra olvasva is a szellem frissége és mélysége árad belőlük. A történelmi materializmusról tartott, nyomtatásban közreadott előadásáról (*Conceptia materialistă a istoriei*. București, 1892) a *Munca* című lap meg-

Iosif Iser rajza

állapította: „Ha az előadás módszeréhez és világosságához hozzáadjuk a belőle kisugárzó humanizmust s különösen az emberiség szép jövőjének a reményét, megértjük, hogy miért ragadta magával hallgatóságát” (1892. március 29). A marxizmus propagandájának ezt a fokát csak olyan emberek érik el, akik eljutottak a marxizmus alkotó megértéséig, s széles körű tudományos és irodalmi ismeretekkel rendelkeznek. Ghereánál mindez adva volt. Elméleti és gyakorlati politikai munkásságának a marxizmusról formált — Marx alkotó szellemében vallott — felfogása nyitott utat. A marxizmust nem ismétlésre szánt, tértől és időtől független szöveggyűjteménynek, hanem mindenekelőtt tudományos módszernek és a módszer alkalmazása példaképeknek tekintette. A marxizmus tudományos gondolkodás ezen alapfeltételét teljes tudatossággal fejtette ki egyetlen, magyarul is megjelent, *A szocializmus az elmaradt országokban* című művében (fordította és a jegyzeteket írta hozzá Ehrenfeld Béla. Bukarest, 1935).

*

A marxizmus romániai alkalmazásában Gherea úttörő s elkerülhetetlenül kísérletező volt. Osztozott az újítók gyakori sorsában, kiemelkedő eredményei mellett egyes megállapításai vitathatóak vagy tévesek. Nézetei vizsgálatok azonban figyelemre méltóak. Tény viszont, hogy ideológiai fejlődése emelkedő irányzatot mutat. Mindig megőrizte érzékét az új iránt, és képes volt az önrevízióra. Életének utolsó évtizedében az imperialista ellentétek kiéleződése nyomán, a háborúk és a nemzetközi munkásmozgalom felélénkülésének hatására nézeteinek tisztulása, baloldali kikristályosodása észlelhető.

Halála után a forradalmi fellendülés és a Román Kommunista Párt megalakulásának döntő eseményei egy időre háttérbe szorították az érdeklődést az első világháború előtti Románia viszonyaira vonatkozó írásai iránt. A párt megerősödése, programja elméleti megalapozásának szükséglete azonban újraélesztette a Gherea művének kritikai értékelésével kapcsolatos tevékenységet. Románia társadalmi fejlődésének történelmi tisztázása és a párt agrárprogramjának kidolgozása ismét előtérbe helyezte ezeknek a kérdéseknek az ideológiai előzményeit, elsősorban Gherea erre vonatkozó munkásságát.

Halála után a forradalmi fellendülés és a Román Kommunista Párt megalakulásának döntő eseményei egy időre háttérbe szorították az érdeklődést az első világháború előtti Románia viszonyaira vonatkozó írásai iránt. A párt megerősödése, programja elméleti megalapozásának szükséglete azonban újraélesztette a Gherea művének kritikai értékelésével kapcsolatos tevékenységet. Románia társadalmi fejlődésének történelmi tisztázása és a párt agrárprogramjának kidolgozása ismét előtérbe helyezte ezeknek a kérdéseknek az ideológiai előzményeit, elsősorban Gherea erre vonatkozó munkásságát.

A szocializmus az elmaradt országokban című művében kidolgozott, az ország fejlődési perspektíváját tartalmazó elképzelését a történelem menete megcáfolta. A szocialista forradalom nem Nyugaton, a fejlett kapitalista országokban, hanem a tökéletes fejlődésben elmaradt Oroszországban győzött, ott, ahol az imperializmus láncszeme a leggyengébb volt. Románia proletariátusa nem várhatta Nyugatról a szocializmus kisugárzását, hanem lenini módra — Keletről. Ebben a helyzetben elméletét kritikussal sommásan intézték el. Nem vették figyelembe, hogy gazdasági vonatkozású elemzése részleteiben, különösen ami az elmaradt országok és az imperialista hatalmak közötti viszonyt s a termelés fejlődésének a közbeeső szakaszokat kihagyó gyors ütemét illeti, sok helytálló megállapítást tartalmaz. Igaz, hogy Gherea a külső tényezők hatásának túlzott hangsúlyozásával a történelmi előrehaladás belső, döntő hajtóerejének a szerepét lebecsülte, mégis, a gazdasági fejlődés általa felvázolt képlete tudományos előrelátását igazolta.

A ghereai koncepció másik alappilléret, a *Neoiobügia* című főművét S. Timov, az RKP harcának résztvevője *Az agrárkérdés és a parasztmozgalom Romániában*

című, 1928-ban orosz nyelven megjelent művében támadta meg. Timov könyvének az *Antineoiobăgia* alcímet adta, jelezve, hogy az Gherea felfogása ellen irányul. Ezen az alapon Gherea elméleti munkásságát hosszú időn át egyoldalúan, az adott viszonyokból és időből kiszakítva, tévedéseit eltúlozva bírálták, s olyan állításokat tulajdonítottak neki, melyeket nem is fogalmazott meg. Sokszor lemondtak arról, hogy munkáit eredetiben tanulmányozzák; megelégedtek azzal, ami másodkézből jutott el hozzájuk. Ilyen körülmények között — látszólag — indokoltnak bizonyult annak megállapítása, hogy „lényegében mensevik elméletet hirdetett”, s „azt erősítette, hogy a parasztkérdés megoldásának feladata a burzsoáziára hárul, az ő kezében kell legyen a hegemonia a polgári demokratikus forradalomban”, taktikai állásfoglalásáról pedig úgy vélekedtek, hogy „a proletariátust a polgári osztályok gyászos függvényévé” fokozta le. Ezek a megállapítások nem felelnek meg a valóságnak. Háttérükben a szociáldemokrácia és a kommunista pártok elvi különbségei húzódtak meg a szocializmusnak a tőkés fejlődésben elmaradt országokban követendő útját illetően.

Ghereának a múlt század végére és a század elejére vonatkozó nézetei adtak alkalmat arra, hogy nevével a jobboldali szociáldemokrata vezetők visszaéljenek, és úgy állítsák be, mint politikájuk elméleti megalapozóját. A másik oldalon, a forradalmi harc nehéz feltételei között nem nyílt lehetőség az objektív elemzésre. Vélt politikai érdekek, a tudomány és politika egységének helytelen értelmezése — mely szerint a tudományt a politika napi céljainak kell alárendelni — és nem utolsósorban a társadalomtudományok elmaradottsága okozta, hogy Gherea munkásságának valóban tudományos-történelmi értelmezését csak a hatvanas évek közepén kezdték el.

A Román Kommunista Párt IX. kongresszusa óta fellendülő társadalomtudományi kutatás során fedezzük fel a valódi Ghereát és választjuk el művében a tudományosan és történelmileg helytállót a tévestől. Személyére és művének értékére a kongresszuson Ceaușescu elvtárs a Központi Bizottság jelentésében hívta fel a figyelmet. A Román Kommunista Párt megalakításának 45. évfordulóján tartott beszédében pedig Ceaușescu elvtárs a történelmi valóságnak megfelelően fejtette ki, hogy „az ország társadalmi kérdéseinek tisztázásában különleges jelentőségű Constantin Dobrogeanu-Ghereának, az akkori idők egyik legkiemelkedőbb hazai szocialista gondolkodójának elméleti munkássága, Dobrogeanu-Gherea életműve, minden hiányosságával és korlátaival együtt, nagy jelentőségű helyet foglal el a romániai társadalomtudományok történetében, a marxista eszmék terjesztésében, a proletariátus forradalmi szemléletének fejlődésében“ (*Románia a szocialista építés kiteljesítése útján* I. 1968. 348).

Az új Gherea-irodalom csak most kezd bontakozni. Válogatott irodalmi tanulmányai már előzőleg megjelentek román nyelven, magyarul Csehí Gyula fordításában, részletes tanulmánnyal és jegyzetekkel kiegészítve láttak napvilágot (C. Dobrogeanu-Gherea: *Kritikai tanulmányok*. Bukarest, 1963). Társadalomtudományi munkáiból egy kis kötetnyi válogatás jelent meg Demian Hurezeanu újraértékelő tanulmányával a *Mică bibliotecă de istorie* sorozatban. Halálának 50. évfordulójára (1970. május 7.) a sajtóban számos méltatás jelent meg, kiemelkedik közülük Hurezeanunak a *Neoiobăgiáról* szóló, tudományos alaposással megírt, érdekes tanulmánya (*Anale de istorie*, 1970. 2), Ștefan Voicunak *C. Dobrogeanu-Gherea (Anale de istorie*, 1970. 3) című, általános jellegű értékelő írása és Z. Onea tanulmánya (*Lupta de clasă*, 1970. 5). Gherea román nyelvű felelevenítését sem tekinthetjük befejezettnek, jelentős művei várnak még újrakiadásra. Szemléletének elemzését, a kor történetébe való beillesztését, időálló eredményeinek és módszerének hasznosítását tovább lehetne és kellene folytatni. Magyar nyelven társadalomtudományi munkáiból, a részlettanulmányok mellett, legalább egy kötetnyi válogatással vagyunk adósok. Életrajza és a szocialista mozgalomban kifejtett tevékenysége a hazai munkásmozgalom történetének első fél évszázadát és korának nemzetközi szocialista mozgalmát hozná közelebb a magyar olvasókhoz. Ne feledjük, olyan személyiségről van szó, aki méltán sorakozik a Marx és Engels művét folytató, első világháború előtti szocialista teoretikusok sorába, mint Kautsky, Plehanov, Bebel, Mehring, Rosa Luxemburg s a magyarok közül Szabó Ervin.

E szűkrezabott tanulmányban a teljesség igényéről szó sem lehet. El kell tekintenünk Gherea eseménydús életének és drámai fordulatokban bővelkedő sorának az ismertetésétől. E tekintetben az érdeklődők figyelmét az eddig megjelent legteljesebb forrásokra hívhatjuk fel, mint amilyen Ion Vitner munkája, a *C. D. Gherea — Reconstituirea biografică (Viața românească*, 1956. 11 és 12) és Ghereának

Paul Zarifopolhoz intézett önéletrajzi levele (Csehi Gyula közli magyar nyelven a *Kritikai tanulmányok* bevezetőjében). Irodalmi, esztétikai művéről sem szólhatok, szándékomban sem állott, ezt a feladatot Csehi Gyula kezdte el, és remélhetőleg ő és mások is folytatni fogják. Társadalomtudományi és politikai művének az egészét sem foghatom át, csak egyes jellemző vonásainak felvázolását kísérem meg, az eddig megjelent tanulmányok hasznosításával.

*

Cass Constantin, akiből később konspiratív nevei — Costică, I. Gherea, Dobrogeanu — egyesítésével Constantin Dobrogeanu-Gherea lett (Gherea levele Nicolaie Iorgához tisztázza a különböző változatok közül eredeti nevét. *Studii și documente literare* 1939. VIII. 249—251), a forradalmi mozgalom iskoláját egész fiatalon, a múlt század nyolcadik évtizedének első felében, az oroszországi narodnyikok hősi soraiban kezdte el. Ő is „a nép közé ment“, Herzen s még inkább Csernisevszkij forradalmi demokratikus, utópikus szocialista szellemében formálódott a népert minden áldozatra kész jelleme. A cári ohrana üldözése elől, mint ebben az időben annyian, köztük Zubcu Codreanu, dr. Russel és Zamfir Arbore, 1875-ben Romániában talált menedéket. Figyelemre méltó jelenség az Oroszországból húszéves korában Romániába került ifjú kettős metamorfózis.

Rövid svájci tartózkodása után visszatér Iași-ba, és az Eugen Lupu egyetemi hallgató létrehozta első romániai szocialista kör tagja lesz. A narodnyik, anarchista, utópikus szocialista kör Gherea hatására a marxizmus felé kezd tájékozódni. Ez azzal magyarázható, hogy Gherea marxistává, méghozzá képzett marxistává alakulása bámulatos gyorsasággal ment végbe. Valószínű, hogy még Oroszországban vagy svájci tartózkodása alatt jutott hozzá *A tőke* 1872-ben megjelent orosz fordításához. A romániai Marx-bibliográfusok szerint *A tőke* 1867-es első német és az 1872-es orosz kiadásához 1875—1876-ban a Iași-i és bukaresti szocialista körök hozzájutottak. Gherea egyik, 1876-ból származó levelében a narodnyicizmussal szembeállítva marxistának nevezi magát (*Capitalul lui Karl Marx în România*, 1968. 18—20). Hasonló gyorsasággal sajátította el a román nyelvet, ismerte meg a román népet, irodalmát és történelmét, vált a román munkásosztály igaz képviselőjévé. A jelenség nem egyedülálló. A nemzetközi munkásmozgalom története ismer hasonló eseteket, például Rosa Luxemburgét.

Gherea minden elfogultság nélkül, az internacionalizmus szellemében, rokonszenvvel a menedéket nyújtó nép iránt telepedett le a befogadó országban, s annak dolgozó népével együtt élte küzdelmes életét. Feloldódása a hazai szocialista mozgalomban értelmet adott életének, és a román munkásosztály legöntudatosabb gárdájának tagjává tette. Az a meleg szeretet, bizalom és megbecsülés, amely a munkásság és a haladó értelmiség részéről övezte, elősegítette, hogy új hazájában otthon érezze magát, s küzdjön érte. Ugyanakkor végig megőrizte bensőséges kapcsolatát az oroszországi forradalmi erőkkal, és a legszorosabban együttműködött a nemzetközi szocialista mozgalommal.

A múlt század utolsó negyedében a romániai szocialisták legfőbb törekvése a munkásosztály pártjának megteremtése volt. A szocialista körök vezetőinek fennmaradt levelezéséből kitűnik, hogy Gherea a párt létrehozatalát bonyolult folyamat eredményeként fogta fel. A szocialista körök egyelőre gyenge, szétszórta erőinek összefogását s olyan hatásos akciókra való összpontosítását javasolta és kezdeményezte, melyek a közvélemény előtt a szocialista propagandát mint ténylegesen ható tényezőt elismertetik. „Amíg mi magunk nem vagyunk szervezettek — írta dr. Russelnek —, míg nem rendelkezünk ottan [a fővárosban] értelmiségi erővel és folyóirattal, míg a román társadalom előtt nem nyilvánultunk meg mint párt..., propagandának semmilyen jelentősége sincs“ (*Documente privind istoria României. Războiul pentru independență* I. kötet, I. rész, 663—664). Elgondolásában párhuzamosságot lehet észrevenni Lenin *Mi a teendő?* című művével, melyben a párt létrehozatalának előkészítésével foglalkozik. Gherea is tudta, a sajtóval kell kezdeni: táborot kell gyűjteni a demokratikus és szocialista eszméknek s megcáfolni a szocializmus romániai lehetőségét tagadó nézeteket. Döntő szerepe volt az olyan nagyhatású lapok megteremtésében és irányításában, mint a *Contemporanul* (1881), *Emanciparea* (1883), *Revista socială* (1884), *Munca* (1890), *Lumea nouă* (1894) és mások.

Írásai kezdetben a szocialista eszmék általános népszerűsítését szolgálták és a narodnyik-poporanista, az anarchista álláspontokat, főleg a nagytőkés érdekeket hor-

dozó Liberális Párt szocialistaellenes propagandáját verték vissza. A Romániai Munkások Szociáldemokrata Pártjának megalakulása előtti években mindinkább az időszzerű gazdasági és politikai programkérdésekkel foglalkozik. Számos cikke és tanulmánya közül, melyek ebben az időszakban jelentek meg különböző folyóiratokban, a legjelentősebbek: *Karl Marx și economiștii noștri* (Karl Marx és közgazdászaink. 1884), *Robia și socialismul* (Rabság és szocializmus. 1884), *Conceptia materialistă a istoriei* (A történelem materialista felfogása. 1892), *Ce vor socialiștii români?* (Mit akarnak a román szocialisták? 1886). Ez utóbbi a romániai szocialista mozgalom első program jellegű műve, s jelentős szerepet töltött be a párt létrehozataláért folytatott küzdelemben. Első, elméleti részében a tudományos szocializmus alapelveit fejti ki, meghatározza a proletariátus történelmi hivatását, és a romániai szocialista mozgalom történetében első esetben fejti ki a proletárdiktatúra fogalmát: „A nép, a proletariátus, miután a társadalmi forradalom után hatalomra jut, osztálydiktatúráját eszközként használja fel, hogy hatalmát megszilárdítsa és a szocialista társadalmi életformát megszervezze.” A második rész a romániai társadalmi viszonyokkal foglalkozik, és az ország objektív feltételeiből kiindulva fogalmazza meg a szocialista mozgalom gyakorlati, általános demokratikus céljait. „Ennek a programnak a megvalósítása — írta — ...elősegítené az ország áttérését a tőkés formáról a szocialistára, s az egyetlen *gyakorlati* tennivaló a jelen körülmények között — természetesen a munkások egyesületeinek szervezése és a szocialista propaganda mellett —, amely fő feladatunk marad.”

A Romániai Munkások Szociáldemokrata Pártja 1893 tavaszán tartotta alakuló kongresszusát. A párt megteremtésében betöltött szerepének elismeréseként a kongresszus elnökévé Gherea-t választották.

Dobrogeanu-Gherea tudatában volt annak, hogy a szocialistáknak programjuk és taktikájuk megállapításában az ország társadalmi-gazdasági-politikai adottságaiból kell kiindulniuk. A modell, melyhez a romániai viszonyokat és feladatokat mérte, a Marx által szem előtt tartott klasszikus — angol — kapitalizmus és a nyugat-európai szocialista mozgalom volt. A századforduló idején más nézőpontja nem is lehetett. Gherea a romániai termelési viszonyokat a maguk teljességében fogta fel, és a jövő döntő tényezőjét az ipar, a város fejlődésében, a tőke és munka harcában látta. Azt a vágyat melengette — ezt a *Neoiobăgia* előszavában is megjegyzi —, hogy „Országunk társadalmi kérdését a maga teljességében, összes életbevágó kérdéseivel egy terjedelmes műben foglaljam össze, ezek közül az egyik legéletbevágóbb az agrárkérdés... de nem ez az egyetlen életbevágó kérdés”. Keserűen állapítja meg, hogy „a sors mostohaasága és a kedvezőtlen, nagyon nehéz körülmények miatt ...nem adatott meg nekem, hogy az ország társadalmi kérdéséről új történelmi, gazdasági és ugyanakkor szociológiai művet alkossak”. Így kényszerült arra, hogy főművében, a *Neoiobăgia*-ban az agrárparaszt viszonyokat látszólag egyoldalúan tárgyalja, és ezzel azt a hamis benyomást keltse, hogy fontosabbnak tekinti, mint az ipar és a munkásosztály kérdését.

A *Neoiobăgia*, a romániai agrárviszonyok első, alapos szociológiai feltárása 1910-ben jelent meg. A könyv megjelenését az ország egész haladó közvéleménye feszült érdeklődéssel várta, és valóban országos jelentőségű tudományos és politikai esemény volt. Jelentőségére mutat, hogy bizonyos időszakoktól eltérve, gyakorlatilag máig, a szociológiai, történelmi kutatás forrásmunkáinak sorában az elsők között van. Gherea az „újjobbágyság” fogalmával Románia 1864 utáni, a jobbágyság felszabadítása és a földosztás nyomán kialakult súlyos, feudális maradványokkal terhelt politikai és gazdasági helyzetét jellemzi. Elismeri a tőkés termelési viszonyok jelenlétét a mezőgazdaságban, azonban a dézsma-rendszer, a parasztság tömegeinek földhözköltöttsége, a földesuraktól való függősége és a tőkés-földesúri oligarchia uralma alapján túlértékeli a feudális maradványokat. A tőkés fejlődés lassú ütemével szemben a jobbágyság feleledését látja, új formában. Gherea látomásában megnőtt az országot fojtogató feudális maradványok súlya; bennük vélte felfedezni a modern tőkés fejlődés, a gazdasági, politikai és kulturális emelkedés legfőbb akadályát. Eltakarításuktól függött — vallotta — az ország polgári értelemben vett demokratizálódása, mely a szocialista mozgalom fejlődésének kedvezőbb lehetőségeit biztosíthatta volna. Meggyőző erővel hangsúlyozta, hogy „a megoldás a teljes, tökéletes, haladéktalan megszüntetése ennek a bűnös rendszernek, az újjobbágyság rendszerének”. A könyv külön értéke, hogy a romániai agrárkérdés tőkés viszonyok közötti megoldásának általában reális, egyes tételeiben azonban máig is vitatott útját mutatta ki: földosztás, önálló, árutermelő kisbirtokosság kialakítása és a száz hektárig terjedő nagybirtokok fenntartása.

Sokan túl sötétnek ítélik Gherea társadalomrajzát, megcáfolhatatlan, bőséges adatai előtt azonban kénytelen-kelletlen meg kell hajolni. Egyik újraértékelője (Z. Ornea: *Constantin Dobrogeanu-Gherea. Lupta de clasă*, 1970. 5) a kor agrárkérdéssel foglalkozó polgári szerzőivel összehasonlítva kimutatja, hogy Gherea látásmódja mindannyiukénál optimistább. Elég lesz, ha bizonyításképp a *Neoiobăgia* befejező szakaszát idézzük: „Nem valamilyen falusi-idillikus társadalom az eszményünk és az ország eszménye. Ott, ahol az élet és a harc forr, ahol a sziréna éles süvöltése hívja a munkások tömegét..., ahol gyárkémények égnek ágaskodó erdeje hirdeti az emberi munka felülkerekedését és győzelmét a természet fölött..., ahol a gigászi városokban fellángolnak és egymásnak feszülnek az eszmék, és megfogán a ma nagy és a holnap mérhetetlen kultúrája, ahol kavargó és forrong a tőke és a munka óriási harca, melyből új világ születik..., ott és csakis ott lehet eszményünk és az ország eszménye... Ott születik a jövő!”

A század eleji szocialista pártok gyenge oldalához tartozott az agrárkérdés megoldására irányuló tevékenység. Gherea munkássága az agrárkérdés valóban marxista kutatása terén a maga korában nemzetközi viszonylatban is úttörő volt. A II. Internacionálénak 1893-ban, Zürichben tartott kongresszusán a román küldöttség Dobrogeanu-Ghereával az élen elérte, hogy a kongresszus napirendjére tűzzék az agrárkérdést s a mezőgazdasági munkások közötti propaganda és szervezkedés problémáját. A *Neoiobăgiának* élénk visszhangja támadt külföldön. A német szociáldemokrata párt nemzetközi szerepet betöltő elméleti folyóirata, a *Neue Zeit* elismerő ismertetést közölt a könyvről. Német nyelvű kiadására készültek, s így tették volna hozzáférhetővé valamennyi szociáldemokrata párt részére, a háborús helyzet azonban késleltette és az első világháború kitörése megakadályozta kiadását. A *Neoiobăgia* a legnagyobb érdeklődést a tőkés fejlődésben elmaradt, feudális maradványokkal terhelt szomszédos országokban váltotta ki. Magyarországon a Jászi Oszkár vezetése alatt álló radikálisok társadalomtudományi szemléje, a *Huszádik Század* ismertette a munkát. Az erdélyi származású Braun Róbert, a román kérdések alapos ismerője röviddel a mű megjelenése után, 1911 márciusában valóságos tanulmányt közölt róla. Írását így kezdi: „A magyar szociológia és történetírás barátja irigységgel veszi kezébe e könyvet.“ Sürgős lefordítását ajánlja, mert „...úgy tárgyánál, mint fölfogásánál fogva méltán hívhatja föl a magyar olvasóközönség figyelmét.“ A részletes ismertetés és terjedelmes részletek bemutatása után a legnagyobb elismeréssel ír Ghereáról: „Nemcsak tudományos író, de finom esztétikai érzékkel bír, akiben a megfigyelőképeség, a tárgyilagosság és logika élessége ritka szerencsével egyesül a zsurnaliszta élelenségével, a költői képzelőtehetséggel és a szónoki lendülettel.“ Az összehasonlítás alapján Braun Róbert a romániai és magyarországi agrárviszonyok „meglehető hasonlóságát“ fedezi fel: „Sok oly lap van e könyvben, hogy csak éppen a Románia szót kellene Magyarországgal fölcserélni...“ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt elméleti folyóiratában, a *Szocializmusban* Buchinger Manó *Dolgozó Románia* című cikke számol be az 1912-es romániai pártkongresszusról és élményeiről. A cikk nagy részét Gherea személyének és a *Neoiobăgiának* szenteli. Ghereát „az Internacionálé egyik kétségtelenül legérdekesebb emberé“-nek nevezi. Ő is a két ország helyzetének hasonlóságára figyel fel: „Ennek a dolgozó Romániának... végtelen szenvedéseit és nagy nyomorát, irtóztató szerencsétlenségét magyarországi embernél jobban aligha értheti meg valaki.“

Gherea felfogása a szocializmus romániai útjáról *A szocializmus az elmaradt országokban* című munkájában kristályosodott ki. Tanulmányát Karl Kautskynak *A szociáldemokrácia alapelvei* című műve román nyelvű kiadásához írta (*Bazele socialdemocratiei*. București, 1911). Kautskynak ez a munkája a német szociáldemokrata párt nevezetes kongresszusa nyomán *Erfurti program* néven ismeretes. Úgy szerepelt, mint az európai szocialista mozgalom általános programja. Éppen ezért olyan jelentős, hogy Gherea bevezetője a különbséget hangsúlyozza, mely a fejlett nyugati tőkés országok és az elmaradt országok között létezik. A kérdés felvetése — „a szocializmus az elmaradt országokban“ — szükségszerű volt, és Gherea alkotó marxista szellemére mutat. Az abszolút modell azonban itt is a Nyugat, s mint tudjuk, ez a kiindulási pont történelmileg tévesnek bizonyult, annál is inkább, mert már Engels felfigyelt arra, hogy a forradalmi mozgalom Nyugatról Oroszország felé tolódik. Gherea az 1905-ös, első orosz forradalom tanulságait, valamint Lenin elméleti és gyakorlati, politikai tevékenységét szintén figyelmen kívül hagyta. Nem vette kellőképpen tekintetbe az elmaradt országok belső fejlődési lehetőségeit s önálló erőforrásait, túlértékelte a fejlett tőkésországok hatását. A szocializmus győzelme — szerinte — bárhol csak azután következhetik be, miután előzőleg a fejlett

tőkésországokban már uralomra jutott. A nemzetközi összefüggések megállapítása s a fejlettebb országok hatása a fejletlenebbekre valóban létező jelenség, a kapitalizmus imperialista szakaszának sajátossága, de eltúlzása elméleti, politikai hiba.

Gherea ebben a művében, előbbi írásaihoz, köztük a *Neotobúgiához* is viszonyítva, erősen hangsúlyozza a tőkés termelési viszonyok döntő szerepét Románia társadalmi és gazdasági fejlődésében. Az iparosításban látja azt a döntő láncszemet, mely az országot — beleértve a mezőgazdaságot és a parasztságot is — kiemeli elmaradottságából, és a polgári demokrácia útjára viszi. Ghereára egy időben ráfogták, hogy a befejezetlen polgári demokratikus forradalom véghezvitelét a tőkésosztálytól és pártjaitól várta. Ez egyáltalán nem felel meg a valóságnak. Ellenkezőleg. Világosan leszögezte: „Az öntudatos proletariátus és a román szociáldemokrácia... arra a tevékenységi körre is kiterjeszkedik, mely burzsoáziánk tevékenységi köre kellett volna, hogy maradjon, éspedig: az alkotmányba foglalt, de papíron maradt polgári jogoknak, a látszólagos polgári szabadságjogoknak valósággá formálása... ez valójában nagyrészt a román proletariátus és szociáldemokrácia feladata.”

A *szocializmus az elmaradt országokban* jelentős marxista módszertani megállapításokat tartalmaz. „Mint a kapitalista fejlődés jellegével bíró országban — fejtegeti —, nálunk is megvannak a szocialista mozgalom előfeltételei, de ezek az előfeltételek a fejlett tőkésállamokétól különböznek. Ami azonban a mi kapitalizmusunk és a Nyugat kapitalizmusa közötti tényleges különbségekből ered, az, hogy a mi szociáldemokráciánk gyakorlati tevékenysége, gyakorlati útja is kell különbözzék a nyugati szociáldemokrácia útjától.” A hazai s minden országban meglevő sajátosságoknak ez az objektíve létező elvi meghatározása, melyből, mint kifejti, az általánosan érvényes törvényszerűségek és célkitűzések mellett a saját program és taktika kidolgozása következik, maradandó értékű megállapítása Ghereának. „A román szociáldemokrácia ideálja, végcélja — írja — ugyanaz, mint a nyugati szociáldemokráciáé, harci módszerei is nagyjából ugyanazok, a társadalmi jelenségek vizsgálatához használt eszköz is ugyanaz — a marxista módszer. És mivel ezt a módszert a nyugatitól elütő társadalmi légkörben kell alkalmazni, ezért a vizsgálatás eredményei is mások kell, hogy legyenek. Azonban, ha helyes eredményekre akarunk jutni, nemcsak helyes módszerekkel kell dolgoznunk, hanem tudnunk kell azt is, hogy a módszert miként alkalmazzuk.” A módszer felhasználásának mikéntjére a marxizmus tudományos eljárását tartja a legjobb ösztönzőnek. „Ha egy bizonyos társadalmi tanulmányozásával megtanuljuk a módszert helyesen alkalmazni, ezt más társadalmi légkörben is helyesen alkalmazzuk. És így... a mi különleges viszonyaink között pontos eredményekre fogunk jutni.”

*

A régi *Korunk* két cikkben reagált Dobrogeanu-Gherea munkásságára. Halálának 15. évfordulója alkalmából Csehi Gyula emlékezett meg róla. Kiemelte, hogy „új utakon járt, amikor az irodalmi kritikába bevezette a marxista módszer alkalmazását... Műve... élő részét képezi eredeti hozzájárulásaival a román szocialista irodalomnak“ (1935. 6). A *szocializmus az elmaradt országokban* magyar nyelvű megjelenésekor Bányai Imre értékeli a könyvet (1936. 1). Elismeri Gherea történelmi érdemét a szocializmus romániai útja elméleti megalapozásában, ugyanakkor vitába száll egyes nézeteivel, s kritikáját a továbbfolytatás értelmében azzal foglalja össze, hogy „...követőinek nem reprodukálni, hanem meghaladni kell Ghereát“.

Gherea marxizmushoz és kiemelkedő érdemeihez kétség sem fér. Nem tartozott a II. Internacionálé revizionistái és reformistái közé, mensevik irányzatú sem volt, bár jól ismerte vezetői közül Axelrodot és Zaszulics Verát. Személyes kapcsolatai inkább az Internacionálé első világháború előtti baloldalának egy csoportjához — Kautsky, Plehanov, Rosa Luxemburg, Clara Zetkin csoportjához — kapcsolják. Hogy mennyire ismerte Lenin nézeteit, pontosan nem tudhatjuk. Kongresszusokon és svájci emigrációja alatt, 1916-ban, többször vett részt az orosz szocialisták gyűlésein és beszélgetett Leninnel. Arra már nem nyílt alkalma, hogy hazatérte után, 1919-ben, az októberi forradalomról és a leninizmusról nyilatkozzék. Tudjuk, hogy örömmel, de féltő aggodalommal tekintett az októberi forradalomra és a hazai munkásmozgalom forradalmi fellendülésére.

Könyvei, cikkei ma is meggondolkoztatók, vitára ösztönzők. Senki sem hagyhatja figyelmen kívül őket, aki Románia történetét tanulmányozza, a hazai munkásmozgalom társadalomformáló jelentőségét méri fel vagy szociológiával és irodalomtörténettel foglalkozik.

Fuchs Simon

Életkori sajátosságok

A pedagógiában, ebben a „nagyon dialektikus tudományban“ (Makarenko kifejezése) — mint megbízható és szilárd ponthoz — mindig szívesen mérjük tenni-valóinkat és módszereinket a gyermek életkori sajátosságaihoz. Ha valamilyen ismeretanyagra az életkori sajátosságok alapján mondjuk ki, hogy az ebben vagy abban az osztályban tanítható, akkor már aligha van helye a további érvelésnek. Különösen a századforduló óta kapott nagy érvényesülési teret az a nézet, amely szerint a nevelés elé tűzött célt csak a gyermek ismeretének birtokában lehet eredményesen megközelíteni. Mert amiként a szobrász más-más eszközt vesz kezébe aszerint, hogy milyen anyagon dolgozik, ugyanúgy a nevelőnek is másként kell bántania az ötéves gyermekkel s másként a tizenévesekkel.

A gyermek „felfedezésével“ kopernikuszi fordulat kezdődött a nevelésben — mondja Claparède francia pszichológus. A problémákat nemcsak a „kell!“-ek, a követelmények oldaláról közelítjük meg, hanem a lehetőségek, a gyermek oldaláról is. Ellen Key svéd pedagógusnő 1902-ben századunkat egyenesen a gyermek századának nevezi, s pedagógiai nézeteiben és gyakorlatában a gyermeki személyiség tiszteletben tartását a nevelés alfájának és omegájának tekinti.

Bár a marxista pedagógia nem ezen a vonalon halad — a célokat nem csupán a gyermeki személyiségből, hanem a társadalmi valóságból és távlatokból vezeti le —, a gyermek, az életkori sajátosságok ismeretét olyan fontosnak tartja, hogy mint követelményt az alapelvek rangjára emeli: szól a hozzáférhetőség elvéről, az életkori sajátosságok tiszteletben tartásának elvéről, s mindezt irányító szempontnak tartja a tanítási anyag évekre osztásában, a nevelés és oktatás módszereinek megválasztásában, az eszközök és szervezési formák megtervezésében és kivitelezésében.

A pedagógiában napjainkban tapasztalható pezsgő kutató-újító munkából újabban mintha eltűnt vagy legalábbis elhalványult volna ez a szilárd és megbízható pont; mintha megfeledeztünk volna az életkori sajátosságokról. Mert mi mást mondhatnánk annak láttán, hogy olyan ismeretanyag, amely néhány évvel ezelőtt az egyetemi oktatásban kapott helyet, ma a sokkal fiatalabb középiskolások tantervében szerepel! Vagy gondoljunk a *Korunk* hasábjain is továbbgyűrűző vitára a „halmaz“ taníthatóságáról az I. osztályban.

Ezek szerint helytálló-e még az alapelv, hogy tiszteletben kell tartani az életkori sajátosságokat?

Mi több, az a kérdés is felvethető, hogy egyáltalán vannak-e életkori sajátosságok, amelyeket tiszteletben kell tartanunk. Mire gondoljon az ember, amikor ma egy hétéves gyermek — aki életkoránál fogva inkább a mesevilághoz áll közel — élénken érdeklődik az űrutazás kérdései iránt, s talán még a rádiótechnika terén is vannak valamelyes ismeretei? Melyik sajátosságát tekintsük ezek szerint megha-

tározónak, jellegzetesebbnek? És mely életkor sajátosságai szerint jellemezzük azt az egyetemista lányt, aki a francia szavak tanulását babajátékkal izesíti?

Az „életkori sajátosság” gyermeklélektani fogalom: azonos éghajlat alatt, azonos gazdasági-társadalmi környezetben élő gyermekek testi és szellemi fejlődésük folyamatában azonos változásokon esnek át, a fejlődés adott stádiumában a külső és belső ingerekre hasonló módon reagálnak, s életfeladataikat többé-kevésbé hasonló módon oldják meg.

A gyermekről, aki anyjához a következő kérdéssel fordul: „Mondd, amikor én születtem, te már meg voltál születve?” — kétségtelenül megállapítjuk, hogy óvodáskorú lehet anélkül, hogy nemét, egészségi állapotát, környezetének kulturális szintjét ismernők. Karinyth hőse, aki egyidőben akar nagynevű akadémikus, országos hírű drámaíró és „mellesleg” világrekordot elérő úszóbajnok lenni (miközben esetenül lóg a szeren!) csakis egy álmodozó kamasz lehet. Az életkori sajátosságok, ha nem is minden gyermeknél egyazon mértékben, de a nagy többségnél feltétlenül kifejeződnek, megnyilvánulnak cselekvésben, szellemi működésekben, biológiai-fiziológiai folyamatokban.

Csakhogy az életkori sajátosságok sokkal dinamikusabbak, mint azt eddig feltételeztük — és ebből ered a sok félreértés.

A köztudat az életkori sajátosságokat rendszerint valami belső érés mindentől független megnyilvánulásaként tartja számon. E szerint volna kisgyermek kor, amely 1—3 évig tart, kiskisiskolás kor, amelynek időszaka, mindentől függetlenül, a 6—10 évig terjedő életkor és így tovább. Aztán ott van — gondolják — a hároméves korban törvényszerűen jelentkező és csupán néhány hónapig tartó dackorszak, a négyévesnél jelentkező „kérdés kora”, az ötévesnél a csapongó fantázia kora. Mindezek, amilyen spontánul jöttek, úgy is múlnak el — tartja a köztudat —, hogy átadják helyüket más, ugyancsak spontánul jelentkező megnyilvánulásoknak.

Elemazzuk csak az életkori sajátosságokról adott meghatározást. Ez úgy hangzik, hogy a hasonló megnyilvánulások azonos földrajzi, gazdasági és társadalmi feltételek esetén jelentkeznek. Vagyis nem spontánul, nem függetlenül a külső hatásoktól.

Azt, hogy az életkori (elsősorban a testi) sajátosságokra a klíma, a földrajzi környezet hat, az emberek régen ismerik. Senki számára nem új a megállapítás, hogy délen a gyermek két-három évvel korábban érik testileg serdülővé, mint az északi népeknél. Azt sem nehéz megállapítanunk, hogy a biológiai-fiziológiai téren jelentkező akceleráció — például a nagyobb testmagasság, nagyobb testsúly az 50—100 évvel ezelőtti hasonló életkorúakhoz viszonyítva — nagymértékben a jobb gazdasági körülményeknek köszönhető (elégészes és ésszerű táplálkozás, orvosi ellátás, megfelelő higiéniai körülmények). Ami azonban a társadalmi hatásokat, elsősorban a nevelést illeti, ezen a téren, úgy tűnik, nemcsak a laikus, de még a szakember számára is sok a feltárni való.

Jean Piaget, az életkorok világhírű szakértője említést tesz egy Iránban végzett kísérletről. Ebből az derült ki, hogy egy egészen más földrajzi viszonyokkal rendelkező városban, Teheránban, a kísérleti személyek szellemi téren nagyjából ugyanolyan megnyilvánulásokat, fejlődési szintet mutattak, mint a párizsiak vagy a genfiék. Ugyanakkor a Teherántól alig száz kilométerre levő tanyai településeken a kutató számottevő fejlődési lemaradást észlelt (a *Six études de psychologie* című kötetben. Goullier, 1964. 175—176).

Sok más kutatás is arra a lényeges megállapításra jut, hogy az életkori sajátosság nemcsak feltétele a nevelésnek (ahogy azt eddig hittük), hanem eredménye is. Egy adott fejlődési fokon e sajátosságok nemcsak egyszerűen megnyilvánulnak, ha-

nem alakulnak, létrejönnek is. A gyermek nem először érik és azután nevelődik — mondja a kiváló szovjet pszichológus, Sz. L. Rubinstein — hanem érik, mert nevelik, érik annyiban, amennyiben a felnőttek vezetésével elsajátítja az emberiség felhalmozta kultúráját. Mostoha vagy csak spontán körülmények között, tudatos és szervezett nevelés hiányában a gyermek nem azokat a sajátosságokat mutatja, mint hasonló korú társai, akik megfelelő, fejlesztő oktatásban-nevelésben részesültek.

Ez a meglátás számos kérdést új megvilágításba helyez, és rengeteg kutatási problémát vet fel. Hogy néhányat említsünk: egy ismeretanyag, amelyről eddig az életkori sajátosságok alapján kimondtuk, hogy adott korban nem tanítható, vajon nem a tantervi vagy tankönyvi prezentálási mód hibái miatt volt a gyermek számára hozzáférhetetlen? Vagy mert módszereink nem voltak alkalmasak arra, hogy hozzáférhetővé tegyék? Esetleg azért, mert az előző években nem fejlesztettük eléggé azokat a megismerő funkciókat, amelyekre szükség volna?

Ovatosan kell tehát bánni az életkori sajátosságokra való hivatkozással, nehogy a számlájára írjunk olyan hiányosságokat, amelyeknek okát inkább nevelési botlásokban kellene keresnünk.

Az életkori sajátosságok újszerű szemlélete merész javaslatnak ad hangot: nem volna-e indokoltabb az életkori sajátosságok tiszteletben tartása helyett inkább a fejlődés ösztönzésének alapelvéről beszélni? „Respectare“ helyett „fortare“ — mondja a román pszichológus Paul Popescu-Neveanu. A „respectare“ ugyanis inkább a fejlődés kivívását jelenti (vagy legalábbis sugallja), a „fortare“ pedig az, hogy megkeressük mindazokat az eszközöket és eljárásokat, amelyek a fejlődéshez kedvező körülményeket nyújtanak.

Ha sikerült érzékeltetnünk a külső hatások, a nevelés fejlődésserkentő fontosságát, vessünk egy pillantást a kérdés másik oldalára is. Nehogy valakiben azt a téves nézetet ültessük el, hogy a nevelés mindenható, hogy bármely életkorban olyan sajátosságokat hozhatunk létre, amilyent éppen akarunk.

Az életkori sajátosságok megértéséhez az is hozzátartozik, hogy a gyermeki fejlődésnek megvannak a belső törvényei, megvan a belső logikája is. A nevelés csak akkor tudja létrehozni az adott (kívánt) sajátosságot, ha a belső feltételek is adva vannak hozzá. Henri Wallon francia pszichológus mondja: „a szervezet megéri, a környezet előhívja a fejlődést.“ Semmilyen nevelés nem tudja megváltoztatni az életkorok egymásra következésének sorrendjét: a kisgyermekkori sajátosságok után mindig az óvodáskori sajátosságok jelentkeznek, serdülőkor után pedig az ifjúkor. A fejlődés nem találomra, nem a nevelő kénye-kedve szerint történik, hanem törvényszerűen, éspedig — L. V. Vigotszkij kifejezésével — a „legközelebbi fejlődési zóna irányába, és azon át“.

Feltétel és ok — mindkettő egyaránt elengedhetetlen a fejlődéshez. Itt is dialaktikus szemléletre van szükség. Egyes sajátosságok esetében a belső tényező a feltétel, a külső hatás az ok, más esetben viszont fordítva. A biológiai-fiziológiai sajátosságok (fogzás, ülés, csontosodás, nemi érés) kiváltó oka inkább a belső tényező (maga az érés), de a külső feltételek ugyancsak szükségesek. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy gyenge táplálkozás, betegség vagy a zsenge szervezet erejét meghaladó fizikai megterhelés késlelteti például a serdülőkori sajátosságok jelentkezését. Az értelmi, erkölcsi, világnézeti fejlődésben viszont a külső hatások (nevelés) játsszák az aktív tényező szerepét, a belső faktor pedig mint szükséges feltétel jelentkezik.

Az elmondottakból természetesen következik az újabb kérdés: beszélhetünk-e egymástól minőségileg különböző életkorokról, fejlődési stádiumokról? Vagy az életkori sajátosságok egy fokozatos, evolutív fejlődés megnyilvánulásai?

Ez a kérdés szükségképpen megszületik annak fejében, aki összehasonlítani és egyeztetni próbálja a különböző szerzőknél található stádiumokat. Kiderül, hogy egyik szerző az iskolás munka alapján osztja szakaszokra a fejlődést, a másik gyermekkorról, serdülőkorról és ifjúkorról beszél, a harmadik pedig a serdülőkort beolvasztja az ifjúkorba, legfeljebb annak alsó fázisaként említi. A szerzők nagy része a kisiskolás kort egységes szakasznak tekinti, de van olyan, akinél a felosztás például a következő: korai gyermekkor — 1—5½ évig —, középső gyermekkor — 6—8½ évig —, érett gyermekkor — 8½—10½ évig (lásd Clauss-Hiebsch: *Gyermekpszichológia*. Budapest, 1965).

Még a szakaszok, a fejlődés szakaszosságának kérdése is vitatott. Az angol fiziológus I. Tanner szilárdan kitart amellett, hogy az emberi fejlődésben nincs szakaszosság, a fejlődés egyenes vonal. „Natura non facit saltus” (a természetben nincs ugrás) — mondja. Érdekes az álláspontja a cseh pszichológusnak, K. Triskának, aki egyes jelenségekre az evolutív, másokra a szakaszos fejlődést tartja jellemzőnek. Az érzékelés szerinte evolutív jellegű fejlődést mutat, a gondolkodás terén viszont a lassú felhalmozódást revolutív szakasz, minőségi ugrás váltja fel. V. I. Filippovics, a stádiumokra osztás célszerűségének, gyakorlati hasznának oldaláról közelítve, azzal kérdőjelezi meg a szakaszosság létezését, hogy egy és ugyanazon életszakasról nem lehet egyértelmű jellemzést nyújtani. Egy ötven-hatvan éves férfi a testi sajátosságok szempontjából már a hanyatlás korába lépett, az értelmi lehetőségek tekintetében azonban éppenséggel a termékenység időszakát éli.

De ne hivatkozzunk csupán „nagy nevekre”, hiszen e fejtegetések alapján az olvasóban is megszületik a kérdés: ha a külső hatásoknak szerepe van a fejlődésben, lehet-e akkor évekhez kötni a szakaszok jelentkezését? Hogy ne menjünk messze a kételyt alátámasztandó példa keresésében: eddig a kisiskolás kor idejét 7—11 éves korra tettük, amióta azonban egy évvel előrehoztuk a beiskolázást, szívesebben beszélünk a 6—10 éves életszakasról. Nincs ebben (engedtessek meg a kifejezés) bizonyos komolytalanság?!

Azt hiszem, bátran válaszolhatjuk, hogy a véleménykülönbségek és a bizonytalanság semmivel sem nagyobb ezen a téren, mint bármely más, még kutatást, tisztázást váró kérdésben.

A szakaszok elnevezésében és évekhez kötésében mutatkozó eltérések általában abból adódnak, hogy a különböző szerzők más-más kritérium alapján végzik a felosztást. Van, aki a fiziológiai működéseket tekinti meghatározónak, más a megismerő folyamatok fejlődését, ismét más a gyermek és felnőtt közötti viszony alakulását. A marxista pszichológia a szakaszokra osztás legfontosabb kritériumának az egyén alapvető tevékenységét jelöli meg. A tevékenység ugyanis az, amelyben egyrészt megnyilvánul az életkori sajátosság, a fejlődés szintje, s amely ugyanakkor maga is alakítja, fejleszti e sajátosságokat. Így a játék a gyermekkor sajátosságait, a tanulás az iskoláskorét, a munka a felnőttre jellemzőket.

A szakemberek túlnyomó többségben a szakaszok közötti minőségi különbség létezését vallják. Az egyén alapvető tevékenységét állítva kritériumnak, a moszkvai Fiziológiai és Morfológiai Kutatóintézet 1965-ös konferenciája (amelyen nagyszámú külföldi szakember is részt vett) termékeny vita alapján az alábbi felosztást javasolta valamennyi tudományos, oktatási, gyógyászati és egyéb szervezetnek: újszülöttkor: 1—10 nap; csecsemőkor: 10 nap—1 év; korai gyermekkor 1—3 év; első gyermekkor: 4—7 év; második gyermekkor: 7—12 (fiúknál) és 7—11 év (lányoknál); serdülőkör: lányoknál, fiúknál egyaránt 13—16 év; ifjúkor: 17—21 év (fiúknál) és 16—20 év (lányoknál); érettkor I. szakasza: 22—35 év (férfiaknál) és 21—35 év (nőknél); érettkor II. szakasza 36—60 év (férfiaknál) és 36—55 év (nőknél); idős-

kor: 61—74 év (férfiaknál) és 56—74 év (nőknél); aggkor: 75—90 év; hosszú élet kora: 90 év felett. A stádiumok kérdését erősen bonyolítja, az évekhez kapcsolást nehezíti az a tény, hogy egy bizonyos életkorban rendszerint nemcsak az adott, de más szakaszra jellemző sajátosságok is megfigyelhetők. Általában az illető kor jellegzetességei dominálnak a gyermek megnyilvánulásaiban, de ott találjuk az előző életkori sajátosságok maradványait és a következő szakasz csiráit is.

A kívánatos az volna — s a céltudatos neveléstől ezt várjuk el —, hogy minél inkább elhalványítsa, valóban meghaladottá tegye az előző fejlettségi szint még fennmaradt jegyeit, érlelje meg és hagyjon „kifutási lehetőséget” az adott életkor sajátosságainak. A kisiskolás kor kezdetén például még olyan külső tényezők serkentik a tanulást, mint a piros szín használata a jó jegy beírásához (illetve fekete szín a rossz jegyhez), a „rendes” füzet közszemlére tétele. De ezek kétségkívül az óvodáskor jellegzetességei; a tanítónak oda kell hatnia, hogy jelentőségük elhalványuljon, s helyükbe motivációként olyan serkentő tényezők lépjenek, mint: tanulni az osztály, a pionircsoport becsületéért, tekintélyéért, elismerést, dicséretet szerezni a tanító és az osztálytársak részéről. A nevelőnek gondja legyen arra is, hogy a fejlődés tovább haladjon, hogy az új fejlődési szakaszra jellemző sajátosság — tudásvágy, önnevelésre törekvés — csirái megfogjanak. Ha valaki egy adott időszakban csak az illető életkor sajátosságaira gondol, s nem a következő szakasz sajátosságainak előkészítésére is, nem értelmezi helyesen az életkori sajátosságok tiszteltetését, fejlődésük ösztönzését még kevésbé.

Az elmondottakhoz számos, az iskolai munkával kapcsolatos reflexiót lehetne fűzni. Említsünk meg néhányat. Az előbbieket szem előtt tartva milyen mértékű legyen például az oktatási vagy nevelési követelmény, amely alkalmas arra, hogy előhívja, illetve megérlelje a szellemi funkciót? Melyik az a fok, amelynél kevesebb követelmény szellemi tunyaságra, a szellemi erők fejlődésének stagnálására kárhoztatja — legalábbis egy időre — a gyermeket? És mi a felső határ, amelyet, ha átlépünk, a gyermek könnyen elveszíti önmagába és a siker lehetőségébe vetett hitét, s emiatt nemhogy előrelépne, hanem ellenkezőleg, a már elért fejlettségi szintnél is alacsonyabbra zuhan?

Tegyük át a reflexiót más területre: vajon a serdülők élet- és munkakörülményei, az ifjúsági szervezetek programja ad-e elég lehetőséget és világos irányt a serdülőkre jellemző érzelmi telítettség levezetésére? Mert oknak és feltételnek — amint láttuk — találkozni kell ahhoz, hogy a fejlődés magasabb fokra lépjen. Életkori sajátosságnak és nevelési körülményeknek a fogaskerekéhez hasonlóan kell egymásba illeszkedniük ahhoz, hogy az egyén a maga lehetőségeit kifussa.

Miért van az, hogy amikor életkori sajátosságokról beszélünk, mindig gyermekkorra és nem felnőttkorra gondolunk?

Nagyon egyszerű. Az életkori sajátosságok a gyermekkorban nyilvánulnak meg erőteljesebben. Minél alacsonyabb életkorú gyermekről van szó, annál kisebb számúak az egyéni pszichológiai sajátosságok lehetséges változatai, és annál tisztább formában mutatkoznak meg az életkori sajátosságok (Anatolie Chirceev). A csecsemőnél még a hetenkénti fejlődés lemerésére is van lehetőség, iskoláskorban már egy-két évnyi eltolódás is lehetséges az egyazon korú gyermekek fejlettsége között.

Az egyén reakciójának, a külvilág hatására adott válaszáának hogyanja (erősége, gyorsasága, mennyisége, színeződése) sohasem vezethető vissza maradéktalanul egy adott hatásra. Sz. L. Rubinstein szerint az inger (hatás) az egyén pszichikumán mint egy szűrőn áthaladva hozza létre a reakciót. S ebben a szűrőben sok minden történik vele. Megerősödhet vagy veszíthet erejéből aszerint, hogy mennyiben esik egybe az egyén szükségleteivel, vágyaival, törekvéseivel, eddigi tapasztalataival. Sőt,

bizonyos mértékben más jelentést is kaphat aszerint, hogy az egyén addigi élete, tapasztalatai milyen természetűek, és specifikus színeződést adhat az ingernek az egyén szakmai felkészültsége, képességei, hobbyja is.

Míndez a gyermek esetében még nem, vagy csak kis mértékben mutatkozik meg, így hát a reakcióban tisztábban tükröződhet az életkori sajátosság. A felnőttnek is vannak életkori sajátosságai, de azok a jelzett komponensek szövevényében elhalványulnak, s helyettük az egyéni sajátosságok kerülnek előtérbe. Egy harmincéves férfi jobban hasonlít egy olyan negyvenéveshez, aki terv, foglalkozás, érdeklődés szempontjából közel áll hozzá, mint egy másik harmincéveshez, akivel csak az életkora egyezik. Az életkori sajátosság valóban inkább gyermekkori jelenség, a felnőttkor az egyéni sajátosságok virágzásának vagy még inkább termékenységének a kora. Az évek előrehaladtával, amint a munka, a tervek, vágyak fokozatosan elhalványulnak, újra jelentkeznek az életkori sajátosságok: az öregkor sajátosságai.

Gyermekek körében, a velük való bánásmódban kevésbé jártos felnőttek néha úgy értelmezik a gyermeki fejlődést, hogy kisebb életkorban egyszerűen csak gyengébbek, fejletlenebbek a testi és szellemi működések, mint a magasabb életkorokban. Hogy az óvodás fizikuma csak abban különbözik a kisiskolásétól, hogy kevésbé ellenálló, nem eléggé edzett, emlékezete pontatlanabb, emléktára kisebb volumenű, gondolkodása „fejletlenebb”. Hajlamosak tehát a gyermekben amolyan „félkész” embert, az életkori sajátosságokban a félkész állapot jellegzetességeit látni. Ha a gyermek valami „nehezét” kérdez, hamar rávágják: „Te ezt még nem értenéd meg, majd ha nagyobb leszel, megmagyarázom.” S valóban, alig várják, hogy értelmesen lehessen vele beszélni. Az ilyen felnőtt aztán keserűen tapasztalja majd, hogy amíg gyermeke oda okosodott, a másoktól kapott hatások következtében olyan réteg rakódott rá, amelyről az érvelés lepereg.

Tisztában kell lennünk hát azzal, hogy a szakaszok között nem mennyiségi, hanem minőségi különbség van. A gyakorlati munka számára semmit nem mond az a megállapítás, hogy egyik életkorban a gondolkodás fejletlenebb, mint a következőben. Így nem is igaz. Nem fejletlenebb, hanem más. A kisgyermek gondolkodása cselekvésben megnyilvánuló gondolkodás, az óvodásra a konkrét gondolkodás jellemző, a serdülő már elvont gondolkodásra képes. A gyermek nem tökéletlen felnőtt — mondja Claparède —, hanem tökéletes gyermek. Tökéletes abban az értelemben, hogy testi és szellemi funkciói megfelelnek az illető kor szükségleteinek és életfeladatainak. Tökéletlen volna a csecsemő, mert mindent a szájával keres, mert a szája a legérzékenyebb „tapogatója”? Ellenkezőleg, a maga életszükségleteinek és életfeladatának éppen ez a sajátosság felel meg a leginkább. Tökéletlenség volna a kisgyermek erős beszédigénye, az, hogy be nem áll a szája? Éppen ez szükséges ahhoz, hogy a beszédet elsajátítsa.

Ezek a példák egyben azt is mutatják, hogy a mennyiségi gyarapodás egyik korról a következőre nem is minden jelenségre érvényes. Az iskoláskor előtti években az utánczókészség sokkal nagyobb, mint később — többek között éppen ez biztosítja a viselkedési formák, érzelmi „klisék” elsajátítását.

Minden fejlődési szakasznak megvan tehát a maga jellegzetessége. Nem ezek ellen és különösen nem ezek elmúltát várva kell viszonyulnunk a gyermekhez, hanem úgy választva meg módszereinket és eljárásainkat, hogy szem előtt tartjuk az adott, a domináns életkori sajátosságokat, és ugyanakkor előkészítjük a talajt a következő, a magasabb fejlettségi szint megnyilvánulásához.

Lászlóffy Ilona

A háromszázéves székelyudvarhelyi kollégium

A *Bethlen-kollégium* elnevezés nemcsak a nagyenyedi, hanem a székelyudvarhelyi Alma Matert is megilleti; Bethlen János, Apafi Mihály fejedelem jeles kancellárja, a bőkezű patrónus alapította 1670-ben.

Az udvarhelyi református iskolázás kezdete visszanyúlik a kálvini reformáció itteni elfogadásáig. Miután az 1564. évi nagyenyedi zsinaton a lutheri és kálvini felekezet hívei különváltak, az ezt követő tordai országgyűlés megengedte, hogy mindkét fél szabadon követhesse akár a „kolozsvári“, akár a „nagyszebeni“ egyházak vallását, csak arra a népet ne kényszerítsék.

1630-ban, amikor a fejedelmi biztosok vizsgálatot folytattak az udvarhelyi templom hovátartozásának eldöntésére, bogárdfalvi Gellért Máté 70 éves aggastyán eskü alatt a következőket vallotta: „Tudom, mikor Luther Márton ide bėjöve, kihordák a templom ékességeit, egy Kovács Jakab nevű ember gyűjtá meg, úgy égeték el.“ Ugyanakkor Drága Farkas udvarhelyi polgár ezt vallja: „Tudom régen Kálvinista papok, diákok laknak vala itt, azok tanítottak engemet is, azután Mindszenti idejében lőnek pápistát.“ A templomrombolást a protestáns Pekri Gábor főkapitány vagy Losonczy Bánffy Pál várnagy elnézhette, de már 1567-ben a katolikus Telegdi Mihály volt a várnagy, aki nem tűrte volna el; nem hiába kapott 1568-ban fejedelmi intést, „erős parancsot“ a (protestáns) lelkipásztorok oltalmazására és pártfogására. A hírhedt Mindszenti Benedek várnagy királybíró pedig 1594-ben elűzte Udvarhelyről a református esperest; ő „tudta ki“ a reformátusokat mindkét templomból, s adta át a Báthoriak jóvoltából visszaszavárgott jezsuitáknak az alsófokú iskolát. 1612-ben azonban a reformátusok a miklóshelyi templomot erőszakkal elfoglalták, s akkor bizonyára a református trivialis iskolát is helyreállították.

Ezt az iskolát Bethlen János felkarolta: 1666-ban Kisbunról keltezett oklevelében az udvarhelyi „orthodoxa schola“, azaz református iskola javára 500 forintos alapítványt tett, s elrendelte, hogy az alapítványi tőkét adják ki kamatra, de ne magán-személynek, hanem valamely városnak vagy céhnek. Az interesből 20 forint évenként az udvarhelyi orthodoxus mester után a gyermekeket tanító praeceptor fizetésére járjon, 30 forintot pedig adjanak évenként „három jóindulatú ifjúnak“, de erkölcsstelennek és henyének ne adják... Az alapítvány gondviselésére egyházi és világi biztosokat rendel, akik az 500 forintot 10%-os kamatra meghatározott feltételekkel kiadták az udvarhelyi szőcs- és csizmadiák-céhnek. A szerződést a szőcsök részéről Szőcs György céhmester, a csizmadiák részéről Borbély János céhmester írta alá. Biztosok egyházi részről Török István muzsnai és Szászvárosi Tamás agyagfalvi prédikátor, világi nemzetes és vitézlő ábránfalvi Ugron István és galambfalvi Sándor Gergely voltak.

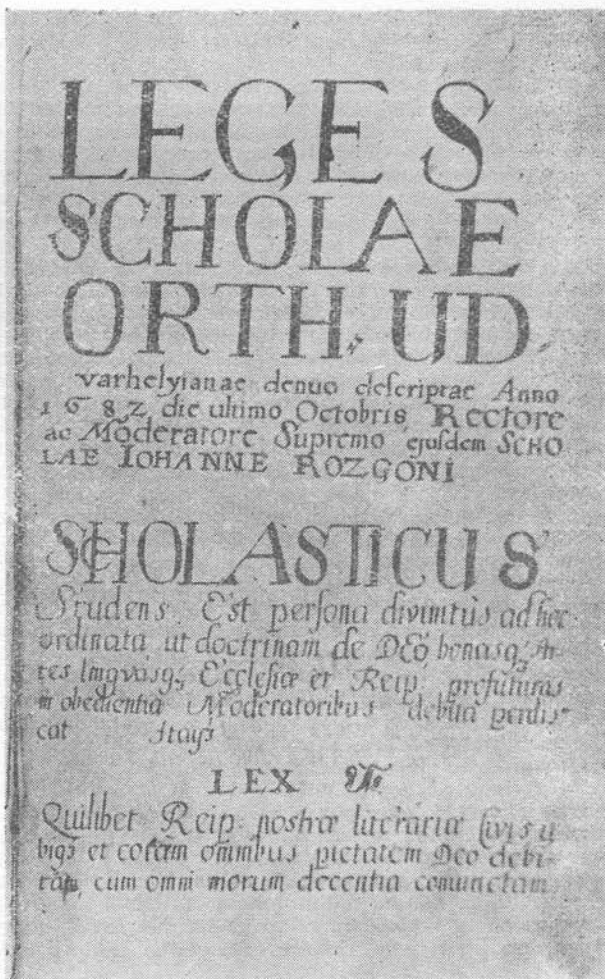
Bethlen János végrendeletében 1000 aranyat hagyományozott az udvarhelyi „orthodoxa“ schola javára. Az 1000 arany eredetileg leánya, Zsófia nászajándéka volt, szárhegyi Lázár Imre jegyeséé, de ez 1667-ben himlőben váratlanul elhunyt. Bethlen János az 1000 aranyat, mely a felsőbányai ecdlesiának volt interesre kiadva, „jószívvel s lelki örömmel“ az udvarhelyi református iskolának ajándékozta, s fiára, Bethlen Miklósrá bízta, hogy a többi kurátorral együtt viseljen gondot az alapítványra. A felsőbányai ecdlesia obligatóját az erről szóló oklevél szerint a dolog „nagyobb erősségére“ 1670. március 15-én „kézbe is adta“. Ez az alapítás tényleges időpontja a bejáratnál levő vörös márványtábla felirata szerint is. Illyés Géza

(Lukinich Imre történeszre hivatkozva) az alapítás évét tévesen 1668-ra, az alapítvány összegét 4000 magyar forintra teszi, holott azt az 1671-ben jóváhagyott iskolai *Canonok* 5000 magyar forintban állapítják meg.

Bethlen János, aki a marosvásárhelyi „particula” néven fennálló iskolának is 3000, az enyedinek 1000 forintot adott tanulók segélyezésére, adományával lehetővé tette az udvarhelyi trivialis iskola *gymnasiumi* rangra emelését; adományát később még növelte az Udvarhelyt kikölcsonzött 530 forinttal és a berkenyesi, kamarási, keresdi jószágából évenként adandó bizonyos mennyiségű majorság bízával.

Az alapító és fia, Bethlen Miklós, Udvarhelyszék főkapitánya és az iskola gondnoka az iskola részére tizenegy canonból álló működési szabályzatot készített, amelyet a nagyenyedi generalis synodus (közssinat) 1671. június 15-én jóváhagyott és megerősített. Elrendeli, hogy az iskola gondviselőivé jó kegyes és buzgó férfiak delegáltassanak; a világi gondnokok ketteje legyen az udvarhelyi ecclesia jó polgára, egyházi gondnok az udvarhelyi ecclesia pásztorja és esperese, továbbá az egyházmegye két lelkipásztorja. Az iskolai polgárookra vonatkozó ügyekben az egyházi és világi gondnokok egymás nélkül nem határozhatnak, de a vagyonkezelés a világi gondnokokat illeti. Az egyházi gondnokok vigyáznak, hogy a kegyesség az iskolában gyakoroltassék, a tanulmányokat buzgón folytassák, a tévelygéseket és a világiasságot száműzzék. Az iskola vizitációja az esperesre, a rector vizitációja a püspökre tartozik. A praeceptorok és az iskolai polgárok közvetlenül a rectorától függenek; az anyakönyvek vezetése, tanfőmesterek kibocsátása egyedül a rector hatáskörébe tartozik. Új tanítási módszert vagy tankönyvet bevezetni a gondnokok beleegyezése nélkül nem szabad. Hogy az intenzisteleten és a temetésen milyen számú tanuló vegyen részt, a tanórákon mit tanítsanak, arról a gondnokok a rectorral együtt határoznak. A nyilvános oktatásért sem a rectornak, sem a praeceptoroknak senkitől, bármilyen vallású legyen az, díjat elfogadni nem szabad.

Apafi fejedelem 1671. február 20-án Fogarason kelt rendelete arról tanúskodik, hogy a tanulás nem volt az előkelők vagy a vagyonosok kiváltsága; szigorúan megparancsolja, hogy „azon udvarhelyi scholánkban jó reménység alatt nevededő ifjakot (olyan praetextus alatt, mintha csak a jobbagyságot kerülnék) az tisztességes tudományok tanolása mellől elvonni”, őket üldözni, sanyargatni senki ne merészelje.

A Rozgonyi-féle iskolatörvények címlapja

Elkülönítették az iskolamester (rector) munkakörét a kántortól, és Bethlen Miklos a kántor fizetésére, akinek iskolai kötelezettsége nem volt, 25 forintot és 8 köből búzáat rendelt

A példán felbuzdulva a jötevők egész sora jelentkezett pénz- és természetbeni adományaival, alumniák szervezésével. A névsor élén Eszéki István esperes, az iskola első egyházi gondnoka áll 2000 forintos adományával. Ő egy kis teológiai munkát is írt az új gymnasium számára (*Diarium Theologicum*. Kolozsvár, 1675).

A jötevők sorából a fejedelem sem akarván kimaradni, az udvarhelyi várhoz tartozó malom fele vámgabonája helyett, melyet nem tudtak rendszeren kiszolgáltatni, a kőhalomszéki felső járásból évenként 25 köből búza kiadását rendelte el.

Az alapító első rectorul Letenyei Pált hívta meg, aki Teleki Mihály udvari papja volt, s bár külföldet nem járt, „domidoctus“ létére Erdélyben jó hírnévnek örvendett. Letenyei, aki 10 évi rectori működés után papságot vállalt Etéden, Hermányi Dienes József emlékiró szerint „Cicerót halálba szerető, az oratioit tapsolva tanító s poéták írásaiban gyönyörködő ember volt“.

A kisebb tanulók számára 4 osztályt állítottak fel: *Ethimologia*, *Syntaxis*, *Poesis*, *Rethorica* néven egy-egy praeceptor vezetése alatt; a felsőbb tanulókat, a „deákokat“ a rector tanította. A deákok száma 1670-ben 8, 1672-ben 23 volt (1835—1836-ban az összes tanulók száma elérte a 685-öt).

Az alapító saját alapítványából rendelt a rectornak 120, a tanítóknak 30—30 forintot, ezenkívül bizonyos mennyiségű gabonát a maga és a fejedelem által adományozott dézsmából.

Az iskola belső életének szabályozására törvényeket alkottak, melyeknek szövegét a következő rector, Rozgóni János 1682-ben újra leíratta. Ezek a törvények sem szövegben, sem beosztásban nem egyeznek meg az enyedi vagy a marosvásárhelyi iskola törvényeivel: azok legfennebb indítást adtak helyi viszonyoknak megfelelő törvények kidolgozására. A törvények latin nyelvűek voltak, lévén a tanítás nyelve a latin, melynek szorgalmas tanulását a XX. törvény előírja. „Akit egyszer rajtakapnak, hogy a magyar nyelvvel visszaél, két egymásutáni éjjel legyen vigil.“ A latin mellett tanították a görögöt, a hébert pedig főleg azoknak, akik teológiára készültek. A hanyagok büntetése 5 dénár.

Az I. törvény előírja, hogy az „iskolai köztársaság“ minden polgára a kegyes-séget minden erkölcsi illendőséggel párosítva... mindenütt és mindenki előtt szavaival, mozdulatával (gestu) és egyéb külső viseletével bizonyítsa.

A tanulók legációba is jártak a rector ellenőrzése mellett. A törvények nagy súlyt helyeznek a helyes erkölcsi életfolytatásra. Előírják, hogy a tanulók a ruházatban középutat tartsanak, saru nélkül ne sétáljanak, hajukat nagyon hosszúra ne neveljék: „a haj növekedésével nőjön a büntetés.“ Tilos a csavargás, fecsegés, civakodás, istentelen bordalok és szerelmi dalok éneklése. A részeket „harmadízben mint okatlan állatok a tanulók társaságából kitétetnek“. Mindenkit, akivel találkoznak, mind az iskolában, mind az iskolán kívül, akár gazdag, akár szegény, akár milyen rendű és nemű, köteles tisztelettel illetni, üdvözölni, az üdvözlést viszonzni kell. A tanulók mindnyájan egymás iránt kölcsönös tiszteletet és szeretetet tanúsítsanak, a testvériség elvéhez képest, félretéve minden, akár nemzetiségre, akár vallásra, akár állás- és állapotra, akár előmenetelre való tekintet mind az iskola küszöbén belül, mind kívül. Mert ha ezeknek ürügye alatt valaki akárkit a tanulók közül ingerel, vagy másokat gúny tárgyává teszzen, és kitétni, hogy alattomos módon valakinek elidegenítésére vagy kicsapására törekszik, mint az iskola polgárainak gladiátora... és pestises, a társaságból megbélyegezve dobassék ki.

Ez a demokratikus, testvéri szellem, ez a „bethleni örökség“, mint „genius loci“ érvényesült az iskola életében három századon keresztül. A tanulók egyik voltak tekintet nélkül a származásbeli különbségre.

Az új gymnasialis iskola az előbbi trivialis iskola helyét foglalta el egy keskeny, rövid telken, mely az idők folyamán gyarapodott, s lehetővé lett az intézet megfelelő kiépítése 1746-ban, amit borosnyai Lukács János professzor hajtott végre. A jeles baczkamadarasi Kis Gergely professzor, egyházkerületi főjegyző buzgósa folytán az iskola 1771—1772-ben impozáns emeletes épületet kapott, majd 1886—1887-ben második emeletet. Eredetileg a templommal szemben levő kis telken, a régi református papilak szomszédságában törpe faházak voltak. Ezek szolgálták tan-szobákkal s lakhelyül a rector, a tanítók s némely tanulók számára. A tanulók nagy része ugyanis a városban, magánházaknál lakott. Miután 1910—1912-ben állami segítséggel, Magyar Vilmos tervei alapján pompás, központi fűtéses új kolégium épült, a régi épület az internátus szerepét töltötte be. Csak az első világ-

háború alatt került vissza a tanítás átmenetileg Kis Gergely iskolájába, mert az új intézetbe hadikórházat telepítettek. A konviktus akkor az új épület alagsorából a hátsó udvar végében levő tornacsarnok épületébe költözött.

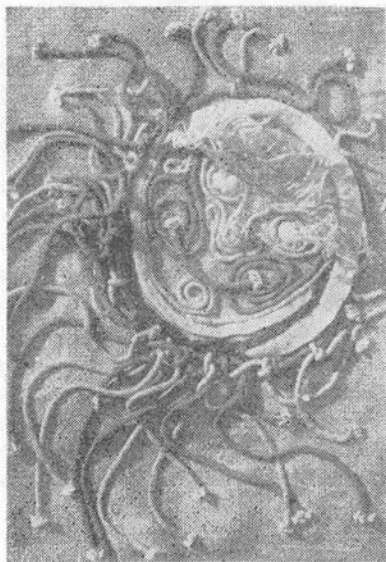
Már kezdetben is volt egy kis könyvtára az iskolának, külön szobában elhelyezve. Rozgoni rector két ordóba helyezte Apafi 18, ismét két ordóba Bethlen János 26 könyvből álló adományát, az ordókat héber betűkkel jelölve meg. A könyvállományból 2 kézirat, a többi nyomtatott könyv volt, jórészt középkori teológiai és filozófiai munkák, ezek mellett római klasszikusok: Ovidius, Vergilius, Cicero, Tacitus és Sallustius művei, továbbá Homérosz *Iliásza* és két latin biblia. A könyvállomány az idők folyamán egyre gazdagodott. Néprajzi múzeum, szertárak létesültek.

A tanulást a díjkedvezmények mellett számos alapítvány, ösztöndíj tette lehetővé, köztük Kis Józsefnek, Kis Gergely méltó fiának, Alsó-Fejér megye alkirálybírójának 32 000 forintos „fejedelmi“ alapítványa, melynek kamataiból évenként 50 szegénysorsú, jó magaviseletű ifjú kapott fejenként 50 korona (25 forint=20 korona) segílyt. Hálával említem meg, hogy én magam is, mint szegénysorsú, árva fiú ösztöndíjak segítségével végezhettem el ebben az iskolában tanulmányaimat.

Az iskola az idők folyamán sok változáson ment át — jelenleg a régi épületben gazdasági líceum, az új épületben pedagógiai líceum működik —, de változatlanul hű maradt jelmondatához, amely az intézet homlokzatát ékíti: *Per Spinās ad Rosas!*

Emlékezzünk meg végül a nagy alapító sorsáról: Bethlen János támogatta a Béli Pál-féle mozgalmat, amely Teleki Mihály önkényuralmának megbuktatására irányult, de sikertelenül. Béli Törökországba menekült, javait elkobozták, büszke feleségét megalázták. Cserei Mihály szerint: „Sokakat kiket meg nem fogának, de török módon megsarciztatának; ama nagy tanácsos igaz hazafiát is, az öreg Bethlen Jánost már épen megfogják vala, mert circumscribálták vala, hogy Teremi jószágából ne legyen szabad kimozdulni; de Isten kiragadá az oroslányok szájából, szép csendesesen meghala, mégis holta után egynéhány ezer forintot rántának a feleségén.“ Az özvegyet, Fekete Klárát, Apafi 1679. március 24-én kelt rendeletével a legközelebb tartandó országgyűlés elébe személyes megjelenésre idéztette, amiért a Béli Pál összeesküvésében részt vett férjét fel nem jelentette, sőt vele egyetértett. Erdélyi sors! Apáczai Csere János, Misztótfalusi Kis Miklós sorsa! De a bethleni szellem nem hunyt ki: a dédunoka, Árva Bethlen Kata szellemével fényt vet a késő utókorra is.

Péter Endre

Deák M. Ria:
Maszk
(Napisten)

Tudományos állatnemesítés

Az utóbbi években számos újságcikk, hosszabb-rövidebb tanulmány, sőt számos szakkönyv foglalkozott a világ népességének rohamos növekedésével, a demográfiai robbanással és néhány olyan kérdéssel, amelyeket ez a jelenség felvetett. Sajátságos módon a problémahalmaz első helyén a népelelmezés áll. A közzétett adatok szerint a világ népességének kétharmada már ma is hiányosan táplálkozik, s ez éppen a fejlődésben levő országokat érinti legsúlyosabban, éppen azokat, ahol a szaporaság a legnagyobb. Az elmúlt évtizedekben az ipar gyors ütemű fejlődése a gazdasági vonatkozású érdeklődés homlokterében állt, s az élelmiszertermelő mezőgazdaság háttérbe szorult, úgy látszik azonban, újabban — a sorrend felcserélése nélkül — ez utóbbi fajsúlya növekszik. A kérdést így teszik fel: képes-e a világ élelmiszertermelése lépést tartani a népesség szaporodásával, illetve túlhaladni a szaporodás ütemét, hogy az elkövetkező évtizedekben egyfelől megszűnjenek a jelenlegi hibák, másfelől kielégíthetők legyenek a növekvő igények? Nyilvánvaló, hogy ha évszázadunk végéig a jelenlegi népesség megkétszereződik, akkor az élelmiszertermelést is meg kellene kétszerezni, sőt meg is haladni ezt az ütemet.

Az elemzésekből az is kitűnik, hogy elsősorban az állati eredetű fehérjék — a tej, hús és tojásfehérje — fogyasztásában mutatkoznak hiányok, ebből kifolyólag az állattenyésztés fejlesztésének fontossága túllép a termelők üzemgazdasági keretein, országos, sőt világgazdasági problémává nő mind a termelés, mind a forgalmazás vonatkozásában. Az ember kenyere a mezőgazdaságilag hasznosítható területen terem, de ugyanott terem az állatok élelme is. A szaporodó lakosság több kenyeret kér, de több ételmezt igényel a szaporodó állatállomány is, s adott pillanatban úgy alakul a helyzet, hogy az állatállomány lineáris növelése háttérbe szorul, s előtérbe jut a termelő határfok, a hozamképesség javítása, hogy korlátozott létszámmal is megoldhassuk a növekvő szükségletek kielégítését. Az állattenyésztés fejlesztése tehát világszinten is fontos feladat.

Hazai vonatkozásban nagyfontosságú az *Országos program Románia Szocialista Köztársaság állattenyésztésének fejlesztéséről és az állati termelés növeléséről 1970—1980 között*, amelyet a Román Kommunista Párt Központi Bizottsága 1970. március 17—19-i plenáris ülésén vitatott meg. E program a műszaki és szervezési kérdéseken kívül kitér a nemesítés feladataira is mint a termelékenység növelésével kapcsolatos feladatok megvalósításának alapvető feltételére.

A feladat megfogalmazása — a hozamképesség növelése, új fajták előállítására — világos és egyszerű, teljesítése azonban szerteágazó bonyolult folyamat, amelyben az eredmények lassan születnek meg, és nem annyira látványosak, mint az iparban elért sikerek. Még a világviszonylatban ritka csúcsteljesítmények is, amilyen például az alsószuki Állattenyésztési Kísérleti Állomás „Zána” nevű tehenéé (305 napos

laktációja folyamán 12 815 liter 4,09%-os zsírtartalmú tejet adott), többnyire csak a szakemberek körében ismeretesek.

A csúcshozamokat az örökletes képességek és környezeti tényezők szerencsés összehatásának tekintjük, és rendszerint úgy értékeljük, mint a sportban elért világrekordokat. Nagyon jók arra, hogy az érdeklődést ébren tartsák, de a tömegteljesítmény szempontjából nem túl jelentősek. Az ember, a társadalom számára szükséges termékmennyiséget a milliós állatlétszámok átlaghozama biztosítja. A tenyésztő és nemesítő elsődrendű feladata tehát nem a csúshajszolás, hanem az átlagteljesítmény fokozása. Ehhez az egyszerű megállapításhoz meglehetősen hosszú és rögös úton jutott el mind a tudomány, mint a tapasztalat.

Maga a nemesítési tevékenység tulajdonképpen egyidős magával az állattenyésztéssel, de a puszta empirikus alapon végzett munka évszázadok, sőt évezredek alatt teremtett fajtákat, mint például az arab telivér ló, a finomgyapjas merinó juh. Bizonyos tenyésztői elvek rögzítése azonban, különösen a XVIII. század végén és a XIX. elején, a fajtaképző folyamatot meggyorsította. A nemesítés ősi elve egyszerű: „Válogasd ki a javát, és azt szaporítsd tovább.“ Ennek az elvnek az alapján — amely tulajdonképpen ma is érvényben van — a kiválónak minősített egyedeket törzskönyvezték, s ezek ivadékaiknak szakszerű párosításával igyekeztek a kiváló csoportokat kialakítani, tulajdonságaikat rögzíteni. Előtérben tehát a származás állott.

A kérdés, hogy melyik a jó, a jobb, a legjobb állat, egyre bonyolódott. Ha ugyanis a csúcshozamot felmutató egyedeket válogatták ki, azt várva, hogy — nem esik messze az alma a fájától — hasonló ivadékokat kapnak, gyakran tökéletes csalódás volt az eredmény. A túlhajszolt szervezet gyenge, életképtelen vagy nagyon is átlagos utódokat adott. Sok esetben a gondosan összeválogatott szülőpárok ivadékaik annyira elütöttek a szülőktől, és egymás közt is olyan változatosak voltak, hogy elvet, módszert, gyakorlatot felül kellett vizsgálni e jelenségek okainak felderítése végett. Nyilvánvaló volt, hogy megfelelő elvi alap kidolgozása nélkül nem lehet a nemesítés lassú ütemét felgyorsítani, de rengeteg keresztezés és kiválogatási munka is kudarcra van ítélve.

Először Gregor Johann Mendel osztrák genetikusnak sikerült bizonyos alakotani tulajdonságok öröklődési mechanizmusára elfogadható, kísérletileg igazolható magyarázatot találnia. Bár eredményei feledésbe mentek, és csak újrafelfedezésük után váltak közzismertté, elvei annyira világosak s a század eleji sejtani ismeretekkel annyira összeegyeztethetők voltak, hogy a kutatók ezrei igyekeztek minden öröklődési jelenséget ezekkel magyarázni. Mendel szerint az alakotani tulajdonságok (színeződés, foltosság, szarvaltság) öröklődés tekintetében többé-kevésbé magyarázhatók. Kézenfekvő volt tehát a hipotézis, hogy ha az alak öröklődik, akkor a funkció is.

Genetika

Hamarosan kitért azonban, hogy növénynek, állatnak éppen a hozamaikkal legszorosabban összefüggő tulajdonságai — tehát a gazdaságilag legfontosabbak — általában nem öröklődnek az egyszerű, Mendel-féle szabályok szerint. Az alakotani tulajdonságok összefüggése lehet szoros, lehet laza, egyikről a másikra nem tudunk minden esetben biztosan következtetni. Így például az állat külsejéből húshozamára akármelyik mérsáros biztosan következtet, de a tejhozamra, tojástermelésre vagy akár a szaporaságra vonatkozólag a képzett szakember is csak óvatosan mond véleményt. E tekintetben nagy segítséget nyújtott a matematikai statisztika

fejlődése, amely lehetővé tette az összefüggések — korrelációk — szám szerinti kifejezését s ezen az alapon a kvantitatív genetika kifejlődését.

Az állat alakítani tulajdonságaiból tehát csak bizonyos esetekben és bizonyos határok között következtethetünk élettani sajátosságaira, s ezért az alaktanra alapított szelekció csak bizonyos esetekben (húshozam, gyapjú) nyújthat többé-kevésbé megbízható eredményt. Még ilyenkor is szükséges azonban a teljesítmények tárgyilagossága mérése, még inkább a tej- és tojástermelés esetében, ahol az alakítani tulajdonságok és a fiziológiás teljesítmények összefüggése laza. Az egyedi hozamok pontos meghatározása után azt kellett eldönteni, hogy ezek milyen mértékben öröklődnek.

Az ősök és utódok különbségeinek elemzése már a mendeli szabályok fénykorában a *genotípus* és *fenotípus* fogalmának kialakulásához vezetett. A fenotípus — az állat alakítani és élettani sajátosságainak konkrét megjelenése — nem jelenti mindig az öröklődő alapot: a genotípust. Hiába öröklöl valamely élőlény hatalmas növekedésre hajlamot, ha a környezeti tényezők mostohák, csenevész marad, mint fenotípus viszont ivadékaire átöröközheti a nagyranövés hajlamát. Ugyanakkor átlagos teljesítőképességű egyed kedvező körülmények között az átlagosnál jobb eredményt mutathat fel.

A kérdés tehát így alakul: mennyiben fedi a fenotípus a genotípust, a kettő milyen mértékben egyezik?

A genetika ágazatainak, különösen a kvantitatív és populációs genetikának a kifejlődése lehetővé tette, hogy megállapítsuk a genotípus és fenotípus szám szerinti összefüggését. Más szavakkal: minden egyes tulajdonságra nézve meg tudjuk állapítani, hogy milyen valószínűséggel öröklődik. A módszerek többé-kevésbé bonyolultak, de általában a rokonságban levő állatok (anya—leány párok, féltestvérek, ikrek) csoportjainak összehasonlításán alapulnak, a számítási alap pedig a korrelációs, illetve a regressziós érték kimutatása. Az értékszámot öröklődési együtthatónak nevezzük, egyezményes jele a h^2 (h = az angol *heritability* rövidítése).

Minél magasabb az öröklődési együttható értéke, annál biztosabban öröklődik a tulajdonság, kibontakozását annál kevésbé befolyásolják a környezeti tényezők. Így például tejhozam esetében $h^2 = 0,3$, azaz csak 30%-ban öröklődik, ugyanakkor a tejzsír esetében az értékszám 0,7. Ha tehát ez utóbbira szelektálunk, gyorsabban és biztosabban érek el eredményt, mintha a mennyiséget akarnám növelni.

A populációs genetika értelmében azonban nemcsak az egyeddel, hanem tömeggel, populációval dolgozunk. Erre pedig a változékonyság törvényei érvényesek. Bármilyen tulajdonságot vizsgálunk, sohasem találunk két tökéletesen egyforma egyedet. Az egész állományra vonatkozólag azonban megállapíthatunk egy középértéket, az átlagot. E körül találjuk a legtöbb egyedet. Vannak azonban kb. egyenlő számban átlag alatti és átlag feletti egyedek (plusz- és mínuszvariánsok), s ugyanakkor megállapíthatjuk azokat a határokat is, amelyek között a tulajdonság értéke a populációban ingadozik. Így például bizonyos tehénállomány átlaga lehet 3000 liter, 1000 és 6000 literes határokkal. Azt is kifejezhetjük, hogy milyen a szóródás mértéke a középérték körül, s ezt *szigmával* jelképezzük. Ha az átlaghoz hozzáadjuk, illetve levonjuk ezt az értéket, olyan határokat kapunk, amelyek közé a populációnak kb. kétharmada tartozik, a szélső értékek pedig az átlagtól kb. három szigmatávolságban vannak. Nemesítés szempontjából a kérdést így tehetjük fel: eltolható-e a populáció átlaga három szigmával? Konkrétan: ha az átlag 3000 liter és a szélső érték 6000, feltornászhatjuk-e az átlaghozamot 6000 literre? Erre a célra nyilvánvalóan a pluszvariánsokat válogatjuk ki. Ezeknek az átlaga különbözik az egész populáció átlagától, s a különbséget nevezzük *szelekciós differenciálnak*. Csak-

hogy ez a különbség nem öröklődik át teljes egészében, hanem csak a szelekciós együttható arányában. Ha tehát a tejhozamban a szaporításra kiválasztott elitállomány és az egész populáció átlaghozama között a különbség 1000 liter tej, az ivadékok nem ennyivel, hanem csak $1000 \times 0,3 = 300$ literrel nyújtanak szüleiknél nagyobb teljesítményt. Hasonló módon számíthatjuk ki a hús-, tojás-, gyapjúhozam vagy bármely más, mennyiségileg kifejezhető tulajdonság nemzedékváltáshoz kötött alakulását.

Határértéket jelentenek azonban az extrémvariánsok. Ezt a határt átlagban meg lehet közelíteni, de nem tudjuk átlépni, ha nincs hozzá genetikai alap. A hiányzó gént vagy géneket rendszerint idegen populációból hozzuk be, s különböző keresztezésekhez folyamodunk, amelyek a nemesítési lehetőségeket tágítják, de a munkát bonyolítják.

Törzskönyvezés — nemzedékváltás

A nemesítés ütemét azonban nemcsak az anyák, hanem a tenyészhímek is befolyásolják, s mivel egynek-egynek sokkal több ivadéka van, mint bármely anyának, kiválogatásuk jóval igényesebb munka. Elsősorban származásukra alapozunk, fontos tehát a *törzskönyv*. A származást nem hanyagolhatjuk el, de minthogy nagy számokkal, nagy állományokkal dolgozunk, s a teljesítményeket pontosan és tárgyilagosan ellenőrizzük, a törzskönyvezés munkája meghaladja egyetlen ember munkalehetőségeit, s világviszonylatban éppúgy, mint hazánkban, hivatalos szervezetek végzik. E feljegyzések annyira fontosak, hogy nélkülük a szelekció csak vak-tában mehet végbe. Így hát elmondhatjuk: a hivatalos teljesítményellenőrzés és törzskönyvezés 12 éves múltja hazánkban is kellőképpen megalapozta a tudományos szelekciót.

A pusztán az ősök ismeretén alapuló szelekció azonban — mint már említettük — nem mindig és nem eléggé hatékony, mert édestestvérek ivadékaik között is nagyok lehetnek a különbségek; keveset akarunk kockáztatni és kerülni óhajtjuk a fölösleges fáradságot. Pontosán akarjuk tudni, mit ér egy tenyészállat, mit ad át ivadékaiknak. Ki kellett tehát dolgozni az ivadékvizsgálat módszereit s ezek alapján megállapítani, hogy valamely tenyészállat milyen mértékben javítja — vagy rontja — ivadékaiban a vizsgált tulajdonságot. A javítónak mutatkozó tenyészhim mesterséges termékenyítés révén jelentősen hozzájárulhat az állomány gyors ütemű feljavításához.

A nemesítési munka nemzedékhez kötött. Annál gyorsabban érjük el a kívánt eredményeket, minél gyorsabb a nemzedékváltás. Világos, hogy nagyon gyorsan lehet javítani a baromfit, mert egy éven belül kéznél az új nemzedék. Ezzel szemben lassan halad a szarvasmarha feljavítása, mert a nemzedékváltás üteme 5—6 esztendő. Gyorsabb a nemesítés a szopora fajoknál (sertés), lassúbb azoknál, amelyek egyszerre csak egyet ellenek. Valóban talán csak a baromfi esetében értek el olyan eredményeket, amelyek — legalábbis a szakemberek körében — látványosnak számítanak. A híres sütnivaló csirke — a *broiler* — esetében ezelőtt 20 évvel még nagyon jó eredménynek számítottuk, ha kéthónapos korára elérte a fél kilót; ezelőtt 10 évvel már 1 kg-nál tartottunk, ma már bizonyos vonalak hathetes korukra elérik a két kilót. Könnyű belátni, hogy a többmillió létszámot előállító nagyüzem szempontjából mit jelent, ha a termelési ciklust 20—25%-kal lerövidítjük, s a végsúlyt ugyanakkor megkétszerezjük. Tojáshozam tekintetében sikerült olyan állományokat kitenyészteni, amelyek átlagosan biztosan termelik meg az évi 250 tojást, sőt ennél többet is. Az is természetes, hogy baromfikombinátjaink gyors ütemben

elérték a világszínvonalat, s ezt az ütemet már saját kitenyésztésű állománnyal tudják tartani.

A század elejétől kezdve a szarvasmarhaállomány tejhozama a fejlettebb országokban — különösen a második világháború után — általában megkétszereződött, s elérte országos átlagokban a 3000—4000 litert. Igaz, hogy ebben a fejlődésben nagy szerepet játszott a tartási és takarmányozási viszonyok rendszeres javítása, de a parlagi fajtákkal ilyen eredményeket a legjobb körülmények között sem értek el. Hazai viszonyok között a környezeti tényezők feljavításával az átlagos hozamokat gyorsan fokozhatjuk, de a jobb üzemek már ezt a lehetőséget kifutották, s a további fejlődés útját csakis a nemesítés körvonalazza.

A nemesítéssel kapcsolatosan más problémák is felvetődnek. Az egy irányban túlhajtott szelekció rendszerint csökkenti a szervezet ellenállóképességét, s a túlfinomult állományban a különböző betegségek (TBC) kontraszelekciót végeznek. Vannak olyan tulajdonságok, amelyek egyetlen fajtában összeférnek, mások egymást kizárják. Így például a koránérő állatok rövidéletűek, a hízékony állatok általában rossz tejelők (és viszont), a tojáshozamra kitenyésztett tyúkfajták húshozama nagyon gyenge, a finomgyapjú rövid, ha növeljük a hosszát, csökken a finomsága.

A kialakított kedvező tulajdonságokat rendszerint beltenyésztéssel rögzítjük. Ez viszont felszínre hozhatja a letális, szubletális, illetve szubvitális géneket, amelyek az ivadék pusztulásával, illetve elsatnyulásával járnak. Emiatt értékes fajták egész vonalai tűntek el hihetetlen gyorsasággal.

A nemesítés egyik fontos problémája az idő. Mennyi idő alatt mérhetjük fel kellő pontossággal valamely egyed vagy állomány teljesítőképességét (a potenciált)? A teljesítmény következetes ellenőrzése nagy állományok esetében hatalmas hivatali apparátust igényel, költséges és fáradságos feladat, a begyűjtött adathalmaz feldolgozására ma már hazánkban is elektronikus számítógépeket használnak.

Számos kutató igyekszik összefüggést találni a szervezet mikrostrukturális felépítése és teljesítőképessége között. Vérszérum-elemzések, vércsoportok, szövetvizsgálatok alapján igyekeznek a várható teljesítményre vonatkozólag mind külföldön, mind hazánkban tudományosan megbízható információt szerezni. Ha ez sikerül, akkor már az újszülöttről meg lehet állapítani a termelési potenciált, s ezúton a szelekció hatékonyságát gyors ütemben lehetne növelni és költségeit csökkenteni.

A nemesítés tehát alapos szakértelmet igénylő, bonyolult feladat, ami számos szűkebb szakma együttműködését feltételezi. Ezt Nicolae Ceaușescu elvtárs az említett plenárison mondott beszédében is hangsúlyozta: „Az állattenyésztésben is egyesíteni kell a biológusok, a genetikusok és a többi állattenyésztési kutatók erőit, hogy nagytávlatú kutatási terv alapján biztosítsuk az állatfajok feljavítását, új nagy termelékenységű fajták létrehozását. A hazai állattenyésztés fejlesztése szempontjából ez elsősorban fontos kérdés.”

Népélelmezési, gazdasági, társadalmi, politikai szempontok egyaránt arra ösztökélnek, hogy az elméleti vitákon túl gyors ütemben ültessük át a gyakorlatba, amit már biztosan tudunk, ügyesen használjuk a fegyvert, amelyet a tudomány kezünkbe adott.

Pap István

Hősiség és debonesztálás...

Kocsis István új Bolyai-drámájában a kételyeivel magára maradt zseniális tudós nem annyira apjával, mint inkább Gauss-szal vitázik, „aki elegánsan, mintha tudomása se lenne róluk, elfordult a nagy gondolatoktól, mert első kicsi, parányi kis sikerei megértették vele, hogy a kicsi, mindenki által könnyen megérthető eredmények ajándékozzák meg az embert azokkal a kicsi, de látványos sikerekkel, amelyeknek hátán biztonságban, kockázat nélkül lehet az emberek feje fölé nőni“. Az utóbbi egy-két évtizedben a romániai magyar drámát ilyen (persze, nem Gauss-értékű) sikeremberek uralták — mind a szerzők, mind pedig „hőseik“ oldaláról közelítve a kérdést. Páskándi Géza és Kocsis István drámáirói fellépése — mint ahogy volt már alkalmunk jelezni ezt a véleményt — szakítást jelentett a „sikerember“-gyakorlattal; ketőjük versenye (bármennyire is nem lóverseny az irodalom) drámáiróunkat rövid idő alatt nem remélt művészi szintre emelte, s kedvet adott tehetséges költőknek, prózáíróknak, hogy a kibéreltnek tudott műfajban szerencsét próbáljanak.

Uralkodóvá a történelmi dráma vált, ebben azonban fölösleges divat-jelenséget keresnünk, minthogy ez a „divat“ Shakespeare, sőt a görögök óta tart, s a magyar nagyok Katonától Németh Lászlóig és Illyés Gyuláig szintén erre mutattak példát. Igaz, a történelmet is lehet úgy idézni, hogy a büszkeség bizsergesse a hátunkat, a nagyszerű tablók sorát látva, és könny szökjön a szemünkbe. Kocsistól és az izgalmas abszurd kísérletek-megvalósítások után a hagyományokhoz visszapártoló Páskánditól idegen ez a sujtásos történelemszemlélet, s számomra az ő romantikátlanságuk tűnik igaznak, még ha a konkrét részletekben kevésbé hűek is a történelemtudóhoz, mint „tisztelettudó“ társaik. Mert Páskándiék nem a részletek igazságát tisztelik, amikor Dávid Ferencet vagy Bolyai Jánost megidézik, nem a kosztümökre s nem is az epikus igazságra kíváncsiak, hanem a lélektanira és az etikusra, amely egy rendkívül kiélezett drámai helyzetben felfokozottan mutatkozik meg. A XX. századi művészetben ez már igazán nem újság — olyan realisták is éltek az eljárással, mint Móricz Zsigmond. Ő ugyan könyvtárakat olvasott végig, mielőtt történelmi regényeinek megírásához hozzáfekedett (ebben valószínűleg sem Páskándi, sem Kocsis nem követte), a meghatározó azonban nála is a szubjektív mondanivaló volt, akár Bethlen Gábornak, akár Rózsa Sándornak nevezte el hőseit.

Erdemes felidézni, hogyan járt Móricz a befejezetlenül maradt triológiában a szegedi ő-zéssel, amelyet a részlet-hitelesség erősítése érde-

kében alkalmazott; egyik bírálója Író a tájszólás kátyújában című cikkében nagy magabiztosan így írt: „olyan olvasó, akinek valami távoli köze van a szegedvidéki nyelvjáráshoz, eleinte mulatva, később ámulva, végül bosszankodva olvassa végig a könyvet, amelynek nincs oldala nyelvészeti baklövés nélkül.“

Akaratlanul is ez az eset jut eszembe, amikor a vádat hallom Páskándi Géza Vendégség című drámája ellen. Nyugtathatnánk magunkat, hogy az említett Móricz-ellenes cikk szerzőjére sem emlékszük már senki, tehát fölösleges felvenni a kesztyűt — csak hogy az ember a jelen- és nem az utókorban él. S nem felejtettük még el azt a helyiérdékű vihart (Szöcs István tollára való volna — ha ő célirányosan is szeretne hadakozni), amelyet a magukra ismerők Kiss János könyve, a Tegnaptól holnapig körül kavartak —, a kisregényben leírt utca kanyarait s az orrok méretét vitatva. Akkor többen is a műveltségi szinttel magyarzták a felhördülést, s felvilágosítást adtak az irodalmi ábrázolás sajátosságairól. De mit tegyünk most, amikor a „Dávid Ferenc-ügyben“ egyetemi tanárok szólalnak fel, kijelentve, hogy „bármilyen tehetséges legyen is az író, nincs joga arra, hogy a haladásért vívott harc legtisztább, legkiválóbb alakjait olyan élethelyzetekben mutassa be, amelyek teljes egészében összeférhetetlenek a vértanú belső értékével (...) ne tévesszük össze a múlt deheroizálását a múlt dehonosztálásával.“ S a vitatott élethelyzetet a Vendégség egyik központi szereplőjére konkretizálja: „A Mária szerepköre nemcsak történelmi, hanem pszichológiai szempontból is indokolatlan és talán illetlen is. A darab mondanivalójához sem tartozik szorosan hozzá, s a korszellemmel, Dávid Ferenc emberi magatartásával sem egyeztethető össze szabadszájúsága, trágársága.“

A további szemelgetés helyett az Ifjúmunkás ankétjából, indulatainkat legyűrve, sorakoztassuk inkább az ellenérveket. Páskándi Géza előző darabjában (A király köve) valóban kifogásolhattuk a statisztálásra kárhóztatott szereplőket; vajon a Vendégség-beli Mária jelenetei is csupán betétek, „díszítő“ elemek? Aki ezt állítja, az semmit sem ért Páskándi drámájából, amelynek három, drámai szerepét tekintve majdhogy egyenrangú szereplője van: a „nyugtalan“ hitújító, Dávid Ferenc („nem akartam múzeumba tenni egyházamat; fejleszteni, növelni akartam, az érvek hatalmával“), az ő megfigyelésével megbízott szolgáló és ágyas, a primitív, durva Mária („a hús besűg“), s a hasonló feladatát intellektuálisan, erkölcsi dilemmaként felfogó Socino. A Páskándi-darabot ihletetten elemző Vásárhelyi Géza így foglalta össze, mondhatni matematikai tömörséggel, a mű lényegét az Utunkban: „A Blandrata által felállított, Dávid Ferenc révén megoldott egyenlet: az értelmes és ostoba áruló ellentétpárjának kialakítása, ez Mária valódi szerepe a drámában.“

Mária egyszerű képlet, mint ahogy a másik végleten az elveiben következetes, hajthatatlan, „kényelmetlen“ Dávid Ferenc is az. („Azok kényelmetlenek az emberek számára, akikről nem azt a választ kapják, amit ők szeretnének, amit ők már lelkükben jóelőre eldöntöttek, azok kényelmetlenek az emberek számára, akik nem adnak nyugalmat, nem nyújtanak pihenőt a lelkiismeretnek, akik mindig kérdeznek, még akkor is, amidőn mindenki minden választ mindenre már megadott.“)

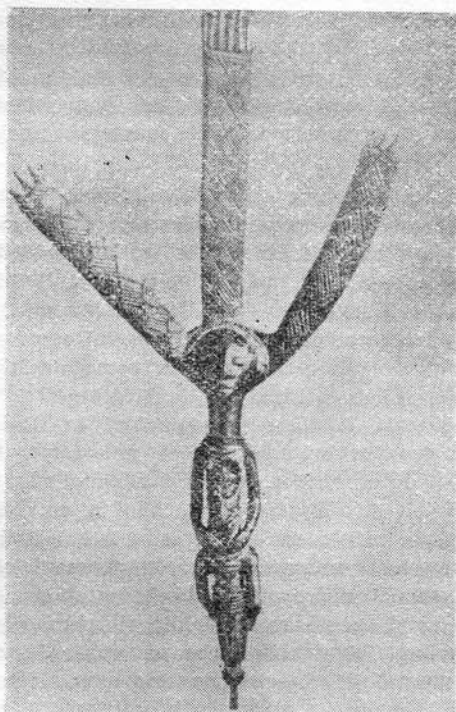
Páskándit igazából nem is ők, hanem a kettőjük közt álló Socino érdeklő, aki nem egyszerű besúgó, maga is művelt teológus, s csak hitből hajlandó jelenteni, vagyis ha meggyőződött Dávid Ferenc bűnösségéről; Socino végig vitázik megbízójával, a gátlástalan Blandratával (Blandrata szerint „Most a szilárdítás kora jó el“, tehát minden további hitújítás veszélyes), csak azt nem ismeri fel idejében, hogy aki egyszer alkuba bocsátkozott, annak számára megszűnt az erkölcsi szabadság — bármilyen drágán is adja magát —, sőt az erkölcsi megsemmisülést a fizikai is követi. Páskándi (természetesen a dráma szövegén kívüli) összegezésében: „Ez a dráma az elvek, az ész-érvek önhitegető, önámító, lelkiismeretzsibbasztó menedéke mögé húzódó értelmiségi tragédiája.“ Ebben rokon Socino sorsa a Martinovicéval, amelyet Kocsis István szintén oly időszerű meggyőződéssel és meggyőző erővel ábrázolt. De ha a Vendégség központi figurája kétségtelenül Socino is, hőse — a szó alapjelentésében — Dávid Ferenc marad, akit nem tud lealacsonyítani sem Mária trágársága, sem a megbízott teológus-társ szellemi-erkölcsi tisztatlansága.

Hasonló jelenségnek vagyunk tanúi a Bolyai János estéjében: Kocsis ugyanígy fizikai esendőségében mutatja a szellem óriását, s darabjában bebizonyítja róla: a jellemnek is óriása volt. Bolyai megaláztatóságának, kiszolgáltatottságának színpadra vitele Kocsis monodrámájában egyetlen célnak van alárendelve: hogy Bolyai győtrődésén, önkínzó múltidézésén át igazolja: „Az ember akkor ember, ha összes választási lehetőségei közül mindig a legnehezebbet választja.“ A múlt az igazi drámai műben így lesz több, mint tananyag, egy-egy nagy ember, mint Dávid Ferenc vagy Bolyai, így válik esendőségében is erkölcsi példává, távoli történelmi figurából figyelmeztető kortársunkká. És bizonyára jobban szolgálja Dávid Ferenc vagy Bolyai János ügyét az, aki a múltat Páskándi vagy Kocsis módjára kamatoztatja, mint akik a jogra meg az illemlre hivatkoznak — de megfelelnek ama bibliai történetről, arról a bizonyos talentomról...

Persze, a talentum, azaz (Szöcs István kedvéért) a tehetség, már-már mint a drámairói, megnyugtatóan csak a színpadon mérhető le, ezért kell újra és újra szót emelnünk legtöbb színházunk nemtörődömsége ellen. (Elsősorban a szatmáriakat tekinthetjük kivételnek, akik sikerre vitték Kocsis Martinovicés-dramáját.) Nemesebb, erkölcsileg-művészileg lelkesítőbb feladatot nem tudok elképzelni egy romániai magyar színház számára, mint olyan eredeti művek bemutatását, amelyeket Páskándi Géza és Kocsis István kínál az illetékeseknek. A válasz? Fintorgás, tétozavás, huzavona. A Vendégség például az utolsó percben lekerült a kolozsvári magyar színház bérleti műsoráról, talán stúdióelőadásban láthatjuk — de az elmúlt évek tapasztalatai alapján nemigen bízhatunk a kolozsváriak stúdió-ígereiteiben. Ahol a művészi kísérletezésnek annyira hiányzik még a csírája is, mint a kolozsvári színházi vezetésben, ott nemigen lehet számítani arra, hogy megfelelő energiát áldozzanak egy helyi szerző művének méltó bemutatására. Pedig Mrožek és Rózewicz is helyi szerző volt, mielőtt világhírűvé vált, s Kolozsvár nem szükségszerűen jelentéktelenebb az európai színházi életben, mint Wroclaw vagy Krakkó — csak persze nem a Noszty fiúval kell keresni a hírnevet. Hanem az olyan önálló, életerős kezdeményezések támoga-

tásával, mint amilyen a Kovács Ildikó vezette kolozsvári pantomim, amely — meggyőződésem — sokkal kevésbé tekinthető amatőr-együttesnek, mint jónéhány színházi előadás teljes művészi személyzete; hogy az akarásról s az újatakarásról ne is beszéljünk. Úgy látszik azonban, egyelőre az „amatőr“ jelző a kitüntetető. Én legalábbis sok színlapot eldobtam már, de őrzöm a temesvári Thália-diákstúdió kézzel és géppel írott meghívóját, amely Kocsis István Rekviemjének és Bálint Tibor Önkéntes rózsák Sodomában című kisregénye színpadi átiratának diák-szereplőit dicséri. Egyszerűen az ismeretlen nevek felsorolásával.

Kovács Ildikó

Juhász Ferenc eposzait olvasva valósággal lenyűgöz a világról — az anyag természetéről és alakzatairól, az élő szervezetek felépítéséről és működéséről, a kozmikus jövőről „futurológiai” lehetőségeiről — kialakított költői kép gazdagsága, a költői kép látomásokat is átszövő tudományos hitele. Mindez elképzelhetetlen a rendszeres és szerves készülődés nélkül, a tanultság, a munka és az ismeretszerzés napi erőfeszítései nélkül. A vers valóban ünnep itt, amit a felkészülés köznapjai tesznek lehetővé: tömérdek olvasás, cédula, jegyzetelés. Juhász Ferenc azok közé az alkotók közé tartozik, akik mintegy előre megtervezik pályájukat, s akiknek egy-egy művében valamely időszak teljes költői — tematikus és formai — hozadéka kap foglalatot. Egyik nyilatkozatában arról beszél, hogy a költőnek rendszeres munkával kell dolgoznia versein: „a költő — mondja — gyűjtőgető is, részlet-faragó, erecske-megfigyelő, s minden anyagot, lírait és emlékezetit, történelmit és természetit, lét-fejlődéstörténetit főlhalmozva esetleg évekkel előre elhelyezi egy mű vagy a művek adott helyén. S ez érvényes a művek egymásutánjára is.”

A magyar líra hagyományos költőfogalmát tehát egy modernebb ideállal cseréli fel: az ihletettséget kiegészíti a tervezettség, az anyaggyűjtés és a komponálás feladataival. Vagyis a „poeta doctus” (ennek is egy „filológus” következtetéssel dolgozó fajtájának) magatartásával, hivatásával, etikájával. Vátesz helyett látomásainak mérnöke kíván lenni: olyan mester, aki a műhelymunka és a látomás kölcsönösségét, egymásra ható, egymást mozgósító dialektikáját hirdeti. Az ihlet fogalma ezért a műhely fogalmával párosul, mondhatnók, azonosul. „A megtervezett költészet — vallja Juhász — olyan állandó ihletettség, amikor a világegyetem állandóan jelen van nyüzsgő létezőivel és elképzeltjeivel, gomolyogva és lobogva, s egy-egy részlet a kristály-rend alkalmazkodási és szerkezeti törvényei szerint keresi helyét, megfelelési helyét a lét-fán, valahogy úgy, ahogy a fejlődéstörténeti ábrázolásokon a létezés törzsfáján tűnődik egy-egy létező.”

Juhász tehát „megtervezi” költészetét: természet-tudományos — biológiai, anatómiai, fizikai, csillagászati — anyaggyűjtéssel készül verseire. Mindaz érdeklő és foglalkoztatja, ami a létezőt megismerhetővé teszi. Innen szokatlan természettudományos érdeklődése, ezért kerültek könyvespolcára az orvosi szakfolyóiratok, a tudományos kézikönyvek és lexikonok. Minden tudást — a létezésre és az életre vonatkozó információt — össze akar gyűjteni, fel akar — és fel tud — használni eposzaiban. Mi okozza a tudás eme költőnél szokatlan vágyát, a teljesség szomját, a megismerés és összefoglalás ingerét? Juhász úgy érzi, hogy az emberi történelem kritikus pillanathoz érkezett. E kritikus pillanat az atom-bomba megjelenésének, az általános pusztulás lehetőségének pillanata. Valóban szívszorító korforduló,

◆ Szeptember 5-én — Ion Budai-Deleanu jeles román eposzíró halálának 150. évfordulója alkalmából — a Filológiai Társaság ünnepi ülészeket rendezett a nagyváradi Tanárképző Intézet dísztermében. Megnyitó beszédet Boris Cazacu, az Akadémia levelező tagja mondott, majd a Filológiai Társaság bukaresti, kolozsvári, iași-i, temesvári és nagyváradi munkatársai olvasták fel dolgozataikat.

Az előadók Budai-Deleanu életének és sokoldalú munkásságának számos, eddig ismeretlen vagy kevésbé ismert vonatkozását tárták fel. Különösen meggyőzően hatott Lucia Protopopescu bukaresti tanár-nő életrajzi (Ion Budai-Deleanu útja Balázsfalvától Bécsig), Gheorghe Tohăneanu temesvári egyetemi tanár stílisztikai (Ion Budai-Deleanu — a költő), valamint Zaharia Macovei nagyváradi főiskolai lektor verstani (A rím szerepe a Cigányiászbán) jellegű közlése. Engel Károly és Mózses Huba, a kolozsvári Nyelvészeti és Irodalomtörténeti Intézet irodalomtörténeti csoportjának tagjai, közös dolgozatukban (Ion Budai-Deleanu életműve a magyar filológia tükrében) a magyar szakirodalom Budai-Deleanuval kapcsolatos megállapításait ismertették.

Engel Károly érdeme, hogy felhívta a figyelmet a Cigányokról való História vagy Duplex Icon Gentis Notissima című egykorú ponyvairódmű termékre, amely — minden valószínűség szerint — a Cigányiász egyik forrása lehetett. Az ülésszak anyagát a Filológiai Társaság rövidesen kötetben is megjelenteti. Szeptember 25—27-én Hunyadban a másort ülésszak, dramatizált eposzrészletek és csepmői zarándoklat alkották.

téka

Szigeti József

A mű és kora Tanulmányok

A kolozsvári egyetemen a régi magyar irodalmat tanítja Szigeti József, s ez a kötet több évtizedes munkájából ad igényes válogatást. Az imponáló filológiai apparátussal együtt mintegy ötszáz lapnyi könyv a régi magyar irodalom olyan fontosságú problémáit tárgyalja, mint a Balassi-Comoedia szerzősége, a reneszánsz- és a barokk-kutatás, Zrínyi és Mike, a kurucköltészet — hogy csak néhányat említsünk. A műelemzés, az alkotáslelektan, valamint a társadalmi-világnézeti szempontok egyensúlya a szerző irodalomtörténeti módszerében szavatolja e munka tudományos rangját a jövőben remélhetőleg számszerűen is gyarapodó szakirodalmi kiadványaink sorában. (Kriterion, 1970.)

Lászlóffy Aladár

Szövetségek

A költő negyedik versköteje, különösen A repülőgép lezuhánása és a Szövetségek ciklus néhány darabja (elsősorban A fiatalok), arról a következtetéséről tanúskodik, amellyel a költő pályáját, gondolatilag egységes művét építi. Az ifjúkori feltétlen bizonyosságok után egyre inkább hangot kap verseiben az alkotó, továbbgondolásra és továbblépésre ösztönző kétely — ezzel válik költészete érzelmileg is teljesebbé, emberségében gazdagabbá. Az egyes ciklusok motívóit Franz Kafkától, Alain Ginsbergtől, Tamási Árontól és Thomas Mann-tól választotta — s ez önmagában is a biztosan elkövetkező szintézis felmutat. (Dacia, 1970.)

az egész történelem fordulata, midőn az ember — ha sorsa úgy alakul — el tudja pusztítani önmagát.

E kritikus pillanatban, átélve a végső pusztulás lehetőségét, fel lehet és fel kell mérni az emberi létezés teljes körzetét, ember és természet kölcsönös-ségének titkait, az emberi megismerés által birtokba vett világmindenséget. Az atomhalál vízióinak szorongatásában el kell mondani mindazt, amit a költő az emberről mondani tud. Különös „fordított” homéroszi pillanat ez: a görög eposzköltő egy kultúra kezdetén, az európai civilizáció születésének verőfényes napjaiban gyűjtötte össze érvényes költői alakzatba a körülötte élő világ valamennyi számon tartható elemét. Juhásznak, ellenkezőleg, egy kultúra minden-nél nagyobb és végzetesebb válságának idején kell summáznia azt a világot, amit a modern ember birtokol. Ez az összefoglalás jelenti költészetének legnagyobb — csak világirodalmi mértékkel mérhető — vállalkozását. S ennek az összefoglalásnak az igénye serkenti új meg új feladatokra: A Szent Tűzözön regéi, a Gyermekdalok és az Apyám című eposzaiban.

A Juhász-eposzokban tehát a létezés valamennyi körzete, rétege és törvényszerűsége megjelenik. De nemcsak jelen vannak a valóság és a lehetőség ábrái, hanem drámai rendbe is szerveződik az élet, a valóság, a létezés. Miként minden igaz és nagy drámában, a tragikus konfliktus élet és pusztulás között feszül. Juhász, csakúgy, mint korunk embere általában, szorongással tekint azokra a borzalmakra, amelyeket egy atompusztulás esetén ígér a tudományos előrelátás és rajzol fel a képzelet. A radioaktív halál penészgombáit látja szorongó vízióiban. „Egyetlen temető lesz a Föld?” — kell kérdeznie. Az emberiség, a kultúra, az ember által létrehozott „második természet” pusztulásának látomása gyötri. „A világvesztéséről szölok én — olvassuk. — A teljes lét-pusztulásról. A Földgolyó-halálról. A soha-többé-nincs-virágzás-Lehetőségről! Fölrajzoltam én üszkös és kormos és parázs-sistergő szavaimmal, véres vérző hajakkal és még-lük-tető velővel, bőrhártyás embersontszilánkokkal és szőrökkel teleragadt szavaimmal a Jövő Rémület-térképét a Jelenre” — olvassuk A Költészet és a Jövő című, összefoglaló-visszatekintő hitvallásban.

Juhász a pusztulás látomásaival viaskodik, de mindenkor az élet mellett tesz hitet: Az éjszaka képeinek feloldást kereső katarzisában éppúgy, mint A Szent Tűzözön regéinek fájdalmas elégiájában vagy a Gyermekdalok tragikus mítoszaiban. Bármilyen különösnek tetszik talán, a halál és a felzaklatott biológiai létezés látomásainak énekes együtta az életöröm és az emberi boldogság, sőt a kozmoszt átlengő „mindenség szerelmének” hírnöke. „Ó, amíg élek, zengjen énekemben: / szabadság, munka, öröm, szerelem” — hangzik fel egyik korai versében, az *All még a házban* az a fogadalom, amelyhez valójában a halál-víziók és a pusztulás-eposzok ellenére is mindvégig hű maradt. Költészettana, amelyet a *Tékozló ország* verseiben fogalmazott meg, az értelem és az ember küldetésébe vetett hit eszményeit — Juhász eszmei szótárában talán az emberi létezés legjelentősebb fogalmait — szegezi szembe a természet és a történelem káoszával, burjánzásával és közönyével:

Az értelem! Mert azt akarjuk, hogy ne vak ösztönök
uralják szívünket,
ne az anyag ős-törvénye, láza, ős-bűne, vérengzése
és bujasága,
ne a mindenség szállni-vágyó virágpóra, az ágyék
paráznasága,
az egymást faló, s egymásban-boldog érzékiség igaz-
zon le minket.
Ne a buja kristályok násza, csillagok tapadása,
sejtelmek rettenete,
a sejtek kocsonya-láza, a világűr mibennünk, babonák
varázsa,
ne a táltosok hazudozása, idegzetünk fény-érzékeny
máza,
de a rendezésben rejlő értelem legyen az ember
végső igézete!
Az ember legyen úrrá a mindenség magányán: ez a
sorsa!
S az ember magányát oidja fel a mindenség hite.

„Szülőföldünk az aszfalt
volt” — olvassuk elbeszéléskö-
tetének első darabjában, ám
Cseke Gábort, a költőt s e
könyv tanúsága szerint a pró-
zairót is nem kis mértékben
a falusi élmények, a „tornác”-
ról nyíló valóságseletek ala-
kították, tették keményebbé, a
társadalmi gondok és igazsá-
gok szigorú tisztelőjévé. A lí-
rikus után érdemes az epikus
Csekére is felfigyelnünk. (Kri-
terion, 1970.)

C. Daicovicu

Dacia

S ugyanilyen élet-himnuszok, közvetlen vagy köz-
vetett reménység-vallomások hangzanak fel újabb
verseiben. Ma már különönsnek tetszik, hogy *Az éjszaka képeit* megjelenésének idején pesszimizmussal vá-
dolta meg a kritika, s hogy a költő magyarázatra
kényszerült. Magyarázatát azonban érdemes idézni
ma is. Juhász szavai szépen és igazul világítják meg
a költemény reménykedő, a léthez ragaszkodó indu-
latát. „Az éjszaka képeiben — írja *Természet és költészet* című esszéjében — nincs pesszimizmus. Az éjszaka képei a konok világ-szorogásnak, a lét-szeretnek, a világegyetem-aggodalomnak mámoros ki-
mondása.” S ez a gondolat illik *A Szent Tűzözőn regéire* vagy a *Gyermekdalokra* is. Juhász felidézi ugyan az emberiség pusztulásának rémképeit, de sohasem egyezik ki velük, sohasem fogadja el őket; mindig a siratás és a tiltakozás hangfekvésében közli látomásait. És ahogyan a létezésről beszél, az mindenképpen az emberi világ szépsége és fenntarthatósága mellett mozgósítja a szíveket. A létezésről — a kozmikus, a biológiai és az emberi létről — írott himnuszok az élet védelmének imperatívuszát sugallják. Ezért hiheti ő is, hogy rémképeit sohasem fogja megismételni a valóság, hogy az emberiség elkerüli a legfőbb rosszat, hogy világunk és kultúránk minden fenyegetés ellenére fennmarad. „Nemcsak agyam — írja *Halál a halandókért* című vallomásában —, de minden idegszálam és sejttem vallomása, hogy az emberiség békében fog élni még hosszú évezrede-
kig...”

A több mint 600 lapra terjedő tanulmánykötet régészeti és ókor-történeti tartalma változatos, címük és nyelvük (román, német, francia) különböző, de valamennyit összefüggő egésszé és egységessé teszi a kutatott téma: Dácia története. Ugyanakkor jól tükrözik a szerző tudományos pályájának ívelését, problémaköreinek fokozatos bővülését és elmélyítését. A kiadvány bőven tárgyalja a római kor előtti Dácia alapvető kérdéseit: a dák nép számát, területét, társadalmi szervezetét, államformáját, várait, kultúráját és vallását, olyan kérdéseket, amelyek tudományos kutatása éppen a szerző nevéhez fűződik, mert az írásbeli és a régészeti források összeillesztésével ő rakta le a géta-dák történelem tudományos alapjait. Egy rész Dácia történetét mutatja be a római uralom megszűnése után, egészen a román nép kialakulásáig. Varia címmel kisebb lélegzetű cikkeket és közleményeket is olvashatunk.

téka

A mű a román ókortörténet számára értékes, a szakkutatónak nélkülözhetetlen munka. (Bibliotheca Musei Napocensis, 1970).

Molnár Erik

Válogatott tanulmányok

Halála után, születésének 75. évfordulójára, Ránki György rendezte sajtó alá a neves közéleti férfiú és történész sokirányú érdeklődését és enciklopédikus tudását tükröző tanulmánykötetet. A szerkesztő alapos, jól tájékozott előszava után 45, főként a felszabadulás után írt tanulmány és a szerző tudományos munkásságának bibliográfiája következik, sok hivatkozással a régi Korunk évfolyamaira. A tanulmányok történelmi, munkásmozgalmi, filozófiai és közgazdasági kérdésekkel foglalkoznak. Különösen értékesek azok a történelmi dolgozatok, amelyek kérdésfelvetésükkel új megvilágításba helyeznek számos történelmi kérdést (Werböczy és a rendi jog; A kapitalizmus kezdetei Magyarországon 1200—1350 között), Iránymutatók az agrártörténelmi tanulmányok. Ma már bizonyos kérdéseket másként fogalmazzunk meg, de Molnár Erik tanulmánykötete így is egy tudós élet gazdag eredményeit, új utak keresését tükrözi. (Akadémiai Kiadó, 1969.)

Kántor Lajos

Alapozás

Kántor Lajos legújabb — sorban a negyedik — kötetének első tanulmánya 1959-es keltezésű, az utolsó 1969-ben készült. Ez a két évszám s-k mindent jelez: egy jótollú, jó szemű fiatal kritikus egyéni-

hogyan a halált az élet kiegészítőjének tekintse, amely éppúgy beleilleszkedik a létezés hatalmas rendjébe, mint a születés vagy az életadás. Sőt arra a gondolatra is eljut, amire az egzisztencializmus etikai gondolkodása már logikusan eljutott (például Sartre filozófiájában vagy Simone de Beauvoir bölcséleti regényében: a *Tous les Hommes sont mortels-ben*); tudniillik annak felismerésére, hogy az ember számára az etikai értékek kialakításának s egyáltalán a cselekvésnek a lehetőségét az élet végelessége adja. Vagyis a halálnak alapvető szerepe van az erkölcsi értékek hierarchiájának kialakításában. *A költészet hatalma és reménye* című esszévers ezt így fogalmazza meg: „a folyamatos halálutadat nem a rossz, de éppen a jó cselekvés biztosítéka.” *A Gyermekdalok* pedig ekként ad alakot Juhász felismerésének: „halál nélkül nincs bizonyosság, halál nélkül / nincs lehetetlenség, halál nélkül irtalom hiába, halál nélkül / a Minden-ség gyáva...”

A személyes halál másik „ellenszere” a költészet: a Tiszta Dal. Juhász világában a költészet komplex értelmet kap, egy szakrális-orfikus szertartás eszköze lesz. A költészet Juhász számára is — mint annyi modern költőnél — metafizikai aktivitás, s mint ilyen, küzdelem a pusztulás, a semmi ellen. „A költő az életért beszél, a szép reményért s a mégsebb-lehetetlenért — mondja *A költészet hatalma és reménye* soraiban. — Beszél a Pusztulás ellen, a sivatag-bánattal ellen. A halál ellen a szép halálért.” A két áramkör, amely a halál ellen termeli az élet energiáját — a filozofikus és a szakrális-orfikus —, az imént idézett gondolatban zárul: Juhász számára a költészet, vagyis a küzdelem és a cselekvés, a méltó élet feltétele. Általa lesz az emberi sors értelmes küldetés, és az elkerülhetetlen vég — ha már a küldetés betöltött — ismerhez illő szép halál.

Juhász Ferenc költői univerzuma annyira különleges és személyes, hogy valósággal a magyar lírának egy új típusát képviseli. Nem illeszkedik költészetünk hagyományos fejlődési alakzatai közé, noha természetesen nem függetleníthető a folytonosságtól, a hagyományban tetet öltő alakzatoktól. A magyar vers, miként általában az európai líra, a kifejezni kívánt anyag (érzés vagy gondolat) legfontosabb elemeit választja ki, s ezeket valamilyen verslogikai szabály szerint zárt és arányos struktúrába szervezi. Ez a vers tehát *analitikus*: a költő válogat és komponál. Juhász „hosszú versei” ezzel szemben *szintetikusak*: költőjük a teljesség valamennyi — vagy megközelítőleg valamennyi — elemét sorakoztatja fel, s ezeknek nevet ad. Két különböző lírai típusról van tehát szó. A szintetikus alakzat általában a keleti költészetben — az ind eposzban, az *Oszösvétségben*, a finnugor és szamojéd mítoszokban, a *Kalevalában*, a türk és kazah hősi énekekben — otthonos. Ismertesebbek Juhász költészetének és a finnugor archaikus örökségnek kapcsolatai; a *Szarvaséneket* elemezve többen is rámutattak ezeknek a kapcsolatoknak a fontosságára és termékenységére.

A szintetikus modellnek azonban nemcsak az ősi keleti örökségben lehetnek forrásai, hanem a modern költészetben is. Juhász maga arról beszél, hogy a költészet hivatása az összefoglalás: „Igen, jó lenne —

olvassuk *Válaszok a költészetéről* című nyilatkozatában — (és kellene) hatalmas összefoglalását adni versben minden tudásnak és létezésnek, hiszen a lírai összefoglalás semmiképpen sem azonos a természettudományival vagy filozófiáival. A líra: összefoglalás. Az az enciklopédikus lírai igény szólal meg itt, amely a modern európai költészetből már ismerős. Ezra Pound, Cantoi, Eliot nagy verskompozíciói vagy az amerikai beatnik-költők, például Ginsberg (az *Üvöltés* hatalmasan feldúsított mellérendeléseire gondolunk) és Corso művei igazolják ezt az igényt. Juhász ugyanezt a vállalkozást folytatja a maga módján: személyes univerzumának komplex és szintetikus összefoglalásában. S ezzel egyszersmind azt a — leghangsúlyosabb formában Németh Lászlónál megfogalmazott — várakozást is betölti, amely költészetünket „bartóki szintézisre”, vagyis az archaikus és a modern elemek, hangnemek, technikák és poétikák egyesítésére kívánta mozgósítani.

Juhász a lírai eposz műfaji alakzatában valósítja meg a szintetikus poétikát. Az eposz az antikvitásban, de a barokkban vagy a romantikában is a világmagyarázat vagy a nemzeti történelem-magyarázat eszköze. Tehát mindenképpen a totális összefoglalás, a szintézis műfaja. Ezek az eposzok — Homérosztól Tassóig és Zrinyitől Vörösmartyig — hagyományosan epikusak, történetiek. Juhász eposzai viszont líraiak: a lírai világ totalitását fejezik ki. Mint egyik nyilatkozatában olvassuk: „Az eposz műfajmegjelölés nálam nem értelmezhető a régi módon. Az én eposzaim, ha hordoznak is anyagukban némi *cselekményszerűséget*, ha rendelkeznek is a *történetés* elemi vonásaival, mégis *lírai versek, személyes vallomások, eredendő himnuszok és siratók*.” Az eposz lírai átalakításával Juhász voltaképpen egy hosszú fejlődési folyamatot tetőzött be. Arra a — mű és olvasó kapcsolatának közegében végbemenő — műfaji átalakulásra gondolunk, amelynek során az utóbbi évszázad alatt megváltozott az eposz információs töltése, evokatív hatása s ennek megfelelően egész természete. A klasszikus eposz ugyanis epikus információt vagy látomást adott. A *Zalán futását* úgy olvasta a reformkori magyar, mint a honfoglalás történetét vagy legalábbis az „ősi dicsőség” költői vízióját. Vörösmarty eposza ma már epikus mű gyanánt valóban élvezhetetlen vagy érdektelen alkotás. Egészen más azonban a helyzet, ha nem epikus dimenzióban, hanem líraiban közeledünk hozzá: megnyílnak előttünk a hatalmas költemény lírai és mitológikus szépségei. A nagy eposzok — főként a romantika egyébként is áradó személyességgel átszőtt alkotásai — lassanként átértelmeződtek az idők során. Shelley, Keats, Blake, Vörösmarty eposzai — függetlenül az alkotó szándéktól — lírai költeményekké váltak. Juhász pedig már tudatosan használja fel ennek a műfaji átalakulásnak a lehetőségeit.

Totális lírai univerzumot alkot tehát eposzaiban. Ő maga is arról beszél egy helyen, hogy a *Gyermekdalokban*, vagyis az eposzi műfajnak és a szintetikus poétikának legkarakterisztikusabban megformált alakzatában a középkori katedrálisok architektonikus és szobrászati struktúráját követte; egyszerre épített szerkezetet és mintázott részleteket. Ez a két elem

séggé alakulását mindennek előtt, aki az új kötetben összegyűjtött cikkeket, elő- és utószavak megírása közben is három kedvezően fogadott kötetet helyezett a hazai magyar irodalomkritika és irodalomtörténet éppenséggel nem roskadozó asztalára. A termékeny munkakedvnek ez a tíz éve tanúja egyben a szerző táguló látókörének, mélyülő alaposágának is, annak a szemléletnek, amely az irodalmat folyamatként ragadja meg, s hagyományápolásban és felfedezésben, örökségek és szövevségek vállalásában jelöli ki a kritikus mindenkori hivatását. (Kriterion, 1970.)

Páll Lajos

Fényimádók

Első verseit az ötvenes évek derekán olvashattuk, Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár bemutatkozásával egy időben; a korondi fazekasok ivadéka ekkor festőnővéndék volt. Páll Lajos ama ritka kivételek közé tartozik, akiknek első köteténél nem az ígéret, hanem az érett kiteljesedés bábáskodott. A „fényimádók” világa azonos a költő-képzőművész festményeiről: az ősi népi kézművészet biztos formakultúrája, férfias étesza Páll Lajos verseiben korszerű tudatossággal tárlalkozik, olyan szinten, hogy joggal olvashatjuk ki belőlük egész költészetünk gazdagodását egy párját ritkító egyéniség színeivel. (Kriterion, 1970.)

Vadász Ferenc

Tenyérnyi ég

A Margit körüli börtön siralomházából csak ennyi látszik: tenyérnyi ég... Schönherz Zol-

téka

tán kassai mérnök életrajza kerekedik elének a kisregényből, szerzője időjátékkal és beleléssel, szorgosan gyűjtött adatok alapján, kortanúk és rendőrségi akták megszólaltatásával idézi fel az 1942 őszén kivégzett antifasiszta hős mozgalmi életét és bátor szembezállását a Horthy-korszak hadbíráival. Egy kolozsvári jelenet hozzánk kanyarintja a történet, ismerőseink is feltűnnek az illegális küldetésben megjelenő kommunista szervező korrajzzá szélesült pályaképeiben, s érdekes az is, amit a Schönherz-perrel kapcsolatban Bajcsy-Zsilinszky Endre baráti fellépéséről megtudunk. (Kossuth Könyvkiadó, 1970.)

Daday Loránd

A lápon át

„Adósságot törlesztünk ezzel a kötettel...” — kezdi az értékelést Dávid Gyula bevezetőjében, s igaz van: másfél évtizeddel halála után illik is, érdemes is újra átélni egy különös és nyugtalan ember négy-szer is elindult, mindannyiszor félreértett mondandóját. A Napkelet, Aurora és Pásztortűz teológus Daday Lorándja hiába keres igazságot, a harmincas évek Székely Mózesének írásain a kor ellentmondásait ütnék át, ő maga börtönbe kerül, a régi Korunk Derzsi Mihály társadalmi felelősségre riadt töprengő, az oktanul eltanácsolt Kovács Bálint a forradalmi átalakulás falusi hét-köznapjainak krónikása akar lenni: négy néven ugyanaz a kereső ember, aki most jut először teljes önmagához, ebben az átfogó novellagyűjteményben. Maguk az írások: a típusokat és környezetüket jól meglátó, ízzel-zamattal előadó író örök kísérletei, visszatérő

— a szerkezet és a részlet — a legszorosabban összefügg, mint építészet és szobrászat Chartres, Reims és Köln templom-óriásaiban. A kettő egymás nélkül el sem képzelhető: a rózsaaablaknak vagy a vízköpőnek a szerkezet ad funkciót; a szerkezetnek viszont a részlet ad életet. Ez a kölcsönösség érvényesül Juhász „hosszú verseiben” is: az eposzi kompozíció és a szintetikus poétika szervesen összefügg, egymástól el sem választható. A kettő együtt teremti meg a Juhász-vers érvényes, szuverén alakzatát.

Pomogáts Béla

A táncművészet története

Korunk táncművészetének egyik kimagasló és sokoldalú egyénisége, Maurice Béjart, a modern francia balett avantgarde-irányzatának jeles képviselője, a Huszadik Század Balettjének nevezett brüsszeli balett-társulat táncosa, koreográfusa és igazgatója, két mondatban fogalmazta meg a ma emberének, hogy mi is a tánc: „A tánc a XX. század művésze, mert gyors, közvetlen hatású, tömör és példázatos. Olyan vizuális művészet, amelynek nem kell mindent kimondania ahhoz, hogy mindent elmondjon.”

Úgy érzem, ez a tömör és találó megfogalmazás átruházható Vályi Rózsi kiváló könyvére*, mert ebben a — nagy úrt betöltő! — könyvben mindez érvényesül, amit Béjart az idézett két mondatban a tánc kapcsán mond. Alapos ismeret- és tudásanyag eredménye, hogy kivételesen jó érzékkel ötvözte a szerző a történelmet, a szakismeretet és az olvasmányosságot. Tiszteletre méltó alázattal és ügyszeregettel, búvárkodással (egy kisebb könyvtárt kitevő forrásmunkából és tanulmányokból) gyűjtötte össze, hozta „felszínre” mindazt az eddig rejtett kincset, amellyel egy régi adósságot törleszt a magyar olvasók előtt: ez az első magyar nyelvű táncművészeti könyv! A szerző új összefüggések feltárásával és érdekes-izgalmas adatokkal „fűszerezve” értekezik különböző korszakokban élő művészek útkereséséről, eredményeiről, szellemi és művészeti irányzatok születéséről, letisztulásáról — mindarról, ami valaha is lényegesen befolyásolta a táncművészet fejlődését. „Ha van illanó anyaga a történelemnek, akkor a tánc valóban az” — írja bevezető soraiban Vályi Rózsi; nos, e könyvnek sikerült érzékeltetnie, megfoghatóvá tennie az „illanó” történelmet, sikerült képet adnia letűnt korok s a jelen táncairól. Pontosabban: a tánc kialakulásáról, a népi és társas táncokról, a klasszikus és modern színpadi táncjátékokról, stílusokról, egyéniségekről, sikerekről, neves társulatokról és táncosokról — egy szóval: a kezdetektől a modern balett kiteljesedéséig minden számba vehető tényezőről.

* Vályi Rózsi: A táncművészet története. Zeneműkiadó. Budapest, 1969.

A szerző „nem óhajt az egyetemesség látszatában tetszelegni” — a világ összes népének tánc történetét, kimeríthetetlen táncincstét egy kötetben bemutatni szinte lehetetlen —, így csak annyiban beszél a népi és társasági táncokról bővebben, amennyiben ezek alakító tényezői, tápláló forrásai voltak a színpadi táncművészetnek. Hiteles és átfogó képet nyújt viszont a művészi tánc, a balett főképpen európai fejlődéséről, a jelenkori útkeresésekről. Megtalálhatjuk ebben a könyvben az ősi mozdulatok és mozdulatábrázolások, ősközösségi táncalkalmak és táncfajták, az óegyiptomi, ősi indiai, kínai, japán, görög, római táncművészet leírását, olvashatunk az antik és barbár mozgáskincs találkozásáról (középkor és késői középkor lovagi táncai), ahol már megjelennek „kész eredményeikkel” a római táncosok, pantomimesek és cirkuszi akrobaták. Majd a jámbor táncok és misztériumjátékok tudatos forma-alkotásai — amelyet a reneszánsz (főként olasz, majd francia) táncmesterei kiváló érzéssel gazdagítottak, formáltak —, vezettek el a mai értelemben vett balett kialakulásához.

Innen kezdve, valójában a balett történetét írja a szerző, az olasz és francia klasszikus balett kialakulásától a balett dráma megszületéséig, a romantikus balett művészetén át, századunk valamennyi ismert irányzatának, eredményeinek-hatásainak részletes ismertetésével, tárgyalásával. Elemzi a nemzeti fejlődés útját (orosz, francia, olasz, angol, német, svéd, magyar), a klasszikus balett kialakulásának gyökereit (orosz), az akadémiai tánctechnikától elforduló modern törekvéseket.

Számtalan művelődéstörténeti, színházi és táncművészeti érdekességről tesz említést. (Ilyen „érdekesseg” többek között, hogy Kolozsvárt már 1804-ben játszottak „balétokat”, „némázatokat” és pantomim előadásokat.) Hasznos útmutató a kötet gazdag irodalmi jegyzék-tára és a kis tánclexikon. A ritkaságszámba menő fényképek és a táncábrázolást bemutató képmellékletek megválasztása izléses szerkesztői koncepcióról tanúskodik.

D. Szabó Lajos

változatokban mindig mélyebbre ásva. Vegyes, román—magyar vidék közös érzései lobbanak itt fel őszintén, úri önítélettel, parasztok és munkások új világára ébredve, buja költői képekben, torzóban rekedve is nagyvonalúsággal. Az egyik novellát (A tú fokán) kötelező olvasmánnyá kellene tenni. Mohi Sándor *Daday-képe szép.* (Kriterion, 1970.)

A. A. Gerskovics

Zoltán Fábri

A háromszoros Kossuth-díjas filmrendezőről orosz nyelven írt, 25 000 példányban, A külföldi művészet mesterei sorozatban kiadott kismonográfia szerzője mind a magyar, mind a román kultúra — főleg a drámairodalom és a filmművészet — kiváló ismerője, és könyvei, cikkei, fordításai útján terjesztője is a Szovjetunióban. Fábri rendezői munkásságát élesszemű megfigyelőként, a modern művészet iránti érzékenységgel jellemzi, és a filmek sora — a nálunk is jól ismert Körhinta, Hannibál tanár úr, Édes Anna, Két félidő a pokolban, Utószézon — a sokoldalú, lényegre ható elemzés és a tömör, ugyanakkor könnyed stílus révén világosabbá és még élvezetesebbé válik. Különösen érdekesek A. A. Gerskovicsnak azok a meglátásai, amelyek Fábri eszméit, céljait, elgondolásait összekapcsolják az adott korszakok problémáival; így hozza napvilágra azt, ami e filmekben időtálló, ami sajátos és ugyanakkor egyetemes. A kötet végén filmográfiai jegyzéket és a filmek szemléltetésére szolgáló gazdag fényképanyagot találunk. (Izdatyelsztvo Iszkussztvo. Moszkva, 1969.)

V. Szergjukov: Büszkeség
(a Természet és fantázia című kiállítás anyagából)

TALLÓZÁS

Információelmélet és esztétika

(Revista de filozofie, 1970. 7.)

Jozef Hlaváček kritikai hangvételű cikkével zárja az absztrakt vagy informacionális esztétikának szentelt összeállítását a román filozófiai folyóirat. A prágai szerző mindenekelőtt azt kívánja tisztázni, hogy mennyiben gyökeresen újak, illetve tárgyszerűek ennek a modern esztétikai irányzatnak a szempontjai. Mint minden olyan törekvés — mondja Hlaváček —, amely esztétikán kívüli alapokra akarja fektetni az esztétikát, az *informacionális esztétika* is azzal kezd, hogy egy különös tudomány nyelvére fordítja le a hagyományos problémákat; s ennek során az a veszély fenyegeti, hogy figyelmen kívül hagyja a tárgy — a művészet — sajátos természetét. Így például a jelentés és az információ Max Bense-féle szembeállítására voltaképpen nem egyeb, mint a stílus és az eredetiség ismert problémájának átültetése az információelmélet nyelvére. Hasonlóképpen, amikor Helmar Frank Vasarely egyik festményének statisztikai elemzése nyomán arra a következtetésre jut, hogy az a jel, amelyik 37%-os arányban fordul elő, értékesebb azoknál, amelyek ennél többször szerepelnek, ugyanakkor azonban tekintetbe kell venni az „aranymet-szész” 0,633-as együtthatóját — akkor ezzel csak matematikai formában fejezi ki azt a Fechner-féle követelményt, hogy az információ mennyiség ne legyen se nagyobb, se kisebb a memória befogadóképességénél.

Ez azonban korántsem jelenti azt, mint-ha Hlaváček szerint az informacionális esztétika nem volna képes újszerű kérdések és az eddigieknél hatékonyabb megoldások kidolgozására. Am éppen annyiban bizonyulhat eredményesnek, amennyiben vállalja az együttműködést más tudományágakkal, nevezetesen a hagyományos filozófiai esztétikával, annál is inkább, mert fogalmainak egy részét ez utóbbtól kölcsönzi, s nem tudja — úgy tűnik, nem is tudhatja — ezeket szigorú matematikai formában leírni.

Az együttműködés szükségességét ugyancsak az információ és a jelentés

kérdéskörével példázza Hlaváček. Frank szerint az esztétikai információ értéke akkor a legmagasabb, ha a műalkotásban szereplő jelek semminemű információt nem tartalmaznak tulajdon jelentésükre nézve; és fordítva, a jelek teljességgel elvesztik információértéküket, ha jelentésük egyértelműen meghatározott. Bense ugyanezt az ellentmondást úgy fogalmazza meg, hogy az információ tartalmát nem szabad jelentésként tételeznünk, hogy tehát a jel annál többet mond, minél kevesebbszer fordul elő, az információérték annál magasabb, minél kevésbé előreláthatóak az információik. Csakhogy ez a merev szembeállítás olyan végletekhez vezet, amelyek kívül állanak a műalkotások körén: egyfelől tökéletes egyértelműséggel meghatározott jelkombinációkhoz, amelyek egyáltalán nem közvetítenek információt (újdonságot), másfelől kizárólag újdonságokat tartalmazó alkotásokhoz, amelyek azonban éppen ennélfogva egyáltalán nem értelmezhetők. Ezért aztán Bense kénytelen elismerni, hogy az esztétikai információnak mindenkor tartalmaznia kell bizonyos mennyiségű jelentéstanai információt ahhoz, hogy fölfoghatóvá váljék.

Ily módon maga Bense nyit utat az olyan megoldásoknak, mint amilyen az Umberto Ecoé. Utóbbinál a jelentéssel bíró elemek a stílushoz, tehát egy társadalmilag meghatározott tényezőhöz sorolandók, az újítások, az egyéni stílusjegyek pedig információkként kezelendők. Következésképpen maga az információelmélet követeli meg, hogy eredményeit a társadalomtudományok szempontjából is értelmezzék.

A tudomány szerkezetének és fejlődésének ellentmondásairól

(Magyar Tudomány, 1970. 6.)

Bóna Ervin és Farkas János tanulmánya — miután egy régebben, éppen a *Korunkban* megjelent cikk kapcsán (lásd Bóna Ervin: *Gondolatok a tudomány meghatározásáról*. *Korunk*, 1967. 11.) felméri a tudomány fejlődésében a statikus és dinamikus mozzanatok szerepét, a jelentkező antropocentrikus és dezantropomorfizáló törekvéseket, kitér az objektív és szubjektív viszonyának a tudományban megnyilvánuló dialektikájára. Hangsúlyozza, hogy az elmélet és a gyakorlat egységének jól ismert tételében „a gyakorlat lényegében az egységes szellemi tevékenység síkján a szubjektív objektívvé válásának folyamata és vele szemben a

(Studii și cercetări juridice, 1970. 3.)

megismerés az objektív szubjektív vá-
lásának folyamata”.

A tudomány külső és belső ellentmondásainak kapcsolatát vizsgálva a két szerző mindenekelőtt a valóságok és lehetőségek közötti általánosan észlelhető ketősségre hívja fel a figyelmet, emlékeztet az egyéni és csoportos munka, a kutatási szabadság és a kutatástervezés, a kis tudományok és a nagy tudományok (big science, little science), a túlzó szakosodás és a humanizációs irányzatok közötti ellentmondásokra.

A tudományfejlődés belső törvényszerűségeiből fakadó ellentmondások közül az *egyenlőtlen fejlődés* veszélyeit elemezve a szerzők rámutatnak, hogy ez nemcsak szűk szakágazatok előrehaladását lassíthatja, de széles fronton veheti vissza a kutatást. Egy-egy szakterület lemaradásának okait különös figyelemmel kell elemezni, mert a háttérben gyakran a tudománytól idegen okok: szűklátókörű politikai vagy gazdasági döntések lapanghatnak.

A szakosodás és általános tudás ellentmondásának vizsgálata során felbukkan az a napjainkban még kellően nem tudatosult megállapítás, hogy a szakosodás ellenére is szükség van *általánosan képzett* szakemberekre, azonban a mai időknek a kollektív munka talaján álló, általánosító kutatótípusa minőségileg különbözik a múlt egyéni erőkre építő polihistorától.

A tudományfejlődés külső ellentmondásai közül a legkárosabb a „remény és veszély” komplexum, az a kételkedés, mellyel korunk tudománya az eredmények háborús vagy békés célú alkalmazhatóságának lehetőségeit mérlegeli. A technizmus és a technofóbia, az egyéni és társadalmi, valamint a gazdasági-politikai és ismeretelméleti érdekek összeütközésének, a nemzeti és nemzetközi tudomány viszonyának bemutatásával érzékeltetik a szerzők a jelentkező ellentmondások bonyolult rendszerét, végezetül pedig kitérnek a tudományos oktatás és tájékoztatás egyre égetőbb problémáira.

A tanulmány zárószórai kiemelik, hogy a szocialista jellegű fejlődés mentes ugyan az antagonisztikus ellentmondásoktól, ez azonban nem mentesít az objektíven jelentkező, nem antagonisztikus ellentmondások feloldásának sürgető kényszerétől. A jelentkező ellentmondások huzamosabb fennmaradása és fokozódása jelentékeny akadályává válhat a társadalmi forradalom hatékony véghezvitelének a szocialista építésben.

A bűnözés elleni harc a szocializmusban, a bűntettek megelőzése és a bűnözés okainak fokozatos megszüntetése szerves része a kommunista társadalom építését célzó politikának — állapítja meg tanulmányában C. Bulai. Hazánkban a kriminológiai kutatás rendeltetése — hozzájárulni államunk büntetőjogi politikájának tudományos megalapozásához.

A szerző szerint azok a történelmi materialista tételek, amelyek a kapitalizmusról a kommunizmusra való átmenet szakaszában tapasztalható kriminalitásra vonatkoznak, társadalmunkban is helytállóak: noha a bűnesetek száma nálunk a szocializmus törvényszerűségei nyomán csökkent, a bűnözés jelenségei nem tűntek el. Ezért a bűnözés elleni harc sürgető követelménye a magasabb rendű társadalom felépítésének. E harc hatékonyságának fokozása feltételezi a bűnözés jelenségeinek sokrétű kutatását, valamint annak vizsgálatát, hogy milyen okok húzódnak meg a bűnügyek hátterében, s ezek miként nyilvánulnak meg az egyén társadalomellenes viselkedésében. Az idevágó kutatásoknak ki kell térniük a bűnöző átnevelésével kapcsolatos módszerek tanulmányozására is. E kutatások elméleti-metodológiai alapja a dialektikus és történelmi materializmus.

A kriminológia tárgyról értekezve a szerző kifejti, hogy a bűnözés mint társadalmi jelenség — a konkrét bűntettekhez viszonyítva — ugyanazt jelenti, mint az általános és az egyes viszonylata. Ahogy az általános csak az egyesben, éppúgy a kriminalitás jelensége is csak az elkövetett konkrét bűntettek révén létezhet. Következésképpen a minden egyedi esetben jelenvaló általános megismerése végett szükséges a konkrét bűntettek alapos és sokoldalú vizsgálata. Gyakorlatilag a bűnözés okainak kutatását a *konkrét bűntettek* okainak vizsgálatával kell kezdeni. Így ezek közös okainak felderítése révén magyarázatot kaphatunk a bűnözés egészére vonatkozólag. A kriminológiai kutatás során nem hagyható figyelmen kívül a társadalomellenes cselekedet alanya, a bűnöző személye. Ha a kriminalitás mint társadalmi jelenség nem kutatható a konkrét bűntett vizsgálatával, ez utóbbi sem vizsgálható másképpen, mint egy adott személy viselkedési aktusaként. A bűnözés okai egy bizonyos személy által elkövetett bűntettben nyilvánulnak meg. E személy, a bűntett cselekvő alanya viszont nem te-

kinthető sem egyszerű eszköznek, sem közbeeső láncszemnek, amelyen át az említett okok gépiesen, vakon hatnak. Ellenkezőleg, a bűnözés okai — bármilyenek legyenek is — a bűnöző személyével, tudatával és akaratával függnek össze. Éppen ezért a konkrét büntett okai a bűnöző személyének vizsgálata nélkül nem ismerhetők meg.

E gondolatmenet során a szerző hangsúlyozza: a kriminalitás mint társadalmi jelenség, a büntetés és a bűnöző személye olyan lényeges vonatkozások, különböző szintek, amelyeknek alapján lehet és kell tanulmányozni a bűnözést; ezek mindegyike külön-külön a kriminológiai kutatás tárgya. Természetesen nem lehet szó arról, hogy e vonatkozások valamelyike is elsőbbséget kapjon a kutatásban, sőt a különböző szinteken szerzett adatok állandó összevetése lényeges előfeltétel a bűnözésnek mint egésznek a megismerésében. E tekintetben a kriminológiai kutatás elsődrendű feladata országos szinten, bizonyos körzetekben vagy közigazgatási-területi egységekben minél pontosabban felderíteni a bűnözés szerkezetét és dinamikáját. E vizsgálatban nagy segítséget jelent a statisztikai módszer. A bűnözési jelenség törvényszerűségei ugyanis *statisztikai törvényszerűségek*, amelyek csak nagyszámú egyéni eset összegezése révén fedezhetők fel.

Figyelemre méltó megállapításait szintézisül Bulai leszögezi: a büntett kriminológiai vizsgálata messzemenően túlhaladja a kriminálisztikai (nyomozástani) kutatásokat, s az elkövetett tett pszichológiai, szociológiai és társaslélektani tanulmányozását jelenti.

Amerika felfedezése az ókorban

(*Saturday Review*, LIII. 29.)

Thor Heyerdahl bátor átkelése az Atlanti-óceánon fényes bizonyítéka annak, hogy a Földközi-tenger mellékének hajós népei már az ókorban eljuthattak Amerika partjaira. John Lear cikkében azokról az újabb kutatásokról számol be, amelyek kimutatják, hogy Kolumbus, valamint a normannok előtt mintegy kétezer évvel az óvilágból már eljutottak az újvilág partjaira.

Az idevonatkozó adatokat a Brandeis Egyetem professzora, Cyrus H. Gordon, nemrégén közölte egy tanulmányában. Georgia államban a Ford Benning katonai rezerváció területén egy feliratos

kő került napfényre, melyet megtalálójáról Metcalf-kőnek nevez a szakirodalom. Gordon professzor a feliratot tanulmányozva arra a következtetésre jutott, hogy annak jelei közeli rokonságot mutatnak az ún. minoszi írással, következésképpen a Metcalf-kő azokról a kapcsolatokról árulkodik, amelyek valamilyen formában az i.e. II. évezred közepén az égei civilizáció és az újvilág között létrejöttek. A feliratot megküldték a prágai Stanislaw Segert professzornak, aki megállapította, hogy annak jelei szinte azonosak azzal az égei írással, amely a szótag-írásról a betűírásra való átmenetet képviseli. A minoszi és a maya írás kapcsolatának gondolata azonban már korábban felmerült. 1964-ben Pierre Honoré könyvet írt erről a kérdésről. Ugyancsak rokonság mutatható ki a híres phaisztoszi feliratos korong jelei és az azték írásjelek között. Természetesen adódik az a következtetés, hogy a bronzkorban — az i.e. II. évezred közepén — a Földközi-tenger keleti felének civilizációi és az újvilág között kapcsolat állott fenn.

Ezt a kapcsolatot egy másik felismerés is bizonyítja. Joseph B. Mahan, ismert nevű etnográfus alaposan tanulmányozta a yuchi indián törzset. Ez a törzs nyelvileg teljesen különbözik a többi indián törzstől, és délről, vagyis a Mexikói-öböl környékéről érkezett későbbi települési helyére, Georgiába. Hagyományainak és szokásainak tanulmányozásából kiderült, hogy sok olyan ceremóniát örözött meg, amelyekhez hasonlókat a biblia könyvei írnak le. Ilyenek például a sátoros ünnep tartalmi és formai elemei.

Végül új megvilágításba került egy 1872-ben, Brazília területén talált felirat, melyet Jules Piccus, a massachusettsi egyetem professzora küldött meg Gordonnak. Gordon professzor tanulmányozta és megfejttette a feliratot. Benne arról van szó, hogy a sidoni kanaániták, hatalmas királyuk. Híram uralkodásának tizenkilencedik évében, miután egy ifjút az égi isteneknek és istennőknek feláldoztak, Erziongeberből a Vörös-tengerre szállottak. Két évig szeltek a tenger vizét, mi alatt megkerülték Afrikát, majd Baál istenük elválasztotta őket társaiktól, és 12 férfiú, valamint három nő új partokra vetődött. Ezeknek vezetője kéri az istenek segítségét. Az említett király, III. Híram, i.e. 553-tól 533-ig uralkodott, és a hajók 534-ben indulhattak útra. A különvált hajó, melyet a felirat említ, mintegy két és fél év múlva, vagyis i.e. 531-ben érkezhettek meg Brazília partjaira.

A feliratban szereplő „kanaánita“ szónak ebben az időben két jelentése van: mint közös főnév kereskedőt jelent, mint népnév Szíria és Palesztina egyik ókori népcsoportját jelölte.

Az irodalom trónfosztása

(*Young/Jeune Cinema & Theatre, 1970. 2.*)

A *színház művészetéről* című könyvének egyik fejezetében Edward Gordon Craig idézi a híres olasz színésznő, Eleonora Duse szavait: „Hogy megmenthessük a színházat, előbb le kell rombolnunk; minden színésznek és színésznőnek pestisben kell elpusztulnia. Mert ők azok, akik megmérgezik a levegőt, akik akadályt jelentenek a művészet útjában...”

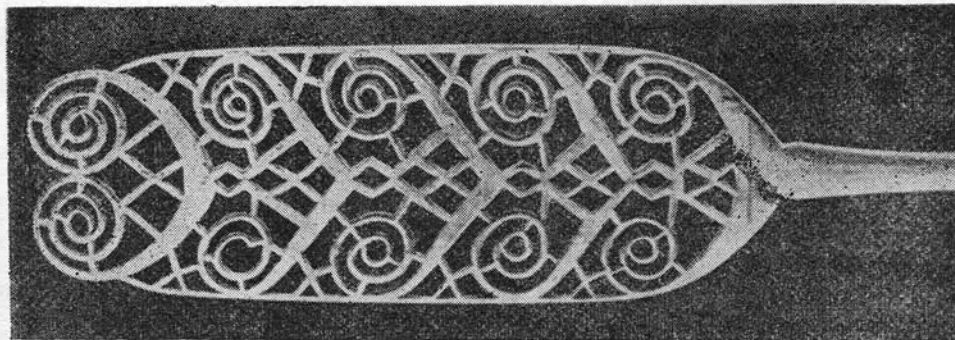
Ezekkel a szavakkal indítja cikkét Marian Grzesczak a csehszlovákiai ifjúsági folyóiratban, majd a továbbiakban a jelenkori színház „lerombolásának” világ-szerte mutatkozó jeleit veszi szemügyre. A nagy újítók — Sztanyiszlavszkij, Meyerhold, Piscator, Brecht, Artaud — nyomába lépő Grotowski és Brook is kiutat keres abból a zsákutcából, amelybe — véleményük szerint — a mai színház jutott. Ennek az útkeresésnek vannak egyelőre „névtelen” szereplői is: a hollandiai Pauline de Groot „Dansgroep” nevű együttese Amszterdamban, a bukaresti diákok „Attic” nevű színjátszócsoportja, a wroclawi (Lengyelország) Kalambur színház vagy az angliai Travelling Company.

Az új kutatásának lényege: az irodalmi szövegnek mint domináló elemnek a háttérbe szorítása és más elemek (torna, tánc, film, festmény, szobor) előtérbe juttatása; tehát főleg a mozgás, a vizuális élmény válik döntő jelentőségűvé. Az

„újítók” egyhangúlag azt állítják, hogy a jelenkor színházában az irodalmi szöveg egyeduralma folytán bekövetkezett a közönség „elidegenedése”; ezért a nézőt be kell vonni, mintegy résztvevőként közelebb kell hozni a színpadon lejátszódó cselekményhez. Jó példa erre a bukaresti diákok kísérlete, akik *Ritmusok* című előadásukban egy régi népi táncot elevenítettek fel. A szereplők a képzeletbeli tábornőtül föltt járkák ritmikus, rituális táncukat, előbb lassan, majd egyre gyorsabban, s a körben ülő nézőket mindinkább magával ragadja a gyorsuló ütem: mintha maguk is a szereplők közé sodródtak volna. A „Dansgroep” együttes a művészi torna és különböző sportnemek elemeiből kombinált mozgásokkal mutatja kifejezésre mondanivalóját, a wroclawi színház pedig *Futuristicon* című előadásában különleges színpadi mozgás, díszletek és zene illusztrálta futurista verseket hallhat a közönség, pontosabban: a verses szöveg csupán kíségetője a többi kifejezési eszköznek.

Az amerikai Bread and Puppet Theatre művészeti igazgatója, Peter Schumann szobrász még eredetibb megoldást keresett. Színészei báboknak álcázva jelennek meg a színen, szimbólumokként szólnak a nézőhöz, s amikor ezt a funkciójukat teljesítették, levetik álarcukat, emberi lényekké változnak. Az „átváltozás” mindenki szeme előtt megy végbe. Ezzel azt akarják igazolni, hogy a színpadon látott történet csupán — játék, amelynek a szabályaiban mindkét fél megegyezett.

Az irodalom színpadi trónfosztása: így nevezhetnők ezt a kísérletet, amely a vizuális élményt akarja ismét trónra ültetni. Ha gyenge színpadi művekről van szó, indokoltak az újító törekvések. De gondoljunk csak Shakespeare, Molière, Ibsen, Shaw örökértékű alkotásaira...

Feljegyzések Nagy Dánielről

Tavaly látott újra napvilágot Nagy Dániel *Cirkusz* című műve. Már a regény 1926-ban megjelent első kiadása is nagy port kavart fel, amikor a *Korunk* első évfolyamában Szentimrei Jenő írt róla lelkes méltatást. Újra felmerült a kérdés: ki volt valójában a mű írója és milyen szerepet játszott a sajtóban?

Csehi Gyula professzor szakszerű értékelése adja kezembe a tollat, hogy föl idézzem Nagy Dániel emberi alakját és újságírói arcképének főbb vonásait. Megjegyzésére, hogy „Nagy Dániel életének és művének összefüggő ismertetésére nem vállalkozhatik“, valamint „elkerülhetetlenül töredékesen szólhat csak a *Cirkusz* szerzőjéről“, legyen szabad kiegészítenem a mű előszavában ismertetett adalékokat egy képpel, amely a *Magyar Ujság* szerkesztőségében fűzött össze bennünket, ahol mindennapi megnyilatkozásai közben láthattam magam előtt Nagy Dánielt, és élhettem át némely fordulatot is az életét érintő eseményekből. Hadd szegődjem még egyszer kísérőjéül a kurta útszakaszon, amely a *Magyar Ujság* várakozásteljes alapításától az ő lapba vetett hitének összeomlásáig vezetett.

A szavak, az írás, az élet szerelmesét ismertük meg benne. De hogy leginkább mi vonhatott a bűvkörébe bennünket, fiatal újságírókat, máig sem tudom. A szerkesztőségben eszembe sem jutott, hogy egyéniségét, mozdulatait meg kellene örökíteni.

A régi aradiak közül kevesen emlékeznek a színházépület tőzsomszédságában tágasodó térnek arra a hatalmas épületére, amelynek második emeletén rendezte be Nagy Dániel 1926 végén a tervezett napilap szerkesztőségét. A régi ház az évtizedek pergése közben lényegileg nem változott. Am csaknem öt évtized múltán egyetlen lakó nincs, aki számon tartaná, hogy falai között „élt, fáradozott és verejtékezett“ az író (mint ahogy Szentimrei Jenő beszámolt a korábban látottakról) s készült az őt jellemző lendülettől áthatottan újszerű, friss napilappal meglepni aradi és környékbeli olvasóit.

Nap mint nap találkoztunk. Egy kurta órát sem hiányzott talán a munkahe-lyünkről. Amikor a város színházépületének régi órája kötelességszerűen négyser kondult meg, kezdődött a *Magyar Ujság* feszültségtől terhes szerkesztőségi élete. A szerkesztőségben is pözmentesnek s valahogy ezért ünnepélyesnek tűnt. Az ő életében a szerkesztőség nemcsak műhelyt jelentett, de otthont is. A szerkesztőségi gárda tagjait haladó gondolkodású, tollforgató emberekből válogattuk ki, hogy versenyre szálljunk a nagyvállalatok és bankok hatékony támogatását élvező, részvénytársaságokba tömörült aradi napilapokkal. Műhelyünkben köréje csoportosultunk. Gondokba merült egyéniségét a szerkesztőség egyszerű berendezése sajátos keretként vette körül. Minden érdekelt, mindig írt, akkor is, amikor beszélt, ízesen, kevés szóval, sokatmondóan, sújtva és elismerően. Lassú lejtésű beszéde kellemesen hatott környezetére.

Az irodalmi élet figyelmét az akkori társadalmi élet jellegzetes alakja, Bérczy Lajos tanár és Cziffra Géza, a tehetséges költő, később világhírű filmrendező hívta fel az aradi színház behízelgő mosolyú, egykori kardalósára. A húszas évek elején a lapalapítás, az irodalom és költészet körébe vágó bármely megnyilatkozás után hatott, ha valamilyen formában nem kapcsolódott az őszi éjszakákat kissé fázósan, társtalanul vagy egyik-másik diákbarátjával végigkóborló, ifjú titánnak tűnő Cziffra Géza és a prózájával mind újabb elismerőket toborzó Nagy Dániel rajongó személységéhez. Csak az újságírók nem akarták elismerni. S minthogy agyonhallgatták, azok tudatában, akik már olvasói közé tartoztak, neve úgy élt, mint aki az újságírók társadalmán kívül létezik. A napilapok olvasói jóformán a nevét sem ismerték, esetleg a halála után tudták meg, ki volt, milyen számottevő tehetség hordozója a *Cirkusz*, a *Piros frakk*, a *Börtönök bús lakója* és más művek írója.

Ellátogattam a szerkesztőség régi helyiségébe. Itt mondta ki kedvére a *Cirkusz* szerzője minden meglátását és ítéletét. ... Egyszer, amint a belső szerkesztői szobába toppantam be, szokása szerint ott ült már az íróasztala mellett. Asztalaink tőszomszédok voltak. Figyelmesen végigpillantott az öt körülvevő újságok sűrűjéből, és kérdésemre, mit ír majd a holnapi számba, barnavillanású tekintetében mosoly derengett.

— Cikkem kész — mondotta —, csak még meg kell írnom — hangzott készségen a szava.

Olykor írta, máskor egyenesen gépbe diktálta csiszolt formában a gondolatait. Szabályos, egyenletes betűivel róttá két kutyanyelvet hamarosan betöltő, színes hírt, s nemsokára elsőnek csodálhattam stílusának megkapó gördülékenységét. Amint forgatom — idestova fél évszázad távlatában — a Nagy Dániel főmunkatársi nevével fémjelzett lap első számait, az a meggyőződésem, hogy a *Magyar Újságban* napvilágot látott, nem egy kerek, formás írását bizony ma is megkülönböztetett gyönyörűséggel lehet olvasni. A magyarpárti lapként induló újság a haladó gondolkodású szerkesztőség munkája és az ő újságírói tevékenysége nyomán balra tolódott: helyt adott a romániai munkásmozgalom aradi megnyilatkozásainak is. Az egységes szakszervezetek aradi szaktanácsának titkára részletesen nyilatkozott a lap 1927. február 15-i számában az aradi munkásság problémájáról. A munkanélküliség és a dolgozók elszegényedése állandóan visszatérő témája a lapnak.

Kikről írt a lap főmunkatársa? Tematikájának motívumai itt is azok voltak, mint az irodalomban. Érdeklődése homlokterében cikkeiben és riportjaiban egyaránt az élet elesettjei állottak: a társadalom periferiájára szoruló, tengődő, nyomorgó parasztok, városiak, lelki sérültek, tragikomikus konfliktusok között vergődő kisemberek. Megkapó képet rajzol a városból távozó cigányprémásról, Mátyásról, a főpincérről, a kiflit lopó öregúrról és az ibolyát áruló, fiatalságukat sirató asszonyokról. Költői hasonlatban villantja föl az éjszakák szomorú, köhécselő alakjait, az „érthetetlen életfigurák”-at, akik a halálról vitatkoznak, majd a veszekedést azzal végzik, hogy mind a hárman elalszanak, asztalra bukott fejjel, akárcsak „három sovány, éhes éjjeli bagoly”. Mint éles megfigyelő, még a gazdasági világválság kezdődő napjaiban becukásra kényszerülő zálogház világába is betekint, ahol ott rekedt a valamikor pénzre szorultak holmija.

Alig mozdult el a szerkesztőségből, mégis világos képet alkotott magának a mégoly bonyolult történeésekről is. Nagy Dániel, a riporter, sokszor az apró és túlságosan részletes kutatások helyett összefüggő egységbe fogta a történeések sok szálból álló szövevényét.

A *Piros frakk* című regényében és más művében a tragikus megalázásokat, végzetes fordulatokat bemutató írónak alaptermészete volt a borúlátás. Estéli sétáinokon kedélyesnek mutatkozott, de még a szép aradi tavaszban sem tudott kiszakadni örökös töprengéseiből, amelyek háttere gyöttrő halálfélelem lehetett. Hova tűnt életszeretete? Lassanként újságírói színpoltjaiból is kifogyott az életigenlés. Így *Éjfélti árnyak* című színes hírféjében már írást konfliktusokat emleget, amelyek „ödöngése közben a márciusi földben megmozdulnak a füvek gyökerei, titokban csókra ölelkeznek, hogy megtermékenyülve, néhány hét múlva üdvözöljék a világot, amelyben *mindenki boldog, csak az ember nem*”.

Az üzleti szellem merőben hiányzott egyéniségéből, s lehet, hogy éppen ez tette bohémé. Nem tudta megtenni, hogy kiszolgálja az igazságtalannak felis-

Nagy Dániel a húszas években

mert társadalmat, mint ahogy a nagytökétől támogatott napilapok tették. Hogy biztosítsa a lap létét, csak két utat követhetett volna: hogy kolduljon, esetleg megtanuljon akvirálni. Am önérzete mindkettőben gátolta. Képtelen volt magáévá tenni azt a gondolkodásmódot, amely a nagytökétől finanszírozott lapoknál közismert volt, s a becsület útját választotta életformának.

A *Cirkusz* előzava kiter a szerkesztő újságírók nélkül maradt, krajcáros lap bonyodalmaira. Nem említette az első, baljóslatú tünetet: a lap kiadóhivatali igazgatója, Révész Róbert, aki éveken át a *Brassói Lapoknál* tevékenykedett, hamarosan kilépett a lap kötelékéből, s az irányítás feladata az általános versengés közepette a tapasztalatlan Nagyra hárult. Mindenkiel konfliktusba került, mint „a tragédiák későn jött hősenek” az egyenlőtlen küzdelemben „el kellett buknia”.

Bár a laphoz tartozó újságírók egymás után széledtek széjjel, sorsára hagyva a *Magyar Újságot*, ő rendületlen kitartásával a lap mellett maradt. De hagyjuk ezeket a napokat. Ami Danival ezután történt, különben is szerkesztői területen esett meg vele. Az akkori nézeteltérés és összeütközés nyomán támadt áldatlan helyzet azonban nem tartott sokáig. 1928-ban búcsút véve a Maros-parti várostól, közöltem vele a messze idegenbe tervezett utazási szándékomat. Akkoriban igen különböző szakmához tartozó fiatalok, művészi hivatásnak nekivágó ifjak készültek búcsút mondani Aradnak, távoli metropolisokban keresve az érvényesülés útját. Minden régi ellentétre és vitára fátyolt borítva, mintegy útravalóul, Nagy Dániel lapjában közölte legbarátabb jókívánságait és egyben szívhez szóló, emlékemben ma is világosan föllobbanó, szép aradi üzenetét, egy hangulatos írásában: „Az embert vágyai lendítik, álmai vezérlik. Ne hidd, hogy a Lac Léman vizének más színe van, homokjának más tapintása, mint a Marosnak. A Maros finom homokjánál nem selymesebb tapintású a Lac Léman homokja sem. Repülni bárhova lehet, de az élet igazi boldogságát csak idehaza ismerhetjük meg.”

Nagy Dániel 56 éves korában fejezte be boldogtalan életét, hön szeretett Aradtól távol. Csak egyetlen cimborá kíséerte utolsó útjára volt aradi kollégái közül: Kócsy Jenő szerkesztő vett búcsút barátjától, aki nem hagyott hátra egyebet, mint boldogtalan irodalmi hőseinek hosszú sorát. Visszaemlékezésem a régi dolgozótárs hódolata.

Arad, 1970. szeptember

Seidner Imre
tanár

HELYREIGAZÍTÁS. Szeptemberi számunk vezércikkében (az 1291. lapon) a nyelvek egyenértékűségével kapcsolatban nem „kölcsonhatásokat”, hanem — mint az egyeztetésből kitűnik — kölcsonhatást olvasandó. A Feljegyzések Ferenczy Béniről című levél alól (1460. lap) kimaradt Murádin Jenő műtörténész neve mellől a társíró Gheorghe I. Bodea tudományos kutató neve.

S u m a r

*** Evocare și anticipare	1467	ISTORIE VIE	
<i>Kallós Miklós</i> : Despre principiile de bază ale relațiilor interstatale	1470	*** La o jumătate de secol de la înființarea partidului	1580
<i>Gáll János</i> : Trei lumi	1478	<i>Fuchs Simon</i> : C. Dobrogeanu-Gherea, pionier al ideilor marxiste în România	1580
<i>Lászlóffy Aladár</i> : Incendiul bibliotecii din Alexandria	1486		
<i>Szováti Endre</i> : Drumul tinerelor state africane	1488		
<i>Forestier-Leitner Anna</i> : Itinerar ugandian	1496	TINERET — EDUCAȚIE	
<i>Dom Helder Camara</i> : Violență pașnică (interviu)	1503	<i>Lászlóffy Ilona</i> : Particularități de vîrstă	1588
<i>Deák Tamás</i> : Insula fierbinte (piesă)	1511		
<i>Gáll Ernő</i> : Națiune și naționalitate sub aspect sociologic	1526	DOCUMENTE	
<i>Natalia Baranskaia</i> : O săptămînă ca altele (povestire, trad. de <i>Gáll Erzsébet</i>)	1539	<i>Péter Endre</i> : Colegiul din Odorhei la 300 de ani	1594
		TEHNICĂ ȘI SOCIETATE	
NOTE			
<i>Lázár József</i> : Avîntul creativității	1565	<i>Pap István</i> : Zootehnie științifică	1598
<i>Gazda József</i> : Grafică și textile	1567		
VIAȚĂ INTERNAȚIONALĂ		LITERATURĂ — ARTĂ	
<i>Szabó T. Attila jun.</i> : Cercetarea biosferei în noua etapă	1569	<i>Kántor Lajos</i> : Eroul și deheroizarea (Pietre)	1603
*** Principiile internaționale ale relațiilor de prietenie și asistență mutuală dintre state (trad. de <i>Szabó Pál Endre</i>)	1573	<i>Pomogáts Béla</i> : Epopei ale universalității	1607
		<i>D. Szabó Lajos</i> : Istoria artei coregrafice	1612

POȘTA REDACȚIEI, CRONICĂ,
BIBLIOTECĂ, REVISTA REVISTELOR

Dienes László és Gaál Gábor folyóirata, a **KORUNK**, a két világháború közt (1926–1940) olyan széles körű profilt alakított ki, mely a marxi-lenini filozófia egyetemlegessége keretében a természettudományokat és társadalomtudományokat az alkalmazott tudományokig átfogta és a teljes képet irodalmi-művészi síkban is tükrözte.

Igy hordozhatta a régi **KORUNK** a romániai magyar sajtó mai szétágazódásának lehetőségeit. A felszabadulás óta megszületett szépirodalmi folyóirataink (az **UTUNK** és az **IGAZ SZÓ**) mellett szaklapunk (**NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK**) és közművelődési folyóirataink (a **KÖNYVTÁRI SZEMLE** és a **MŰVELŐDÉS**) szintén ebből a törzsből sarjadtak, s örömmel üdvözljük új, szintén széles skálájú testvér-lapunk, **A HÉT** megindulását.

A kiteribélyesedett honi magyar sajtó sorában gondolati szintézisre, filozófiai és szociológiai összefoglalásra törekszünk. Mint eddigi súlypontos számainkban, ezentúl is egy-egy közérdekű kérdést világítunk meg sok oldalról tudományos igényű szaktanulmányainkkal, s a korszerű világkép és erkölcsi magatartás kialakításához szépirodalmi-művészeti közléseinkkel is hozzájárulunk.

KORUNK